

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ספר

דעת תבונות

מכבוד הרב הגאון המובהק אוצר התבונה והדעת החסיד המקבול מאיר דרזין עלאין איש אשר
רוח אלהים בו וקדוש יאמר לו המפורסם בחיבוריו הקדושים והנפאלים כבוד קדושת ש"ת
מורינו משה חיים לוצאטו זללה"ה

לב דעת יקנה בו אוצר רב פנינים מתהומות מעייני החכמה ואיש תבונות ידלה ממנו עומק
הבנת אמיתת הי"ג עיקרים וכמבואר בשער השני.
על החיבור הזה בא הסכמת כבוד הגאון המקובל חסידא קדישא מוהר"ר ישעיה באסן זללה"ה
רבו של הגאון המחבר ז"ל בשנת בתצ"ד לפ"ק
ויצא עתה זה ראשון הלאור בהסכמת גאוני זמנינו נ"י מהעתקה ברורה שהועתקה מפאדובה
בעד החכמה הרמ"ז גירונדי ז"ל

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ספר

דעת תבונות

הנקרא

מאמר הויכוח

כשכמו כן הוא נכבדות מדובר בו נעלמים ונסתרים מזוקקות שבעתים בשרשי ראשי האמונה והדת בי"ג עיקרי הרמב"ם ז"ל רובץ בין המשפטים מרוה צמאון באנ"ך פשטים נאים וישרים משמחי לב למאירי עינים מוקף מדברי גפ"ת ומדרשים בחריפות ובקיאות מתוק לחיך ותאווה לעינים כרוך ממאמרי הזהר ותיקונים ודברי המקובלים הנאמנים בצירוף להם שאר חכמות נסתרים, טבעיית ואלקיית כלם בביאור קל מפורשים ומבואר בדרך שאלה ותשובה בין השכל והנשמה לתת לפתאים ערמה לנער דעת ומזימה בו יתכבדו מכובדים אוהבי החכמה וידידים אל ההדברים דבר משה אל כל בני ישראל, כקטון כגדול חכמי וראשי גולת אריאל הלא הוא המקובל הנאמן גדול שמו מרבן הגאון המופלא וכבוד ה' מלא חסידא ופרישא בוצינא קדישא האלהי מוריננו הרב רבינו משה חיים לוצאטו זצוק"ל זי"ע אור תורתו זרח וכאן נצבה עיר ואם בישראל פה ק"ק פאדובה יע"א.

נוסח דפוס ווארשא תרמ"ט

דעת תבונות עם מאיר הדעת

		הקדמה
4		א
4	הקושי בהשגחה	ב
5	מציאות האדם והעבודה מוטלת עליו	ג
9	יחודו ית'	ד
30	הנהגת המשפט והנהגת היחוד	ה
34	מציאות האדם	ו
35	תחיית המתים	ז
40	הנהגתו ית' בזמנים שונים	ח
45	הדרגת זמני הנשמה והגוף	ט
50	כל הנהגה בעולם הזה תלוי בהשפעה מלמעלה	י
54	איך נעשה הרע	יא
55	גבולת הרע	יב
59	מציאות האדם לפי הנ"ל	יג
62	דרכי הרע	יד
68	סדר להעביר את הרע מן הבריאה	טו
77	ה' מצבים בעולם	טז
92	הנהגת היחוד	יז
100	ענין הזמן ההולך בהיקף על כל האישים בשוה	יח
102	נבואה	יט
106	נבואת משה רבינו	כ
113	יג עקרים	נספח

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הקדמה

(א) אמרה הנשמה: תאותי ורצוני להתישב על קצת דברים מאותם שנאמר בהם (דברים ד לט) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים¹, הרי הם מעיקרי אמונתנו שחייב כל האדם לרדוף אחרי ידיעתם כל אשר תשיג ידו.

(ב) אמר השכל: אנה פניך מועדות. הנה העיקרים הם יי"ג², ועל איזה מהם תרצי להתבונן.
(ג) אמרה הנשמה: הנה כל העיקרים היי"ג הנה הם מאומתים אצלי בלי שום ספק כלל, אבל יש מהם שהם מאומתים לי וגם מובנים, ויש מהם שהם מאומתים לי באמונה, אך לא מבוארים מן ההבנה והידיעה³.

(ד) אמר השכל: איזה מאומתים לך, ואיזה מבוארים לך.
(ה) אמרה הנשמה: הנה מציאות ה', יהודו, נצחיותו, והיותו חוץ מן הגוף וכל מקרי גוף, חידוש העולם, נבואה, נבואת משה, תורה מן השמים ונצחיותה שלא תשתנה, כל הדברים האלה אני מאמנת ואני מבינתם, ואיני צריכה בהם ביאור. אבל ההשגחה, שכר ועונש, ביאת המשיח ותחיית המתים, מאמנת אני ודאי מפני חובת הדת, אבל הייתי חפצה לסבור בהם סברא שאשקוט בה.
(ו) אמר השכל: מהו המתקשה לך בזה.

הקושי בהשגחה

(ז) אמרה הנשמה: המסיבות הגדולות המתהפכות בעולם המראות תמיד לכאורה הפך ההשגחה ח"ו. כל שכן שאין הסברא רואה סוף הענינים להיכן הם מגיעים, מה רוצה האדון ב"ה בבריותיו, ולמה הוא מנהלם, ומה אחרית כל אלה, כי מעשי ה' ית' נראה בהם רוחב כל כך גדול, שאין שום לב מכיל אותם. והייתי רוצה שתלמדני דרך ישרה להבין יושר הענינים האלה, מבלתי נטות ימין ושמאל.

(ח) אמר השכל: אבל יש בכאן דברים קשים ועמוקים מאד, כגון, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו (ברכות ז ע"א), שנתקשו על גדולי החכמים והנביאים, ואפילו למשה רבנו ע"ה, שאי אפשר להשיגם.
(ט) אמרה הנשמה: הפרטים שלא אוכל להבין, הנה אניה. אך שהכללים לפחות יהיו בידי ישרים, שאדע על כל פנים עצה וסברא ישרה בכל רוחב הדברים האלה. ואז מה שלא תשיגהו ידיעתי, אומר לעצמי, לא עליך המלאכה לגמור (אבות פ"ב מט"ז).

- מאיר הדעת -

¹ עי' זהר ח"ב קסא ע"א: אי תימא מלה זעירא היא למנדע הא כתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהו"ה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד הכא תליא כל רזא דמהימנותא למנדע מגו דא רזא דכל רזין למנדע סתימו (נ"א רזא דכל וכו') דכל סתימין יהו"ה אלהים שם מלא וכלא חד אתה הראת לדעת הכא רזא דרזין לאינן ידעי מדין.

תרגום: אם תאמר דבר קטן הוא לדעת הרי כתוב וידעת היום והשבת אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כאן תלוי כל סוד האמונה לדעת מתוך זה סוד כל הסודות לדעת סתר (סוד של כל) כל הנסתרים יהו"ה אלהים שם מלא והכל אחד אתה הראת לדעת כאן סוד הסודות ליודעי מידות?דין.

² עי' בנספח שהבאנו דברי הרמב"ם ב"ג עיקרים.

³ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פ"א ה"א) יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא מציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמיתת המצאו, ע"כ. ועי' ספר המצוות להרמב"ם (עשין א), ז"ל, היא הצווי אשר צונו להאמין האלהות, והוא שנאמין שיש שם עילה וסבה, וכו'. [עי' במהדורת פרנקל שם העירו שהתרגום תיבת "להאמין" אינה מדוייקת ויותר נוטה לומר כי התרגום הוא "לידע"]. וכן עי' דבריו בפיה"מ בסנהדרין פרק י' (הנוסח הנדפס בש"ס וילנא) וז"ל, היסוד הראשון להאמין מציאות הבורא ית' והוא שיש שם נמצא שלם בכל דרכי המציאות הוא עילת המציאות, וכו'. אמנם בתרגום של הראש אמנה לא מוזכר המילה "להאמין" וכן בכל שאר היסודות לא נזכר לשון "להאמין".

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(י) אמר השכל: זה ודאי, שהקב"ה הקים עולמו על המשפט, ומנהגו במשפט ישר ונאמן, וזה הדבר תראי אותו ברור בלי שום ספק, וכמו שהעיד הרועה הנאמן (דברים לב ד) הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול, צדיק וישר הוא⁴.
(יא) אמרה הנשמה: יושר המשפט הזה ועומק העצה השלמה הזאת שזכרת, הוא מה שאני הפצה לשמוע ממך באר היטב, דבר על בוריו.

מציאות האדם והעבודה מוטלת עליו

(יב) אמר השכל: אך מה שצריך לברר ראשונה, הוא ענין מציאות האדם והעבודה המוטלת עליו, לדעת מהו התכלית הנרצה בכל זאת.
(יג) אמרה הנשמה: זה ודאי ענין שמבקש עיון הרבה להבינו על בוריו בכל חלקיו.
(יד) אמר השכל: היסוד הראשון שעליו עומד כל הבנין הוא, שרצה הרצון העליון⁵ שיהיה האדם משלים את עצמו ואת כל הנברא בשבילו, וזה עצמו יהיה זכותו ושכרו⁶. זכותו, לפי שנמצא שהוא מתעסק ויגע להשיג השלמות הזו, וכשישיגהו, יהיה נהנה רק מיגיע כפיו וחלקו מכל עמלו. שכרו, שהרי סוף סוף, הוא יהיה המושלם, ויהיה מתענג בטובה לנצח נצחים.
(טו) אמרה הנשמה: זה יסוד שכולל פינות רבות, והנני ממתנת לשמוע מה תבנה על היסוד הזה, שאז אבחין למפרע מה נכלל ביסוד הזה. אך דבר אחד אשאל תחלה בכלל, היש טעם למה רצה הרצון העליון בדבר הזה.

- מאיר הדעת -

⁴ עי' ב"ק נ ע"א: אמר ר' חנינא כל האומר הקדוש ברוך הוא ותרן הוא יותרו חיינו שנאמר הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט.
⁵ צ"ע למה הוא מזכיר לשון רצון. באומרו רצונו יש בזה ב' דברים שצריכים להבין: א', לאפוקי עצמותו. ב' מהו רצונו ית'.
לגבי עצמותו, עי' זהר פנחס (רנז ע"ב) דכל ספירה אית לה שם ידיע כו' ובאלין שמהן מארי עלמא איהו אתפשט ואתקרי בהון ואתכסי בהון ודר בהון כנשמתא לגבי אברים דגופא.
תרגום: שכל ספירה יש לה שם ידוע וכו', ובאלו השמות אדון העולם הוא מתפשט ומולך בהם ונקרא בהם ונתכסה בהם, וגר בהם כנשמה אצל אברי הגוף.
עי' ע"ח שער עג"י פרק ב: וכשעלה ברצונו להאציל הנאצלים ולברוא הנבראים לסיבה נודעת, והוא ליקרא רחום וחנון. מקור לשון עלה ברצון הוא בזהר (ח"א פו ע"ב ועוד) כד סליק ברעותא דקב"ה למברי עלמא [תרגום: כאשר עלה ברצון הקב"ה לברא העולם]. והרצון הוא בחי' הכתר, ועי' בספד"צ ד ע"ב ביה סליקו וביה סלקין, שבכתר כל אורות עולים לתיקון, שכל אור יוצא דרך זיווג של העליונים וכל זיווג של עליונים בא תמורת עליית מ"ן אבל בתחילת העולם לא היה מי שיעלה מ"ן ולכן סליק לבד, אבל ברצון שהוא בחי' הכתר, שורש הכל.
⁶ עי' פירוש הרמ"ק לספר יצירה (פרק ו משנה ה), ומשתי כחות אלו שהם טוב ורע מורכב האדם שמשם יצר הרע ויצר הטוב. והנה המלאכים הם יצר הטוב כולם ואין להם בחינת הרע כלל, ולכן אין להם שכר בעמלם. והבהמות כולם יצר הרע ולהם אין בחינת הטוב, וכו'. אמנם בני אדם יש להם יצר הרע ויצ"ט שהם נשכרים ונענשים. וזה טעם אל בריאת הרע, כי טוב מבחין את הרע, כי על ידי היות באדם טוב ורע והוא עוזב הטוב ורודף אחר הרע הוא בעל עונש. וכן הצדיק, רע מבחין את הטוב, שיש בו יצר הרע ויצ"ט ועוזב הרע ורודף אחר הטוב הוא בעל שכר, וגדולה מעלתו ממלאכי השרת. אם כן זהו טעם שברא הקב"ה הרע שהוא משלים הטוב ומעלה למעלה מהמלאכים, וכו'. ועי' עוד פרדס רמונים (שער כה פרק ג). ועי' ליקוטי תורה (פרשת האזינו): רצה הקב"ה לברוא אדה"ר ביצה"ר כדי שיאכל שלו ובמה שייגע ויכניע היצה"ר, כי כל דרכיו משפט ואינו רוצה שיתענג ויתנהג האדם בג"ע בחנם כאשר הנשמה הית' אוכלת תחלה קודם בואה לעה"ז משולחן אבי' דרך צדקה ומתנהג אלא רצה הקב"ה שתבא בעה"ז ותסגל מצות ומעש"ט ואז תתענג על ה' בשכר מעשיה ולא בחנם, נמצא להיות כי כל דרכיו משפט הוצרך להיות באדם שני יצרים יצה"ר ויצ"ט ואם יחטא ביצה"ר הוצרך להיות בשמו דין ורחמים שהוא הנגלה והנסתר כדי להפרע ממנו ברשעתו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(טז) אמר השכל: הטעם פשוט, והוא תלוי בתשובת שאלה אחרת, שהיא, למה רצה הבורא ב"ה לברוא נבראים.

(יז) אמרה הנשמה: תשיב אתה לך ולי מלתא דשווא לתרווייהו.⁷

(יח) אמר השכל: מה שנוכל להשיג בענין זה הוא, כי האל ית"ש הוא תכלית הטוב ודאי. ואמנם, מחק הטוב הוא להטיב⁸, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש, לברוא נבראים כדי שיוכל להטיב להם, כי אם אין מקבל הטוב אין הטבה. ואמנם, כדי שתהיה ההטבה הטבה שלמה, ידע בחכמתו הנשגבה שראוי שיהיו המקבלים אותה מקבלים אותה ביגיע כפם, כי אז יהיו הם בעלי הטוב ההוא, ולא ישאר להם בושת פנים בקבלם הטוב, כמי שמקבל צדקה מאחר. ועל זה אמרו (ירושלמי ערלה פ"א ה"ג) מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה⁹.

(יט) אמרה הנשמה: הטעם מתישב בלבי. עתה השלם דבריך.

(כ) אמר השכל: מן ההקדמה אשר הקדמנו יצא לנו שרש גדול להתבונן עליו, והוא ענין החסרון ושלמותו. כי עתה צריך לדעת מהו החסרון, ומהו תולדותיו, ומה הוא תקונו שתשלם בו הבריאה, ואיזה דרך העשות התיקון הזה, ומה הם תולדותיו.

(כא) אמרה הנשמה: אבל חושבת אני שהיה צריך להבין מהו השלמות שיגיע לו האדם כשהשלים עבודתו ושבת ממלאכתו, שאז נבין למפרע כל זה שהזכרנו. והטעם לזה פשוט ומבואר, כי הלא זה שישגי האדם לבסוף הוא מה שחסר ממנו בתחלה, ומפני שחסר ממנו הוא צריך להשתדל ולקנותו.

(כב) אמר השכל: כן דברת. אמנם השלמות נוכל להבין אותו עתה בכלל, ולא בפרט¹⁰, אלא שבדעתנו אותו בכלל, נבין למפרע החסרונות בפרט, כי על כל פנים כל חסרון הוא העדר השלמות ההוא.

(כג) אמרה הנשמה: אמור מה שאתה אומר על השלמות הזה.

(כד) אמר השכל: השלמות הזה פשוט הוא מן המקרא ומן הסברא, והוא, שיהיה האדם מתדבק בקדושתו ית', ונהנה מהשגת כבודו בלי שום מונע מפריד ומעכב. איבעית אימא קרא (ישעיה נח יד) אז תתענג על ה'¹¹, (תהלים קמ יד) ישבו ישרים את פניך¹², (שם טז יא) שובע שמחות את פניך

- מאיר הדעת -

⁷ תרגום: דבר ששוה לשניהם.

⁸ עי' ע"ח שער העקודים (פרק ה), לעולם בטבע העליון להאיר לתחתון, ויש לו חשק להאיר בו כמו חשק אמא (אב) לבנים. ועיי"ש (פרק ח) ומטבע החסד והרחמים הוא להיות מטיבים בעולם. עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'.

⁹ תרגום: מי שאוכל מה שאיננו שלו מתבייש להסתכל בפניו [של הנותן]. ועי' ליקוטי הש"ס: בזמן שהאמא היתה באחור עם האבא [היינו עומדים אחור באחור, כמו אדה"ר קודם הנסירה], היתה ניזונית על ידו, משא"כ עתה, דתרווייהו כחדא שריין [עומדים בשה]. וניזונים בשה מאריך, ונאמר על אמא, מאן דאכיל דלאו דיליה בהית לאסתכולי באפיה, ועל הנוק' נאמר זה תמיד כאשר היא באחור, ע"כ. רואים שהאריז"ל לומד את הירושלמי על הענין של זוג פנים בפנים וזוג אחור באחור. וכן כעין זה ביונת אלם (פרק יח).

¹⁰ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: שכמו שאי אפשר לעורר להשיג צבעים, וכן חרש להשיג קולות, כך אי אפשר לבעל גוף להשיג תענוגים של רוחניות בתחילת המחשבה אלא בחקירה גדולה.

¹¹ בפשטות הפסוק מדבר בענין שבת, ועי' זהר (ח"א כו ע"א): ומיד דיפקון ישראל מן גלותא עמא קדישא לחוד מיד נהר דהוה חרב ויבש אתמר ביה (בראשית ב י) ונהר יוצא מעדן דא ו' להשקות את הגן ונהר דא עמודא דאמצעייתא יוצא מעדן דא אמא עלאה להשקות את הגן דא שכינתא תתאה דבהווא זמנא אתמר במשה ובישראל (שם נח יד) אז תתענג על יהוה בענג דאיהו ע' עדן נ' נהר ג' גן.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

וכו¹³, ואחרים כאלה רבים עד מאד, הלא המה בכל פינות דברי הנביאים והכתובים, גלויים לכל העמים, דרשו מעל ספר ה' וקראו. ובדברי רז"ל (ברכות יז ע"א) העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה וכו', אלא הצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. איבעית אימא סברא, הנשמה אינה אלא חלק אלוה ממעל, הנה אין תשוקתה ודאי אלא לשוב ולדבק במקורה ולהשיג¹⁴, כטבע כל עלול החושק לעילתו, ואין מנוחתה אלא כשתשיג את זה¹⁵. אך מה יהיה ההתדבקות הזוה,

תרגום: ומיד כשיצאו ישראל מהגלות, העם הקדוש לחוד, מיד נהר שהיה חרב ויבש נאמר בו "ונהר יוצא מעדן", זה ה', "להשקות את הגן". "ונהר" זה העמוד האמצעי. "יוצא מעדן" זו אמא העליונה. "להשקות את הגן" זו שכינה תחתונה, שבאותו זמן נאמר במשה ובישראל "אז תתענג על ה'", בענג, שהוא ע' עדן, נ' נהר, ג' גן. ועי' שם רטז ע"א: ויחי יעקב וגו' (בראשית מז כח) רבי חייא פתח ואמר (ישעיה ס כא) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ וגו' זכאין אינון ישראל יתיר מכל עמין עכו"ם דקב"ה קרא לון צדיקים לאחסין לון ירותת עלמין בעלמא דאתי לאתענגא בההוא עלמא כמה דכתיב (שם נח יד) אז תתענג על יהו"ה מאי טעמא בגין דמתדבקין בגופא דמלכא דכתיב (דברים ד ד) ואתם הדבקים ביהו"ה אלהיכם חיים כלכם היום. תרגום: "ויחי יעקב" וגו'. רבי חייא פתח ואמר, "ועמך כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ" וגו'. אשריהם ישראל יותר מכל אומות עובדי עבודת כוכבים ומזלות, שהקדוש ברוך הוא קרא אותם צדיקים להוריש להם ירושת עולמים בעולם הבא, להתענג באותו עולם, כמו שכתוב "אז תתענג על ה'". למה, בגלל שנדבקים בגוף של המלך, שכתוב "ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם היום".

¹² יש כאן הדגשה של פנים, כנ"ל בהערה 9.

עי' זהר ח"א נט ע"א: תא חזי זמין קב"ה לאנהרא לון לצדיקא לעלמא דאתי ולמיהב לון אגר חולקהון אתר דעינא לא שלטא למיקם עליה כמה דאת אמר (ישעיה סד ג) עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו וכתוב (שם סו כד) ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי וכתוב (מלאכי ג כא) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם זכאין אינון צדיקא בעלמא דין ובעלמא דאתי עלייהו כתיב (ישעיה ס כא) צדיקים לעולם יירשו ארץ וכתוב (תהלים קמ יד) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

תרגום: בא וראה, עתיד הקדוש ברוך הוא להאיר לצדיקים לעולם הבא ולתת להם שכר חלקם, מקום שעין לא שולטת לעמוד עליו, כמו שנאמר "עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו". וכתוב "ויצאו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי", וכתוב "ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם". אשרי הצדיקים בעולם הזה ובעולם הבא, עליהם כתוב "צדיקים לעולם יירשו ארץ", וכתוב "אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך".

ועי' זהר ח"ב קכג ע"ב: כד נהירא לי שמעתתא חמיניה דיוקניה דאתער קמאי זכאין אינון צדיקיא בעלמא דין ובעלמא דאתי עלייהו כתיב (תהלים קמ יד) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך.

תרגום: כאשר מואר לי הדברי תורה, אני רואה תמונה שמתעורר לפני, אשריהם צדיקים בעולם הזה ובעולם הבא, עליהם נאמר (תהלים קמ יד) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך. [כאן רואים אפילו מעין עולם הבא בלימוד תורה].

ועי'ש רכט ע"ב: ועל דא נשמתא אתלבשת בתרין עלמין למהוי לה שלימו בכלא בהאי עלמא דלתתא ובעלמא דלעילא ועל דא כתיב (שם קמ יד) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך אך צדיקים יודו לשמך בהאי עלמא ישבו ישרים את פניך בההוא עלמא:

תרגום: ועל כן הנשמה מתלבשת בשני עולמות להיות לה שלמות בכל בעולם הזה שלמטה ובעולם שלמעלה ועל זה כתוב (שם קמ) אך צדיקים יודו לשמך ישבו ישרים את פניך אך צדיקים יודו לשמך בעולם הזה ישבו ישרים את פניך באותו עולם. [כאן רואים שיש מעין עולם הבא בהשגה בעולם הזה, והוא ה"יודו לשמך"].

¹³ עי' ערכין יג ע"ב: רבי יהודה אומר כנור של מקדש של שבעת נימין היה שנאמר שובע שמחות [את] פניך אל תיקרי שובע אלא שבע. ועי' זהר חדש (סד ע"א): כל מילוי בשבע. וע"ד שובע שמחות את פניך וגו', אל תקרי שובע, אלא שבע, שבע שמחות.

¹⁴ השגה כאן היא לשון של התמלאות וגיבוש, ולא לשון של הבנה וקליטה מחשבת.

¹⁵ עי' קהלת רבה (פ"ו ס' ו): וגם הנפש לא תמלא שהנפש יודעת כל מה שהיא עמלה לעצמה היא עמלה לכך אינה שבעה לא תורה ולא מעשים טובים משל למה"ד לעירוני שנשא בת מלכים אם יביא לה כל מה שבעולם אינון חשובין לה כלום למה שהיא בת מלך כך הנפש אילו הבאת לה כל מעדני עולם אינם כלום לה למה שהיא מן העליונים, ע"כ. משמע שמצות ומעשים טובים אף פעם לא שבעה, ולא עולם הזה.

ועי' מהר"ל דרך חיים (פ"א מ"ד): מביא רבי לוי משל זה לעירוני שהוא בן כפר שהיה נשוי בת מלכים שאי אפשר להעירוני הזה שיוצא ידי חובתו עם בת מלכים, כך הנשמה שהיא מלמעלה והיא נשאת לאדם בעל גוף ואף אם האדם עושה כמה מצות ומעשים טובים והם השלמה לנפש, מ"מ לא תמלא הנפש שתהא מושלמת בשלימות לגמרי, שהיא בעצמה מן הש"י כפי מה שראוי אל הנפש ומפני כך אינה שביעה ממה שעושה האדם

דַעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

ומה ההשגה הזאת, אנו אין לנו כח להבין אותו כל עוד היותנו בתוך החסרונות. אבל מזה אנו מבחינים חסרונותינו, כי כמו שידענו שהשלמות הוא ההתדבקות הזה, כן נדע שהחסרונות הם כל הריחוק מזה, והמניעה המתמצעת בינותינו ובינו ית"ש, שבעבור זה אי אפשר לידבק בו כמו שנתדבק אחרי אשר תעבור המניעה, וזהו החסרון שאנו צריכים להשתדל להעביר ממנו, ולקנות השלמות אשר זכרנו. ואמנם כאן אנו צריכים להקדמה אחת עיקרית מאד.

(כה) אמרה הנשמה: ומה היא.

(כו) אמר השכל: שהאלוה ב"ה היה יכול ודאי לברוא האדם וכל הבריאה בתכלית השלמות, ולא עוד, אלא שמחוקו היה ראוי שיהיה כך, כי להיותו שלם בכל מיני שלמות, גם פעולותיו ראוי שתהיינה שלמות בכל שלמות. אלא שכאשר גזרה חכמתו להניח לאדם שישלים הוא את עצמו, ברא הבריות האלה חסרות השלמות. והרי זה כאילו עכב מדת שלמותו וטובו הגדול שלא לעשות כחק גדולתה בבריות האלה, אלא לעשותם באותה התכונה שרצה בה, לפי התכלית המכוון במחשבתו הנשגבת. וכאן נכללת ידיעה אחרת, והיא מה שאמרו ז"ל: שדי, שאמר לעולמו די, ושהשמים היו נמתחים והולכים עד שגער בהם, כמו שכתוב במדרש (ב"ר פמ"ו ס"ג) ג' תנחומא מקץ פרק י חגיגה יב ע"א¹⁶. והיינו, כי ודאי היה יכול לברוא יותר בריות ממה שברא, והבריות עצמם יותר גדולות ממה שברא, ואם היה רוצה לברוא בריותיו לפי ערך הפועל, לא היה להם שיעור, כמו שאין שיעור לו וליכלתו. אבל בראם לפי ערך הנפעל, דהיינו ששיער בהם המדה והתכונה הנאותה בהם לפי המכוון בהם. ונמצא, שעכ"פ עיכב כביכול¹⁷, יכולתו הרבה ובלתי בעלת תכלית, שלא תפעל בבריותיו כמו ערכה, ולא תפעל אלא לפי ערך הבריות האלה הנפעלות ממנה.

(כז) אמרה הנשמה: כל זה מוכרח ודאי, כי מן האמונה הוא שהאלוה יתברך שמו הוא כל יכול בכל פנים, ואי אפשר לשום שום גבול או שיעור ליכלתו כלל. וכל מה שאנו רואים שנברא ממנו בשיעור מיוחד ומוגבל, לא יהיה לפי ערכו ח"ו, אלא לפי מה שגזר רצונו לפעול.

(כח) אמר השכל: נגדור הכלל הזה, אחר גלך אל הקדמה אחרת עיקרית מאד. זה הכלל, האלוה ית"ש מנע, כביכול, את עצמו, פירוש, שמנע את יכלתו, בברוא נבראו שלא לעשות אותם כפי כוחו, אלא לפי מה שרצה וכיון בהם, ובראם חסרים כדי שישלימו הם את עצמם, ויהיה שלמותם שזכרם בזכות מה שפרחו להשיגו. וכל זה רק ברצונו להטיב הטבה שלמה.

(כט) אמרה הנשמה: עתה נשמע ההקדמה הזאת שאמרת.

(ל) אמר השכל: אנו צריכים להבין עתה מהיכן נמצא כח באדם להשלים חסרונותיו, כיון שנברא חסר. אמנם, הנה אנחנו נכנסים עתה בים גדול ורחב ידים מאד, כי הצעות רבות וגדולות יצטרכו לנו קודם שנבא להשלמת עניננו. והנה לך צריך מתון מתון, להבין הדברים בסדר נכון, כי זה דרך החכמה, לקנות ידיעות זו אחר זו, עד שבסוף הכל יצא לאור ענין אחד שלם, שהוצרכו בעבורו כל ההקדמות ההם.

בגופו תורה ומצות ומעשים טובים, לפי חשיבת ומעלת הנפש שהיא מן למעלה והאדם היא מלמטה בעל גוף אין הנפש שהיא מלמעלה שביעה מזה לגמרי כאשר ראוי לנפש שהיא מן השמים.

¹⁶ ז"ל: רבי נתן ורבי אחא ורבי ברכיה בשם רבי יצחק אני אל שדי אני הוא שאמרת לעולמי ולשמים דיי לארץ דיי שאלולי שאמרת להם דיי עד עכשיו היו נמתחים והולכים. וז"ל הגמ' חגיגה: ואמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את העולם היה מרחיב והולך כשתי פקעיות של שתי עד שגער בו הקדוש ברוך הוא והעמידו שנאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו והיינו דאמר ריש לקיש מאי דכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרת לעולם די אמר ריש לקיש בשעה שברא הקדוש ברוך הוא את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקדוש ברוך הוא ויבשו שנאמר גוער בים ויבשהו וכל הנהרות החריב.

¹⁷ עי' רש"י מגילה כא ע"א: כביכול - נאמר בהקדוש ברוך הוא כבאדם, שיכול להאמר בו כן.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מַאִיר הַדַּעַת

(לא) אמרה הנשמה: דבר דבריך על הסדר הנכון, ואני הנני מקשבת בכל ההמתנה וישוב המצטרך.

(לב) אמר השכל: ראשונה צריך שתדעי, שאף על פי שאמרנו כבר שרצה האדון ב"ה לתת השגה¹⁸ מיקר שלמותו אל נבראיו, ודאי הוא שלא היה הרצון בזה לתת להם השגה מכל שלמותו אשר אין לו סוף שיעור ותכלית כלל, אלא אדרבה, רק קצה קמין ממנו רצה לגלות להם, ובו יהיה כל תענוגם בהשיגם אותו, כמו שביארנו. וזה דבר פשוט ונרצה מאד, מן הטעם, כי אי אפשר לעלול ונברא אשר כמונו להשיג כל שלמות הבורא ית"ש, וכענין שנאמר (איוב יא ז) החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא¹⁹. ונמצא, שכל מה שיוכלו להשיג הנבראים, לא יהיה אפילו כמפה מן הים הגדול מן השלמות של הבורא ית"ש.

(לג) אמרה הנשמה: זה פשוט אצל כל חכמי לב, וכבר נאמר (תהלים קן ב), מי ימלל גבורות ה' וגו'.

יְחוּדוֹ יִת'

(לד) אמר השכל: עתה כשנשיב אל לבנו כל סדרי מעשיו ית', כל המעשה הגדול אשר עשה מני שים אדם עלי ארץ, וכל אשר הבטיח לנו לעשות ע"י נביאיו הקדושים, הנה מה שמתברר לנו מכל זה בירור גמור, הוא עוצם יחודו יתברך²⁰. ותראי שכל שאר מעלות שלמותו הבלתי בעלת תכלית²¹, אינם מתבררים אצלנו כלל, שאין בנו כח להשיג אותם. דרך משל, ידענו שהוא חכם, אבל לא השגנו סוף חכמתו, ידענו שהוא יודע, ולא השגנו ידיעתו. ועל כן אמרו ז"ל (תיקוני יט ע"א): אנת הוא חכים, ולא בחכמה ידיעא, אנת הוא מבין, ולא בבינה ידיעא²². וכיון שאין אנו יכולים להשיג המעלות

- מאיר הדעת -

¹⁸ עי' לעיל הערה 14.

¹⁹ עי' פרדס (שער כג פרק ח): חקר, פי' הרשב"י ע"ה (בתיקונא יט דף ל"ז ע"ב) בפסוק (איוב יא ז) החקר אלוה תמצא, כי חקר הוא מלכות כאשר היא תחת הת"ת, הדום רגליו. ונראה הטעם כי שם חקירות הת"ת והתגלותו, כי אין מי שישגיחו, כי אם במלכות, וזה החקר אלוה שהוא הת"ת וכו'. אמנם עיי"ש באדרת אליהו: "החקר" זה מעשה בראשית, כמו שנאמר (ט י) עושה גדולות עד אין חקר, ולגדולתו אין חקר (תהילים קמה ג), אלהי גדלת מאד (שם קד א), בורא קצות הארץ אין חקר לגדולתו (ישעיה מ כח). תכנית הנהגתו בפרטי הברואים שאין תכלית למספרם, וזהו "אם עד תכלית שדי תמצא", הלא הוא אין סוף ותכלית.

²⁰ עי' לקמן הערה 49.

²¹ היינו אין סופי.

²² ז"ל בשלימות: אנת חכים ולא בחכמה ידיעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידיעא לית לך אתר ידיעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעייתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידיעא דאיהו דין ולא משפט ידיעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל.

תרגום: אתה הוא חכם ולא בחכמה ידוע, את ההוא מבין ולא מבינה הידועה. אין לך מקום ידוע אלא להיות ניכר כחך וחוזקך לבני אדם ולהראות להם איך מתנהג עולם בדין וברחמים שהם צדק ומשפט כפי מעשיהם של בני אדם. דין הוא גבורה, משפט הוא עמוד האמצעי, צדק הוא המלכות הקדוש, מאזני צדק, שני עמודי האמת, הין צדק אות ברית, הכל להראות איך מתנהג העולם. אבל לא שיש בך צדק ידועה שהוא דין, ואינו משפט ידועה שהוא רחמים ולא מכל אלה המדות כלל.

עי' בגר"א: אלא לאשתמודעא כו' - ר"ל, שאינו מנהיג בספי' אלא להכירו ולידע, שכפי שאדם מודד מודדין לו, שיש על הכל מדה ידועה, והוא מעניש ומשלם שכר בהם.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

האלה, נמשך לנו מזה איסור החקירה בהם, כי על כל כיוצא בזה נאמר (חגיגה יג ע"א) במופלא ממך אל תדרוש²³, במכוסה ממך אל תחקור, וכן אמרו (ס"י פ"א מ"ח) אם רץ לבך, שוב למקום²⁴. אבל יחודו, אדרבא, זה מתגלה ומתברר לנו בירור גמור. ונמשך לנו מזה שלא די שהוא מתברר לנו, אלא שחייבים אנהנו להשיב אל לבנו הידיעה הזאת, לתקוע אותה בלבבנו בישוב גמור בלי שום פקפוק כלל. והוא מה שמצוינו משה רבנו ע"ה מפי הגבורה (דברים ד לט): וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד²⁵. ופי עליון מעיד בעצמו ומודיע, כי כל הנלקט מכל מסיבותיו הגדולות אשר הוא מתהפך בעולמו, הלא הוא גילוי יחודו הגמור הזה, כענין אמרו (דברים לב לט): ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי²⁶, ומקרא זה - מאיר הדעת -

²³ עי' תיקו"ז יג ע"ב: כתר עליון דאיהו מופלא ומכוסה, ועי"ש בגר"א שזה במופלא ממך. והיינו אפילו בכתר אסור לחקור.

²⁴ ז"ל: עשר ספירות בלימה, בלום פיך מלדבר ולבך מלהרהר, ואם רץ פיך לדבר ולבך להרהר שוב למקום, שלכך נאמר (יחזקאל א יד) והחיות רצוא ושוב ועל דבר זה נכרת ברית, ע"כ. ועי' בגר"א שם: ואם רץ פיך לדבר ולבך להרהר שוב למקום - הידוע, והוא שנאמר (שמות לג כא) הנה מקום אתי כו', ע"כ. עי' תיקוני זהר דף עה ע"א - ושכינתא בה אתמר הנה מקום אתי.

²⁵ עי' זהר ח"א יב ע"א: פקודא רביעאה למנדע דיהו"ה הוא האלהים כמה דאת אמר (דברים ד לט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהו"ה הוא האלהים ולא תכללא שמא דאלהים בשמא דיהו"ה למנדע דאינון חד ולית בהו פרודא והיינו רזא דכתיב (בראשית א יז) יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ למהוי תרין שמהן חד בלא פרודא כלל לאתכללא מארת חסר בשמא דשמים (נ"א דרשים) דאינון חד ולית בהו פרודא נהורא אוכמא בנהורא חיוורא לית בהו פרודא וכלא חד.

תרגום: מצוה רביעית: לדעת שה' הוא האלהים, כמו שנאמר "וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים", ושיכלל השם של אלהים בשם של הו"ה, לדעת שהם אחד ואין בהם פרוד. והיינו סוד הכתוב "יהי מארת ברקיע השמים להאיר על הארץ", שיהיו שני השמות אחד בלי פירוד כלל, שיכלל מארת חסר בשם של שמים (שָׁרְשׁוּם) שהם אחד, ואין בהם פרוד. אור שחור באור לבן אין בהם פרוד, והכל [דבר] אחד.

ועי' זהר ח"ב קסא ע"א: כתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כי יהו"ה הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד הכא תליא כל רזא דמהימנותא למנדע מגו דא רזא דכל רזין למנדע סתימו (נ"א רזא דכל וכו') דכל סתימין יהו"ה אלהים שם מלא וכלא חד אתה הראת לדעת הכא רזא דרזין לאינון ידעי מדין.

תרגום: כתוב וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת אין עוד כאן תלוי כל סוד האמונה לדעת מתוך זה סוד כל הסודות לדעת סתר (סוד של כל) כל הנסתרים יהו"ה אלהים שם מלא והכל אחד אתה הראת לדעת כאן סוד הסודות לידעי מדין.

²⁶ עי' זהר ח"א כב ע"ב: פתח עוד רבי שמעון ואמר (דברים לב לט) ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי וגו' אמר חברייא שמעו מלין עתיקין דבעינא לגלאה בתר דאתיהיב רשו עלאה למימר מאי ניהו דאמר ראו עתה כי אני הוא אלא דא הוא עלת על כל עלאין ההוא דאתקרי עלת העלות עלת מאלין עלות דלא יעביד חד מאלין עלות שום עובדא עד דנטיל רשות מההוא דעליה כמה דאוקימנא לעילא בנעשה אדם נעשה ודאי על תרין אתמר דאמר דא לההוא דלעילא מניה נעשה ולא עביד מדעם אלא ברשו ואמירה מההוא דלעילא מניה וההוא דלעילא מניה לא עביד מדעם עד דנטיל עצה מחבריה אבל ההוא דאתקרי עלת על כל עלות דלית לעילא מניה ולא לתתא שוה ליה כמה דאת אמר (ישעיה מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש אמר ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי דנטיל עצה מניה כגוונא דההוא דאמר (בראשית א כו) ויאמר אלהים נעשה אדם.

תרגום: פתח עוד רבי שמעון ואמר, "ראו עתה כי אני הוא ואין אלהים עמדי וגו'". אמר, חברים שמעו דברים עתיקים שרציתי לגלות אחר שנתנה רשות עליונה לומר. מי זה שאמר ראו עתה כי אני הוא, אלא זהו עילת על כל העליונים, אותו שנקרא עילת העילות, עילת מהעילות האלה, שלא יעשה אחד מהעילות הללו שום מעשה עד שיקח רשות מאותו שעליו, כמו שבארנו למעלה בנעשה אדם. נעשה ודאי על שנים נאמר, שאמר זה לאותו שלמעלה ממנו נעשה, ולא עושה דבר אלא ברשות ואמירה מאותו שלמעלה ממנו. ואותו שלמעלה ממנו [נעשה] לא עושה דבר עד שלוקח עצה מחבירו. אבל אותו שנקרא עילת על כל עילות, שאין למעלה ממנו ולא למטה שוה לו, כמו שנאמר "ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש". אמר, "ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי" שלוקח ממנו עצה, כדוגמת אותו שאמר "ויאמר אלהים נעשה אדם".

"עלת על כל עלאין" הוא כינוי לאור א"ס ולמאציל העליון ב"ה (הקדו"ש טז ע"א). ועי' ע"ח שער ג' פרק ג' שמשמע שזהו כינוי לא"ק. ועי' דע"ה ח"א יג ע"ד, ש"עילת העילות" הוא כינוי לאורא, ואילו "עילת על כל העילות" הוא כינוי למאציל ית' שמו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

נאמר אחר שכלל כל סיבוב הנלגל, שהיה עתיד ומזומן להיות סובב בעולם, שנכלל הכל בדברי השירה ההיא של האזינו, וכמו שפשטן של כתובים עצמן מוכיח, והנה חותם החזון שלו חתם בלשון הזה, ראו עתה כי אני הוא וגו'. ובדברי הנביא ישעיה נתבאר בהדיא (ישעיה מג י-יא): למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא²⁷, לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע. וכמו שכתוב (ישעיה מד ו): אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים, וכמו שכתוב (ישעיהו מה ו-ז): למען ידעו ממזרח שמש וממערבה כי אפס בלעדי אני ה' ואין עוד. יוצר אור ובורא השך עושה שלום ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה. והנה למען ידעו, למען תדעו ותבינו, כתיב, משמע שרוצה שנדע בידיעה והבנה. ותכלית כל ההצלחה שהוא מבטיח לישראל הוא התברר יחודו לעיני הכל.

ודבר זה נזכר פעמים אין מספר בדברי הנביאים ע"ה (ישעיהו ב יא): ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. (זכריה יד ט): והיה ה' למלך וגו' ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד. (צפניה ג טו): כי אז אהפוך אל עמים לקרוא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד. וסוף דבר, הלא זה עדותנו בכל יום תמיד (דברים ו ד): שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד.

נמצא, שכל מה שמתברר לנו באמת מעוצם שלמותו הבלתי בעלת תכלית הוא רק יחודו השלם. שכאשר נביט בהבטה עיונית על כל המעשים אשר נעשו תחת השמים, נראה הילוך אחד שסובב והולך, והיתה מנוחתו רק גילוי האמת הזאת. עתה צריכים אנו להבין היחוד הזה, ומהו הנרצה בו, והוא מה שצונו הכתוב (דברים ד לט) והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים וגו', משמע שצריך ישוב הדעת ועצה נכונה בענין הזה. וכבר אמרתי, זה ים גדול ורחב ידים הוא, שיש לנו לשוט בו כנפשנו שבענו.

(לה) אמרה הנשמה: מה הבנה צריכה בזה. הנה יחוד, רצונו לומר שהקדוש ב"ה הוא אחד ודאי, ואין זולתו.

(לו) אמר השכל: כן, ודאי הוא שזהו הענין בכלל. אבל עדיין דבר זה צריך לפנים. והוא ממש מה שאמר הכתוב (דברים ד לח) אתה הראת לדעת וגו' אין עוד מלבדו, שפירשוהו ז"ל (סנהדרין סו ע"ב), אפילו לדבר כשפים²⁸. והיינו, כי הנה כשאנו אומרים שהקב"ה הוא אחד, אינו די שנבין שהוא אחד במציאותו, דהיינו שאין מצוי מוכרח אלא הוא²⁹, ושאין בורא אלא הוא, אבל צריכים אנו להבין עוד, שאין שום שליט ומושל אלא הוא, ואין מנהיג לעולמו או לשום בריה בעולמו אלא הוא, ואין

- מאיר הדעת -

²⁷ עי' תיקו"ז ז ע"א, שאני הוא כינוי למידת המלכות, ואז זה פירוש אחר מאשר בהערה הקודמת. ²⁸ ז"ל בשלימות: אין עוד מלבדו אמר רבי חנינא אפילו לדבר כשפים, היא איתתא דהות קא מהדרא למשקל עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא, אמר לה אי מסתייעת זילי עבידי אין עוד מלבדו כתיב. איני והאמר רבי יוחנן, למה נקרא שמן מכשפים, שמכחישין פמליא של מעלה. שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה. פי' רש"י, מתותי כרעיה - לעשות לו מכשפות: אם מסתייע - מילתיך, אם את מצלחת לעשות לי מכשפות עשי: אין עוד מלבדו כתיב - ואם המקום חפץ בי לא תוכלי להרע, ואם תוכלי מאתו יצא ואני מקבלן: דנפיש זכותיה - ומסרי נפשיה משמיא לאצוליה.

עי' הרקאנאטי בלק: וסוד הענין כי אין הבורא יתברך ויתעלה משנה סדר פעולות מדותיו בעבור האדם רק אם יהיה ראוי לכך כרבי חנינא שאמרו עליו שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה.

²⁹ עי' משנה תורה (הלכות יסודי התורה פרק א הלכות ב-ד): ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים הוא לבדו יהיה מצוי, ולא יבטל הוא לבטולם, שכל הנמצאים צריכין לו והוא ברוך הוא אינו צריך להם ולא לאחד מהם, לפיכך אין אמתתו כאמתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.

ועי' מורה נבוכים (חלק א פרק סג), ז"ל: הוא נמצא לא במציאות, ובא באור הענין ההוא ופרושו כן, הנמצא אשר הוא הנמצא, כלומר, המחויב המציאות. וזה אשר יביא אליו המופת בהכרח, שיש דבר מחויב המציאות לא נעדר ולא יעדר.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ואמנם עיקר הידיעה הזאת היא לאפוקי ממיני סברות רעות הנופלים בלבנות בני אדם, מהם שנפלו בלב עובדי עבודה זרה, ומהם בלב רוב המון עם הארץ, מהם בלב גויי הארץ, ומהם בלב פושעי ישראל הראשונים אשר השחיתו לעשות.

הנה העובדי עבודה זרה היו משני מינים: המין הראשון חשבו שהקב"ה נעלה מן הדברים השפלים, ואינו מביט בהם, ויש אחרים תחתיו, הם המה כוכבי השמים וכסיליהם, שריהם וכל צבאם, שהם המשגיחים בעולם. ועל כן העמידו להם עבודות, עשו להם מזבחות, להם יזבחו ולהם יקטרו, להמשיך מהם השפעה לתועלתם.³³

המין השני אמרו, הם וחלילה, שתי רשויות הם, אחד פועל טוב ואחד פועל רע, באמרם, אין הפך בלא הפכו, ובהיותו האל ית"ש תכלית הטוב, יהיה ח"ו כנגדו מי שהוא תכלית הרע, ומשני מקורות אלה, אמרו, נולדות הפעולות בעולם הזה, מקצתם לטובה ומקצתם לרעה. והוא ענין (סנהדרין לט ע"א), מפלגא ולעילא, דהורמיו, מפלגא ולתתא, דאהורמיו, שאמר שהוא מינא לאמימר.³⁴

הדעת השלישי, היא דעת המון האנשים, שחושבים שדברי העולם הזה הולכים לפי חוקות טבעם שהטביע הבורא בתחתונים, והשתדלותם וחריצותם הוא המועיל, ועצלותם הוא המזיק, כענין (דברים ח יז) כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה. עוד אמרו, הכל תלוי במזל, ומקרה אחד לכל, ואין כאן אלא הדרך הטבעי, לא יותר, אם להטיב אם להרע.

הדעת הרביעית, היא דעת גויי הארץ האומרים, הטא ישראל, אין ישועתה לו באלהים סלה (תהלים ג ג) ח"ו, כסף נמאס קראו להם (ירמיה ו ג). כי הקב"ה בחר בהם ונתן להם הבחירה בידם להיות צדיקים או רשעים, והם הרשיעו לעשות, ומנעו ממנו ית' כביכול, שיוכל להטיב עוד להם, כענין (דברים לב יח) צור ילדך תשי, והוכרח לעזוב אותם ולהחליפם באומה אחרת ח"ו, מפני שאי אפשר להושיעם. ואורך הגלות מורה לכאורה על זה, ומפחיד הלבבות שאינם חוקים באמונה האמיתית.³⁵

הדעת החמישית, היא דעת פושעי ישראל, אותם שהיו מכירים את קונם ומכוונים למרוד בו, כאמון שאמר, כלום מכוין אני אלא להכעיס (סנהדרין קג ע"ב³⁶), וכל דכוותיה. וקרא כתיב (ישעיהו ג ח) למרות עיני כבודו, שהיו חושבים שיוכלו לעשות נגד רצונו ח"ו, ויכעיסוהו במעשיהם הרעים, כמי שמכעיס את חבירו בעל כרחו. ואחרים חשבו להתחזק בכשפים וקסמים, ואחרים בידיעת מלאכי השרת ומשמרותיהם, כמ"ש במדרש (איכה רבה פ"ב ס"ה) שהיו אומרים לירמיהו, אנא מקיף לה מיא אנא מקיף לה אשא.³⁷

- מאיר הדעת -

³³ עי' רמב"ם י"ג עיקרים היסוד החמישי הובא בנספח בסוף הספר.

³⁴ ז"ל: אמר ליה ההוא אמגושא לאמימר מפלגך לעילאי דהורמיו [פי' רש"י: שד, כדאמר (ב"ב עג ע"א) הורמיו בר לילתא] מפלגך לתתאי דאהורמיו [פי' רש"י: הקב"ה] אמר ליה אם כן היכי שביק ליה אהורמיו להורמיו לעבורי מיא בארעיה. תרגום: אמר ליה אותו מכשף לאמימר: מחציך העליון הוא של הורמיו, וחציך התחתון של אהורמיו. אמר ליה אמימר, אם כן איך אהורמיו נותן להורמיו להעביר מים במקומו [פי' רש"י: שכל מה שאדם מכניס דרך פיו מוציא דרך הנקבים התחתונים].

³⁵ עי' ויקרא (כו מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלתם להפר בריתי אתם כי אני ה' אלהיהם. ועי' שמ"ר פכ"ג ס"ה: משה אומר (ויקרא כו) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגו' איני יכול להניחם כי אני ה' אלהיהם מפני קדושת שמי עשיתי ועמי אתם חוזרים. ועי' תנא דבי אליהו רבה פרק כד: נשבע הקב"ה לעמו שלא יחליפם באומה אחרת ולא ישנם ולא ימירם בעם אחר ולא יכלה אותם שנאמר (הושע יא) לא אעשה חרון אפי וגו'.

³⁶ ז"ל: מנשה בא על אחותו אָמון בא על אמו שנאמר כי הוא אָמון הרבה אשמה רבי יוחנן רבי אלעזר חד אמר ששרף את התורה וחד אמר שבא על אמו אמרה לו אמו כלום יש לך הנאה ממקום שיצאת ממנו אמר לה כלום אני עושה אלא להכעיס את בוראי.

³⁷ ז"ל בשלימות: הרס בעברתו מבצרי בת יהודה ר' יודן אמר כל בירה ובירה שהיתה בירושלים לא היתה ראויה להכבש פחות מארבעים יום ר' פנחס אמר פחות מחמשים יום וכיון שגרמו עונות הרס בעברתו מבצרי

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ואמנם המאמין ביחוד ומבין ענינו, צריך שיאמין שהקב"ה הוא אחד יחיד ומיוחד³⁸, שאין לו מונע ומעכב כלל ועיקר בשום פנים ובשום צד, אלא הוא לבדו מושל בכל. לא מבעיא שאין רשות נגדו ח"ו, אלא הוא עצמו בורא הטוב והרע, כענין הכתוב (ישעיה מה ז) יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא רע אני ה' עושה כל אלה, שאין אחר תחתיו שיהיה לו שליטה בעולם, דהיינו שאין שום שר ולא שום כח שני, כמו שחשבו עובדי עבודה זרה. ולא עוד, אלא שהוא לבדו משגיח על כל בריותיו השגחה פרטית, ואין שום דבר נולד בעולמו אלא מרצונו ומידו, ולא במקרה, ולא בטבע, ולא במזל, אלא הוא השופט כל הארץ וכל אשר בה, וגוזר כל אשר יעשה בעליונים ובתחתונים, עד סוף כל המדרגות שבכל הבריאה כולה. ומעוצם יחוד שליטתו הוא שאין לו שום הכרח וכפיה כלל, וכל סדרי המשפט וכל החוקים אשר חקק, כולם תלויים ברצונו, ולא שהוא מוכרח בהם כלל.

הנה כשרוצה, משעבד רצונו, כביכול, למעשי בני האדם, כענין ששינינו (אבות פ"ג מ"ט) והכל לפי רוב המעשה³⁹. וכשהוא רוצה, אינו חושש לכל המעשים, ומטיב בטובו למי שרוצה, וכמו שאמר למשה רבנו ע"ה (ברכות ז ע"א) וחנותי את אשר אחון, אע"פ שאינו הגון⁴⁰. וכבר נאמר (איוב לה ו) אם חטאת מה תפעל בו ורבו פשעיך מה תעשה לו⁴¹, ואז נאמר (ירמיה נ כ) יבקש את עון ישראל ואיננו וגו' כי אסלה לאשר אשיר⁴², וכן נאמר (ישעיה מח יא) למעני למעני אעשה לי כי איך

בת יהודה הגיע לארץ חלל ממלכה ושריה חלל ממלכה אלו ישראל כד"א (שמות י"ט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש ושריה אלו שרים של מעלן את מוצא עד שלא באו השונאים היה ירמיה אומר להם עשו תשובה שלא תלכו בגלות אמרו לו אם יבאו השונאים מה יכולין לעשות לנו חד אמר אנא מקיף לה חומת מיא וחרניא אמר אנא מקיף לה חומת נורא וחרניא אמר אנא מקיף לה חומת פרזלא אמר להו הקב"ה בדידי אתון משתמשין עמד הקב"ה ושינה את שמותם של מלאכים דעל מיא עבד על נורא ודעל נורא עבד על פרזלא והיו מזכירין שמותם מלמטה ולא היו עונין להם הדא הוא דכתיב (ישעיה מ"ג) ואחלל שרי קדש וכיון שגרמו העונות ובאו השונאים התחילו מזכירין שר פלן איתא עביד לו מיליא פלן אמר ליה לית בחילי דאנא מיריס מינה ד"א חלל ממלכה ושריה חלל ממלכה זה צדקיה מלך יהודה ושריה אלו שרים של מעלה.

³⁸ מלשון תפילת ר' נחונא בן הקנה.

³⁹ ז"ל: הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה.

⁴⁰ עי' ספר הפליאה (עמוד רפט): מכתר עליון הנקרא אין, אינם יכולים לדבר עליו, כי במה שלא יוכל להשיג לא יוכל לדבר ממנו. וע"כ קריאת הא' רומז עליו, שקריאתו הוא אור שאינו נתפס, כזה א. ונקרא אחדות השוה, כי הוא המקבל אחדות באמת, והוא אב המרחם, שנאמר כרחם אב על בניו, ועליו אמר הכתוב, וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, אע"פ שאינו ראוי, ונקרא כבוד שני, כי הוא אחר מציאת הפלא הנקרא אי"ן, והוא שני לו.

⁴¹ עי' שער ההקדמות (נה ע"א): ביאור משנת מסכת אבות פ"ה, בעשרה מאמרות נברא העולם וזהו סוד משנת בי' מאמרות נברא העולם: ומה ת"ל, והלא במאמר א' יכול להבראות, אלא להפרע מן הרשעים, שמאבדים את העולם, שנברא בי' מאמרות. וליתן שכר טוב לצדיקים, שמקיימים את העולם, שנברא בי' מאמרות. וכו' עוד יש טעם שני, למה שנוגע אל המאמרות עצמם, כי אלו היו תחלה כלם מאמר אחד, היה הפגם מגיע בהם, ולא היה יכולים להסתלק, וח"ו יפול בהם פגם הקליפות, אבל עתה שבאו בסוד תוספת, כאשר יחטאו התחתונים יסתלקו המאמרים הנז', ולא יפגמו ח"ו, וכמו שאמר, אם חטאת מה תפעל לו ואין שם רק עונש אלא לרשעים, או שכר טוב לצדיקים, אבל בי' מאמרות עצמם, אין פגם נוגע בהם כלל ח"ו. וגם זה הטעם השני, נרמז באומרו, אלא כדי להפרע מן הרשעים, כי אין בזה אלא פרעון לרשעים, וגמול שכר טוב לצדיקים, אבל לא במאמרות עצמם.

עי' ב"ר פמ"ד ס"א: אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר וגו' (תהלים יח) האל תמים דרכו אמרת ה' צרופה מגן הוא לכל החוסים בו אם דרכיו תמימים הוא על אחת כמה וכמה רב אמר לא נתנו המצות אלא לצרף בהן את הבריות וכי מה איכפת ליה להקב"ה למי ששוחט מן הצואר או מי ששוחט מן העורף הוי לא נתנו המצות אלא לצרף בהם את הבריות.

⁴² עי' תנחומא בראשית (פרק יג): אמר הקב"ה בעוה"ז ע"י יצה"ר רבו עונות אבל לע"ל והסירותי את לב האבן מבשרכם (יחזקאל לו) דכתיב ולא יהיה עוד לבית ישראל למבטח מזכיר עון בפנותם אחריהם (שם כט) וכתוב בימים ההם ובעת ההוא נאם ה' יבקש את עון ישראל ואיננו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

יחל⁴³, (שם מג כה) אנכי אנכי הוא מוחה פשעיך למעני וחטאתיך לא אזכור. וכן נאמר (זכריה ג ט) ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד⁴⁴. זאת נחמתנו בעניינו, כי לא על מעשינו יפקוד, ולא לזכותנו ימתין, או מחסרון מעשים יחליפינו ח"ו, אלא מפני השבועה אשר נשבע לאבותינו והברית אשר כרת⁴⁵. הנה אפילו אם לא יהיה זכות בישראל, כשיגיע עת מועד, יום (נסתם) [נקם] בלבנו⁴⁶, הנה על כל פנים יושיענו ודאי, כי אדון כל הוא, ויכול לעשות כן כשהוא רוצה.

וממה שצריך להאמין, הוא קרוב למה שהזכרנו עתה, והיינו שבהיות שהוא ית"ש אינו מוכרח במעשיו, על כן לא יוכל שום נברא להתחזק ולעשות נגדו, אפילו שישתמש מן החוקים והסדרים עצמם שהוא ית' חקק, כי הרי הוא עשאה, והוא יכול לשנותם ולבטלם כרצונו, והיינו (סנהדרין סז ע"א) אין עוד מלבדו ואפילו כשפים⁴⁷, שזכרנו למעלה. שאף על פי שלפי סדרי המערכה העליונה שרצה הקב"ה וערך, הנה כשפים מכחישים פמליא של מעלה (סנהדרין שם), הנה כשהוא רוצה, מושל בכוחו ומבטלם, והיו כלא היו, ולא כשהשבו הפתאים שיוכלו להשתמש מכליו עצמם כנגדו ח"ו. הרי ראו כי שקר נסכם, לא לעזר ולא להועיל בם, הוא אדון כל ואין זולתו.

ואמנם זה הוא מה שיש לנו להאמין באמונת. אך בירור האמת הזאת הוא המתגלה מכל המעשים, מכל הבריות ומכל ההבטחות, וכמו שביארנו לעיל⁴⁸.

ונמצא, שגילוי יחודו זה הוא מה שרצה בו הרצון העליון, ועל פי כונה זאת חקק חוקות נבראיו, וכל המסיבות אשר גלגל וסבב, הם מה שצריך כדי לבא לתכלית הזה. והנה נוכל לומר שכל העולם ומלואו, וכל אשר נוכל להתבונן בו, הכל תלוי ועומד על ענין שלימות יחודו ית', שרצה לגלות בפועל לעיני הנבראים האלה. ויולד מזה, שכאשר נבין גילוי יחודו זה, במה תלוי, נבין גם כן חוקות הנבראים האלה, איך הם מסודרים, ועל מה הם עומדים.

ותראי עוד לפנינו בס"ד איך כשרצה הרצון העליון לבנות עולמו ולנהגו על ענין זה, מזה נמשך ונולד כל ההילוך הזה שזכרנו, דהיינו חסרון האדם, ושלמות, עבודתו, וקיבול שכרו, מה שלא נמשך משום סדר אחר.

(לו) אמרה הנשמה: לזה אני מצפה בתאוה רבה, לשמוע איך מן גילוי היחוד ימשכו כל אלה. (לח) אמר השכל: הנה מה שאנו צריכים להבין הרבה, הוא ענין החסרונות האלה הנמצאים בבריאה, ענין הרעות הנמצאות בה, שהם ענינים שלא כחק שלמותו ית', וכמו שביארנו, אשר על כן

- מאיר הדעת -

⁴³ עי' ספר הקנה (&): מדה"ד אומרת אף אני אעשה זאת לכם ר"ל שהאף וגם המדה הנקראת אני היא הנקראת זאת לכם יהיה לקחת הדין, מדת הרחמים אומר למעני למעני אעשה ר"ל אדון עמהם ברחמים למען שמך שהוא עמהם בטובתם.

עי' יונת אלם (פרק ב): היה תחלת המחשבה והיה זה בלי מיין נוקבין כי מי הקדימוהו וזה הדבר אשר יורה עליו באמת מה שאנו אומרים שעלה ברצונו כטעם למעני למעני כי הוא כביכול העלה אתערוות' מתתא שלא ע"י זולתו.

⁴⁴ עי' ספר הליקוטים (זכריה פרק ד): וזהו ומשתי את עון הארץ ההיא ביום אחד, ביום שיהיה ה' אחד ושמך אחד.

⁴⁵ עי' לעיל הערה 35.

⁴⁶ מלה"פ (ישעיה סג ד) כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה. ועי' סנהדרין צט ע"א: כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה מאי יום נקם בלבי אמר רבי יוחנן ללבי גליתי לאברי לאברי רבי שמעון בן לקיש אמר ללבי גליתי למלאכי השרת לא גליתי. ועי' זו"ח ח ע"א: אמר הקב"ה, שוטים הם המחשבים קצי משיחא, דבר שלא גליתי לעולם, שנאמר כי יום נקם בלבי, לבא לפומא לא גליא.

⁴⁷ עי' לעיל הערה 28.

⁴⁸ עי' ריש דרך ה' כל איש מישראל צריך שיאמין וידע שיש שם מצוי ראשון.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

נכשלו בם הפושעים, איש לפי דרכו הרעה, וכמו שביארנו לך למעלה. כי ודאי לפי שלמותו ית' לא היה לו לעשות אלא טובות לבד. אמנם עתה אבינך הכל על בוריו בס"ד.

הנה כשאנו אומרים שהקב"ה הוא יחיד, הלא אנו מבינים שאין זולתו, שאין הפך לו, שאין מונע לו, ולאפוקי מכל אותם הסברות שזכרנו. נמצא, שלא די לקיים בו ית' הטוב, אלא שצריך לשלול ממנו ההפך. אך כל שאר המעלות שנוכל לחשוב בו, אין שייך בהם ההפך כלל. פירוש, דרך משל, בגדר החכמה אין שייך הסכלות, כי הלא חכמה יגדור אותה מה שהדעת מלא מצויורי הדברים על יושרם. בדרך החסידות אין שייך הרע, כי גדרו הוא, לעשות טוב עם הכל. אך בגדר היחוד שייך ההפך, כי גדרו הוא, יחוד שאין אחר עמו. הרי, שגדר שאר המעלות הוא קיום הטוב מצד עצמו, וגדר היחוד הוא שלילת הרע.

עתה הנך רואה, שאם היה רוצה הקב"ה לגלות כל שאר מעלות שלמותו, כיון שהם כולם רק מעלות של טוב, אין בגדרם אלא קיום הטוב, ולא היה שייך בגילויים עשיית הרע. אך ברצותו לגלות היחוד⁴⁹, שבגדרו יש שלילת הרע, הנה שייך לעשות הרע, ולשלול אותו מן המציאות המוכרח והשליטה, כדי שיהיו כל חלקי הגדר מתגלים היטב. ואל תטעי לומר שגם לתת ביאור לחכמה צריך להראות הסכלות, וכן לבאר החסידות צריך להראות האכזריות, כי אין הפך ניכר אלא מהפכו, כי צריך להבין שכל מעלות הטוב אין לנו להבינם אלא מעלות הטוב לפי מה שהוא טוב, ושלילת ההיפך של המעלות ההם אינם בכלל גדר המעלות ההם הטובות, אלא כולם כאחד נכנסים תחת גדר היחוד, שהוא שלילת כל מה שהוא זולתו, וכולם מיני הסוג הזה יחשבו. ומי שרוצה להבין צריך שלא יערב מיני סוג אחד עם מיני סוג אחר.

(לט) אמרה הנשמה: זה ודאי, שההבנה תלויה רק בהבחנה, וכל הסוגים ומיניהם צריך להבדילם זה מזה, כדי להבין ענינם וענין התולדות הנולדות מהם. ואף על פי שהמחשבה העליונה אין דרכה כדרכי בני אדם, עד שיהיו שייכים בה החילוקים האלה, אבל אנחנו בני אדם צריכים לדבר בדרך בני האדם.

- מאיר הדעת -

⁴⁹ עי' זהר ח"ב קטז ע"א: יק"ב יחוד קדושה ב'רכה דקודשא בריך הוא ודא שכינתא דאיהי ברכה דקודשא בריך הוא מימיניה ואיהי קדושה משמאליה ואיהי יחודיה באמצעיתא וקודשא בריך הוא הכי סלקין אתווי דיליה יב"ק כגוונא דא הקב"ה בחושבן יב"ק.

תרגום: יק"ב יחוד ק"דשה ב"רכה של הקדוש ברוך הוא וזו השכינה שהיא ברכה של הקדוש ברוך הוא מימין והיא קדושה משמאלו והיא יחודו באמצע וכך עולות אותיותיו של הקדוש ברוך הוא יב"ק כמו זה הקב"ה בחשבון יב"ק. עי' זהר ח"ג רטז ע"ב: חס"ד פח"ד אמ"ת דרגין דתלת אבהן ואוקמוה רבנן האבות הן הן המרכבה וסלקין (ס"א נקודין) נהורין לחשבן יב"ק ואינן מלך מלך ימלך יהו"ה אהי"ה אדנ"י סך הכל יב"ק: תרגום: חס"ד פח"ד אמ"ת, דרגות שלשת האבות, ופרשוה רבותינו האבות הן הן המרכבה, ועולים (נקודים) האורות לחשבון יב"ק, והם מלך מלך ימלך, יהו"ה אהי"ה אדנ"י, סך הכל יב"ק. ועי' תיקו"ז קמט ע"ב: עינא תלת גוונין דעינא אינן אהי"ה יהו"ה אדנ"י כלל ופרט וכלל ואינן יחודא ברכה קדושה וסימן י"עננו ב"יום ק"ראנו דהכי סליק חושבן תלת שמהן אלין בחושבן יב"ק אהי"ה כתר עלאה יהו"ה עמודא דאמצעיתא אדנ"י שכינתא תתאה.

תרגום: ג' צבעי הענין שהם אהיה, יהו"ה אדנ"י, כלל ופרט וכלל והם יחדו ברכה קדושה, וסימן יעננו ביום קראנו שכך עולה גימ' ג' שמות אלה בחשבון יב"ק, אהי"ה כתר עליון, יהו"ה עמוד האמצעי, אדנ"י שכינה תחתונה.

עי' פע"ח (ברכות ז): סוד יב"ק - יחוד, ברכה, קדושה. שהם כנגד ג' קצוות הראשונים, חסד הוא הברכה, וגבורה קדושה, ותפארת יחוד, ע"כ. וביחוד רואים החיבור של החסדים וגבורות, וצ"ע אם זה חלק מעומק כוונתו.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

(מ) אמר השכל: יותר ממה שאמרת, אומר לך בענין זה. כי אמת הוא ודאי שהקב"ה היה יכול לברוא עולמו בדרך כל יכלתו, בלא שנוכל להבין במעשיו לא נמשך ולא קודם, לא סיבה ולא מסובב, ואם היה בורא כך, היה סותם פיהם של כל הבריות, שלא יפצו פה כלל על כל מעשיו, כי לא היה אפשר לנו להבין דרכו כלל ועיקר, כי דרך כל יכלתו אינו נתפס משכלנו, ואינו מובן מן האדם אשר דעתו מוגבלת בחוקותיה הפרטיים.

אבל מפני שרצה הרצון העליון שיוכלו בני אדם להבין קצת מדרכיו ופעולותיו, ואדרבה, רצה שיהיו משתדלים על זה ורודפים אחרי זה מאד, על כן בחר להיות פועל אדרבה בדרך בני האדם, פירוש, בסדר מושג ומובן. והכלל הוא, שרצה לפעול פעולותיו לפי ערך הנבראים, לא לפי ערכו, על כן נתן לנו מקום להתבונן בהם, ולהבין לפחות מעט מזעיר, אם לא כביר. והראיה לדבר, מעשה בראשית ככתוב בתורתו, שהרי שם מעיד על עצמו שברא את עולמו בחילוק זמנים, והבדל מאמרות, ובסדר מה שרצה בו, ולא הכל בבת אחת, ולא במאמר אחד שהיה יכול להבראות⁵⁰. ומעתה יש לנו להבחין בכל פעולותיו וטעמיהם, וכל שכן בתולדותיהם, כל הסוגים והמינים והפרטים, ככל הסדר הנשמר בדרכי בני האדם.

ונשוב לעניננו. הנה כשאנו אומרים יחוד, כבר שמעת שרצוננו לומר שלילת כל זולתו, ונמצא זה דבר כללי לכל מעלות שלמותו, אשר אין להם תכלית כלל, כי כל מה שהוא בו מעלה ושלמות, צריך להבין תמיד שאין זולתו במעלה ההיא, שאין הפך לו, שאין מונע לו, שכל זה מכלל היחוד הוא, כמו שביארנו.

ושני דברים נמצאו למדים מן ההקדמה הזאת: א', מה שביארנו כבר, שאין שייך בשום מעלה אחרת שיהיה בורא מה שהוא הפך שלמותו כלל, אלא במעלת יחודו, פירוש, כי שרצה לגלות מעלת יחודו ית' ולברר אותו ביאור מבואר היטב כנ"ל בכל חלקי גדרו. והב', שלגבי מעלת היחוד השלם הזה, כל שאר המעלות הם כמו דברים פרטיים, וזה דבר כללי, שהרי הוא משקיף על כל המעלות כולם, כמו שהראינו לדעת. שבכל מה שיש בשלמותו שאין לו סוף ושיעור, בכלום הנה הוא יחיד בתכלית היחוד, אין זולתו, אין הפך לו, ואין מונע אליו, כמו שביארנו. ונשרש האמת הזה באמתת המצאו בהכרח, שהוא המרכז מכל מה שנוכל לדבר משלמותו, ולכל מה שלא נוכל לדבר גם כן, והיינו מה שידענו שהוא לבדו מחוייב המציאות⁵¹, ומוכרח הוא שהוא יהיה, ושלא יהיה אלא הוא, וזה פשוט לכל בני האמונה הקדושה. ועוד לפנינו תמצאי התועלת היוצא מן ההצעה הזאת.

מעתה, הנה כבר ראית מה שאמרת לך למעלה כבר, מה נשתנה כח מעלת היחוד הזה מכל שאר המעלות אשר לשלמות, שזה הוא הנותן מקום להילוך הזה של חסרון ושלמות, עבודה וקיבול שכר. כי אמנם אם לא היה רוצה הרצון העליון אלא לגלות מעלות משלמותו, לא היה לו לפעול אלא דברים שלמים לפי השלמות ההוא שהיה רוצה לגלות, ולא היה ראוי שיהיה בהם שום חסרון כלל, כאשר כבר הקדמנו, שלברר כל מעלה אחרת חוץ ממעלת היחוד, אין שייך להראות חסרונות. ואם לא היה חסרון, לא היה מקום עבודה לאדם, ולא מקום שיקבל שכר. אך כשבחר שהמתנגלה משלמותו יהיה יחודו ית', אז נמשך מזה שיהיה חסרון בנבראיו, שהרי צריך להראות החסרון כדי להראות שלילתו.

- מאיר הדעת -

⁵⁰ עי' אבות (פ"ה מ"א) בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות, אלא להפרע מן הרשעים שמאבדין את העולם שנברא בעשרה מאמרות, ולתן שכר טוב לצדיקים שמקימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות. עי' לעיל הערה 41.

⁵¹ עי' לעיל הערה 29.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

אך אין זה עדיין סוף בירור היחוד, אלא שסוף דבר מכת שלמותו יעדר באמת החסרון, וישאר הכל מתוקן בכח ממשלת טובו השולט לבדו, אז נקרא שנגלה בפועל. ואמנם תראי מה יוצא מזה, כי הנה זה ודאי יגרום שאף על פי שהנבראים נבראו בחסרונם, אך לא יהיה החסרון מום קבוע בהם, אלא אדרבה מום עובר, מום שצריך לעבור על כל פנים, אלא שהרבה דרכים ימצאו להעביר אותו. ותביני שרש כל זה, כי הנה החסרון הוא לא נולד אלא מהסתר פניו של הארון ב"ה, שלא רצה להאיר פניו על נבראיו מתחלה מיד, שיהיו שלמים בתחלה, אלא אדרבה, הסתיר פניו מהם והשאירם חסרים, כי הנה אור פני מלך, חיים⁵² ודאי, והסתרו הוא מקור כל רע⁵³, ועוד נדבר מזה לקמן בס"ד. אבל כיון שהכוונה התכליתית בהסתר הזה אינה להיות נסתר, אלא אדרבה ליגלות אחר כך, ולהעביר כל הרעה שנולדה רק מן ההסתר ההוא, הנה על כן שם לו חק ומשפט לגלות פני טובו הנסתרים, וזה או על ידי מעשים שיעשו בני האדם, הם המה המשפטים והתורות אשר נתן לנו תורתו תורת אמת, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם בחיים הנצחיים, כי שכר מצוה מצוה (אבות פ"ד מ"ב)⁵⁴. הוא הארת פניו ית"ש, שהסתיר אותם מן האדם בתחלת יצירתו, כי הנה על כן לעמל נברא, בהיות היצר שולט בו, ורבה רעתו עליו בכל מיני חסרונות, והריחוק אשר לו מאור החיים, ומעשי המצוות מאירים עליו האור הגנוז, עד שבהשלימו חק מצוותיו, נשלם עצמו עמהם לאור באור החיים⁵⁵ האלה.

אמנם אם לא יטיב, הנה אף על פי כן ירצה היחוד העליון להתגלות, כי לא לנצח יסתיר פניו מעולמו, אך בחימה שפוכה ימלוך על החוטאים האלה בנפשותם⁵⁶, ונשאו את עונם עד יתמו חטאים מן הארץ, או כי יכנע לבבם הערל וישובו ויחיו.

- מאיר הדעת -

⁵² מלה"פ משלי טז טו: באור פני מלך חיים ורצונו כעב מלקוש.

⁵³ עי' זהר ח"א קטו ע"א: אין הקדוש ברוך הוא עושה רעה לשום אדם אלא כשאינו משגיח בו הוא כלה [מאליו] דכתיב תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון [וגו' ואחר כך] (שם ל) תשלח רוחך יבראון וגו' ואחר כך (שם לא) יהי כבוד יהו"ה לעולם ישמח יהו"ה במעשיו. עי' מש"כ מורה נבוכים (ח"ג פ"ח): השלמות והחסרון, רצוני לומר, קרבם אל האלוה או רחקם ממנו. עי' פרדס רמונים (שער ד פרק ב): מצד הסתר פניו יפעל הדין מעצמותו, ואז נאמר שהוא דין. וכשישפיע יתלבן הכונה אל הרחמים, ואז נאמר שהוא רחמים. ועי"ש (שער ח פרק ג) אין דוחק באמרנו כי סלוק והסתר פניו נקרא שתוף אל הדין, שהרי מוכרחים אנו לומר קרוב אל ענין זה אל הא"ס שאם היה מתפשט בכל הספי' לא היה דין כלל, וא"א לומר שאין הדין נפעל על ידו, שא"כ נמצא אין העונש על ידו ח"ו וזהו סילוק ההשגחה. אמנם הסתר פניו וסילוק השגחתו מספירותיו הוא שיתופו אל הדין.

⁵⁴ עי' עבה"ק (חלק ג פרק יט): בנטות האדם אחר האשה האהובה, שהיא התורה והאמונה, הנה הוא נאחז בסוד האצילות הקדוש שהוא האלהות צור ישראל ומושיעו כי הוא חלקו הנה הוא שכרו, וכאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה, ואם חס ושלום תטה אשורו ויפתה לבו אחר האשה הזרה, הנה הוא נאחז בחלק הגוים והוא ענשו, וכאמרם ושכר עברה עברה. ועי' זהר בראשית כג ע"ב: כל מאן דחב כאלו אפשיט לשכינתא מלבושהא והאי איהו עונשא דאדם וכל מאן דמקיים פקודין דאורייתא כאלו הוא לביש לשכינתא בלבושהא. תרגום: כל מי שחטא, כאלו הפשיט לשכינה את מלבושיה, וזהו עונש האדם. וכל מי שמקיים מצוות התורה, כאלו הלביש לשכינה את מלבושיה.

⁵⁵ מלה"פ איוב לג ל: להשיב נפשו מני שחת לאור באור החיים.

⁵⁶ מלה"פ (יחזקאל כ לג): חי אני נאם אדני' יהו"ה אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. ועי' ר' בחיי (בראשית א יח): ישראל שאם ירצו ח"ו לעבוד ע"ג אינן יכולין הוא שאמר הנביא ע"ה בדבר הש"י (יחזקאל כ לג) אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם. ועי' מדרש (במ"ר ב טז): אמר רבי חנינא בלא דעת סבורים מה שהוא אומר ואנכי לא אהיה לכם שהוא אומר שאינו הווה לכם לאלוה לאו אלא מהו ואנכי לא אהיה לכם אע"פ שאתם לא עמי שתבקשו להפריש ממני אני לא אהיה לכם אין דעתי משתווית עמכם אלא בעל כרחכם תהיו עמי וכן הוא אומר (יחזקאל כ) והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים וגו' אלא מה אני עושה לכם (שם) חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם הא למדת חיבתן של ישראל לפני המקום.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

ולא עוד, אלא בהיות הכוונה בהסתר פנים שזכרנו, רק כי יחזור ויגלה אותם וישוב ירחמנו, הנה אפילו הבחירה הזאת שהוא מניח לנו עתה, ותמיד הדבר תלוי ועומד אם להטיב ואם להרע ח"ו לפי רוב המעשה⁵⁷, אין סופה להתקיים כך. אלא הזמן ששיערה המחשבה העליונה היותו צריך ומספיק לכל הנשמות אשר עשה, שבו יתוקנו, מי בצדקתם, מי בתשובתם ומי בקבלת היסורין, וזה הוא המועד אשר שם שיתא אלפי שנה, כדברי רז"ל (ר"ה לא ע"א, סנהדרין צז ע"א). ואחר יחדש עולמו להיות בני האדם כמלאכים ולא כחמורים⁵⁸, אבל יהיו נפשטים מן החומר הגס הזה, ומן התולדות הרעות שלו, הן הם יצר הרע וכל הנמשך ממנו. ואפילו לימות המשיח קרא כתיב (יחזקאל לו כו-כז), והסירותי לב האבן מבשרכם וגו' ועשיתי את אשר בחוקי תלכו. וחז"ל אמרו (שבת קנא ע"ב, קה"ר פי"ב סי' ב), שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ (קהלת יב יב), אלו ימות המשיח, שאין בהם לא זכות ולא חובה. וזה פשוט, כי כאשר יטהר האדם מיצר הרע⁵⁹, הנה אין עבודתו אלא בכח מוכרח, ואין השבח מגיע אליו כלל.

אמנם, הנה זה הוא מחוקו של היחוד העליון לבדו ב"ה, להראות עוצם ממשלתו השלמה, שכל הזמן שהוא רוצה, מניח העולם להיות סוער והולך בילדי הזמן, עת אשר שלט הרע בעולם⁶⁰, ולא עוד, אלא שאינו מעכב על ידי הרע הזה מעשות כל אשר בכחו לעשות, ואפילו מגיעות בריותיו עד הדיוטא התחתונה. אפס כי לא מפני זה יאבד עולמו, כי הממשלה לו לבדו, והוא עשה, והוא סובל, והוא מחץ, והוא ירפא⁶¹, ואין עוד מלבדו. והנה זה יתד חזק לאמונת בני ישראל, אשר לא ירך לבם לא מאורך הגלות ולא ממרירותו הקשה, כי אדרבה, הרשה הקב"ה והניח לרע לעשות כל מה שבכחו לעשות, כמו שביארנו. ובסוף הכל, כל יותר שהקשה הרע את עול סבלו על הבריות, כן יותר יגלה כח יחודו ית' וממשלתו העצומה אשר הוא כל יכול, ומתוך עומק הצרות הרבות והרעות מצמיח ישועה בכחו הגדול ודאי.

כי הן אמת, שהיו יכולים בני אדם להיות זוכים במעשיהם, ומכירים הם האמת, ועוזבים אורחות השקר של העוה"ז ברצותם להתקרב אל בוראם, וזה בהיותם יודעים ומבינים כבר שכל מה שהוא הפך מן הדרך אשר צוה ה', אינו אלא מכלל סוג הרע שרצה הרצון העליון וברא בהסתר פני טובו, ועל כן ימאסו בתרמית⁶² עיניהם זה, ויבחרו באור הגנוז והצפון, אור פני מלך חיים. ואם היו עושים כן, הנה היה יחודו ית' מתגלה אליהם מצד עצמם, ונמצאו מקרבים להם הישועה, ולא היה צריך הקב"ה להראותו הוא להם בדרך קשי הגלות וארכו, כי כיון שנתברר להם האמת מדעתם, די בזה, וכשנתברר, נתברר. כי כיון שכבר ראו הרע והכירוהו, ועזבוהו ואחזו באמתת יחודו, הרי נעשה

- מאיר הדעת -

⁵⁷ עי' אבות פ"ג מט"ו: הכל צפוי, והרשות נתונה, ובטוב העולם נדון. והכל לפי רב המעשה:

⁵⁸ עי' פסחים דף קיח ע"א: אמר רבי יהושע בן לוי בשעה שאמר הקדוש ברוך הוא לאדם וקוץ ודרדר תצמיח לך זלגו עיניו דמעות אמר לפניו רבונו של עולם אני וחמורי נאכל באבוס אחד כיון שאמר לו בזעת אפך תאכל לחם נתקררה דעתו.

⁵⁹ עי' זהר ח"א רכג ע"ב: כל אינון דלא מתדבקין בגופא דמלכא וינקין מסטרא דמסאבותא.

תרגום: כל אלו שלא נדבקים בגוף המלך ויונקים מצד הטומאה. היינו ששם היצר הרע הוא צד הטומאה.

⁶⁰ מלה"פ (קהלת ח ט): את כל זה ראיתי ונתון את לבי לכל מעשה אשר נעשה תחת השמש עת אשר שלט האדם באדם לרע לו.

⁶¹ מלה"פ (דברים לב ט): ראו עתה כי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמת ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל.

⁶² עי' רש"י ירמיה (ח ה): בתרמית - במרמה.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

מה שצריך, כי כל הכונה היא רק שיתאמת להם ענין זה, כדי שמשם והלאה יתענגו באמת שנתגלה להם, אם כן כשנתגלה, נתגלה.

הלא תראי, אדם הראשון עצמו כך קרה לו, והביני היטב הענין הזה. כי אם לא היה בורא הקב"ה העולם אלא על צד הטוב בלא צד הרע כלל, אז לא היתה המחשבה מציירת הרע כלל, שתוכל להבין היחוד בשלמות גדרו, וכמו שביארנו לעיל. אך כיון שכבר ברא הרע, אז ודאי כבר המחשבה יכולה לצייר אותו, ולהכיר מכחו היחוד באמת. ואמנם, אדה"ר כבר היה רואה הרע, והיינו כי הלא הוא היה עין הדעת טוב ורע שהקב"ה אסרו עליו, ואף על פי כן היה עינו מטעה אותו לחשוב אותו תאוה לעינים, וטוב למאכל, ונחמד להשכיל, כדברי הכתוב (בראשית ג ו) ותרא האשה וגו'. ונמצא, שהיה רואה מיד שיש מקום למטעות ח"ו, ולומר או שתי רשויות הם ח"ו, או כל שאר סברות הרעות שהיה משים לפנייהם הנחש.

ואמנם אדה"ר באמת חכם גדול היה, והיה לו לחקור בחכמתו על זה כראוי, וגם כבר היה יודע אמתתו של דבר מצד חכמתו, שכל מה שרואה מנגד⁶³ מה שהודיע לו ית' מן אמתת התיקון, אינו אלא שקר מדומה, מכלל הרע שברא הוא ית"ש להודיע אמתת יחודו, ולנסות בו את האדם עצמו לתת לו זכות⁶⁴. ואם היה עומד באמונתו, ולא היה מתפתה אחר יצה"ר, אלא אדרבה, היתה מתחזקת בלבו האמונה הזאת, אז היה נקרא שהשיג היחוד העליון, שהרי כבר ראה וציירה מחשבתו מה הוא הרע. וגם השיג בחכמתו שכל מה שהוא רע, אינו אלא נברא ממנו ית' לכבוד עצמו. והנה, היה די שיתחזק באמונה זו שלא לעבור את פי ה', וזה עד ליל שבת קודש⁶⁵, כאשר חכמים יגידו, שאז היה

- מאיר הדעת -

⁶³ ניקוד? או מנגד.

⁶⁴ עי' זהר ח"א נב ע"א: מה כתיב (בראשית ג ח) וישמעו את קול יהו"ה אלהי"ם מתהלך בגן מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך תא חזי עד לא חטא אדם הוה סליק וקאים בחכמה דנהירו עלאה ולא הוה מתפרש מאילנא דחיי כיון דאסגי תיאובתא למנדע ולנחתא לתתא אתמשך אבתרייהו עד דאתפרש מאילנא דחיי וידע רע ושבק טוב ועל דא כתיב (תהלים ה ה) כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע מאן דאתמשך בתר רע לית ליה דירה עם אילנא דחיי ועד לא חטאו הוה שמעין קלא מלעילא והוה ידעי חכמתא עלאה וקיימי בקיומא דזיהרא עלאה ולא דחלי כיון דחטאו אפילו קלא דלתתא לא הוה יכלין למיקם ביה כגוונא דא עד לא חבו ישראל בשעתא דקיימו ישראל על טורא דסיני אתעבר מנייהו זוהמא דהאי חייוא דהא כדן בטול יצר הרע הוה מעלמא ודחו ליה מנייהו וכדן אתאחידו באילנא דחיי וסלקו לעילא ולא נחתו לתתא כדן הוה ידעין וחמאן אספקלריאן עלאין ואתנהרין עינייהו וחדאן למנדע ולמשמע וכדן חגר לון קב"ה חגורין דאתוון דשמיה קדישא דלא ייכול לשלטאה עלייהו האי חויא ולא יסאב לון כקדמיתא כיון דחטאו בעגל אתעבר מנייהו כל אינון דרגין ונהורין עלאין ואתעברו מנייהו אינון חגירו מזיינין דאתעטרו משמא עלאה קדישא ואמשיכו עלייהו חויא בישא כמלקדמין וגרמו מותא לכל עלמא ולבתר מה כתיב (שמות לד ל) וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו.

תרגום: מה כתוב, "וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן". לא כתוב כאן מהלך אלא "מתהלך". בא וראה, טרם שאדם חטא היה עולה ועומד בחכמת האור העליון, ולא היה נפרד מעץ החיים. כיון שהגדיל תאותו לדעת ולרדת למטה, נמשך אחריהם עד שנפרד מעץ החיים, וידע רע ועזב הטוב. ועל זה כתוב "כי לא אל חפץ רשע אתה לא יגורך רע". מי שנמשך אחר רע, אין לו דירה עם עץ החיים. ועד שלא חטאו, היו שומעים קול מלמעלה והיו יודעים חכמה עליונה ועומדים בקיום של זהר העליון ולא פוחדים. כיון שחטאו, אפילו קול שלמטה לא יכלו לעמוד בו. כדוגמא זו, טרם שחטאו ישראל בשעה שעמדו ישראל על הר סיני נתבטלה מהם זוהמת הנחש הזה, שהרי אז ביטול יצר הרע היה מהעולם ודחו אותו מהם, ואז נאחזו בעץ החיים, ועלו למעלה ולא ירדו למטה. אז היו יודעים ורואים אספקלריות עליונות, והאירו עיניהם ושמחים לדעת ולשמוע. ואז חגר להם הקדוש ברוך הוא חגורות של אותיות של שמו הקדוש, שלא יוכל לשלוט עליהם הנחש הזה ולא יטמא אותם כמו קודם. כיון שחטאו בעגל, בטלו מהם כל אותן דרגות ואורות עליונים, ובטלו מהם אותן חגורות מזוינות שהתעטרו מהשם העליון הקדוש, והמשיכו עליהם נחש הרע כמו מקדם, וגרמו מות לכל העולם. ואחר כך מה כתוב, "וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו".

עי' אריכות בלש"ו דע"ה ח"ב דרוש ד ענף כג, וענף כ סימן ה.

⁶⁵ עי' שעה"כ ר"ה א.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הקב"ה עושה ביום אחד מה שהוא עושה עתה בשיתא אלפי שנים, והיינו שהיה סוף סוף מראה לו בפועל שמה שהאמין מיחודו ית' הוא אמת, וזה, כי היה מבטל ברגע אחד כל הרע מן העולם.

אבל אדם הראשון נתפתה בתחלה אחר התאוה והתשוקה שלו, ואז חזר וחשב סברות רעות כדי להקל לעצמו. והרי זה כעין מה שאמרו רז"ל (סנהדרין סג ע"ב) לא עבדו ישראל עבודה זרה אלא להתיר להם עריות בפרהסיא⁶⁶, ואמרו רז"ל (שם לח ע"א) אדם הראשון מין היה⁶⁷. והנה, אז הוצרך להראות לו במופת מה שלא רצה להשיג מצד הידיעה, והיינו להראות לו מהו הרע באמת, ואיך, אף על פי שמניחים לו מקום כל כך גדול, סוף סוף צריך לבא הכל לממשלת הטוב היחידית, והוא דרך קושי העוה"ז שנגזר עליו, כדי שסוף סוף יבא לידי האמונה שלא רצה לעמוד בה מתחלה, אלא שיתברר לו במופת בפרט מה שהיה יכול להשיג מתחלה, ולהתברר לו הכל בבת אחת.

וכן הוא לבניו אחריו גם כן, כי לולי היו רוצים להשיג זה, ולקבוע ידיעה זאת בנפשותם מצד החכמה, היה די, כי אין צריך אלא שידעוהו, והרי ידעוהו, וכשנתברר, נתברר. אך כיון שלא זכו בני אדם במעשיהם, ואדרבה, הלכו אחרי התרמית המתראה לעיניהם בכל אותם הסברות הרעות שזכרנו למעלה, הרי הקב"ה צריך הוא לגלות להם מה שלא ידעו הם להשיג. ואין זה אלא שיעשה בדרך שהוא עושה בגלות הזה, שהסתיר פניו הסתר אחר הסתר, עד שנתגברה הרעה בעולם תכלית התגבורת הגדול, וכמו שאמר רז"ל (סוטה מט ע"א וע"ש⁶⁸), אין לך יום שאין ברכתו מרובה מחבירו. והנה בסוף הכל, פתאום יבא אל היכלו הארון היחיד ב"ה, ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו (ישעיה מ ה)⁶⁹.

- מאיר הדעת -

⁶⁶ [ד"א וזה לא מדרך שלנו בספר זו, אבל הוא נקודה חשובה, והוא שכאן רואים שאחרי חטא אדה"ר עצמו היה לו נסיונות באמונות, וכלל ישראל כפרו באמונות כדי לאפשר לתאוות שלהם אישור, ונ"ל פשט הדברים, שקומת אדם כולל אמונות, מחשבות, רגשות ומעשים, וכולם קשורים יחד, וכל מעשה מצוה מחזק את האמונה, והיראה, וכן כל מעשה עבירה להפיק ר"ל וכן לכל הרגש ומחשבה וכו'].@

⁶⁷ עי' זהר ח"א לה ע"ב: רבי יהודה שאיל לרבי שמעון הא דתנינן אדם הראשון מושך בערלתו הוה מאי הוא א"ל דפריש ברית קדש מאתריה (ומחולקיה) ודאי מושך בערלה הוה ושבק ברית קדש ודבק בערלה ואתפתה במלה דנחש ומפרי העץ דא אתתא לא תאכל ממנו בגין דכתיב (משלי ה ה) רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו ובהאי הוי פרי דהא באחרא לא הוי פרי כי ביום אכלך ממנו מות תמות בגין דאילנא דמותא הוי כדקאמרן דכתיב רגליה יורדות מות.

תרגום: רבי יהודה שאל את רבי שמעון, מה זה ששנינו, אדם הראשון היה מושך בערלתו. אמר לו, שהפריד ברית קודש ממקומו ומחלקו, ודאי שהיה מושך בערלה. ועזב ברית קודש ודבק בערלה והתפתה בדבר הנחש. "ומפרי העץ" זו אשה, "לא תאכל ממנו" בגלל שכתוב "רגליה יורדות מות שאול צעדיה יתמוכו", ובהי פרי, "כי ביום אכלך ממנו מות תמות", בגלל זה עץ המות היה, כמו שאמרנו שכתוב "רגליה יורדות מות". (הובא מעבה"ק פ"ד פרק יג).

⁶⁸ ז"ל: אמר רבא בכל יום ויום מרובה קללתו משל חבירו שנאמר בבקר תאמר מי יתן ערב ובערב תאמר מי יתן בקר הי בקר אילימא בקר דלמחר מי ידע מאי הוי אלא דחליף ואלא עלמא אמאי קא מקיים אקדושה דסידרא ואיהא שמיה רבא דאגדתא שנא' ארץ עפתה כמו אופל צלמות ולא סדרים הא יש סדרים תופיע מאופל.

⁶⁹ עיי"ש בתרגום: ויתגלי יקרא דיי ויחזון כל בני בשרא כחדא ארי במימרא דיי גזר כן. ועי' זהר ח"ב קכו ע"א: אמר רבי אלעזר ואפילו ישראל בהיה שעתא אתכשרו ואתקשרת בהו שכינתא ודא קיימא ואורייתא כלא בחד זמנא הוה וישראל כהיה שעתא לא חמו לעלמין ולזמנא דאתי זמין קודשא בריך הוא לאתגלאה על בניו ולמחמי כלא יקרא דיליה עינא בעינא דכתיב (שם נב ח) כי עין בעין יראו בשוב יהו"ה ציון וכתיב (שם מ ד) ונגלה כבוד יהו"ה וראו כל בשר יחדו וגו':

תרגום: אמר רבי אלעזר ואפילו ישראל באותה שעה הכשרו ונקשרה בהם שכינה והברית הזו וכל התורה בזמן אחד זה היה וישראל כאותה שעה לא ראו לעולמים ולעתיד לבא עתיד הקדוש ברוך הוא להגלות על בניו ולהראות את כל כבודו עין בעין שכתוב (שם נב) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון וכתוב (שם מ) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו וגו'.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ומה שעתה בעבור רוב הסתר הפנים נפסדו הדיעות ונתקלקלו כל המעשים, ומוזה נמשך גם כן בבריות עצמם הקלקול והפסדות, כענין שאמרו (סוטה מח ע"א) ניטל טעם הפירות וכו',⁷⁰ וכל שאר הדברים הרעים שספרו לנו רז"ל, ואשר רואים אנחנו בעינינו. הארץ והנה תהו ובהו, וכמאמרם ז"ל (סוטה מט ע"ב) חוצפא יסגא ויוקר יאמיר וכו',⁷¹ שכל זה הוא תגבורת הרע הגדול. הנה כאשר יגלה כבוד ה', ישובו כל הדיעות לדרך הישרה, וכל המעשים יהיו מתוקנים כראש, ויהיו בני האדם מתדבקים בקונם, כמו שאמר הכתוב (יואל ג א) אשפוך את רוחי על כל בשר וגו',⁷² וכן (ירמיהו לא לג) ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' לאמר דעו את ה', כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם.⁷³ ותהיה התשוקה הכללית לכל העולם להתקדש בקדושתו ית', כענין שנאמר (ישעיהו ב ג) והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' וגו' ויורנו מדרכיו ונלכה באורחתיו וגו'.⁷⁴ ויולד מזה הצלחות

- מאיר הדעת -

⁷⁰ עי' זהר ח"א (&)מה שמה דארעא דאתון בה א"ל ארץ⁷⁰ בגין דהכא ארץ החיים⁷⁰ שריא דכתיב (איוב כח ה) ארץ ממנה יצא לחם מהאי יצא לחם בשאר ארעא לא יצא לחם ואי נפיק לאו משבעת המינין אדהכי עאל לאתריה תווהו אמרו ודאי קב"ה בעי לאתערא לן במלה⁷⁰.

תרגום: מה שמה של הארץ שאתם בה. אמר לו, ארץ, משום שכאן שורה ארץ החיים, שכתוב "ארץ ממנה יצא לחם". מזו "יצא לחם". בשאר הארץ לא יצא לחם, ואם יוצא, לא משבעת המינים. בינתיים נכנס למקומו, תמהו, אמרו, ודאי הקדוש ברוך הוא רוצה לעורר אותנו באיזה דבר.

⁷¹ ז"ל: בעקבות משיחא חוצפא יסגא ויוקר יאמיר הגפן תתן פריה והיין ביוקר ומלכות תהפך למינות ואין תוכחת בית וועד יהיה לזנות והגליל יחרב והגבלן ישום ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו וחכמות סופרים תסרח ויראי חטא ימאסו והאמת תהא נעדרת נערים פני זקנים ילבינו זקנים יעמדו מפני קטנים בן מנוול אב בת קמה באמה כלה בחמותה אויבי איש אנשי ביתו פני הדור כפני הכלב הבן אינו מתבייש מאביו ועל מה יש לנו להשען על אבינו שבשמים

פי' רש"י: בעקבות המשיח - בסוף הגלות לפני ביאת משיח: והיין ביוקר - שהכל עוסקין במשתאות: ואין תוכחה - אין לך אדם שיוכל להוכיח שכולם נכשלים בחטאות וכשמוכיחין אומר לו אתה כמוני: ובית הוועד - של חכמים יהיו לבית זנות שכלו החכמים ואין לומד תורה ויהא חרב מאין איש ובעלי זימה מתגודדים שם מפני שחוץ לעיר היו בתי מדרשות שלהם:

⁷² וְהָיָה אַחֲרַי כֵּן אֲשַׁפֹּךְ אֶת רוּחִי עַל כָּל בָּשָׂר וְנִבְּאוּ בְּנֵיכֶם וּבְנֵיכֶם זָקְנֵיכֶם חֲלָמוֹת יִחְלְמוּן בְּחוּרֵיכֶם חֲזִינוֹת יִרְאוּ.

⁷³ ז"ל: ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם נאם ה' כי אסלח לעונם ולחטאתם לא אזכר עוד. ועי' תנחומא (עקב יא): אמר הקב"ה בעה"ז על ידי יצר הרע היו למדין ומשתכחין אבל לעה"ב אני עוקר יצר הרע מכם ואינכם משתכחים שנא' (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם ונתתי לכם לב בשר ולא עוד אלא שאינכם צריכים לאדם שילמדם שנאמר (ירמיה לא) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם וכן יהי רצון, ונאמר אמן.

ועי' זהר (ח"ג כג ע"א): אמר רבי יהודה זמין קודשא בריך הוא לגלאה רזין עמיקין דאורייתא בזמנא דמלכא משיחא בגין (ישעיה יא ט) דמלאה הארץ דעה את יהו"ה כמים לים מכסים וכתוב (ירמיה לא לג) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את יהו"ה כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם אמן כן יהי רצון.

תרגום: אמר רבי יהודה עתיד הקדוש ברוך הוא לגלות סודות עמוקים של התורה בזמן שיבא מלך המשיח, משום (ישעיה יא) שמלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכתוב (ירמיה לא) ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמר דעו את ה' כי, כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם אמן כן יהי רצון.

ועי"ש קל ע"ב: קום רבי יוסי בקיומך קם ר' יוסי ואמר ביומיו דמלכא משיחא לא יימרן חד לחד אליף לי חכמתא דכתיב (&) ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם ובהוא זמנא יתער עתיק יומין רוחא דנפיק ממוחא סתימאה דכלא.

תרגום: עמוד רבי יוסי על רגליך. קם רבי יוסי ואמר, בימיו של מלך המשיח, לא יאמר אחד לשני למדני חכמה, שנאמר "ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו", כי כלם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם". ובזמן ההוא יעורר עתיק יומין רוח היוצא מהמוח הסתום מכל.

⁷⁴ וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים וְאָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיָרְנוּ מְדַרְכָּיו וְנִלְכֶה בְּאֲרָחֹתָיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדָבַר ה' מִירוּשָׁלַם.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הבריות כולם, כענין שנאמר (תהלים עב טז) יהי פסת בר בארץ בראש הרים⁷⁵, (ישעיהו יא ו) וגר זאב עם כבש וגו'.

סוף דבר, תראי שכאשר בחר הרצון העליון ללכת בדרך הזוה, נתן מקום לכל מה שנתן שצריך לתחתונים לשלמותם האמיתי. כי בהיותו מסתיר פניו, הנה נותן מקום לחסרונות, ובתתו מקום לחסרונות, נותן מקום לעבודה כדי להשלימם. ולפי שההסתר עשוי רק כדי להגלות, הנה זה נותן מקום לתקן החסרונות ההם בכח הגילוי של השלמות. ובהיות שההסתר עשוי ליגלות על כל פנים אפילו מעצמו, הנה ניתן קץ לימי הבחירה, שסוף כל סוף כל העולם יהיה מתוקן בתיקון שלם, ומשם והלאה יהיה זמן קבלת השכר על העבודה, שקדמה כבר, כמאמרם ז"ל (עירובין כב ע"א) היום לעשותם ומחר לקבל שכרם.

(מא) אמרה הנשמה: נקבץ איפוא כל אשר דברנו עד עתה בענין הזוה, כי רב הוא:

(מב) אמר השכל: הכלל קצר ונוח לקבלו⁷⁶. רצה הרצון העליון לגלות ולברר אמתת יחודו, שאין שום יכולת נגד יכלתו כלל ועיקר, ועל היסוד הזוה בנה עולמו בכל חוקותיו. והכלל הוא, מה שהוא מסתיר פניו ונותן מקום לרע לימצא, עד שיחזור ויגלה טובו, והרע לא ימצא עוד, ונראה יחוד ממשלתו. ובין כך ובין כך ניתן מקום עבודה לאדם כל זמן שהחסרון נמצא, והשלמות עומד להתגלות, ואחר שנתגלה, הוא זמן קבלת השכר על העבודה שנעשית כבר.

(מג) אמרה הנשמה: עדיין יש לי מקום מעט לשאלה, למה אנו צריכים לומר שהכל עומד על ענין היחוד הזוה. הלא טובה הסברה הראשונה אשר שמעתי מפיו בתחלת דבריך, שרצה הקב"ה להטיב הטבה שלמה אל נבראיו, וראה שצריך לזה שיקבלוה בזכות ולא בצדקה, על כן שם השכר והעונש בעולם, כדי שיקבלו הטובה בשכרם, וכנגד זה שם רק הבחירה כדי שיהיה מקום לשכר ועונש.

(מד) אמר השכל: אבל המעשה מוכיח שהיחוד הוא העומד להתגלות. כי אנחנו רואים הבטחות הנביאים שהבאנום למעלה כבר, אשר הם מבטיחים שהקב"ה יגאל את ישראל על כל פנים, אפילו בלא זכות⁷⁷, ושיסיר יצה"ר מבני האדם ויכריחם לעבדו⁷⁸, והנה כל אלה הם נגד השכר ועונש ונגד הבחירה. ואם היתה הכונה באמת להעמיד ענין הבחירה והשכר ועונש, דהיינו שיהיה העולם תמיד בנוי מבני בחירה, להיות צדיקים או רשעים כרצונם, ותמיד יהיה טוב לצדיקים או רע לרשעים, היה צריך שזוה יהיה תמיד, ולא יהיה לו הפסק, וזה היה, שהקב"ה היה רוצה להחזיק במדת המשפט,

- מאיר הדעת -

⁷⁵ יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פרו ויציצו מעיר פְעֶשֶׁב הארץ. ועי' שבת ל ע"ב: יתיב רבן גמליאל וקא דריש עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת שנאמר יהי פסת בר בארץ.

⁷⁶ ז"ל הקדמה לדרך ה': ואמנם צריך שתתבונן שהנה מספר הפרטים עצום מאד מהכיל אותם שכל האדם, ואי אפשר לו לדעת כלם. ואולם מה שראוי לו שישתדל עליו, הוא ידיעת כללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה. וכשישיג כלל אחד, נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים. ואע"פ שלא הבחין במ עדיין, ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא. כי הנה כשיבוא אחד מהם לידו, לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם היות בלתי, וכן אמרו ז"ל (ספרי האזינו א') לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים [היה ר' יהודה אומר לעולם הוי כונס דברי תורה כללים ומוציאם כללים שנאמר יערוף כמטר לקחי ואין יערף אלא לשון כנעני [צ"ל כניסה עי' ילקוט דברים תתקמב] משל איך אדם אומר לחבירו פרוט לי סלע זו אלא ערוף לי סלע זו כך הוי כונס דברי תורה כללים ופורט ומוציאם כטיפים הללו של טל ולא כטיפי הללו של מטר גדולות אלא כטיפים הללו של טל שהם קטנים].

⁷⁷ עי' סנהדרין דף צז ע"ב: רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב.

⁷⁸ עי' לעיל הערה 56.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

להעמיד כל בריותיו בה כל הימים. אבל זה ידענו שאינו כך, כמו שהוכחנו מן המקראות, וכמבואר לנו בדברי חז"ל, שסוף כל סוף תסור הבחירה מן האדם, ולא יהיה עוד רעות בעולם, וכבר אמרו (ברכות י ע"א), יתמו חטאים מן הארץ כתיב⁷⁹. אם כן, אין סוף הכונה על השכר ועונש, אלא על התיקון כללי. אלא שהרכיב הקב"ה שני הדברים כאחד, והיה זה מעומק עצתו לסבב הכל אל התיקון השלם. ועוד נדבר מזה לפנים בס"ד בבואנו אל פרטי ההנהגה, כי הוא ענין עמוק ועיקרי מאד.

ואנחנו עד עתה דברנו בכלל, ומעתה צריך לבא אל הפרטים, כי הנה שמנו יסוד אחד שכל עניני הבריאה וחוקותיה תלויים בדבר גילוי יחודו ית', ולדבר הזה מצאנו שני הזמנים, האחד, בהיותו נסתר ועתיד להתגלות, והשני, אחר שנתגלה, ובאלה שני הזמנים ראינו היות תלוי עבודת האדם וקיבול שכרו. מעתה, בכל אחד מן הזמנים האלה יש לנו להבחין כל פרט שנוכל להשיג בו, והיינו פרטי העלם יחודו לבד, ופרטי גילוי לבד. ועוד יש לנו להבחין התקשר שני הזמנים האלה זה בזה, כי הרי כיון שצריך לעבור מזה לזה, צריך שיהיה להם מקום התחברותם, שהוא המעבר שבין שני הקצוות.

נתחיל עתה כסדר, וזה יצא ראשונה, להבין פרטי העלם היחוד, כי הוא הזמן הראשון, ומשפטי הנהגתו ית' בזמן הזה. וכאן יהיה לנו לבאר כל עניני העבודה בכל תולדותיה, וההכנה אשר באדם לעשותה, וכל שאר הבחינות שיש לנו להבחין בדבר הזה.

אמר השכל: הקדמה אחת גדולה ועיקרית מאד צריך אני להודיע לך, קודם שנכנס לפנים בענין דרכיו אלה ית', ומשפטיו אשר אנחנו עוסקים בהם.

(מה) אמרה הנשמה: ומה היא.

(מו) אמר השכל: הנה אנחנו רואים חוקים ומשפטים, אשר הוא ית"ש מתנהג בם עמנו, אנחנו נבראיו, מדות ודרכים צדיקים כאשר גזרה עומק חכמתו, עד שבעבור המדות האלה יחסנו לו תארים רבים ככל דברי הנביאים ע"ה, ואליו קראנו, רחום, חנון, גבור, וכל שאר הכינויים הרבים אשר נתיחסו לו⁸⁰. אמנם כאן צריכים אנו להבין ולדעת אמונה ודאית שיש לנו להאמין בכל זה, כי לא

- מאיר הדעת -

⁷⁹ ז"ל הגמ': הנהו בריוני דהוו בשבבותיה דרבי מאיר והוו קא מצערו ליה טובא הוה קא בעי רבי מאיר רחמי עלויהו כי היכי דלימותו אמרה ליה ברוריא דביתיהו מאי דעתך משום דכתיב יתמו חטאים מי כתיב חוטאים חטאים כתיב ועוד שפיל לסיפיה דקרא ורשעים עוד אינם כיון דיתמו חטאים ורשעים עוד אינם אלא בעי רחמי עלויהו דלהדרו בתשובה ורשעים עוד אינם בעא רחמי עלויהו והדרו בתשובה.

⁸⁰ עי' ע"ח עג"י א' שזה תכלית כל הבריאה, וז"ל: בענין תכלית הכוונה של בריאת העולמות, נבאר עתה ב' חקירות שנתעסקו בהם המקובלים. החקירה הראשונה הוא מה שחקרו חכמים ראשונים ואחרונים לדעת סיבת בריאת העולמות לאיזה סיבה היתה, ונמנו וגמרו ונבאר כי סיבת הדבר היה, לפי שהנה הוא יתברך מוכרח שיהיה שלם בכל פעולותיו וכוחותיו ובכל שמותיו של גדולה ומעלה וכבוד, ואם לא היה מוציא פעולותיו וכוחותיו לידי פועל ומעשה לא היה כביכול נקרא שלם, לא בפעולותיו ולא בשמותיו וכינויו. כי הנה השם הגדול שהוא בן ד' אותיות הו"ה נקרא כן על הוראת הווייתו הנצחית וקימו לעד היה הוה ויהיה, טרם הבריאה ובזמן קיום הבריאה ואחרי התהפכו אל מה שהיה, ואם לא נבראו העולמות וכל אשר בהם לא יוכל ליראות אמיתת הוראת הווייתו יתברך הנצחית בעבר והוה ועתיד, ולא יהיה נקרא בשם הו"ה כנ"ל. וכן שם אדנ"ת נקרא כן על הוראת אדנות היות לו עבדים והוא אדון עליהם, ואם לא היה לו נבראים לא יוכל ליקרא בשם אדון, ועד"ז בשאר שמות כולם.

וכן בענין הכינויים כגון רחום וחנון אך אפים, לא יקרא על שמם זולת בהיות נבראים בעולם שיקראו לו אך אפים וכיוצא בזה בשאר הכינויים כולם. אמנם בהיות העולמות נבראים, אז יצאו פעולותיו וכוחותיו יתברך לידי פועל ויהיה נקרא שלם בכל מיני פעולותיו וכוחותיו, וגם יהיה שלם בכל השמות וכינויים בלתי שום חסרון כלל ח"ו. וענין טעם זה נתבאר היטב בס"ה פ' פנחס (דף רנז ע"ב) וז"ל, פקודא תליסר וכו' דא ק"ש ואית למנדע דאיהו אקרי חכם בכל מיני חכמות ומבין בכל מיני תבונות וכו', אלא קודם דברא עלמא אתקרי בכל אילין דרגין על שם בריין דהוו עתידין להבראות, דאי לאו הויין בריין בעלמא אמאי אתקרי רחום דיין אלא על שם בריין דעתידין וכו'. ובפ' בא (דף מב ע"ב) וז"ל, דאי לא אתפשט נהוריה על כל בריין איך ישתמודעון ליה ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

יאותו כל התארים והכינויים האלה אליו ית' לפי עצמו כלל ועיקר⁸¹, באשר אין כל הפעולות האלה פעולות שיפעל הוא ית' כאשר יפעל איש לפי טבעו וכחו, אלא כולם ענינים שנרצו מרצונו לעשותם לפי ערך הנבראים שרצה לברוא, ולפי כחם לבד. ודבר זה נתברר אצל החכמים במקומות רבים בביאור רחב. וכלל מה שצריכים אנו להאמין בזה הוא, כי הוא ית' ש מציאותו נודע לנו ודאי שהוא מוכרח מעצמו⁸², אך מהותו אי אפשר לנו להשיגו כלל ועיקר, ולא עוד, אלא שכבר אסור לנו איסור עולם להכנס בחקירה זאת, וכבר אמרו חכמים (חגיגה יא ע"ב) המסתכל בארבעה דברים⁸³ ראוי לו שלא בא לעולם, וכן אמרו (שם יג ע"א) במופלא ממך אל תדרוש וכו', אין לך עסק בנסתרות. וכלל הוא, כל מה שיכולה מחשבת בני האדם לתפוס ולצייר, אינו ודאי מהותו ית'⁸⁴, כי הוא מרומם ונשגב

- מאיר הדעת -

⁸¹ עי' תיקו"ז יט ע"א: רבון העולמים אנת הוא עלת העלות סבת הסבות דאשקי לאילנא בההוא נביעו וההוא נביעו איהו כנשמתא לגופא דאיהו חיים לגופא ובך לית דמיון ולית דיוקנא מכל מה דלגאו ולבר ובראת שמיא וארעא ואפיקת מנהון שמשא וסיהרא וכוכביא ומזלי ובארעא אילנין ודשאין וגנתא דעדן (ועשבין) וחיוון ועופין ונונין ובני נשא לאשתמודעא בהון עלאין ואיך יתנהגון בהון עלאין ותתאין ואיך אשתמודעאן מעלאי מתתאין ולית דידע בך כלל ובר מנך לית יחידא (ס"א יחודא) בעלאי ותתאין ואתא אשתמודע אדון על כלא וכל ספירן כל חד אית ליה שם ידע ובהון אתקריאו מלאכיא ואתא לית לך שם ידע דאתא הוא ממלא כל שמהן ואתא הוא שלימו דכלהו וכד אנת תסתלק מינהון אשתארו כלהו שמהן כגופא בלא נשמתא.

אנת חכים ולא בחכמה ידעא אנת הוא מבין ולא מבינה ידעא לית לך אתר ידעא אלא לאשתמודעא תוקפך וחילך לבני נשא ולאחזאה לון איך אתנהיג עלמא בדינא וברחמי דאינון צדק ומשפט כפום עובדיהון דבני נשא דין איהו גבורה משפט עמודא דאמצעיתא צדק מלכותא קדישא מאזני צדק תרין סמכי קשוט הין צדק אות ברית כלא לאחזאה איך אתנהיג עלמא אבל לאו דאית לך צדק ידעא דאיהו דין ולא משפט ידעא דאיהו רחמי ולא מכל אלין מדות כלל.

תרגום: רבונו של עולם, אתה הוא עילת העילות וסיבת הסיבות שמשקה לאילן באותו הנביעה ואתו נביעה הוא כמו נשמה לגוף והוא חיים לגוף, ובך אין דמיון ולא דמות מכל מה שמפנים ולבחוץ, ובראת שמים וארץ, והוצאת מהם שמש וירח וכוכבים ומזלות ובארץ אילנות ודשאים, וגן עדן (ועשבים), וחיות ועופות ודגים ובני אדם להיות ניכר בהם עליונים ואיך יתנהג בהם עליונים ותחתונים ואיך יהיו ניכרים מעליונים ומתחתונים ואין מי שידוע בכך כלל וחוסן ממך אין יחיד (יחוד) בעליונים ובתחתונים ואתה ניכר כאדון על הכל. וכל הספירות יש לכל אחד שם ידוע ובהם נקראו מלאכים ואתה אין לך שם ידוע שאתה הוא ממלא כל השמות ואתה הוא שלימות כולם, וכאשר אתה תסתלק מהם, ישארו כל השמות כגוף ללא נשמה.

אתה הוא חכם ולא בחכמה ידוע, אתה הוא מבין ולא מבינה הידועה. אין לך מקום ידוע אלא להיות ניכר כחך וחוזקך לבני אדם ולהראות להם איך מתנהג עולם בדין וברחמים שהם צדק ומשפט כפי מעשיהם של בני אדם. דין הוא גבורה, משפט הוא עמוד האמצעי, צדק הוא המלכות הקדוש, מאזני צדק שני עמודי האמת, הין צדק אות ברית, הכל להראות איך מתנהג העולם. אבל לא שיש בך צדק ידועה שהוא דין, ואינו משפט ידועה שהוא רחמים ולא מכל אלה המדות כלל.

לגבי עצמותו, עי' זהר פנחס (רנז ע"ב) דכל ספירה אית לה שם ידוע כו' ובאלין שמהן מארי עלמא איהו אתפשט ואתקרי בהון ואתכסי בהון ודר בהון כנשמתא לגבי אברים דגופא. תרגום: שכל ספירה יש לה שם ידוע וכו', ובאלו השמות אדון העולם הוא מתפשט ומולך בהם ונקרא בהם ונתכסה בהם, וגר בהם כנשמה אצל אברי הגוף.

⁸² עי' לעיל הערה 29.

⁸³ זה המשך לשונו: מה למעלה, מה למטה, מה לפני, ומה לאחור. וכל שלא חס על כבוד קונו.

⁸⁴ עי' פירוש המשנה לרמב"ם הקדמת פרק חלק: שכמו שאי אפשר לענר להשיג צבעים, וכן חרש להשיג קולות, כך אי אפשר לבעל גוף להשיג תענוגים של רוחניות בתחילת המחשבה אלא בחקירה גדולה, וכך זה ראוי ע"כ.

עי' מורה הנבוכים חלק א פרק כו, ז"ל, כבר ידעת אמרתם (פרק ל"ג ופרק מ"ו מזה החלק) הכוללות למיני הפירושים כולם התלויים בזה הענין, והוא אמרם דברה תורה בלשון בני אדם. ענין זה כי כל מה שאפשר לבני אדם כולם, הבנתו וציורו בתחלת המחשבה, הוא אשר שם ראוי לבורא יתעלה. ולזה יתואר בתארים מורים על הגשמות להורות עליו שהוא יתעלה נמצא, כי לא ישיגו ההמון בתחלת המחשבה מציאות כי אם לגשם בלבד, ומה שאינו גשם או נמצא בגשם אינו נמצא אצלם. וכן כל מה שהוא שלמות אצלנו, ייחס לו יתעלה להורות עליו שהוא שלם במיני השלמות כולם, ואין עמו חסרון או העדר כלל. וכל מה ששיגו ההמון שהוא חסרון או העדר לא יתואר בו. ולזה לא יתואר באכילה ושתייה ולא בשינה ולא בחולי ולא בחמס ולא במה שידומה לזה. וכל מה שיחשוב ההמון שהוא שלימות יתואר בו, ואף על פי שהדבר הוא אמנם הוא שלימות בערך אלינו,

דעת תבונות עם מאיר הדעת

מכל מחשבה ורעיון, ואין בו שום אחד מן הענינים מה שיש בנבראיו, לא מן הגדולים ולא מן השפלים. כי מה שהוא השלמות הגדול יותר בנבראיו, חסרון הוא לגביו ית'. ולא נדמהו בחוקו כלל ועיקר, כי כל מה שנמצא בנבראים, הטוב והרע החסרון והשלמות, הכל חדש הוא שהמציאו הוא ית"ש ברצונו, והם דברים רק לפי ערכנו וענינינו, לא לפי ערכו וענינו ית'. ועל זה מקרא מלא צווח ואומר (ישעיה מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש⁸⁵.

כללם של דברים, האדון הוא ודאי משולל מכל מה שאנחנו מוצאים בבריותיו, אם חסרון ואם שלמות, ורק הוא לבדו השלם בשלמות אמיתי, שאין שייך בו חסרון בשום פנים כלל ועיקר. והוא בלתי מושג אצלנו כלל, ואין שום אחד מענינינו שייכים בו. ואולם, ברצותו לברוא נבראים, ולנהג אותם, ולחלק להם מטובו להשפיע להם ברכות, ולתת להם איזה גילוי מכבודו המרומם על כל ברכה ותהלה⁸⁶, שיהנו מאורו, אז שם לו, כביכול, חק ומשפט של הנהגה ישרה, ככל הנהגה הזאת אשר

אבל בערך אליו יתעלה אלו אשר נחשבם כלם שלמיות הם תכלית החסרון. אמנם אילו ידמו העדר השלמות ההוא האנושי ממנו יתעלה היה זה אצלם חסרון בחקו. @המורה נצרך?@

⁸⁵ עי' זהר ח"ב מב ע"ב: ואי יקשה בר נש דהא כתיב (שם ד טו) כי לא ראיתם כל תמונה איהו יתרץ ליה האי תמונה חזינא דהא כתיב (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט ולא בכל תמונה אחרא (ס"א דברא ויצר באתווי) דבר נש דיצר באתווי ובגין דא אמר (ישעיה מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוה ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו ואפילו האי תמונה לית ליה באתריה אלא כד נחית לאמלכא על בריין ויתפשט עלייהו יתחזי לון לכל חד כפום מראה וחזיון ודמיון דלהון והאי איהו (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה ובגין דא יימא איהו אף על גב דאנא אדמה לכו בדיוקניכו אל מי תדמיוני ואשוה דהא קדם דברא קודשא בריך הוא דיוקנא בעלמא וצייר צורה הוה הוא יחידאי בלא צורה ודמיון ומאן (נ"א ואית) דאשתמודע ליה קדם בריאה דאיהו לבר מדיוקנא אסור למעבד ליה צורה ודיוקנא בעלמא לא באות ה' ולא באות י' ואפילו בשמא קדישא ולא בשום אות ונקודה בעלמא והאי איהו כי לא ראיתם כל תמונה מכל דבר דאית ביה תמונה ודמיון לא ראיתם אבל בתר דעבד האי דיוקנא דמרכבה דאדם עלאה נחית תמן ואתקרי בהווא דיוקנא יהו"ה בגין דישתמודעון ליה במדות דיליה בכל מדה ומדה וקרא אל אלהים שדי צבאות אה"ה בגין דישתמודעון ליה בכל מדה ומדה איך יתנהג עלמא בחס"ד ובדינא כפום עובדיהון דבני נשא דאי לא יתפשט נהוריה על כל בריין איך ישתמודעון ליה ואיך יתקיים (ישעיה ו ג) מלא כל הארץ כבודו.

תרגום: ואם יקשה אדם שהרי כתוב כי לא ראיתם כל תמונה הוא יתרץ לו הרי תמונה ראיתי שהרי כתוב ותמונת ה' יביט ולא בכל תמונה אחרת (שברא ויצר באותיותיו) של אדם שיצר באותיותיו ולכן אמר ואל מי תדמיוני ואשוה ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו. ואפילו תמונה זו אין לו במקומו אלא כשיורד למלוק על הבריות ומתפשט עליהם יראה להם לכל אחד כפי מראה וחזיון ודמיון שלהם וזהו וביד הנביאים אדמה. ולכן הוא יאמר אף על פי שאני אדמה לכם בדיוקנכם אל מי תדמיוני ואשוה שהרי קדם שברא הקדוש ברוך הוא דמות בעולם וצייר צורה היה הוא יחיד בלי צורה ודמיון ומי (ויש) שנודע לו קודם בריאה שהוא מחוץ לדמות אסור לעשות לו צורה ודמות בעולם לא באות ה' ולא באות י' ואפילו בשם הקדוש ולא בשום אות ונקודה בעולם וזהו כי לא ראיתם כל תמונה מכל דבר שיש בו תמונה ודמיון לא ראיתם. אבל אחר שעשה דמות זה של המרכבה של אדם עליון ירד לשם ונקרא באותו דמות יהו"ה כדי שידעו אותו במדות שלו בכל מדה ומדה וקרא אל אלהים שדי צבאות אה"ה כדי שידעו אותו בכל מדה ומדה איך יתנהג העולם בחס"ד ובדין כפי מעשי בני האדם שאם לא יתפשט אורו על כל הבריות איך ידעו אותו ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו.

⁸⁶ מלה"פ נחמיה ט ה. ועי' תיקו"ז (קנג ע"ב): רישא איהו כנויא דשם אה"ה וכל מלאכין וממנן דהויר"ת מהכא תליין וביה שאלין מלאכין איה מקום כבודו להעריצו א"ה רשים באה"ה ותמן ה"ה דסליק בחושבן כ' דאיהו כתר איהו רשים בא"ב ג"ד ה"ו ז"ח ט"י (אה"ה) אל"ף ה"א יו"ד ה"א איהו רזא דעשר אתוון מעילא לתתא האי איהו כתר בריש כלהו שמהן ולעילא מניה יו"ד ה"י וא"ו (נ"א ו"ו) ה"י אל"ף דל"ת נר"ן יו"ד לעילא מניה יו"ד ה"א וא"ו ה"א וכלהו סלקין לארבעין ותרין אתוון ואלין אינון אתוון דאתבריאוו בהון שמיא עלאין וארצות החיים דאלין אתקריאו שמי השמים ומאן דברא בהון כלא אומנא דכלא עלת העילת מתעלה על כלא הוא בריך לכלא ולעילא מכל ברכאן הה"ד (נחמיה ט) ומרומם על כל ברכה ותהלה ולא צריך איהו ברכאן מאחרא דלית עליה מאן דאשפע ליה

תרגום: ראש הוא כינוי של שם אה"ה, וכל המלאכים וממונים של הויר"ת מכאן תלויים ובה שואלים מלאכים איה מקום כבודו להעריצו א"ה רשום באה"ה ושם ה"ה שעולה בגימ' כ' שהוא כתר הוא רשום בא"ב ג"ד ה"ו ז"ח ט"י (אה"ה) אל"ף ה"א יו"ד ה"א הוא סוד של עשר אותיות מלמעלה למטה, זהו כתר בראש כולם שמות ולמעלה ממנו יו"ד ה"י וא"ו (נ"א ו"ו) ה"י אל"ף דל"ת נר"ן יו"ד למעלה ממנו יו"ד ה"א וא"ו ה"א וכלם

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

אנחנו רואים ושומעים, כי המציא לו, כביכול, מיני השפעה ומדות של הנהגה, לאחוז בהם ולנהג בהם לתכלית טוב ומובחר אל כל נבראיו. ומעתה, המדות, מדותיו ודאי, והתארים, מתיחסים לו, כי הוא העושה את כל אלה, אף כי אינם דברים מוכרחים אליו כלל, אלא כולם נרצים ממנו⁸⁷, ומציאותם תלוי רק בחפצו ורצונו, כי בלא כל אלה היה יכול ודאי לעשות, ובזולת אלה, וגם עתה יכול לשנותם כרצונו.

סוף דבר, שליטת רצונו שליטה גמורה היא, שאין לה שום מונע כלל ועיקר, ובכל עת ובכל שעה, וכבר ביארתי דבר זה למעלה כל צרכו. והנה כמו שאל מסתתר הוא מצד מציאותו ומהותו הפשוט, שאינו מושג ונודע כלל לשום בריה, כן נגלה כבודו, ונודע הוא קצת מצד פעולותיו אלה. וכל מה שתשיג בו כל בריה שבעולם, לא יהיה אלא מצד פעולותיו, לא זולת.

ואמנם עוד צריך שתדעי, שאפילו פעולותיו אלה שהם מושגות לנו, אין מושגות לנו אלא תולדותיהם, פירוש, הנפעל ממנו ית', אמנם לא דרך הפעולה, איך הוא ית' פועל אותה. כי כל מה שהוא בו ית', אין השגה שתשיגהו, ואי אפשר להשיג אלא מה שהוא פְּנוּ, אנחנו נבראיו. ועל כן, אף על פי שניחס לו ית' המדות אשר ניחס, דרך משל, הידיעה, הזכירה, המחשבה, החמלה, הכעס, הרצון, לא נאמר מפני זה שדרך ידיעתו הוא כדרך ידיעתנו, ודרך זכירתו כדרך זכירתנו, ומחשבתו כמחשבתנו, וחמלתו כחמלתנו, וכעסו ככעסנו, ורצונו כרצוננו, וכן כולם, אלא אלו הפעולות הוא פועל בדרך הבלתי מושג ונודע לנו כלל, אבל אלינו מגיעים באותו הענין ואותו חוק שהוא רוצה. ולא עוד, אלא שאפילו הפעולות של החסרונות אינו צריך לפעול אותם בחסרון ההוא, כמו שהיה צריך לעשותם האדם שהיה רוצה לעשותם, אלא הוא אמר ויהי, באופן אשר דרכו נסתרה ולא מושגת לנו כלל, ולנו מגיעות הפעולות בשיעור ההוא שמגיעות. צא ולמד מקולו ית' באהל מועד, שאמרו חז"ל (תו"כ פרשת ויקרא, דיבורא דנדבחה, פרשתא ב' 88), קול ה' בכת, ואף על פי כן משה שומע וכל ישראל לא שומעים⁸⁹. וכל זה נמשך מהיותו ית"ש כל יכול, והוא יכול לעשות כל מה שהוא רוצה, שאין שום חוק שיעכבהו, ושום משפט וגבול שימנעהו. על כן לא נקיש לפעולותיו מפעולת הנבראים כלל, אחר שהם מוגבלים ומותחמים, והוא ית"ש כל יכול לגמרי.

והנה עד הנה הקדמתי לך הקדמה, שהיא צריכה לכל מה שנעסוק בו בויכוחנו זה, עתה נבוא לענייננו.

עולים למ"ב אותיות ואלה הם אותות שנברא בהם שמים עליונים וארצות החיים, שאלה נקראו שמי השמים, ומי שברא בהם הכל, אומן הכל, עילת העילות, מתעלה על הכל הוא ברוך לכל ולמעלה מכל ברכות, זהו שכתוב ומרומם על כל ברכה ותהלה, והוא לא צריך ברכות מאחר, שאין עליו מי שישפיע לו.

⁸⁷ הם בבחי' רצון, וכל דברינו כלפי הנהגתו ית' הם רצונו באומרו רצונו יש בזה ב' דברים שצריכים להבין: א', זה מעשיו לאפוקי עצמותו. ב' מהו רצונו ית'.

ע"י ע"ח שער עג"י פרק ב: וכשעלה ברצונו להאציל הנאצלים ולברוא הנבראים לסיבה נודעת, והוא ליקרא רחום וחנון, ע"כ. מקור לשון עלה ברצון הוא בזהר (ח"א פו ע"ב ועוד) כד סליק ברעותא דקב"ה למברי עלמא. והרצון הוא בחי' הכתר. וע"י בספד"צ ד ע"ב, ביה סליקו וביה סלקין, ע"כ. שבכתר כל אורות עולים לתיקון, שכל אור יוצא דרך זיווג של העליונים, וכל זיווג של עליונים בא תמורת עליית מ"ן, אבל בתחילת העולם אלא היה מי שיעלה מ"ן ולכן סליק לבד, אבל ברצון שהוא בחי' הכתר, שורש הכל.

⁸⁸ מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ מאהל מועד יכול מפני שהיה נמוך ת"ל וישמע את הקול שאין ת"ל הקול ומה תלמוד לומר הקול הקול המתפרש בכתובים ומהו המתפרש בכתובים קול ה' בכח קול ה' שובר ארזים וישבר ה' את ארזי הלבנון קול ה' חוצב א"כ למה נאמר מאהל מועד מלמד שהיה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל.

⁸⁹ ת"ז פט ע"ב: מסטרא דיה"ה אתקריאת אספקלריא דנהרא, וכד איהי אדנ"י בלא בעלה, אתקריאת אספקלריא דלא נהרא [תרגום: מצידו של הו"ה נקרא מראה המאירה, וכאשר היא אדנ"י בלא בעלה, נקראת מראה שאינה מאירה]. @

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(מז) אמרה הנשמה: שמעתי, ומתישבים הדברים עלי, כי אי אפשר לשקוט בעניני הבריאה ומקריה, אם לא שנדע שיש לה עילה ומנהיג כך פשוט ומרומם, כל יכול, ובלא שום הכרה וכפיה, וזולת זה אין ישוב וביאור לרוב הספיקות ותמיהות הנופלות בה.

(מח) אמר השכל: הזמן הראשון שיש לנו לבאר עתה, הוא זמן התעלם יחודו ית' כיום הזה, הוא כלל זמן עבודת האדם, כמו שביארנו. והנה מחוק שלמותו, כבר אמרנו, היה ודאי יכול לעשות את כל מעשיו שלמים, ולא יהיה במעשיו אלא טובה גמורה ושלמה, בלי שום חסרון ורעה כלל. אמנם ברצותו להתנהג עם נבראיו בהנהגה הזאת שכבר זכרנו, הנה המציא סדר חדש ממש, שלא כדת השלמות העליון ב"ה, אלא מאי דצריכא לברייתא לתת להם זכות ושכר טוב באחריתם. והוא דרך הטוב והרע, השכר והעונש, שלפי הדרך הזה, הנה הטוב והרע שקולים⁹⁰ הם ובאים שניהם בעוה"ז, וכך מזומן הוא הטוב לטובים כמו הרע לרעים. ועל פי הדרך הזה נמצא הבריות מתקלקלות לפעמים, ונתקנות לפעמים, וניתנה הרשות לשטן להסטיין, ולמשחית לחבל את אשר ירשיעון אלהים. ונמצאו אומות העולם ועובדי עבודה זרה, וכן כל שאר הרעות כולם אשר בעולם, שעליהם באו הבטחות הנביאים ע"ה להעבירם מן העולם לעתיד לבא, כענין שנאמר והאלילים כליל יחלוף (ישעיהו ב יח), ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ (זכריה יג ב), בלע המות לנצה (ישעיהו כה ח), לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' (ישעיהו יא ט, סה כה). ועל פי הדרך (ברכות לג ע"ב) הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, שאין הקב"ה רוצה לעכב כלום ביד בני האדם אם רוצים לקלקל מעשיהם. ומזה נולדו כל הקלקולים הגדולים אשר היו בעולם מני יום ברוא אלהים אדם, ואין מנוחה לצדיקים בעוה"ז, כי רעת האדם רבה עליו, והשטן מקטרג בכל עת ובכל שעה, והקב"ה מדקדק עם חסידיו כחוט השערה (ב"ק&). זה כלל הדרך אשר חידש הרצון העליון לפי ענין התעלם שליטתו ויחודו, ואין דרך זה תלוי אלא בהסתר פני טובו ית', כי לולי היה רוצה להתגלות באמתת ממשלתו, היה מעביר כל הרעות האלה, ולא היה מניח אלא הטוב והתיקון לבדו, וכמה שיעשה לעתיד לבא.

ודעי עוד, כי ודאי גם עתה אע"פ שהעלים טובו ומנע חק שלמותו מן הנבראים, אף על פי כן ודאי הוא שהוא משפיע להם, כי מאין להם הויה ומציאות וקיום אם לא מהשפעתו. אם כן ודאי משפיע הוא, אך השפעתו זאת שהוא משפיע עתה, לגבי מה שהיה ראוי להשפיע אם כחק שלמותו היה רוצה להשפיע, אינה אלא כדמיון הצל לגבי אדם, או כרושם קטן הנשאר מן הכתב על הנייר אחר שסרו האותיות ממנו⁹¹. ונקרא כלל מין ההשפעה הזאת, חשך ולא אור⁹², לגבי ההשפעה השלמה שהיתה יכולה לבא אם כחק שלמותו היה משפיע. אמנם לגבי דידן על כל פנים זה כל חיינו, כי בהשפעה זאת אנחנו חיים וקיימים, לא זולתה. ונמצא, שכשנזכיר מין ההשפעה הזאת המחודשת בהסתר פני טובו ית', נקראו בכלל אחד, כמו צל הכח העליון לבד, לא יותר, ובהתפרטו לפרטיו, נמצא בו כל החוקים והמשפטים אשר מבחינים אנחנו בהנהגה העליונה, כי כלם יחד דבר מועט עד מאד נחשבים הם לגבי הכח העליון אם היה פועל בשלמותו, וכמו שזכרתי.

ואמנם בהיות הכונה התכליתית רק גילוי היחוד, ולא העלמו, וכמו שביארנו לעיל, כי אין ההעלם הזה אלא אמצעי כדי לבא אל הסוף הזה של הגילוי. על כן, אף על פי שהסתר פניו לחדש בו דבר הנהגת הטוב ורע הזאת, שב על כל פנים והשקיף במדת טובו, ולפי חק ממשלתו, להשלים

- מאיר הדעת -

⁹⁰ עי' לעיל הערה 6.

⁹¹ ונקרא בלשון האריז"ל רשימו.

⁹² ובלשון אריז"ל צמצום האור.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

סיבוב כל ההנהגה הזאת בתיקון הכללי. וזה דבר פשוט, כי כבר שמעת איך קץ שם לחשך זה⁹³, של הטוב ורע, כל זמן השיתא אלפי שנים (סנהדרין &), וכבר גזר מראשית אחרית אשר תכלינה כל אלה, וישאר יחודו מגולה, וטובת העולם קבועה לנצח נצחים.⁹⁴ אם כן, כל יום ויום שעובר, נמצא העולם קרוב יותר אל שלמותו, ולא עוד, אלא שהקב"ה מסיבות מתהפך בעומק עצתו, ומגלגל גלגולים תמיד, להביא העולם אל השלמות הזה. והוא מה שאמר הכתוב (תהלים מ ו) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו⁹⁵, וכן אמר הנביא (ישעיהו כה א) עצות מרחוק אמונה אומן⁹⁶, וכן נאמר (שמואל ב' יד יד) וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח⁹⁷. כי ודאי אין הקב"ה רוצה לאחוז בדרך הטוב ורע כל כך זמן, ואחר כך לעזובה ולתפוס בדרך הממשלה והיחוד ברגע אחד, כאדם המתחרט ומתנחם, אלא מעומק עצתו ית' הוא לגלגל מסיבותיו מעומק חכמה כל כך, עד שמתוך הטוב ורע עצמו נגיע סוף סוף לדבר זה, שיהיה הכל נשלם, ויהיה הוא ית"ש מגלה יחודו. ועוד יתבאר מזה לקמן בס"ד.

- מאיר הדעת -

⁹³ עי' תיקון² (קלא ע"ב): ויהי מקץ ימים וגו' פתח רבי שמעון ואמר מאי מקץ ימים אלא מההוא אתר דעתיד למימר ביה קץ כל בשר בא לפני קץ שם לחשך (איוב כח ג) ותרנגם יונתן בן עוזיאל קץ כל בשר חבילו דכל בשרא מלאכי חבלה חמא דעתידין למיפק מניה מחבלים כרמים דאינון ישראל דאתמר בהון כי כרם ה' צבאות בית ישראל בגין כך ואל קין ואל מנחתו לא שעה וחמא דעתידין למיפק מהבל כמה צדיקא בגין דא וישע ה' אל הבל ואל מנחתו

תרגום: ויהי מקץ ימים וגו' פתח רבי שמעון ואמר מה זה מקץ ימים אלא מאותו מקום שעתיד לומר בו קץ כל בשר בא לפני קץ שם לחשך ותרנגם יונתן בן עוזיאל קץ כל בשר המחבל של כל בשר מלאכי חבלה ראה שעתידים לצאת ממנו מחבלים כרמים שהם ישראל שנאמר בהם כי כרם יהוה צבאות בית ישראל בגלל כך ואל קין ואל מנחתו לא שעה וראה שעתידים לצאת מהבל כמה צדיקים בגלל זה וישע יהוה אל הבל ואל מנחתו.

⁹⁴ @@@@אהרן ברמי

⁹⁵ עי' ב"ר (פס"ה סי' ח): רבי חנינא בר פפא פתח (תהלים מ) רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך וגו' א"ר חנינא כל פעולות ומחשבות שפעלת אלינו בשבילנו למה כהו עינינו של יצחק כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות ויהי כי זקן יצחק. ועי' שערי אורה צו ע"ב.

⁹⁶ עי' זהר ח"ג לה ע"ב: כתיב (ישעיהו כה א) יהוה אלהי אתה ארוממך וגו' האי קרא אוקמוה יהוה אלהי אתה דבעי בר נש לאודאה לשמא קדישא ולשבחא ליה על כלא ומאן אתר שבחא דיליה כמה דאוקמוה והכא מעמיקא דכלא דכתיב (&) כי עשית פלא פלא כמה דכתיב (שם ט ה) ויקרא שמו פלא והא אתמר עצות מרחוק עצות כמה דאת אמר (&) יועץ מרחוק דכתיב (ירמיה לא ב) מרחוק יהוה נראה לי וכתביב (משלי לא יד) ממרחק תביא לחמה

תרגום: כתוב (ישעיהו כה) ה' אלהי אתה ארוממך וגו', הפסוק הזה פרשוהו, ה' אלהי אתה, שצריך אדם להודות לשם הקדוש, ולשבח אותו על הכל, ומאיזה מקום השבח שלו, כמו שבארוה. וכאן מהעמק של הכל, שכתוב כי עשית פלא, פלא כמו שכתוב (שם ט) ויקרא שמו פלא, והרי נאמר עצות מרחוק, עצות כמו שנאמר יועץ מרחוק, שכתוב (ירמיה לא) מרחוק ה' נראה לי. וכתוב (משלי לא) ממרחק תביא לחמה.

עיי"ש קצג ע"ב: ורב המנונא סבא אמר הכי כי עשית פלא פלא דא הוא חד דרגא מאינון פלאות חכמה ומאן איהו דא (&) נתיב לא ידעו עיט ואיהו פלא עצות מרחוק (&) קרא להאי בקדמיתא פלא והכא אמר פלא עצות מרחוק אלא התם אצטריך לממני שית סטרין לדרגין עלאין (&) פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום והכא לא אתא לממני חושבנא אבל עצות מרחוק מאי נינהו תרי בדי ערבות דכל עיטא דנביאי מתמן אתיא אינון אקרון עצות מרחוק אומן תרין דאינון חד נהר וגן דא נפיק מעדן ודא אשתקי מיניה הא הכא כל רזא סתימא דמהימנותא.

תרגום: ורב המנונא סבא אמר כך, "כי עשית פלא", פלא זוהי דרגה אחת מאותם פלאות חכמה, ומיהו זה "נתיב לא ידעו עיט" והוא פלא. "עצות מרחוק" קרא לזה בתחלה פלא, וכאן אמר פלא עצות מרחוק, אלא שם צריך למנות ששה צדדים לדרגות עליונות, "פלא יועץ אל גבור אבי עד שר שלום", וכאן לא בא למנות חשבון, אבל "עצות מרחוק" מי הם, שני בדי ערבות, שכל עצה של הנביאים בא משם, הם נקראים עצות מרחוק. "אמונה" אומן שנים שהם אחד, נהר וגן, זה יוצא מעדן וזה משקה ממנו, הרי כאן כל הסוד הנסתר של האמונה.

97

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ונמצא שבאמת בשתי מדות אלה אוהו האדון ב"ה תמיד, ושתיים אלה קבע בחוקו מוסדי ארץ, א', מדת השכר ועונש, היא הנהגת הטוב והרע בשיקול אחד לזכות ולחובה, ונקראת הנהגה זאת, הנהגת המשפט, שהקב"ה יושב ודן כל העולם כולו לפי מעשיהם הטובים והרעים. ואתיא תוך משפטו זה, מדת טובו אשר לפי חק שלמותו, לפי ענין ממשלתו, שבכחו הוא רוצה לתקן את כל נבראיו. והנה, לפי מדת השכר ועונש, הקב"ה, כביכול, משעבד מעשיו למעשי בני אדם, שאם הם טובים גם הוא יטיב להם, ואם הם רעים יוכרה, כביכול, להענישם, וכענין הכתוב (תהלים סח לו) תנו עוז לאלהים, והפכו (דברים לב יח) צור ילדך תשי, וכמאמרם ז"ל (איכה רבה פ"א סי' לג) בזמן שישראל עושים רצונו של מקום, מוסיפים כח בגבורה של מעלה, וכשאינן עושים רצונו של מקום, מתישין כח של מעלה, ח"ו. ולפי מדת ממשלתו ושליטתו אמר (זכריה ג ט) ומשתי את עון הארץ היא ביום אחד (ירמיהו נ ב) יבוקש את עון ישראל ואיננו ואת חטאת יהודה ולא תמצאנה. והנה לפי מדת הטוב ורע, משפטי ה' אמת לתת לאיש כדרכיו מדה כנגד מדה, והרבה דרכים למקום לשלם לאדם כפעלו, וכאורח איש ימציאנו, אם לחסד אם לשבטו. אך לפי עצת טובו בחק שלמותו ית', הצד השווה שבהן, להחזיר את הכל לטוב שלם, לתיקון הנמור שיהיה באחרונה. ועל דבר זה נאמר (מלאכי ג ו) אני ה' לא שניתי. ובמדרשו של רשב"י אמרו (זוהר כי תצא רפא ע"א וע"ש⁹⁸), לא אשתני בכל אתר. ואמנם הנהגת השכר ועונש היא המגולית ונראית תמיד לעיני הכל, אך הגלגול שהוא מגלגל הכל לטובה עמוק עמוק הוא, ולא עבידא לאיגלווי כי אם לבסוף, אבל מתגלגל הוא והולך בכל עת ובכל שעה ודאי, ואינו פוסק.

ונמצא, שודאי כבש האדון ב"ה, כביכול, את חק שלמותו בבריאת הנבראים האלה, ובראם חסרים ולא שלמים, ושם להם דרך הנהגה ומין השפעה שאינה אלא חשך סתרו ית', שממנו בא מציאות שיקול הטוב ורע, ויש מציאות לחטאים ופגמיהם ולעונשים וקלקולים. ואף על פי כן שב והביט בטוב חוקו אל הנבראים האלה לתקנם התיקון הכללי והנמור העתיד לבא, שעליו מסבב את כל הגלגל דבר יום ביומו, וממשיך דברי הטוב ורע עצמו, לגמור בתיקון שלם בכח יחוד שליטתו ית"ש.

(מט) אמרה הנשמה: תכלול מה שביארת עד כה.

הנהגת המשפט והנהגת היחוד

- מאיר הדעת -

⁹⁸ ז"ל: אוקמוה מארי מתניתין לא כשאני נכתב אני נקרא בעולם הזה נכתב יהו"ה ונקרא אדנ"י והא כתיב (&) אני יי' לא שניתי בכתיבה לא אשתני אבל בקריאה אשתני דכתיבה דאיהו אתריה לא אשתני בקריאה דאיהו לבר מאתריה אשתני (&) השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו בגין דשפחה דיליה אדנ"י שמה כשם מטרוניתא וקב"ה ביה אשתני בגין דאיהו נער ביה רזא (רוחא) (&) ישוב לימי עלומיו אבל שכינתא אצל קב"ה לא משתנית וקב"ה לגבה לא אשתני הה"ד (&) אני יי' לא שניתי אני שכינתא יי' עמודא דאמצעייתא (&) שלף איש נעלו דא סנדלפון סנדל איהו לגבי קב"ה ונעל לגבי שכינתא אבל תפארת דכליל שית ספירן איהו גופא ליהו"ה ומלכות גופא לשכינתא דאיהו אדנ"י.

תרגום: פרשוה בעלי המשנה לא כשאני נכתב אני נקרא בעולם הזה נכתב יהו"ה ונקרא אדנ"י והרי כתוב אני ה' לא שניתי בכתיבה לא משתנה אבל בקריאה משתנה שכתבה שהוא מקומו לא משתנה בקריאה שהיא מחוץ למקומו משתנה השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו משום ששפחה שלו אדנ"י שמה כשם המלכה והקדוש ברוך הוא בו משתנה משום שהוא נער בו סוד (רוח) ישוב לימי עלומיו. אבל שכינה אצל הקדוש ברוך הוא לא משתנה והקדוש ברוך הוא לא משתנה אליה זהו שכתוב אני ה' לא שניתי אני השכינה ה' העמוד האמצעי שלף איש נעלו זה סנדלפון סנדל הוא אצל/כלפי קדוש ברוך הוא ונעל אצל/כלפי שכינה אבל תפארת שכולל שש ספירות הוא גוף ליהו"ה ומלכות גוף לשכינה שהוא אדנ"י.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

(נ) אמר השכל: שתי מידות שם הקב"ה לנהג בם את עולמו: אחת, מידת המשפט. ואחת, מידת השליטה והממשלה היחידית. מידת המשפט היא מידת הטוב ורע, שבה תלויים כל עניני הטובות והרעות בכל תולדותיהם, ומקור המידה הוא הסתר פני טובו, והעלם שלמותו. מידת הממשלה היחידית היא מידת תיקון כל הנבראים בכחו יתברך, אף על פי שמצד עצמם לא היו ראויים לזה, והיא הסובבת והולכת בהעלם בכל דרכי המשפט עצמו, לסבב כל דבר אל השלמות לבד, ומקורה הוא חק טובו הפשוט ית', שאף על פי שנתעלם, לא זו מלהשקיף עלינו לטובה. מידת המשפט היא המתגלית ונראית, מידת הממשלה היא המתעלמת ומסתתרת לפנינו.

(נא) אמרה הנשמה: עדיין אני צריכה ישוב קצת על ענין מידת הממשלה הזאת שזכרת, כי אינני מבינה היטב את פעולת שלמותו הפשוט ית', כי לפי הנראה אף היא אינה מחק השלמות, כי כבר אמרת שאין שלמות האמיתי מושג.

(נב) אמר השכל: היטבת לדקדק. ועתה אעמידך על בורים של דברים. שלמותו ית' הפשוט אי אפשר להשיגו כלל ועיקר, הוא הוא השלמות האמיתי הבלתי נודע לנו כלל, והנה זה מרומם ונשגב מעצמו מכל עניני הנבראים. כי מיד שרצה לנהג בריותיו, קבע ורצה במדות האלה שהם כולם ענינים מתיחסים לנבראים, ולא לפי ערכו כלל. ונמצא מהותו הפשוט מסולק מכל הענינים האלה לגמרי. ולא עוד, אלא שאפילו בפעולותיו אלה עצמם לפי ערך הנבראים, מה שהיה יכול לעשות לא עשה, ואדרבה כבש, כביכול, את טובו לבלתי עשות מה שהיה ראוי לו לעשות לפי טוב חקו. וזה, כי אפילו ברצותו לנהג הנבראים ולהגלות להם רק לפי ערכם ולא לפי ערכו, היה יכול על כל פנים ליגלות להם ולנהגם לפחות לפי ערכם זה, אך בשלמות בלא חסרונות, וכמו שיהיה סוף סוף לעתיד לבא. ומחק טובו וחסדו היה זה ליגלות להם בהטבה רבה ובהשפעה רווחת, ומחק שלמותו היה לעשות מעשיו שלמות בלא חסרונות, וכבש כל זה, ורצה לעשותם בחסרונות, וחסרי ההארה כמות שהם.

ואמנם, לא רצה על כל פנים להניח עולמו כך, שיהיה תמיד הולך וסוער בשותפות הטוב והרע, אלא מטעם טובו הגדול היה לשים הנהגה אחת ועצה עמוקה לסבב כל הדברים מתוך הטוב ורע עצמו אל התיקון השלם השייך לימצא בהם, ומחק שלמותו הוא זה לעשות שעל כל פנים יהיו מעשיו מושלמים, ולא ישארו בחסרונם. אמנם אין זה מעשה שלמותו הפשוט לפי עצמו הבלתי מושג, כי פשיטותו אינו שייך בענינינו בשום פנים. אלא הוא הדבר אשר דברתי, כי על כל פנים מחק שלמותו הוא שאפילו שרצה לפעול רק לפי הנבראים, אך יפעול עמהם בשלמות. וזה הוא מקור ההנהגה, עצה העמוקה שאמרת, המסבבת וממשכת את הכל לתיקון הגמור.

ואולם אהנו מעשיו ודאי בכבישת רחמיו, כביכול, שזכרנו, שלא יעשה כחק שלמותו להיות הבריות שלמים מתחילתם, אלא תחילתם חסר, וסופם יהיה שלם, מטעם טובו הגדול כמו שביארנו. שאלמלא היה מניח לעולם רק מדת המשפט, לא היו הבריות יוצאים מדי דפים⁹⁹ לעולם, כי תמיד היו נמצאים צדיקים ורשעים, טובות ורעות, ברכה וקללה. אך עתה, אף על פי שבתחילה כך הוא, לא יהיה כן בסופו. ועל כן נשארה מדת המשפט בגלוי ומדת התיקון הכללי בהסתר, כי מעשיה בסתר הם, עד סוף דבר שיתוקן כל המציאות כולו לעתיד לבא.

(נג) אמרה הנשמה: עתה נתישבת, כי ודאי דרך התיקון הכללי מחק טובו ית' הוא ודאי, אך על כל פנים ברצותו לפעול עמנו רק לפי ערכנו, ולא לפי ערכו.

(נד) אמר השכל: עוד אודיעך בענין הזה דבר יותר פרטי, והוא כי ודאי בכל מדה ומדה שהוא ית' מודד לנו, נבחין שני ענינים, הנראה והנסתר. דהיינו, הנראה הוא השכר והעונש, למי שנמדדה

דעת תבונות עם מאיר הדעת

לו המדה ההיא לפי מה שהיא, הטובה היא אם רעה, והנסתר היא העצה העמוקה הנמצאת תמיד בכל מדותיו, להביא בהן את הבריות לתיקון הכללי. כי כך היא המדה ודאי, שאין לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לתיקון השלם, וכענין שאמרו (ברכות ס ע"ב¹⁰⁰), כל מאי דעבדין מן שמאי, טב. והם הם דברי הנביא (ישעיהו יב א) ישוב אפך ותנחמני¹⁰¹, כי יודיע דרכיו הקב"ה לעתיד לבא לעיני כל ישראל איך אפילו התוכחות והיסורין לא היו אלא הזמנות לטובה, והכנה ממש לברכה. כי הקב"ה אינו רוצה אלא בתיקון בריאתו, ואינו דוחה הרשעים בשתי ידיים, אלא אדרבה, מצרפם בכור להתקן, ולצאת מנוקים מכל סיג¹⁰². והכוונה זאת אחת היא לו ית' בכל מעשיו שהוא [עושה] עמנו, להימין ולהשמאל, וכמו שביארנו לעיל.

ואמנם צריך שתדעי כי כל מעשה ה' נורא הוא, ורחב ועמוק לאין תכלית, כענין שנאמר (תהלים צב ו) מה גדלו מעשיך ה', והקטן שבכל מעשיו יש בו כל כך מן החכמה הרבה והעמוקה, שאי אפשר לרדת לעמקה לעולם, והוא ענין הכתוב (שם) מאד עמקו מחשבותיך¹⁰³. והנה עתה אין מעשי ה' מובנים לנו כלל אלא שטחיותם הוא הנראה, ותוכיותם האמיתית מסתתרת, כי הרי התוך הזה שוה בכלם, שכולם רק טוב ולא רע כלל, וזה אינו נראה ומוכן עתה ודאי. אך לעתיד לבא זה לפחות נראה ונשיג, איך היו כולם מסיבות תחבולותיו ית' עמוקות להטיב לנו באחריתנו. אבל לא נדמה מפני זה שנשיג סוף החכמה הרבה הנכללת במעשים ההם, כי כל מה שישגיג אדם אפילו ממעשי הבורא אינו אלא כטפה מן הים הגדול. ועל כן נדע שבהיות שרצה האדון להשקיף בחק טובו שזכרנו על בריותיו, הנה כל המעשים המגיעים לנו עתה על פי דרך השכר ועונש, יש בתוכם מה שאין כברם ודאי, מה שמגלה ומסבב בטובו תמיד להשלים תיקוננו. ויש בתוך הזה מה שיתגלה לעתיד לבא מיד, שנאמר (ישעיהו לה ה) אז תפקחנה עיני עורים, היא הכונה, המחשבה הנראית וניכרת מתוך המעשים עצמם, שמיד שיאורו עינינו באור הדעה נבינה מן המעשה עצמו אשר נעשה. אמנם, יש ויש ודאי מן החכמה

- מאיר הדעת -

¹⁰⁰ כן הוא גרסת הרמב"ם בפיה"מ ברכות פ"ט מ"ה. והגרסא אצלנו: כל דעביד רחמנא לטב עביד.
¹⁰¹ עי' נדה (לא ע"א): דרש רב יוסף, מאי דכתיב אוך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני, במה הכתוב מדבר, בשני בני אדם שיצאו לסחורה. ישב לו קוץ לאחד מהן, התחיל מחרף ומגדף. לימים שמע שטבעה ספינתו של חבירו בים, התחיל מודה ומשבח. לכך נאמר ישוב אפך ותנחמני. והיינו דאמר רבי אלעזר מאי דכתיב עושה נפלאות (גדולות) לבדו וברוך שם כבודו לעולם, אפילו בעל הנס אינו מכיר בניסו. עי' לקמן הערה 146.
¹⁰² עי' לעיל הערה 56.

¹⁰³ עי' פסיקתא רבתי (פרשה ו) דבר אחר ותשלם כל המלאכה זה שאמר הכתוב מה (רבו) [גדלו] מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך (תהלים צ"ב ו) בא וראה נפלאותיו של הקב"ה בורא עולמות לתוך עולמות ברא עולמות וברא לתוכו בני אדם ברא עולמו ברא בו בני אדם והמזיקין [מזיקין רואין בני אדם ואין בני אדם רואין אותן ברא מזיקין] ומלאכי השרת ומלאכי השרת רואין את המזיקים והמזיקים אינם רואין למלאכי השרת ברא מלאכי השרת והמזיקים ובני אדם [הוא] רואה את הכל ואין כל בריות רואים אותו [הוא] מאד עמקו מחשבותיך: ???עוזר?

עי' אד"ר קלג ע"ב: ותנינן לא החזיק דלא אית אתר למיתב כמה דלעילא יהיב אתרא לאעברא כך לתתא יהיב אתר לאעברא תנא בכל אתר דבהאי עתיקא טמירא דכלא ארחא אתגלייא טב לכלהו דלתתא דהא אתחזי עיטא למעבד טב לכלא מאן דסתים ולא אתגלייא לית עיטא ולית מאן דידע ליה אלא הוא בלחודוי כמה דעדן עלאה לית דידע ליה אלא הוא עתיקא דעתיקי ועל האי כתיב (תהלים צב) מה גדלו מעשיך יי' מאד עמקו מחשבותיך אר"ש יתקונן עובדך לעלמא דאתי מעם עתיקא דעתיקין תרגום: ולמדנו: "לא החזיק" שאין מקום לעכב. וכמו שהעליון נותן מקום לעבור, כך של מטה נותן מקום לעבור.

למדנו: בכל מקום שבא"א הנעלם מכל השביל בגילוי טוב לכל של מטה. וזה מגלה עצה לעשות טוב לכל, מי שסותם ואינו מתגלה, אין לו עיצה. אין מי שיודע אלא הוא לבדו, כמו ש[את] העידון העליון אין מי שמכיר אלא זקן הזקנים, ועל זה נאמר "מה גדלו מעשיך ה' מאד עמקו מחשבותיך" אמר רבי שמעון, יתקנו מעשיך לעולם הבא, מעתיק העתיקין.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

העמוקה במעשים ההם, מה שאינו ניכר ומושג מכחם של המעשים כלל, כי מרוממות החכמה העליונה הוא, שאינה ניכרת אפילו מפעולותיה. וזה וזה אינם אלא מעשי טובו ית' המשקיף עלינו לטובה, אך תמיד לפי ערכנו, ולא לפי ערכו, וכמו שביארנו, כי אין זה אלא מה שנמשך מחק שלמותו, אבל בעשותו מעשיו רק לפי מה שנוגע לנו.

(גה) אמרה הנשמה: תכלול גם הענין הזה.

(גו) אמר השכל: זה הכלל, שלמותו ית' מצד עצמו אינו מושג כלל, אך ברצותו לעשות בחק טובו, לפחות באותם המעשים שהם לפי ערכנו, לא יותר, שם עצות וגלגולי הנהגה להביא כל הבריות אל שלמות ותיקון, וזה הנסתר שבכל מעשיו, צד השוה שבהן. ונסתרים¹⁰⁴ זה, קצת מן הקצת ממנו מתגלה וניכר מתוך המעשים עצמם, כשרוצה הקב"ה לפקוח עינינו. אפס רובו עדיין ישאר מרומם ונשגב ולא מושג כלל, מרוב עומק חכמתו ית' הנפלאה.

והנה צריך שתדעי כי ההנהגה המתחסת ממש לאדון ב"ה היא הנהגת השלמות, כי הוא שלם, פועל והולך בשלמותו. ובהיות שכבר סידר ושם החוקים והסדרים למה שיגיע אל הנבראים לפי דרך הטוב ורע, הנה יחשבו תולדות החוקים והמדות ההם כדבר הבא מאליו, לפי מה שנחקק והוכן בכל מדה ומדה.

ואמנם, כל זמן שהנהגת הטוב ורע צריכה לשמש, מפעולת השלמות עצמו ימשכו הפעולות הבאות מחוקי הטוב ורע. וזה, כי על כל פנים מקור הכל הוא השלמות, ואפילו מה שנעשה לפי הטוב ורע, הוא סיבוב וגלגול שהולך אל נקודת השלמות, אלא שכל זמן העלם היחוד צריך שילכו הדברים בסדר הזה. על כן מן השלמות עצמו ימשכו ממילא הפעולות ההמה, כיון שלפי הרצון והחכמה העליונה אותם הדברים צריכים לצאת ממקור השלמות עצמו כל זמן העלם היחוד. וסוף כל סוף, פרי פעולת השלמות יהיה החזיר כל הנהגה אליו לגמרי. והרי זה ענין שלישי להבחין בכל מדה ממדותיו ית', והוא הימשך תולדות המדה ההיא מכח פעולת השלמות עצמו, והרי זה כמו דבר אמצעי בין השלמות ובין המדה לפי ענינה, והוא מתחלף בכל מדה לפי התחלף ענין המדה, כי לפי ענינה כך היא מתפעלת מן השלמות. ויש להבחין גם באמצעית הזאת ענינה העצמי ודרך העשותו, וכמו שנבאר להלן.

ואמנם עוד יש לנו לדעת, שכל הענינים האלה כולם תלויים רק ברצונו ית', שאין להם לא מציאות ולא הויה וקיום כלל אלא ברצונו ית', השולט ביכלתו הבלתי בעלת תכלית, כי הוא אמר ויהי הוא צוה ויעמד (תהלים לג ט). ועל כן כח רצונו ית' נודע בכלם, שהוא לבדו המקיימם בכל עניניהם בכל חלקיהם ופרטיהם, כמו שכל הנבראים עצמם הוא לבדו המקיימם בכל תכונותיהם וכל אשר בהם, שאין להם ולא לשום ענין שבהם מציאות זולתו.

(גז) אמרה הנשמה: זה פשוט אצלי ואין לי ספק בו.

(גח) אמר השכל: אפרש לך יותר הקדמתי זאת, ותביני ענין עמוק, וכן תביני מאמרם ז"ל (ב"ר פס"ה סי' ט), הוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו. הנה, אין שום דבר מוכרח המציאות¹⁰⁵ אלא מציאותו ית', וכל הנמצא זולת זה אין לו מציאות אלא בחפצו ית', ונמצא תלוי ועומד רק ברצונו ית'. ועל כן נקרא, שכל המציאות המצוי תלוי במאמרו ית', כענין מה שאמרו במים העליונים (ב"ר פ"ד סי' ג)¹⁰⁶, וכענין זה אמרו ז"ל (חגיגה יב ע"ב) הארץ על מה עומדת, על העמודים וכו'¹⁰⁷, וסערה תלויה

- מאיר הדעת -

¹⁰⁴ ?

¹⁰⁵ עי' לעיל הערה 29.

¹⁰⁶ ז"ל: רבי פנחס בשם רבי הושעיא אמר כחלל שבין הארץ לרקיע כך יש בין הרקיע למים העליונים יהי רקיע בתוך המים ביניים ובנתיים א"ר תנחומא אנא אמרי טעמא אלו נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל בין

דעת תבונות עם מאיר הדעת

בזרועו של הקב"ה. וכן אמרו עוד (מדרש תהלים יח) בשר ודם למטה ממשואו, אבל הקב"ה למעלה ממשואו¹⁰⁸, שנאמר (דברים לג כז) ומתחת זרועות עולם. המשילוהו בזה כאילו הוא תומך כל המציאות בכל פרטיו, והוא עומד עליהם מלמעלה.

וכלל והענין הוא הדבר אשר דברתי, שכיון שאין המציאות המחודש ממנו ית' מוכרח אליו כלל, אם כן הרי הוא נתמך רק על מה שרצונו הפשוט רוצה בו. ותביני מאד שרק רצונו וגזירתו זאת הוא המקום לכל הנמצאים, וזולת זה לא היה מקום כלל. ועל כן הוא ית'ש קדום ודאי, אך אין בריאתו קדומה, ולאפוקי מהמינים שאומרים, כיון שהוא קדום צריך שגם העולם יהיה קדמון. כי עד שלא רצה וגזר בזה, לא היה מקום לנבראים לימצא, אדרבה, לפי מציאותו ית' אין להם ענין, כי אינם כדבר המושבע בחוק טבעו של האדם, אלא הוא לבדו ית' יש לו לימצא בהכרח ולא זולתו, וזה פשוט. אלא ברצותו בהם, וגזר גזירה זאת שימצאו הנמצאים, אז יש להם מקום, ולא בלא זה. ונמצא, שכשגזר בזה, הרי נתן מקום לכל הבנינים שבנה אחר כך.

ועוד תביני, שאף על פי ועכשיו אנו יודעים שהקב"ה שמח על כל מעשיו, והם לכבוד אליו, כענין שנאמר (תהלים קד לא) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, לא נחשוב מפני זה שבזמן שלא היו נמצאים אלה, אם כן היתה חסרה ממנו ית' שמחה או כבוד ח"ו. אלא כבר אמרנו, האדון ית'ש במציאותו הפשוט, אין מקום לנבראים עמו כלל, כי אינם שייכים בענינו. אבל ברצותו בהם, אז מפני החפץ והרצון הזה נמצאים לו לשמחה, כביכול, ולכבוד. כי ודאי החפץ הזה הוא הנותן מציאות הנמצאים האלה, ונקרא שאינו מושלם, אם אין מציאותם נעשה. והרי זה כמקום העומד ליבנות עליו בנינים, שהוא חלל עד שלא נמלא מן הבנינים ההם. ולא הנבראים לבד, אלא אפילו כל דרכי ההנהגה והחוקים, מיני ההשפעה שזכרנו, שהם לפי ערכנו ולא לפי ערכו, אין להם ענין כלל אלא ברצותו במציאות הנמצאים. על כן רק על פי החפץ הזה חידשם כולם, ואינם מוכרחים בו, אבל גם הם בכלל הבנינים הממלאים את המקום הזה, כי אלו ואלו צריכים להשלמת החפץ הזה, וזה פשוט. והרי ביארנו מה שדי לנו בענין הזה.

מציאות האדם

(נט) אמרה הנשמה: בענין הזה כבר ישבתני ישוב גמור. עתה, הייתי חפצה. להבין מציאות האדם, כי זה לדעתי מה שצריך להבין אל נכון, כי הרי עליו סובבים והולכים כל הדרושים, ומשא העבודה, עליו הוא.

המים אשר על הרקיע הייתי אומר על גופו של רקיע המים נתונים וכשהוא אומר ובין המים אשר מעל לרקיע הרי המים העליונים תלויים במאמר אמר רבי אחא כהדין קנדילא ופירותיהם אלו מי גשמים:

¹⁰⁷ ז"ל: תניא רבי יוסי אומר אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעות מה רואות עומדות ואין יודעות על מה הן עומדות הארץ על מה עומדת על העמודים שנאמר המרגיז ארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון עמודים על המים שנאמר לרוקע הארץ על המים מים על ההרים שנאמר על ההרים יעמדו מים הרים ברוח שנאמר כי הנה יוצר הרים ובורא רוח רוח בסערה שנאמר רוח סערה עושה דברו סערה תלויה בזרועו של הקדוש ברוך הוא שנאמר ומתחת זרועות עולם וחכמים אומרים על שנים עשר עמודים עומדת שנאמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל ויש אומרים שבעה עמודים שנאמר חצבה עמודיה שבעה רבי אלעזר בן שמוע אומר על עמוד אחד וצדיק שמו שנאמר וצדיק יסוד עולם.

¹⁰⁸ עי' מדרש תהלים יח: אמר ר' חנינא בר פפא, בשר ודם למטה ממשאו. אבל הקב"ה למעלה ממשאו, שנאמר (דברים לג כז) ומתחת זרועות עולם.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(ס) אמר השכל: הנה צדקת בדבריך, האדם הוא הכונה התכליתית בכל מעשיו ית"ש. על כן, רק מי שיבין את ואת¹⁰⁹ על בוריו, ידע תוכיות כל הקודם אליו, כי מגמת הכל הוא רק לבא אל התכלית הזו.

(סא) אמרה הנשמה: אף כאן יהיה לנו לדרוש הרבה מאד.

(סב) אמר השכל: על שלשה דברים צריכים אנו לדבר, על מציאותו של האדם, על מעשיו, ועל פרי מעשיו.

(סג) אמרה הנשמה: אם כן, הדרוש הוא רחב ביותר.

(סד) אמר השכל: אבל ריש מילין נאמר, ואידך פירושא נניח להכם ויחכם עוד.

(סה) אמרה הנשמה: דבר דבריך.

תחיית המתים

(סו) אמר השכל: כאן צריכים לבא אל ענין תחיית המתים, שאנו מאמינים בו ודאי בלי שום ספק.

(סז) אמרה הנשמה: הלא זה אחד מן הדברים שכבר העירותיך לבארם, כי הפצה אני לעמוד על תוכן ענינם.

(סח) אמר השכל: הנה ענין תחיית המתים בקיצור ובכלל פשוט הוא. כי כאשר ברא הקב"ה את האדם גוף ונשמה לעבוד ולמשא, שניהם כאחד, את כל עבודת הקודש, התורה והמצוה אשר נתן להם, הנה ראוי הוא שגם בקבלת השכר הנצחי יחדיו יהיו, כי לא יתכן שיהיה הגוף עמל ולא לו, והרי אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה (ב"ק לח ע"א). אבל מה שצריך להתבונן הוא על פרטי החיבור הזה של גוף ונשמה, בהתחברם, בהפרדם, ובשובם להתחבר חיבור גמור, כי הן כל אלה יפעל אל עם כל האדם, והוא לא דבר ריק הוא ודאי. על כן אלה הפרטים הם שצריכים ביאור, וביאור רחב ומספיק¹¹⁰.

(סט) אמרה הנשמה: ודאי דבר זה צריך ביאור, מה זאת עשה אלהים גוף ונשמה בשתי יצירות, ולא יצירה אחת, שיהיה האדם מציאות אחת, בלא שיהיה מורכב כמו שהוא עתה, כי ודאי לא יבצר ממנו ית' מזימה לעשותו חי בעצמו, בלא חילוק זה של גוף ונשמה. ואמנם אחרת, כי כשנדע זה, יהיה פתח פתוח לפנינו ליכנס לשאר הפרטים.

- מאיר הדעת -

109 ???

¹¹⁰ עי' זהר ח"א קלה ע"ב: אמר רב יהודה אמר רב עתיד הקדוש ברוך הוא לשמוח באותו זמן עם הצדיקים להשרות שכינתו עמם והכל ישמחו באותה שמחה הדא הוא דכתיב (תהלים קד לא) ישמח יהו"ה במעשיו אמר רבי יהודה עתידים הצדיקים באותו זמן לברא עולמות ולהחיות מתים אמר ליה רבי יוסי והתנן (קהלת א ט) אין כל חדש תחת השמש אמר ליה רבי יהודה ת"ש בעוד שהרשעים בעולם וירבו כל העולם אינו בקיום וכשהצדיקים בעולם אזי העולם מתקיים ועתידים להחיות מתים כדקאמרן (זכריה ח ד) עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים ואיש משענתו בידו מרוב ימים כדכתיב לעיל¹¹⁰ באותו זמן ישיגו הצדיקים דעת שלימה דאמר רבי יוסי ביומא דיחדי קודשא בריך הוא בעובדוי זמינן אינון צדיקיא למנדע ליה בלבהון וכדין יסגי סכלתנו בלבהון כאילו חזו ליה בעינא¹¹⁰ הדא הוא דכתיב (ישעיה כה ט) ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וגו' ושמחת הנשמה בגוף יתר מכלם על שיהיו שניהם קיימים וידעו וישיגו את בוראם ויהנו מזיו השכינה וזהו הטוב הגנוז לצדיקים לעתיד לבא הדא הוא דכתיב (בראשית כה יט) ואלה תולדות יצחק בן אברהם אלו הם תולדות השמחה והשחוק שיהא בעולם באותו זמן בן אברהם היא הנשמה הזוכה לכך ולהיות שלימה במעלתה אברהם הוליד את יצחק (שם) הנשמה מולידה השמחה והשחוק הזה בעולם:

דעת תבונית עם מאיר הדעת

(ע) אמר השכל: הכונה העליונה, הלא שמעת כבר, היותה אך להטיב אל האדם, לזכות במעשיו במה שיתקן עצמו וישלים בריאתו. והרי כאן ענין החסרון והשלמות שזכרנו למעלה. כי האלהים עשה הגוף הזה חומר עב וחשוך, בלתי ראוי לאור באור קדושתו ית' מפני מוגו¹¹¹ השפל, כי אין לבא אל שער המלך ולבקר בהיכלו אלא שלמי ההכנה, קל וחומר ממלכותא דארעא. וזה החשך אשר מוטבע הוא בחוקו של הגוף הזה, הוא השם בקרבנו את כל התאוות הרעות השולמות בו, ועושה אותו עלול לכל המקרים הרעים המוצאים אותו. וזאת שנית, עשה הנשמה המהורה, החצובה מתחת כסא הכבוד, והורידה ונפחה בתוך הגוף הזה לטהרו ולקדשו. וזה מה שצריך להבין, כי אין סוף הכונה בביאת הנשמה בגוף לשתחיה אותו בחיי ההבל האלה, אבל עיקר ביאה זו הוא לזכך אותו וזיכך ממש, להעלותו משפל מדרגתו החמרית וחשכה אל המדרגה העליונה, להיות כמלאכי השרת. ודבר זה מצאנו כבר במשה רבנו ע"ה, שזכה וזיכך את חמריותו, עד ששב למדרגת מלאך ממש, וכבר ראו כל ישראל כי קרן עור פני משה (&)¹¹². וחונך ואליהו נתעלו לשמים בגופם ממש, אחר אשר זככו את חמריותם וזיכך גדול. אך הדרך אשר בו תוכל הנשמה לזכך את גופה, הלא הוא במעשה המצוות וקיום התורה, כי נר מצוה ותורה אור (&). וכל מה שהיא מרבה לקנות תורה ומצוות, מרבה וזיכך לגוף ההוא, וזכות לעצמה, שהיא מקיימת רצון קונה:

(עא) אמרה הנשמה: מצאנו תועלת שלמות לגוף, וזכות לנשמה, אבל לא תועלת שלמות לנשמה.

(עב) אמר השכל: עוד נדבר מזה בס"ד. נשלים עתה עניננו, הנה זה הזיכוך הוא עיקר הפעולה אשר לנשמה בעולם הזה, ואחר זה יש לה ענינים אחרים, ואין כאן מקום ביאורם. ועל ענין זה אמרו (זוהר ח"א קטו ע"א), ר' חייא אמר, תא חזי, עד שהגוף עומד בעולם הזה, הוא חסר מן התשלום לאחר שהוא צדיק והלך בדרכי יושר ומת ביושרו, נקרא שרה בתשלומו¹¹³, עב"ל. והנה זה כל פרי צדקתה, עליו כבודו של מקום ב"ה, המתעלה בשלמות בריותו, שהכל ברא לכבודו, וזה כל אשר יולד מן המעשה הטוב כלפי מעלה, אשר על כן נקבע לו שכר מלמעלה, כי כנחת רוח שעשה לפניו ית', כן יעשה לו.

אך החטא גורם, חטאו של אדם הראשון לעבור כוס המיתה על כל הברואים, ואין מקוה. על כן לא תעצור כח הנשמה לעשות הזיכוך הזה קודם המיתה¹¹⁴, וזהו ענין הצדיקים שמתו בעמיו של

- מאיר הדעת -

111 ????????

112 עי' עבה"ק (ח"ב פרק כט&) ויש בזה הענין עוד טעם נפלא מספיק מאד ומסלק כל הספקות והמבוכות, והוא סוד נעלם גנוז באוצרות המעמיקים בחכמה העליונה ראיתו לאחד מהחכמים האחרונים, והוא כי כבר התבאר בזה הספר כי הנפש בבאה אל הגוף מתלבשת בגויה אחת רוחנית לקוחה מגן עדן של מטה, והיא המחברת בין הנפש הדקה ובין הגוף הגס. והתבאר בפרק שלפני זה ענין שני הדרכים הנמסרים ביד האדם וברשותו אין אונס אותו על שום אחד מהם, אבל הוא עצמו בבחירתו יטה עצמו אל איזה מהם שירצה, ואם בחר דרך הטוב הנה הטוב מתרבה על ידו וצורתו וגויתו נעשית כסא למקורה הטוב, והרי הענף רבה בשרשו ויונק תמיד מזיוו והדרו, ואפילו החמר עצמו יזדכך ויזהיר בזוהר הרקיע ויעשה בשרו לפידי אש, וחונך, ואליהו, ופניו של משה יוכיחו, ואם חס ושלוש נטה אל הרע מצד החלק

113 ז"ל בשלימות: רבי חייא אמר תא חזי עד שהגוף עומד בעולם הזה הוא חסר מן התשלום לאחר שהוא צדיק והולך בדרכי יושר ומת ביושרו נקרא שרה בתשלומו הגיע לתחיית המתים הוא שרה כדי שלא יאמרו שאחר הוא שהחיה קודשא בריך הוא לאחר שהוא חי ושמח עם השכינה ומעביר הקדוש ברוך הוא היגון מן העולם דכתיב (ישעיה כה ח) בלע המות לנצח ומחה יהו"ה אלהים" דמעה מעל כל פנים וגו' אזי נקרא יצחק בשביל הצחוק והשמחה שיהיה לצדיקים לעתיד לבא.

114 עי' ע"ח שער מ פרק ג: כל עליית התפלה אפי' בשבתות אין עלייה והתכללותם¹¹⁴ רק בפנימיות העולמות ולא בחיצונית¹¹⁴ עד ימות המשיח דוקא ועי' שער מ דרוש ח: אין חיצוניות העולמות עולין, דא"כ היינו רואין¹¹⁴ בעינינו עלייתן.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

נחש, כמאמרם ז"ל (שבת נ&), שלא יכלו להשתלם אפילו ברוב מעשיהם בלא זה¹¹⁵. אבל אחר ששב העפר אל הארץ כשהיה, וזוהמא שהטיל נחש בחוה פסקה ממנו לגמרי, אז כשישוב ויבנה, תרד בו הנשמה בכל תוקף מעשיה הטובים וזיו אור העליון שנהנית ממנו בגן עדן כפי מעשיה, ותאיר בו בגופה אור גדול, שבו יזדכך לגמרי, ושב ורפא לו מכל הרעות אשר נעשה עלול להם בראשונה. וענין זה נתפרש במדרש הנעלם פרשת וירא (קיג ע"ב), וזה לשונו, אמרו רז"ל, הנשמה בעודה במעלתה ניזונת באור של מעלה, ומתלבשת בו, וכשתכנס לגוף לעתיד לבא, באותו אור ממש יכנס וכו', ע"ש¹¹⁶. ועוד שם (קמז ע"א), הקב"ה מעייל האי גופא תחות ארעא עד דמתרקב כוליה, ונפקא מיניה כל זוהמא בישא, ע"ש¹¹⁷.

- מאיר הדעת -

¹¹⁵ עי' שער הגלגולים (הקדמה כג): וז"ס פסוק כי אם עונותיכם היו מבדילים וכו', כי אותה הקליפה הנעשת מפני העון, מלבישתו ומבדלת בין הנשמה, אל ה' אלהים שממנה חוצבה, והאור הנמשך אליה מאתו יתברך אינו נמשך ומאיר בה מחמת קליפתה, אשר סובבת עליה, וענין זה נרמז במ"ש ז"ל מלמד שבא נחש על חוה והטיל בה זוהמא וכו'. וגם על האדם ועל זרעו הבאים אחריו עד ימות המשיח, אין אדם נצול ממנה, לפי שכלם היו אז כלולים באדה"ר כשחטא. וזהו הצד השוה, שבכל הנשמות אפילו באותם שמתו בעטיו של נחש, היה בהם הטלת זוהמא הנזכר:

וז"ס אותם שמתו בעטיו של נחש שהם בנימין וישי, וכלאב, ולוי, ויהושע בן נון, שלא חטא בעון העגל כנזכר בזה פרשת תשא, שאע"פ שלא היה להם שום חטא כלל, עכ"ז אותה קליפה זוהמה שנדבקה בהם בחטאו של אדה"ר, לא נפרדה מהם עד אחר המיתה. וז"ס אמרם ז"ל שמתו בעטיו של נחש, ר"ל, בשביל זוהמת הנחש, שהטיל באדם וחווה:

¹¹⁶ אמר רבי פנחס עתיד הקדוש ברוך הוא ליפות לגוף הצדיקים לעתיד לבא כיופי של אדם הראשון¹¹⁶ כשנכנס לגן עדן שנאמר (ישעיה נח יא) ונחך יה"ה תמיד וגו' והיית כגן רוח אמר רבי לוי הנשמה בעודה במעלתה ניזונת באור של מעלה ומתלבשת בו וכשתכנס (ונשתרש) לגוף לעתיד לבא באותו האור ממש תכנס ואזי הגוף יאיר כזוהר הרקיע הה"ד (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע וישיגו בני אדם דעה שלימה שנאמר (ישעיה יא ט) כי מלאה הארץ דעה את יה"ה מנא לן הא ממה דכתיב ונחך יה"ה תמיד והשביע בצחצחות נפשך זה אור של מעלה ועצמותיך יחליץ זה פקידת הגוף והיית כגן רוח וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו (ישעיה נח יא) זהו דעת הבורא יתברך ואזי ידעו הבריות שהנשמה הנכנסת בהם שהיא נשמת החיים נשמת התענוגים שהיא קבלה תענוגים מלמעלה ומעדת לגוף והכל תמהים בה ואומרים (שיר ז ז) מה יפית ומה נעמת אהבה בתענוגים זו היא הנשמה לעתיד לבא:

¹¹⁷ ז"ל: אמר ליה רבי אבא לימא לן מר על פרשתא לבתר אמר יאות לכון למפתח פרשתא דא פתח ואמר ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וגו' (בראשית כב א) ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת וגו' הכא אית לאסתכלא האי אומנא דאפיק כספא ממקורא דארעא מאי עבד בקדמייתא מעייל ליה בנור דליק עד דנפיק מניה כל זוהמא דארעא והא אשתארת כספא אבל לא כספא שלימתא לבתר מאי עביד מעייל ליה בנורא כדבקדמייתא ומפיק מניה סטייפי כמה דאת אמר (משלי כה ד) הגו סיגים מכסף וגו' וכדין הוא כספא שלימתא בלא ערבוביא כך הקדוש ברוך הוא מעייל האי גופא תחות ארעא עד דמתרקב כוליה ונפיק מניה כל זוהמא בישא ואשתאר ההוא תרווד רקב ואתבני גופא מניה ועד כען הוא גופא לא שלים לבתר ההוא יומא רבא דכתיב (זכריה יד ז) והיה יום אחד הוא יודע ליהו"ה לא יום ולא לילה מתטמרן כלהו בעפרא כדבקדמייתא מן קדם דחילו ותקיפו דקודשא בריך הוא הה"ד (ישעיה ב יט) ובאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד יהו"ה ומהדר גאונו וגו' ונפיק נשמתיהו ומתעכל ההוא תרווד רקב ואשתאר גופא דאתבני תמן (נ"א נהורא) דיליה כנהורא דשמשא וכזהרא דרקיעא דכתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע וגו' וכדין כספא שלים גופא שלימתא בלא ערבוביא אחרניתא דאמר רבי יעקב גופא דנהיר ירמי קודשא בריך הוא מלעילא דכתיב (ישעיה כו יט) כי טל אורות טלך וכתוב (שם כב יז) הנה יהו"ה מטלטלך וגו' וכדין יתקרון קדישין עלאין דכתיב (שם ד ג) קדוש יאמר לו ודא הוא דאתקרי תחיית המתים דבתרייתא ודא הוא (כספא שלים גופא שלימתא) (נ"א נסיונא) בתרייתא ולא יטעמון עוד טעמא דמותא דכתיב (בראשית כב טז) בי נשבעתי נאם יהו"ה כי יען אשר עשית וגו' כי ברך אברכך וגו' ובההוא זמנא מצלו צדיקייא דלא יתנסון בדא יתיר:

תרגום: אמר לו רבי אבא, יאמר לנו מר על הפרשה, שאחר כך אמר, ראוי לכם לפתוח פרשה זו. פתח ואמר, "ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם וגו'", ויאמר קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת וגו'". כאן יש להתבונן, האומן הזה שמוציא כסף ממקור הארץ, מה עושה. בתחלה מכניס אותו לאש דולקת עד שמוציא ממנו את כל הזוהמא של הארץ, והרי נשאר כסף, אבל לא כסף שלם. אחר כך מה עושה, מכניס אותו באש כבתחלה ומוציא ממנו סיגים, כמו שנאמר "הגו סיגים מכסף וגו'", ואז הוא כסף שלם ללא ערבוביה. כך הקדוש ברוך הוא מכניס את הגוף הזה תחת הארץ, עד שכולו נרקב ויצאה ממנו כל הזוהמא הרעה, ונשאר

דעת תבונות עם מאיר הדעת

והנה בידינו עתה ענין עבודת האדם וענין קיבול שכרו, הם הם שני הזמנים הכוללים כל מציאותו. כי עתה בעולם הזה הנה הגוף גם וחשוך בעל החסרונות, ויש לנשמה להגביר עליו ההארה והקדושה לזככו ולזהירו. וכשנשלם הזיכוכ הזה, הוא זמן קבלת השכר, כי יחדיו יהיו לקבל שכר טוב כל הימים.

ואמנם, מה שצריך להבין עתה הוא שיעור כחה של הנשמה שניתן לה לעמוד בתוך הגוף הזה. וזה, כי אם היה כחה רב ואורה גדול מאד, ודאי היתה נותנת הארה גדולה כל כך לגוף שהיה מתעלה במציאותו, וחסרונותיו היו נשלמים רגע אחד. ויצר הרע, הוא העיקר בחסרונות שרצה בם האדון ב"ה לצורך הבחירה והשכר ועונש, הנה לא היה שולט באדם כלל, כמו שאינו שולט במלאכים מפני רוב הארתם ושלמות ידיעתם וחשיבותם. תדעי לך שהרי לעתיד לבא נאמר (ישעיהו יא ט) לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי כי מלאה הארץ דעה¹¹⁸, ובאותו הזמן נאמר (יחזקאל לו כו) והסירותי את לב האבן מבשרכם וגו'¹¹⁹, לגודל מעלת הנשמה שתגדל בזמן ההוא. ואמנם מצד אחר, הנה אם היתה הנשמה במציאותה העצמי שפלה ולא גדולה, לא היתה יכולה לעמוד בכל כך יקר וגדולה אשר יעשה לה לעתיד לבא, להיות יותר ממלאכי השרת.

אבל הענין הוא, שהנשמה במציאותה ושרשה גדולה היא מאד מאד, אבל כדי שתבא בגוף הזה, הנה הקב"ה ממעט אורה וכחה, ומשאיר לה רק אותו השיעור הראוי לגוף בעולם הזה. והנה היא באותה שעה כירה זאת שנאמר לה (חולין ס ע"ב) לכי ומעטי את עצמך, ולעתיד לבא (ישעיהו ל כו) והיה אור הלבנה כאור החמה. והנה בידה טובה, להתעלות מעילוי לעילוי עד תקפה העליון, לפי שלמות מעשיה. והנה לפי מיעוט הכחה אשר ניתן לה בעולם הזה, היא עומדת סוגרת ומסוגרת בתוך הגוף העכור הזה כל ימי צבאה, להתנסות ולהבחין בנסיונות היצה"ר, שעל כן הושם באדם, וכמאמרם ז"ל (זוהר ח"א קו ע"ב) לא נברא יצה"ר אלא לנסות בו את בני האדם. ולפי כשרון מעשיה, כך זוכה לעצמה עילוי, להתעלות ממדרגה למדרגה. והנה בזמן הגמול אז מוצאות כל הנשמות פעולתם אתם, ומתעלות במעלתם על פי מעשיהם, ובמעלתם זאת ישובו ויזככו את גופותיהם בזמן התחיה, ויתענגו על רוב שלום לנצח נצחים, וכמו שביארנו לעיל.

נפקא לן מינה, ששורש גדול צריך שיהיה לנשמה מצד עצמה, ומקורה צריך שיהיה נכבד עד מאד, עד שתהיה ראויה לכל היקר אשר יהיה לה לעתיד לבא. אבל משפילים אותה, להגביה אותה

אותו תרווד רלב ונבנה ממנו הגוף, ועד עכשיו הוא גוף לא שלם. אחר אותו יום הגדול, שכתוב "והיה יום אחד הוא יודע לה' לא יום ולא לילה", מסתרים כולם בעפר כבתחלה מלפני פחד והכח של הקדוש ברוך הוא. זהו שכתוב "ובאו במערות צורים ובמחלות עפר מפני פחד ה' ומהדר גאונו וגו'", ויצא נשמתם ומתעכל אותו תרווד רלב, ונשאר גוף שנבנה שם, [האור] שלו כאור השמש וכזהר הרקיע, שכתוב "והמשכילים יזהרו כזהר הרקיע וגו'", ואז כסף שלם, גוף שלם בלי ערבוביה אחרת. שאמר רבי יעקב, גוף שמאיר הקדוש ברוך הוא יוריד מלמעלה, שכתוב "כי טל אורות טלך", וכתוב "הנה ה' מטלטלך" וגו', ואז יקראו קדושים עליונים, שכתוב "קדוש יאמר לו". וזהו שנקרא תחיית המתים של הסוף, וזהו (כסף שלם גוף שלם נ"א נסיון) אחרון, ולא יטעמו עוד טעם המות, שכתוב "בי נשבעתי נאם ה' כי יען אשר עשית וגו' כי ברך אברכך" וגו'. ובאותו זמן מתפללים הצדיקים שלא יתנסו בזה יותר.

¹¹⁸ עי' זהר ח"א קלח ע"א: רבי יצחק ברבי יוסי הוה אתי מקפוטקיא ללוד פגע ביה רבי יהודה אמר ליה רבי יצחק תאמר דחבירנא חכימי מתניתא אתעררו להאי עניינא דיצר הרע יתנשי מן עלמא בר ההיא שעתא לזיווגא אמר ליה חייך הכי אצטריך יצר הרע לעולם כמטרא לעולם דאלמלא יצר הרע חדוותא דשמעתא לא ליהוי אבל לא מנוולה כקדמיתא למחטי ביה הדא הוא דכתיב (ישעיהו יא ט) לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי וגו' תרגום: רבי יצחק ברבי יוסי היה בא מקפוטקיא ללוד. פגע בו רבי יהודה. אמר לו רבי יצחק, תאמר שחברינו חכמי הברייתא התעוררו לענין הזה שיצר הרע ישתכח מן העולם, פרט לאותה שעת הזווג. אמר לו, חייך, כך צריך יצר הרע לעולם כגשם לעולם, שאלמלא יצר הרע, שמחת השמועה לא תהיה. אבל לא מנוולת כבראשונה לחטוא בו. זהו שכתוב "לא ירעו ולא ישחיתו בכל הר קדשי" וגו'.

¹¹⁹ עי' סוכה נב ע"א שזה שם ליצר הרע.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ולחטיבה באחריתה, בשום עליה הארון ב"ה את חקן לאמר, לכי ומעטי את עצמך, ליכנס בגוף העבור הזה, ולהיות בו כל ימי חי הבלו. ושם שם לה חק ומשפט, כל התורה הזאת לעבדה ולשמרה¹²⁰, אלה הדברים השייכים לה בהיותה בגוף הזה. ואמנם, מפני שכבר תש כחה וחלש אורה הרב במיעוטה זה, נשאר הגוף עכור כאשר הוא היום הזה, ואף על פי שהיא בתוכו¹²¹. אך לפי צדקת מעשיה נידונת לעתיד לבא, בהתעלות בעילוי מעלותיה, אשר בבואה שנית בגוף באור חדש ההוא, הנה תעשה בו מה שאינה יכולה לעשות עתה, והוא, שתזככהו הזיכוך הגמור, להחזירו עצם נכבד ובהיר, וכמו שביארנו. כי מה שבתחלה, כדי לבא בגוף, היתה צריכה למעט אורה, הנה בביאה שניה זאת, אדרבה, יש לה לבא בכל אור, כדי שתעשה הזיכוך שלם כראוי.

והרי עתה תועלת לנשמה עצמה בהשלימה את הגוף, להתעלות היא מעילוי לעילוי, ולהוסיף כח על כח ויקר על יקר. ולא זו בלבד, אלא אפילו בזמן היותה בעולם הזה בתוך הגוף, יש לה עילוי ויתרון כפי מעשיה, כי אינו דומה נשמת אדם שעסק בתורה ובמצוות והשיגה ידיעה בכבוד קונה, לנשמה חסרה מכל אשה¹²². אבל אין עילוייה מגיע שתוכל לשנות הגוף, שיהיה זיכוכו נראה לעינים, כי אם במתי מספר, השרידים אשר בחר ה' בהם, כמשה רבנו ע"ה, חנוך ואליהו¹²³. אך זולתם, אף על פי שיגיע לה יתרון ממעשיה, לא יגיע כל כך שיראה גם בגוף. אבל לא ימנע טוב מבעליו לעתיד לבא, איש כפי מעשיו.

- מאיר הדעת -

¹²⁰ עי' תיקו"ז (סט ע"א): וזכאה איהו מאן דאיהי באמנה אתו בגלותא דלא דחיל מעלאין ותתאין דבגינה אתמר לאדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה לעבדה בפקודין דעשה ולשמרה בפקודין דלא תעשה תרגום: ואשרי הוא מי שהוא באמנה אתו בגלותא שלא פוחד מעליונים ותחתונים שבגללה נאמר לאדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה לעבדה במצוות עשה ולשמרה במצוות לא תעשה.

¹²¹ עי' לעיל הערה 114.

¹²² ????

¹²³ עי' ז"ח (מב ע"ד): מגו דחילו דאזל בקושטא בגו ארעא הוה משכח נהירו דאביד אדם קדמא דאיטמר ההוא נהירו בגנתא דעדן סלקא לעילא לא אתיישבא בדוכתיה דהא לא הוה אשתלים מכל סטרין דהא שלימו דלתתא הוה גרע דהא אתאביד בחובא דאדם קדמא נחת לתתא ואתטמר גו אילני גנתא אתפשטא תמן בכל סטרי גנתא עד דאתייליד חנוך בן ירד כיון דאתייליד הוה אשתכח סמוך לגנתא שריאת היא נהירו לאנהרא בגוויה אתרבי ברבו קודשא ושריא עליה נהירו דא מנצצא עאל לגנתא דעדן אשכח תמן אילנא דחיי ענפוי ואנבי דאילנא ארח בהו ואתיישב בגויה ההוא רוחא דנהירו דחיי אתו שליחן מלאכי עילאי ואוליפו ליה חכמתא עילאה יתבו ליה ספר דהוה טמיר גו אילנא דחיי ואוליף מניה וידע אורחוי דקב"ה ואשתדל אבתריה הה"ד ויתהלך חנוך את האלקים עד דההוא נהירו אשתלים בגויה כיון דההוא נהירו אשתלים לתתא בעא לסלקא לדוכתיה ובגין לאחזאה ההוא שלימו ברזא דחנוך יומא חד עאל גו גנתא דעדן ואחמו ליה טמירין דגנתא ואנח ההוא ספר וכל מה דחמא לבר ואיהו צניע בגו חברייא.

[תרגום: מתוך היראה שהלך באמת בתוך הארץ, מצא את האור שאיבד אדם הראשון שנטמן אותו האור בגן עדן ועלה למעלה, לא התישב במקומו, שהרי לא השלים עצמו מכל הצדדים, שהרי השלמות של מטה היתה חסרה שהרי אבדה בחטא שאדם הראשון ירד למטה ונטמן בתוך עצי הגן, והתפשט שם בכל צידי הגן עד שנולד חנוך בן ירד. כיון שנולד, היה נמצא סמוך לגן, התחיל אותו האור להאיר בתוכו, התגדל בשמן משחת קדש ושרה עליו האור הזה הנוצץ, נכנס לגן עדן, ומצא שם את עץ החיים, את ענפיו ופרותיו של האילן. הריח בהם, והתישבה בתוכו אותה הרוח של אור החיים. באו שליחים מלאכים עליונים, ולמדו אותו חכמה עליונה, נתנו לו ספר שהיה נסתר בתוך עץ החיים, ולמד ממנו, וידע את דרכי הקדוש ברוך הוא והשתדל אחריו. זהו שנאמר "ויתהלך חנוך את האלהים" (בראשית ה) עד שאותו האור נשלם בתוכו. כיון שאותו האור נשלם למטה, רצה לעלות למקומו. וכדי להראות אותה השלמות בסוד של חנוך, יום אחד נכנס לתוך גן העדן והראו לו את נסתרות הגן, והניח אותו ספר וכל מה שראה בחוץ, והוא מוצנע בתוך החברים.]

ועי' זהר ח"ג קדושים פג ע"ב: עד דאתא חנוך ונטל ליה קב"ה מארעא ואבריר פסולת וקסטורא מכספא וכן בכל אינון צדיקייא די בארעא לבתר אתתקן ההוא אתר.

[תרגום: עד שבא חנוך ונטל אותו הקדוש ברוך הוא מן הארץ, ונבררה הפסולת והזהמא מן הכסף, וכן בכל אותם הצדיקים שבארץ, אחר כך נתקן אותו המקום.]

מכאן משמע שמה שהיה אצל חנוך שייך לכל א' וא'.

דַעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

(עג) אמרה הנשמה: קבץ הכלל מכל מה שאמרת.

(עד) אמר השכל: זה הכלל, הגוף, בריאתו השוכה ובעלת הסרונות, ויש לו זיכוך על ידי הנשמה. הנשמה, מקורה גדול, אבל ממעטת עצמה בכואה בגוף, שלא תרבה לו הזיכוך בבת אחת, ולא תשנהו מבריאתו, אבל מעט מעט תפעול בו את הצריך במעשים הטובים. ואחר כך תתעלה בעילויים לפי מעשיה, ויגדל כחה לפי עילויה, ותרבה הזיכוך בגוף לפי גודל כחה, עד שיהיה ראוי לעמוד עמה יחדיו לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, לעד ולעולמי עולמים.

(עה) אמרה הנשמה: הרי הבנתי מה שדי לי עתה בענין התחיה הזאת והגמול העתיד. עתה צריכים אנו להשלים הענינים שהתחלנו בהם.

הנהגתו ית' באדם בזמנים שונים

(עו) אמר השכל: אחר שידענו מציאות האדם וענינו בין בנשמתו בין בגופו, בחילוף העתים וסדר הזמנים שהוחק לו, הנה צריכים אנו להבין איך שמתנהג עמו הקב"ה בכל הזמנים האלה, בין לענין גופו, בין לענין נשמתו.

(עז) אמרה הנשמה: הסדר הגון ודאי, כי כל דבר צריך שיהיה מיושב על אפניו במקומו ושעתו. עתה השלם נא את דבריך.

(עה) אמר השכל: ראי, יש העצמים הגשמיים והעצמים הרוחניים. והנך רואה כמה הפרש יש בין אלה לאלה, כי הגשמיות הוא פחיתות ודאי לגבי הרוחניות, אשר ענינה נכבד ומעולה. והנך רואה כמה מן ההארה יש ברוחניים וכמה מן החשך והחסרון יש בגשמיים. הרי לנו בכאן שני מיני בריאות, בריאה בהארה רבה והשפעה מרווחת, ובריאה בהארה מועטת והשפעה ממועטת. ושתי מדות אלו, מדת הבריאה בהארה ומדת הבריאה בלא ההארה, מדת ההארה מתולדות חק טובו היא, ומדת הבריאה בלא הארה, מתולדות העלם טובו. ותראי, כי הרוחניים, כל עסקם בדברי קדושה, אך הגשמיים, עניניהם עניני חול ודברים שפלים ונבזים. ונמצא, שכל כלל עמל האדם תחת השמש אינו אלא הבל הבלים, ומותר האדם מן הבהמה אין לאכול ולשתות, ואת הארץ יסחרו, הן כל אלה דברים פחותים ונקלים ודאי. כללו של דבר, כל דברי הגשמיות והטבע הלז הם חשך ולא אור, מה שהאדון ב"ה מסתיר פניו מן העולם ואינו מאיר בו הארת קדושתו, אדרבא, מנחם בתוהו לא דרך, בדרכים שפלים אלה. אך עניני הרוחניים, זה הדרך ישכון אור פניו ית', שהוא מאיר להם בקדושתו, וזה פשוט. ותדעי עתה, כי שתיים אלה הם מסודות הנהגתו ית' ושרשה עם כל ברואיו, מדת הסתר פנים, שהוא מתעלם ומסתתר ואינו מגלה הדר כבודו, ומדת הארת הפנים.

ומה שהוא בהנהגה הוא בבריאה, כי הנבראים הגסים העכורים לא נבראו אלא בהסתר פנים, כי לא האיר להם פני קדשו, והרוחניים הנכבדים ברואים בהארת פנים. ועל פי יסודות אלה נעשה החיבור הזה של הגוף והנשמה, שהגוף, עניניו בכל דרכיהם, בהסתר הפנים נמשכים ובאים, והנשמה וכל עניניה בהארת הפנים. והנה האדם הוא עצמו המתקן והנתקן, כי את עצמו הוא מתקן בעבודתו, והוא ענין (סנהדרין צט ע"ב) ועשיתם אותם, ועשיתם אתם כתיב, שדרשו חז"ל, ובידו הוא להגביר בעצמו את הגופניות ודרכיו, או הרוחניות ודרכיו. כי אם ילך אחר מראה עיניו ודרכי לבו הגופניים, הנה נשמתו, תחת מה שהיה ראוי לה להיות להועיל לגוף הזה, שתהיה מוככת אותו כמו שביארנו, אדרבא, גורמת הפסד ונוק גדול לעצמה, שהיא משתקעת בחשך. ולהפך מזה, אם יתגבר על יצרו ויסור מדרכי ההבל, ללכת בדרכי התורה והמצוה, תגבר הנשמה על הגוף ותזככהו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ועתה תראי סיבובו של עולם, ומה בין דרין קדמאין לדרין בתראין, כי באמת, השם אל לבו הענין אשר נתן אלקים לענות בו, יתמה מאד על החפץ לראותו בני האדם רצוא ושוב, יום ולילה לא ישבותו, איש לדרכו נלאים ועייפים. ולמה הם עמלים, על אכילה ושתייה, על הבל הבלים שאינו כלום, על עולם של תוהו שבין לילה היה, היום כאן ומחר בקבר. אבל מי שיטיב לראות, יראה ויבין כי לא על דבר זה נברא האדם, אלא היה ראוי שלא יהיה עסקו אלא בהשגת כבוד קונו, כי לכך נוצר, וניתן בו דעת וחכמה רבה, ולא להרבות בסחורה, או כל שאר דברים של מה בכך. אבל האדם הוא שקלקל מעשיו, וגרם לעצמו באלה היום. ובכל דור ודור העולם חסר והולך בענין הזה¹²⁴. כי הראשונים היו קרובים יותר אל החכמה ומתעלים אל השכל, והאחרונים רחוקים יותר מן השכל ונשקעים בדברי הגופניות והטבע הלז, בסחורה ובכל מלאכת מחשבת, אשר לא ימצא האדם אחריו מאומה, וכמו שביארנו לעיל. ושרי כל זה הוא מה שאמרנו, כי הגוף בראו האדון היחיד ית' בהסתר פנים, ולא בהארת הפנים, על כן היה מציאותו חשוך ועכור, מה שאין כן הנשמה, שהיא אדרבא ברואה בהארת פנים ובהשקפה לטובה, על כן היא קיימת ונצחית, ובריאתה זכה. ואמנם, אם מגביר האדם את גופו ומשליטו, הנה האדון ית' במדה שהוא מודד כן ימדוד לו, להנהיגו רק בהסתר פנים. ומכאן נמצא שיהיה רחוק מאור החיים, מן החכמה והדעת, ומשוקע בזבל זוהמת החומריות והבלי העולם הזה.

ותראי שזה הוא מה שקרה לאדם מתחלה, ולזרעו אחריו כיום הזה, כי בהיות שהלכו אחרי עיניהם, והשליטו הגוף ולא הנשמה, על כן גם הקב"ה הלך עמם בהסתר פנים. ולאדם אמר מתחלה, בזיעת אפיך תאכל לחם (בראשית ג ט), ומן היום ההוא והלאה כל עמל אדם לפיהו, וגם הנפש לא תמלא (קהלת ו ז). והרי החכמה הלכה תדיר ונסתלקה מבני האדם.

וזה כלל גדול, בגבול אשר הונבל בו שכלו, כך הם מחשבותיו של אדם ותאוותיו. הלא תראי, הנער הקטן לא יכיר מה היא החכמה, ולא יתאוה אליה כלל, אלא אדרבא, כל תינוק בורח מבית הספר, ולא יחשוב שיש טוב כי אם ההבלים אשר הוא מתעסק בהם, וברבות דעתו ונרחב גבולו, ישוב להתאוות דברים מתוקנים יותר, ועל דרך זה לפי כל עילוי. כך הוא לכללות המין האנושי, כשהיה שכלם מושפע מהארה רבה, לא היו מוצאים קורת רוח אלא מן החכמה, וממה שהוא טוב באמת. וכשאין שכלם מושפע, אינם מכירים לדבר טוב אלא הבלי הארץ הלזו. והנה זה רע אשר נעשה מאחר חטאו של אדם, שהוסרה ההשפעה וההארה מן המין האנושי, ונשארו טבועים אך בדברי החומריות הגס. אלא שתיקן הקב"ה לישראל במתן תורה, אבל הם קלקלו להם בעגל ושאר פשעיהם לכל הטאתם, ונשאר העולם באפלה בדרכי הטבע המדומים.

לא כן בהיות האדם משליט את נשמתו, כי אז גם הקב"ה יאיר פניו אליו, ויעלהו לעילוי גדול להיות כאחד מן השרפים, כי גדולים צדיקים יותר ממלאכי השרת (סנהדרין צג ע"א), וכמו שהיה לדור דעה על הר סיני, וכמו שיהיה לעתיד לבא בזמן שנאמר (יואל ג א) אשפוך את רוחי על כל בשר וגו'¹²⁵.

- מאיר הדעת -

¹²⁴ עי' לעיל הערה 68.

¹²⁵ עי' זהר ח"ג רמב ע"ב: בההוא זמנא יתער רוח יתירה תוספת על ישראל ה"ד (&) אשפוך את רוחי על כל בשר ויהוי נייחא לישראל מאומין דעלמא (&) ונוח מאויביהם כגוונא דשבת דאתוסף בב"נ נפש יתירה בשבת ואית לון בה נייחא.

תרגום: באותו זמן תתעורר רוח יתרה, תוספת על ישראל, זהו שכתוב "אשפוך את רוחי על כל בשר", ויהיה מנוחה לישראל מאומות העולם, "ונוח מאויביהם", כדוגמת השבת שנוספת באדם נפש יתרה בשבת, ויש להם בה נחת.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

והנה גם בטוב הזה יש מדריגות שזכו להם ישראל והעולם בדורות שונים, פעם יותר ופעם פחות, כגון, דורו של משה, דורו של דוד, דורו של שלמה, וכיוצא בזה כל הדורות שזכו לטובה, הנה היה הכל הארת פניו ית' אליהם כפי עילוי נשמתם, שהעלוה בכח מעשיהם.

וראי, שכאשר נבין פרטי מציאות הגוף והנשמה, ומצביהם בהסתר הפנים ובהארת הפנים, כמו שנבראו בכל חילוקי פרטיהם שבענין זה, נבין ממילא כללי סדרי הנהגתו ית' שנהג ושהוא מנהג את עולמו, עתים לטובה ועתים לרעה ח"ו. ונראה כמה חכמה גדולה אנו מוצאים בהנהגה הזאת, ונראה גם כן כמה עיקר גדול הוא האדם, שבו, בענינו ובמעשיו, תלוי כל העולם, וכל מה שנעשה בו מראש ועד סוף.

(עט) אמרה הנשמה: ודאי אלה הדברים מתישבים מאד על הלב, לראות חכמה רבה בהנהגותיו ית"ש, ואיך נקשרים הדברים זה בזה, בריאת האדם וכל מקריו, בריאת העולם וכל אשר בו.

(פ) אמר השכל: עוד אומר לך בענין זה, כי כשנרד לפרטי עניניהם של הנשמה והגוף, נבין היטיב איך כולם תלויים בשרש הזה של שתי מדות אלה שזכרנו, כי כל אחד מהם נידון בכל עניניו על פי מקורו, ויהיה זה טעם מספיק לכל הענינים האלה. ולא עוד, אלא שהיתה הגזירה מחכמתו ית"ש להראות דרכי המדות האלה בגוף ונשמה האלה הבאים על ידיהם. ונמצא, שמלבד שהגוף בא בהסתר פנים, הוא ועניניו, עוד הוא עצמו בתכונתו וחלקיו ציור מן ההנהגה של הסתר פנים כולה, והנשמה גם היא ציור מן ההנהגה של הארת הפנים כולה. הוא דבר פרטי לדיוקנו של האדם שנאמר בו (בראשית א כו) בצלמנו כדמותנו, שמראה בתבניתו כל סדרי המדות שלו ית'.

ותראי שאין מציאות הגוף אלא חשוך, כי אפילו שיגיע לזכות היותר גדול שאפשר לימצא בו, על כל פנים צריך שייבדל מן הנשמה, ואינו נבדל אלא בהפרש הזה, שהנשמה היא עצם נכבד מאיר ובא מהארת פניו ית', והגוף אינו כן, אלא דבר מצד עצמו חשוך, הבא מהסתר פניו ית', אלא שיפול בו הזיכוך עד המקום שיוכל להגיע, והוא עד קצה האחרון שיהיה הפרש מעט בינו ובין הנשמה. אך על כל פנים הנשמה תהיה נשמה, דבר שאין שייך בו הפסד כלל, והגוף, אדרבא, דבר הנפסד לפי טבעו, אלא שהגיע להזדכך בזיכוך שהגיע.

ותראי עוד, שהגוף הנה יש בו חילוקי אברים וחלקים, כל אחד לתשמישו, שהרי העין רואה ולא שומעת, והאוזן שומעת ולא רואה, מה שאין כן הנשמה, שכל הכחות יש בה, אבל בלא חילוק אברים אלה כאברי הגוף, אלא כולה בכל חלק, וזה ידוע. עתה תראי איך זה נמשך היטב מן ההקדמה אשר שמנו, שהגוף נברא בהסתר הפנים והנשמה בהארת הפנים. ותראי הקדמה גדולה ועיקרית מאד, הלא שמעת כבר כי השלמות הוא אחד, כי אין שייך בשלמות ממש חסר או יתר. אבל כשאין הקב"ה רוצה לפעול בשלמותו, אז הרבה דרכים למקום להשכיר או להעניש, איש לפי מעשיו, וכמו שביארנו לעיל. ובהיות גזירת החכמה העליונה להראות בבריאה עצמה שברא הדרך והסדר איך שברא אותה, כמו שביארנו, על כן בהסתר הפנים, כמו שדרכיו רבים כך רצה לעשות בריאתו זאת בעלת חלקים רבים ואיברים שונים, שיהיו מקבילים ממש לכל חלקי חוקותיו ית'. הוא הענין שזכרתי לך, שעל זה אומר, נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, כי בכל המדות המעולות אשר נבחנו בכבודו ית', בהיותו פועל לפי ערך נבראיו, כך נמצא חלקים בדמות האדם הזה. דרך משל, עין, תחת עין השגחתו המשגיח אל כל יושבי הארץ לדון את כל מעשיהם, כענין שנאמר (בראשית יח כא) ארדה נא ואראה, ללמדך שאין לו לדיין אלא מה שענינו רואות (סנהדרין ו ע"ב). אזנים לאדם, כנגד מה שהקב"ה יושב ומקשיב תפלותיהם של בני האדם וכל תהלותיהם, וכן נאמר (שמות ב כד) וישמע אלקים את נאקתם, וחז"ל אמרו (אבות פ"ב מ"א) דע מה למעלה ממך, עין רואה ואוזן שומעת. פה באדם, כי פי ה' דבר

דעת תבונות עם מאיר הדעת

בחזון לנביאינו, ומשמיע הוד קולו למלאכיו גבורי כח עושי דברו. וכן כל כיוצא בזה, כל שאר חלקי הגוף כולם מתבארים היטיב, מקבילות תמונותיהם וענינם למדותיו ית', אשר הכין לפעול את נבראיו. ועשוי גופו של אדם ימין ושמאל, בהכפל דבריו לכאן ולכאן, שתי עינים, שתי אזנים, שתי ידיים, שתי רגלים, כמו שגם מדתו ית' כפולה היא, אם לחסד אם לשבט, להימין לזכות או להשמאל לחובה. הלא זה הדרך אשר אחז בו הרצון העליון אחרי העלימו את שלמותו המשוה את הכל לטובה. ואמנם, כמו שחלקי הגוף הזה נבחנים ונבדלים כך לפי תשמישם, כך כל מקרי האדם בהסתר הפנים הנה הם מסיבות מתהפכים בתחבולותיו לפעלם, ככל מה שאנו רואים בילדי הזמן, דבר יום ביומו.

אבל השלמות, כבר אמרתי, אחת היא, לשלוט על כל החסר להשלימו, והוא אינו מתפרד בעצמו, אלא בהשוואה אחת משלים כל מי שצריך שלמות. וכן הדבר הזה בנשמה הנבראת בהארת פני שלמותו זה ית'. ותראי כי הלא הכונה זאת היא, להגביר הנשמה על הגוף ולזככו, כדי שגם האל ית' ימוד לה כפעלה, להיות גם הוא מגלה שלמותו, לתקן כל מעוות וכל חסרון אשר בעולם, וכמו שביארנו לעיל. והגוף מוכן לפורענות עת אשר שלט באדם, כי כן יסתיר הקב"ה פני שלמותו, וישאר העולם והאדם תחת דתי הגלגל המתהפך בכל מסיבותיו, כדין כל בני חלוף שהזמנים משתנים עליהם לכל פינות שהוא פונה. על כן יש בגוף כל מה שראוי לימצא בסדר הגלגל החוזר בעולם, בהתעלם שלמות הטוב, כדי לעורר עליו את כל אלה, אם אך לו המלוכה באדם, אשר ימשול בו. ויש בנשמה מה שראוי לשלמות, להשלים כל חסרון, כדי לעורר עליה כיוצא בה אם יזכה האדם את ארחו, ונתן כתר מלכות בראשה, להיות היא לבדה המושלת בחכמתה וחק טעמה, כי טוב הוא.

ואמנם דבר זה ביארוהו יפה במדרשו של רשב"י (זהר ח"ג דף רנז ע"ב) ז"ל, ואית למנדע דאיהו אתקרי חכם בכל מיני חכמות¹²⁶, כי מלבד מה שפירשו בו יודעי האמת לפי דרכיהם

- מאיר הדעת -

¹²⁶ ז"ל: פקודא תליסר ק"ש ואית למנדע דאיהו אתקרי חכם בכל מיני חכמות ומבין בכל מיני תבונות וחסיד בכל מיני חסדים וגבור בכל מיני גבורות ויועץ בכל מיני עצות וצדיק בכל מיני צדקות ומלך בכל מיני מלכות עד אין סוף עד (ס"א כתר) אין חקר ובכל אלן דרגין בחד אקרי רחמן ובחד אקרי דיין והכי בכמה דרגין עד אין סוף אי הכי שנוי אית בין רחמן לדיין אלא קודם דברא עלמא אתקרי הוא בכל אלן דרגין על שם בריין דהוו עתידין להבראות דאי לאו בריין דעלמא אמאי אתקרי רחום דיין אלא על שם בריין דעתידין ובג"ד כל שמהן אינון כנויין דיליה על שם עובדין דיליה כגוונא דא ברא נשמתא בדיוקנא דיליה דאתקריאת על שם פעולות דילה בכל אבר ואבר דגופא דאתקרי עלמא זעירא כגוונא דמארי עלמא אתנהיג בכל בריין ובכל דרא כפום עובדוי דכל אבר ואבר ההוא אבר דעביד ביה פקודא אתקרי נשמתא לגבי חמלה וחסדא חנא ורחמי ובההוא אבר דעביד ביה עבירה אתקרי נשמתא לגבי דינא וחימה וכעס אבל לבר מן גופא למאן תהא חמלה או אכזריות אוף הכי מארי עלמא קדם דברא עלמא וברא בריין דיליה למאן אתקרי רחום וחנן או דיין אלא כל שמהן דיליה אינון כנויין ולא אתקרי בהון אלא על שם בריין דעלמא ובג"ד כד מארי דרא אינון טבין איהו אתקרי לגבייהו יהו"ה במדת רחמים וכד מארי דרא אינון חייבין אתקרי אדנ"י במדת הדין לכל דרא ולכל ב"נ כפום מדה דיליה אבל לאו דאית ליה מדה ולא שם ידיע כגוונא דספיראן דכל ספירה אית לה שם ידיע ומדה וגבול ותחום ובאלין שמהן מארי עלמא איהו אתפשט ואמליך בהון ואתקרי בהון ואתכסי בהון ודר בהון כנשמתא לגבי אברים דגופא ומה רבון עלמין לית ליה שם ידיע ולא אתר ידיע אלא בכל סטרא שולטנותיה אוף הכי לית לה לנשמתא שם ידיע ולא אתר ידיע בכל גופא אלא בכל סטר שולטנותה ולית אבר פנוי מנה ובג"ד לית לרשמה לה בחד אתר דאי לאו הא חסר שולטנותא בשאר אברים ולא לאתקרי לה בשמא חד או בתרין או בג' למימר דאיהי חכמה מבינה ואית לה דעת ולא יתיר דאי עביד הכי הא חסר לה משאר דרגין כ"ש למארי עלמא דלית לרשמה ליה באתר ידיע או לאתקרי ליה בשמהן או לשנאה ליה בהון או (ס"א לשלשא) לשלטאה ליה כגון דרגא דמרכבתא דאתמר בה קדושה לך ישלשו דכל דרגין דכל מרכבות דיליה אינון משלשים כגון האבות הן הן המרכבה דאינון דמות אריה שור נשר דאינון מרכבה לאדם דאתמר עליה (&) ודמות פניהם פני אדם ומסטרא דנוקבא אינון שלטין על אדם ונוקבא איהי מרכבה לגבייהו ובג"ד אתמר עלה קדושה לך ישלשו: תרגום: מצוה שלש עשרה [היא] קריאת שמע, ויש לדעת שהוא נקרא חכם בכל מיני חכמות ומבין בכל מיני תבונות וחסיד בכל מיני חסדים וגבור בכל מיני גבורות ויועץ בכל מיני עצות וצדיק בכל מיני צדקות ומלך בכל מיני מלכות עד אין סוף עד (כתר) אין חקר, ובכל אלו הדרגות, באחת נקרא רחמן, ובאחת נקרא דיין, וכך בכמה דרגות עד אין סוף. אם כך, יש שינוי בין רחמן לדיין. אלא קודם שברא העולם נקרא הוא בכל אלו הדרגות על

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הקדושים, הנה מפשרו של המאמר למדנו מה שביארתי לך כבר למעלה, שיש להקב"ה כינויים רבים, לא לפי עצמו אלא לפי בריותיו, והוא מה שאמרו (שם), על שם בריין דהו עתידין ליבראות. ואמנם אמרו על שם בריין הוא פשוט, כי לא נאמר שהוא דבר שנתחדש בו ח"ו, כי אין הידוש ושינוי בו, אלא גם מתחלה היה בכחו לעשות זה, אבל אלה המדות תמיד אינם אלא [מה] ששייך לבריותיו, לא מה ששייך לפי עצמו. ואמר, כגוונא דא ברא נשמתא, והוא היות מציאות הנשמה מראה על שלמותו ית' שבו נבראת, אוף הכי מארי עלמא וכו', אלא כל שמהן לו כגוונא דספיראן וכו', ומה רבון עלמין לית ליה שם ידיע וכו', אוף הכי לית לה לנשמתא וכו', ע"ש.

וצריך שתהיי מדקדקת היטב על הדבר הזה כדי להבין מציאות הגוף והנשמה על בוריו, וכל התלוי בזה. הנה האדון היחיד ית' ש לפי שלמותו אי אפשר לכנות לו שום שם וכינוי, לפי שאין אנו משיגים שלמותו, ואי אפשר לכנות מה שאין משיגים, כי השם הוא גדר בעל השם, ומה שאין יודעים ידיעה שלמה, אי אפשר לגדור אותו. ואמנם אנחנו משיגים בכבודו ית' מדות פרטיות, כגון, הרחמנות, הממשלה, הכח, המשפט, החמלה, הכעס, התוקף, וכיוצא בזה, כל המדות שאנחנו משיגים בו, מצד פעולותיו הם, אותם המדות שהנביאים משיגים בו מן הקודם אל המאוחר, לפי שהוא ית' נותן להם השגה זאת. ולפי ההשגה הזאת שהשגנו בכבודו, אנו מכנים אותו ית' בכינויים האלה, רחמן, מושל, אמיץ, שופט, וכיוצא. והנה, אף על פי שהוא ית' בשלמותו הוא בלתי בעל גבול ושיעור כלל, אבל אלה המדות שרצה בהם, הנה רצה בהם בגבול ושיעור שרצה, ועל כן לְמִדָּה אחת נקרא רחמנות, ולאחת, ממשלה, ולמדה אחת, כח, ולמדה אחת, אהבה, וכן כולם. ואין במדת רחמנות אלא רחמנות, ולא בממשלה זולת הממשלה, וגם אין ברחמנות אלא אותו השיעור שהוא ית' רוצה בו, ולא בממשלה אלא השיעור שרוצה בה, וכן כולם. ולא מפני זה נאמר שהוא ית' לפי שלמותו יש בו כחות אלה בשיעורים אלה, אלא כל זה תלוי ברצונו ית'. וכמו שבארנו, שהוא אדון לשנות כל זה, ואדרבה, בשלמותו אין לנו לשער שום שיעור כלל. אמנם לפי שהוא רוצה לתפוס באלה המדות, ולפעול בדרך זה, על כן ניחם אליו כינויים אלה. ולא נבין באמרנו שהקב"ה רחמן, לומר שעצמותו ית' לפי עצמו הוא כן, כמו שהיינו אומרים על אדם שיש תכונה זו בנפשו להיות רחמן, שכך מוטבע במזגו, שיהיה מושג ונתפס ממנו ענינו אפילו באיזה צד ח"ו, כי זה אין לנו לחשוב כלל, כי אי אפשר לדעת מענינו ית' מה

שם בריות שהיו עתידות להבראות, שאם לא בריות העולם, מדוע נקרא רחום דיין, אלא על שם הבריות העתידות. ומפני זה כל השמות הם כינויים שלו, על שם המעשים שלו, כדוגמא זה ברא הנשמה בדמות שלו שנקראת על שם פעולות שלה, בכל אבר ואבר של הגוף שנקרא עולם קטן. כדוגמא שאדון העולם נוהג בכל הבריות ובכל דור כפי מעשיו, כך הנשמה כפי מעשיו של כל אבר ואבר. אותו האבר שעושה בו מצוה נקראת הנשמה לגביו חמלה וחסד ורחמים. ובאותו אבר שעושה בו עבירה נקראת הנשמה לגביו דין וחמה וכעס. אבל לחוץ מן הגוף, למי תהיה חמלה או אכזריות. כמו כן כאן, אדון העולם, קדם שברא את העולם וברא בריותיו, למי נקרא רחום וחנן או דיין, אלא כל השמות שלו הם כינויים, ולא נקרא בהם אלא על שם בריות העולם, ומפני זה כאשר בעלי הדור הם טובים, הוא נקרא אצלם יהו"ה במדת הרחמים, וכאשר בעלי הדור הם רשעים נקרא אדני' במדת הדין, לכל דור ולכל אדם כפי מדתו. אבל אין לו מדה ולא שם ידוע. כדוגמת הספירות, שכל ספירה יש לה שם ידוע ומדה וגבול ותחום, ובאלו השמות אדון העולם הוא מתפשט ומולך בהם ונקרא בהם ונתכסה בהם, וגר בהם כנשמה אצל אברי הגוף. ומה רבון העולמים אין לו שם ידוע ולא מקום ידוע, אלא בכל צד שלטונו, כמו כן כאן אין לה לנשמה שם ידוע ולא מקום ידוע בכל הגוף, אלא בכל צד שלטונה, ואין אבר פנוי ממנה. ומפני זה אין לצייר/לציין¹²⁶ אותה במקום אחד, שאם לא, הרי חסר השלטון בשאר האברים. ואין לקרא לה בשם אחד או בשנים או בשלשה לומר שהיא חכמה מבינה ויש לה דעת ולא יותר, שאם עושה כך הרי חסר לה משאר דרגות. כל שכן לאדון העולם, שאין לצייר¹²⁶ אותו במקום ידוע או לקרא לו בשמות או לשנות/להכפיל לו בהם או (לשלש) להשליט לו, כמו דרגת המרכבה, שנאמר בה "קדושה לך ישלשו", שכל הדרגות של כל המרכבות שלו הן משולשות, כמו האבות הן הן המרכבה, שהם דמות אריה שור נשר, שהם מרכבה לאדם שנאמר עליו "ודמות פניהם פני אדם". ומצד הנקבה הם שולטים על אדם, והנקבה היא מרכבה לגביהם, ומפני זה נאמר עליה "קדושה לך ישלשו".

דעת תבונית עם מאיר הדעת

שהוא לפי עצמו באמת כלל ועיקר. אבל כשנקראהו רחמן, נבין שהוא רוצה במדה אחת, שהיא מדת רחמנות, מדה שאינה לפי עצמו, אבל היא לפי ערך הנבראים, ומשוערת בשיעורם. אבל לפי שהוא רוצה בזה, והוא תופס בזה הדרך, נקראהו על שם זה, רחמן. אבל עצמותו השלם ופשוט הוא ודאי חוץ מכל אלה הענינים. וזאת היא האמונה שאנו חייבים להאמין בו ית' ודאי, וכמו שביארנו זה למעלה כבר.

עתה נבין זה הענין עצמו בגוף ונשמה. כי הגוף הוא בעל חלקים ואיברים פרטיים, בתשמישים פרטיים מוגבלים. אבל הנשמה, הלא לפי עצמה היא ענין אחד, חוץ מכל עניני הגוף לגמרי, וכל דרכיה הם דרכים אחרים, שונים מדרכי הגוף בכל מכל כל, אפילו בעניני ההרגשים עצמם. אבל לפי שהיא העושה כל מעשי הגוף בהיותה בתוכו, היא השומעת באזני הגוף, היא תרואה בעיני הגוף, וכן כל כיוצא בזה, על כן נקראה, רואה, שומעת, וכל שאר הכינויים, אבל לא שיש אלה הדרכים לה כלל. כי אף על פי שהנשמה היא לבדה הרואה, ולא הגוף שהוא דומם, ונמצאת שהיא תרואה את הדברים כמו שבני אדם בשלמותו רואים באמת, לא שזה הוא דרך ראייתה כלל, כי לה דרך אחרת משונה לגמרי מכל דרך תשמישי הגוף, והוא דרך שלא יוכל האדם בהיותו בגופו לשערה. אבל לפי שהיא האוחזת בחוק העין ההוא לראות לפי החוק החקוק בו, על כן נאמר שהיא תרואה, וכן כל שאר התשמישים. אך כללוא הוא שהנשמה היא מין נברא אחד רחוק בענינו מכל דרכי הגוף לגמרי, אבל הוא נברא בחוק לעשות כל מה שמושרש באיברי הגוף לפי טבעם. והנה היא תופסת בחוקת האלה, ועושת בגוף כל המעשים האלה, על כן מתיחסים כולם אליה. והרי זה ממש כענין השלמות שלו ית' לגבי המדות הפרטיות אשר רצה בהם, כי אין לשלמות שום ענין מן המדות האלה כלל, אבל אלה הם מדות פרטיות אשר רצה בהם, מוגבלות ומשוערות בשיעור שרצה בהם. אבל לפי שהוא ית', השלם בשלמותו, הוא הפועל לפי המדות האלה, על כן נקראהו באלה השמות וכינויים, וניחם אלה הפעולות והתארים אליו, אף על פי שהוא לפי שלמותו פשוט באמת בכל הענינים האלה, ואין לו יחס מצד עצמו עם שום אחד מן הדרכים האלה ואלה הפעולות כלל.

(פא) אמרה הנשמה: זאת היא הקבלה מבוארת בין לגוף בין לנשמה, והוא שער גדול שנפתח להבין כל עניני האדם בכל זמניו.

הדרגת זמני הנשמה והגוף

(פב) אמר השכל: עתה צריכים אנו לבא אל הדרגת זמני הנשמה והגוף, ומצביהם השונים האלה. אבל עוד הקדמה אחת צריך להקדים מתחלה, והוא, כי זה פשוט שהרבה חוקים ודרכים הרבה צריכים כדי להשלים לכל עניני האדם, ולכל עניני הבריאה בכל זמניהם. וכבר נאמר (תהלים מ ו) רבות עשית אתה ה' אלקי נפלאותיך ומחשבותיך וגו', ונאמר (תהילים צב ו) מה גדלו מעשיך ה' (תהלים קד כד) מה רבו מעשיך ה' וגו'. אך על כל פנים צריך שיהיו הפרטים נכנסים ובאים תחת הכללים, והכללים לא יהיו כל כך, אבל פרטיהם הם שיהיו רבים, ויספיק לכל הצריך בכל הבריאה הזאת.

(פג) אמרה הנשמה: זה פשוט ודאי, אין פרטים שאין עליהם כללים, ומה שהפרטים מינעים הדעת לקבצם, הכללים נוחים הם אליו לקבל אותם. על כן, אחר כללים צריך לדרוף, ולא אחר פרטים.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(פד) אמר השכל: וכך אמרו חז"ל (ספרי האזינו לב ב, וע"ש¹²⁷), לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים. נחזור לעניננו. הנה ראית כבר היות שתי מדות לו ית', הסתר פנים והארת הפנים, הן המה שורש וסיבה לגוף ולנשמה. ולנו להבין שתי המדות האלה כל אחת בפני עצמה, בכל פרטיהם הרבים הנכללים תחת כלליהם, למען דעת עניני הנשמה והגוף, כל אחד בפני עצמו בכל פרטיהם כמו כן. ואחרי אשר זאת מצאנו וידענוה, יש לנו לדעת עוד ששתי מדות הללו באות כאחת להנהיג לעולם כולו וליושביו. ואין לך דבר שאין לו מקום לשתי המדות הללו, ההסתר באתגליא, וההארה באתכסיא, וכמו שביארנו לעיל. אחרי כן נלך להבין ולהשכיל התולדות היוצאות מחיבורי שתי המדות האלה, בהיות גוברת האחת או האחרת. הרי לנו שלש ידיעות, ידיעת שתי המדות זו לעצמה וזו לעצמה, ידיעת חיבורם לפעול תמיד גם יחד, ידיעת התולדות הנולדות מן החיבור הזה למיניהם, לפי התגבר בהם ההסתר או ההארה.

(פה) אמרה הנשמה: מתבוננת אני אחר שאמרת שרצה הקב"ה להראות סדרי בריאתו ודרכיה בבריאה עצמה, שעל פי דרך זה הנה שתי המדות שבם האדם מתנהג, שבם נברא, נראות בו עצמו בשני החלקים שמהם הוא מורכב ובנוי, והיינו, הגוף והנשמה, וזה הוא ענין הידיעה הראשונה שזכרת. וגם השניה יש לנו ההקבלה מבוארת באדם, כי הנשמה הלא היא מתחברת לגוף ומתפשטת בכל חלקיו, לעשות כל פועל על ידי שניהם שוים כאחד. אך לשלישית אשאלה ממך, היש לה הקבלה. כי לא מצאתיה אנכי.

(פו) אמר השכל: גם לזאת תמצא הקבלה, אם תדקדק דקדוק עמוק על הבנין הזה של האדם. כי הנה מלבד הדמות של הגוף בתבניתו, ומלבד הנשמה שבו בצורה אשר לה, הנה יש דבר אחד נמצא מהתחברות שניהם, הוא זיו הפנים¹²⁸. ותראי שזהו המשתנה החי מן המת¹²⁹. ולא זו בלבד, כי אפילו השתנות ישוב הנשמה בגוף מתראה בו. הלא תראי, החולה פניו רעות, ולא עוד, אלא שמחשבת הלב נראית בו, הלא תראי, פנים שוחקות, פנים זועפות, פנים מסבירות, כולם עדיהם המה של המחשבות הנסתרות בקירוב הלב. ואין הזיו הזה נמצא לא לנשמה בפני עצמה, כי הרי זיו של גוף הוא ולא לגוף בפני עצמו, כי אין לגוף זיו זה בלא הנשמה, אבל הוא הדבר הנולד מחיבור הנשמה והגוף ביחד. ולא דבר ריק הוא הענין הזה, כי בהיות הנביאים מדמים צורה ליוצרה, כמו שביארנו, בהתראות להם הכבוד העליון במדותיו, וממשל משלים, הוא בהראותו את מדותיו לעיניהם כבחור גבור למלחמה, או כזקן מלא רחמים לישיבה, וכמאמרם ז"ל¹³⁰. הנה עין הנביא ידמה, ולבבו לו כן יחשוב, להבין במראה נבואתו את הסתר פניו ואת הארת טובו, ואת הנולד מחיבוריהם, כמראה אדם עליו מלמעלה, אשר לו גוף ונשמה ופנים מאירות מחיבור שניהם כאחד, אם מסבירות, אם שוחקות, ואם זועפות, לדעת כל אשר יעשה ה' אלהים דבר בעולמו, להימין או להשמאל.

- מאיר הדעת -

¹²⁷ עי' לעיל הערה 76.

¹²⁸ עי' דוגמתו במדרש ויקרא רבה פרשה כ' פסקה ב' וז"ל, תפוח עקיבו של אדם הראשון היה מכהה גלגל חמה, קלסתר פניו על אחת כמה וכמה, עכ"ל. אמנם צ"ע גדול מקור לדבריו.

¹²⁹ עי' ב"מ מלבין פני חבריו ברבים וכו'.

¹³⁰ ז"ל המכילתא (פרשת השירה פרשה ד): ה' איש מלחמה. למה נאמר לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה שנא' ה' איש מלחמה נגלה בסיני כזקן מלא רחמים שנא' שמות כ"ד ויראו את אלהי ישראל וכשנגאלו מה הוא אומר שם וכעצם השמים לטוהר ואומר דניאל ז' חזה היות עד די כרסוון ואומר שם נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וגו' שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם לומר שתי רשויות הן אלא ה' איש מלחמה ה' שמו הוא על הים הוא במצרים הוא לשעבר הוא לעתיד לבוא הוא בעולם הזה הוא לעולם הבא שנא' דברים ל"ב ראו עתה כי אני אני הוא וגו' ואומר ישעיה מ"א מי פעל ועשה קורא הדורות מראש אני ה' ראשון ואת אחרונים אני הוא.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(פ) אמרה הנשמה: די לי עתה בזה לענין ההקבלה. נשוב לידיעת ההנהגה עצמה בהדרגותיה. (פח) אמר השכל: הנה זה יוצא ראשונה בתולדות חיבורי שתי המדות האלה כאחד, המצב השלם שראוי להיות לאדם בזמן השלמות האחרון אשר יהיה לו. והדבר מבואר מעצמו, שהמדרגה התכליתית, אשר היא תהיה סוף כל עילוי האדם, היא הנקבעת ראשונה, כי מאז התאצל הנשמה ממקורה צריך שיהיה בחקקה השלמות היותר גדול שתוכל להגיע אליו בסוף הכל, אלא שיאמרו לה מלמעלה, לכי ומעטי את עצמך (חולין ס ע"ב)¹³¹, עד אשר תשוב אל מקומה הראשון בהתעלותה על פי מעשיה. אך לא שבריאיתה ממועמת בתחלתה, ויהיה עילוייה מרובה אחריה, כי אין כל חדש תחת השמש (&), אבל הסדר הוא הפך מזה, כי בכחה הגדול מאז תתאצל, אחר, ימעטו לה, עד אשר תשוב לאיתנה. ועל כל פנים, סוף המעשה תחלת המחשבה (עי' תיקון ז ע"א). על כן שלמות האדם הוא הנקבע ראשונה, ואחריו, מיעוטו, לשוב במעלות אשר ירד בו, להתעלות אל שלמותו כאשר הוחק לו מתחלה.

ונמצא שמצב השלמות אשר לאדם הוא שנבחן ראשונה, והוא דרך זמן שתהיה הנשמה היא לבדה שולטת ומושלת לגמרי, בלא שיהיה שום שליטה לגוף כלל, וכאילו אינו, כי כולו משועבד וכפוף לגמרי תחת ממשלת הנשמה בטהרתה, עד שאינו אפילו עולה בשם, יען רק המציאות יש לו, אך לא שליטה. וזה פשוט, כי שליטת הגוף אינו אלא השכחה ואופל לנשמה, כי הרי אין ענין הגופניות אלא הסתר הארה, ומשהו ממנו מעכב, כי אי אפשר לשליטה אפילו קטנה לגוף, שלא יחסר כנגדה איזה אור וכח מן הנשמה. על כן, הזמן שתהיה הנשמה בכל גבורתה, שלא תחסר כל בה ממה שראוי לה לשלמותה, הוא הזמן ודאי שאין לגוף שום שליטה, על כן אין לנשמה שום מונע. אך לא תאמר שלא יהיה לו מציאות, כי כבר אמרנו שהגמול צריך שיהיה לשניהם, אבל שליטה לא יהיה לו, ויהיה כולו כרוך אחר הנשמה, בלתי מתפרד ממנה, כי לא יעשה דבר לבדו, ולא יהיה ברצונו מה שלא יהיה ברצונה, עד שכמעט לא יהיה נבחן לדבר בפני עצמו, אלא כמו מובלע בין כחות הנשמה הטהורים.

מצב פחות מזה, הוא בהיות הגוף נבחן בשליטתה קצת, כי על כן יגיע כנגד זה חסרון אל הנשמה, לבלתי היותה שלמה בכל הדר תפארתה, אך השליטה כל שהוא לא תוליד אלא חסרון כל שהוא, אבל אם תרבה השליטה אז ירבה החסרון. ואמנם, אם נדבר בכלל אחד לבד, נאמר שיש בזה שלשה זמנים, זמן שליטת הנשמה לגמרי, וזמן שליטת הגוף קצת, וזמן שליטת הגוף לגמרי. אך אם נלך בדרך ההדרגה, להבין עוד מצבי הגוף הזה בשליטתו, חמש מדריגות נוכל למנות בו על דרך הכלל. ואלה הם:

מדרגה א', הלא היא שיהיה לגוף מציאות, אך לא שליטה כלל ועיקר, עד שלא יהיה שום רמז בעולם מעניני הגופניות, כאשר יש עתה. ונמצא, שבמצב הזה לא ימצא האדם בעצמו שום דבר מאותם שיש לו עתה בהיות גופניותו שולט בו, וזה המצב השלם יותר שבכל המצבים.

מדרגה ב', שיהיה לגוף שליטה כל שהיא, וימצא אדם בעצמו כמו זכר ממה שהיה לו בזמן היות לו הגוף, ואין זה זכר של פרטי דברים, אלא זכר כללי מדברים רבים שהיו בו. משל למי שעברו עליו צרות רבות, ועמל ויגע בכמה הרפתקי, ואחר נשאר תשות בו ועיפות בכלל. כי כן מציאות שליטת הגוף מוליד חסרון אחד כללי, בלתי מובחן מה הוא בפרט, אלא כאיש אשר איזה יגון בלבבו, שאין שמחתו שלמה, אף על פי שאין טעם פרטי ליגון ההוא. כך לא תמצא כח הנשמה בעצמה להתפשט בכל כחותיה, אלא תרגיש כמו איזה כובד מועט לה, ואין פרטי המניעה נודעים.

- מאיר הדעת -

¹³¹ עי' לעיל אות עב.?

דעת תבונות עם מאיר הדעת

מדרגה ג', בהיות הגוף שולט בפרט אך לא בכל פרטיו, אלא בקצת מפרטיו. שימצא האדם בעצמו איזה דברים מדברי הגוף, דברים היותר קלים, אך על כל פנים גופניים. ואמנם פשוט הוא, שבכל המצבים האלה אין תולדות גדולות לענינים האלה של הגוף, וכמו שאכתוב בס"ד.

מדרגה ד', שיהיה הגוף שולט בכל פרטיו, וימצא האדם בעצמו כל הענינים הגופניים. אבל כמו שהנשמה עתה היא בעוה"ז כגר בארץ, והיא צריכה ללכת בדרכי הגוף, כך הגוף יהיה הוא כגר בארץ, והנשמה היא השולטת, ויצטרך הגוף ללכת בדרכיה, כענין (שמות רבה פמ"ז סי' ה) אזלת בקרתא הלך בנימוסא. הא למה זה דומה, למשה רבינו ע"ה, כשהלך לקבל תורה לישראל, הנה לא אבד גופו ולא נשתנה, אבל לפי שהיה גופו כמו אורה במקום הנשמות, שנה את טעמו לעשות כמעשי הנשמות, וכמו שפירשו ז"ל (בבא מציעא פו ע"א) לעולם אל ישנה אדם ממנהג המדינה וכו', ע"ש. ונמצא, שהשתנותו באותו הזמן אינו נמשך מחמת עצמו אלא מחמת מקומו, ואינו שינוי גמור. והנה עדיין אין תולדות נמשכות מעניני הגוף האלה, כי על כן עדיין הרי הוא כגר, וכמו שביארנו, שהוא צריך ללכת בדרכי הנשמה, אלא שבמדרגה הזאת הרביעית, כל עניני הגוף נבחנים ונודעים, אלא שאינם במקומם, וצריכים לבטל ענינם מפני הנשמה. ומן המדרגה הזאת ולמעלה אין נבחן אפילו כל פרטי הגוף, כל שכן שאין להם תולדה, שצריכים ללכת בדרכי הנשמה.

מדרגה ה', היא שיהיה הגוף שולט בכל בחינותיו, ויהיה כאיש שורר בביתו, שכל עניניו בתקפם ובכל תולדותיהם. וגם זאת המדרגה נחלקת לשתיים, ואף על פי כן הכל מדרגה אחת. וזה, כי עניני הגוף, אפילו בבחינת גוף, יכולים להיות בשתי דרכים, או דרך חול ומעשי בהמה, כמעשי רוב בני האדם, או דרך קדושה ועבודה, כענין (משלי ג ו) בכל דרכיך דעהו¹³², בהיות הכל בכונה מיושרת כראוי, וכמו שיהיה לעתיד לבא בזמן שנאמר (יחזקאל לו כו) ונתתי לכם לב בשר, כמו שהיה ראוי להיות לאדם אלמלא חטא. אבל שניהם כאחד הם על כל פנים עניני גופניות, כי לאכול צריך, לשנות צריך, ואי אפשר בלאו הכי, יהיה אכילה ושתייה של חולין או של קדושה. זה וזה ענין גופני הוא.

ואמנם, כאשר ידענו היות כל הדברים האלה נולדים מהסתר פניו ית' או מהארת פניו, על כן נאמר שהקב"ה מחליף הנהגותיו לפי מה שצריך לברייתא לחמש מדרגות אלה. כי למדרגה השפלה שהיא החמישית, התחתונה מכולם, הנה ירבה להנהיג בהסתר פניו, ומעט בהארת פניו ינהג בעולמו, וברביעית, ימעט ההסתר וירבה ההארה, ובשלישית, ימעט ההסתר מיעוט אחר מיעוט, ותרבה

- מאיר הדעת -

¹³² עי' שר"ע אורח חיים סימן רלא סעיף א': אם אי אפשר לו ללמוד בלא שינת צהרים יישן: הגה וכשניעור משנתו א"צ לברך אלהי נשמה (ב"י) ו"א שיקרא קודם שיישן ויהי נועם (כל בו) ובלבד שלא יאריך בה שאסור לישן ביום יותר משינת הסוס שהוא שתין נשמי ואף בזה המעט לא תהא כוונתו להנאת גופו אלא להחזיק גופו לעבודת השי"ת וכן בכל מה שיהנה בעולם הזה לא יכוין להנאתו אלא לעבודת הבורא יתברך כדכתיב בכל דרכיך דעהו ואמרו חכמים כל מעשיך יהיו לשם שמים שאפילו דברים של רשות כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והקימה והתשמיש והשיחה וכל צרכי גופך יהיו כולם לעבודת בוראך או לדבר הגורם עבודתו שאפילו היה צמא ורעב אם אכל ושתה להנאתו אינו משובח אלא יתכוין שיאכל וישתה כפי חיותו לעבוד את בוראו וכן אפילו לישיב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו אינו משובח אלא א"כ עשה לשם שמים וכן בשכיבה א"צ לומר שבזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצות לא יתגרה בשינה לענג עצמו אלא אפילו בזמן שהוא יגע וצריך לישן כדי לנוח מיגיעתו אם עשה להנאת גופו אינו משובח אלא יתכוין לתת שינה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך הבריאות שלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השינה וכן בתשמיש אפי' בעונה האמורה בתורה אם עשה להשלים תאותו או להנאת גופו ה"ז מגונה ואפילו אם נתכוין כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו אינו משובח אלא יתכוין שיהיו לו בנים לעבודת בוראו או שיתכוין לקיים מצות עונה כאדם הפורע חובו וכן בשיחה אפילו לספר בדברי חכמה צריך שתהיה כונתו לעבודת הבורא או לדבר המביא לעבודתו. כללו של דבר חייב אדם לשום עיניו ולבו על דרכיו ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו וכשרואה דבר שיביא לידי עבודת הבורא יתברך יעשהו ואם לאו לא יעשהו ומי שנוהג כן עובד את בוראו תמיד:

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

ההארה ריבוי יתר, וכן על דרך זה, עד התעלות למדרגה הראשונה, שההארה תתגבר מאד, וההסתר במשהו, עד שמפני זה לא ישאר שליטה כי אם לנשמה בלבד, ולא לגוף כלל.

(פט) אמרה הנשמה: למה הוצרכת לחלק חילוק זה לחמש מדרגות.

(צ) אמר השכל: לפי שכך הוא לפי ההדרגה, וזה דבר נראה לעינים, כי כל הדברים האלה יכולים להיות, והם בהדרגת זה אחר זה, מציאות בלא שליטה, שליטה בכלל, שלימת קצת מן הפרטים, שלימת כל הפרטים, ועדיין כמי שהוא אורח חוץ למקומו, שלימת כל הפרטים במקומם, כאיש שורר בביתו. אלה הם חמשה דברים נמשכים והולכים לפי טבע הענין, אין שייך בזה ראייה ומנין. אמנם מה שצריך לך עתה, הוא החילוק שהזכרתי לך בתחלה, דהיינו, שלימת הנשמה לבריה לגמרי, שלימת קצת של הגוף, שלימת כל הגוף, שזה מה שצריך להבין ההנהגה בשלמותה. וחמש המדרגות שאמרת, יהיו לך למשמרת, כי כבר ידעתי, ימצאו דברים בדברי החכמים ז"ל שלהבינם על בורים תצטרך להשתמש מן ההקדמה הזאת, אבל אין כאן מקום לענין זה.

(צא) אמרה הנשמה: אם כן, נדבר משלשה מצבים אלו.

(צב) אמר השכל: חכמינו ז"ל הורונו שהעולם מתקיים שיתא אלפי שנים, ואחר כך אלף השביעי הוא הרוב, ואחר כך הקב"ה מחדש עולמו (סנהדרין צו ע"ב). ועוד מצאנו שאמרו (שם צב ע"א) על אלף השביעי, צדיקים מה עושים. הקב"ה עושה להם כנפים ושטים על פני המים, שנאמר (ישעיהו מ לא) וקוי ה' יחליפו כח. מפשוטן של דברים אנתנו למדים ששלשה זמנים יש, והם, שיתא אלפי שנים, אלף השביעי, וחידוש העולם. שיתא אלפי שנים העולם עומד כמו שהוא עתה, אלף השביעי עדיין לא נתחדש העולם, והצדיקים הם כמו שחיו בתחיית המתים, אלא שהקב"ה עושה להם כנפים וכו', וחידוש העולם, שהקב"ה יחדש את העולם חידוש גמור. ואמנם, העולם כמות שהוא עתה, הנה אנתנו רואים שהגוף יש לו כל השליטה כאיש שורר בביתו, כי זה מקומו ולא אחר. אך באלף השביעי הנה הצדיקים מתעלים מן הארץ, ונשאר הגוף חוץ ממכון שבתו, ואינו אלא כאיש נודד ממקומו, וכאורה נטה ללון. על כן לא תשאר לו שליטה אלא כמשה רבנו ע"ה בעלותו ההרה, שכיון שנתעלה מן הארץ לא הלך עוד בדרך יושבי הארץ¹³³. וכן לאלף השביעי קראוהו חז"ל (סנהדרין צו ע"א) יום שכולו שבת מנוחה לחי העולמים, כי שובתים בו מכל המלאכות הגופניות שהם החול, אך הגוף לא סר עדיין ממציאיותו, כי לא ניתן חידוש עדיין לבריאה. אבל מחידוש העולם והלאה, שהוא (עירובין כב ע"ג) למחר לקבל שכרם, הנה אין צריך עוד לשליטת הגוף כלל, כי אינו צריך אלא לצורך העבודה בזמנה, אבל יהיה מציאותו טפל לנשמה, להתעדן בטוב העליון לנצח נצחים.

(צג) אמרה הנשמה: אבל האלף השביעי וחידוש העולם, הלא הם דברים נעלמים מידעתנו,

ואיך נדבר מהם.

(צד) אמר השכל: אדרבא, לא נדבר מהם. אבל המציאות של הזמנים האלה וענינם בכלל

ידענו ודאי, וזה הוא מה שאנו אומרים מענין הגוף והנשמה. אך פרטי הזמנים האלה ודאי אי אפשר לנו להשיגם ולדעת אותם כלל¹³⁴. רק הזמן של שיתא אלפי שנה האלה הוא הנודע לנו ומושג בפרטיו, ועל זה יסוב ענינו ודבורינו בדרך פרטי. ושתי הזמנים האחרים נדעם רק בכלל, שהם הזמנים שהגוף אובד שליטתו והנשמה מתעלה לאיתנה הראשון.

(צה) אמרה הנשמה: אם כן, נדבר ממה שהורשינו ויכולים אנו להשיג:

- מאיר הדעת -

¹³³ עי' ספר הפליאה (&): רציתי והפציר בי ואמרת ויהי ערב ויהי בקר יום הששי זהו שיתא אלפי שני הוי עלמא, ויכל אלהים את אלף השביעי מלאכתו אשר עשה העולם העליון מתנהג שלא נהג באלף השביעי כי כל אותו אלף השביעי אין שטן ואין פגע רע וצדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהן ואמר לי כך הוא, א"ל ברוך עי' לעיל הערה 84.¹³⁴

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(צו) אמר השכל: עתה יש לנו להבין המצב הראשון אשר לאדם, שהוא בהיותו בעוה"ז, הלא זה זמן עבודתו. ואמנם, מה העבודה בכלל, כבר ביארנוה, שהיא להעביר כל החסרון שנמצא בבריאתו, הוא הרע הזה אשר מצוי הוא עתה ועומד להתבטל. ואמנם, על האדם המשא הזה להשתדל על ביטולו ממנו בראשונה, ואחריו, מכל הבריאה כולה לפי מה שנוגע לו, וכאמרם ז"ל (סנהדרין לו ע"א) חייב אדם לומר בשבילי נברא העולם. וענין זה ביארוה ז"ל במדרש (ילקוט שמעוני הושע סוף סי' תקל"ב) על פסוק (הושע יד ב) כי כשלת בעונך, זה לשונם, אמר ר' סימאי, משל לצור גבוה שהיה עומד על פרשת דרכים ובני האדם נתקלים בו. אמר המלך יסתתרו קמעא קמעא עד שתבא השעה ואני מעבירו מן העולם כו', ע"ש¹³⁵. אמנם, מה שצריך לבאר עתה, הוא פרטי העבודה הזאת, ובאיזה דרך נעשה התיקון הזה לאדם ולעולם.

ואולם מה שיצטרך לבאר תחלה הוא ענין מציאות הרע הזה, שהוא הגורם לכל משא העבודה הזאת, ולדעת כל גבולותיו, מה ענינו ותולדותיו, במה כחו גדול, ובמה מסתתרים אותו, כמאמרם ז"ל, ובמה יעבור מן העולם. ונראה כי זהו מציאות מחודש לגמרי, שרצה וחדש אותו האדון ב"ה לנסות בו בני האדם, לתת להם מקום לעבודה, ולא היה רמוז וזכר מן המציאות הזו, ולא קרוב לו, קודם שחידשו האדון ב"ה כלל ועיקר. כי האדון ב"ה הנה הוא תכלית הטוב והשלמות, והנה כל מה שהוא טוב, אף על פי שהוא מחודש, נקרא שמתחם אליו ית', ומתקרב קצת לענינו ב"ה. אך הרע הזה, אדרבא, הנה הוא דבר ההפכי לו ית' ממש, אשר לא היה לענין זה, ולא קרוב לו שם וזכר כלל קודם שחידשו האדון ב"ה, כמו שביארנו¹³⁶. אבל מכה יכלתו הבלתי בעלת תכלית הוא זה, שיכול להמציא אף מה שהוא הפך לו ממש, שאין בחוקו ית' ענין ממנו נלל, להודיע ולהודיע שאין ליכלתו ית' שום גבול כלל ועיקר. והוא מה שאמר הכתוב (ישעיהו מה ז) יוצר אור וכו' ובורא רע, אני ה' עושה כל אלה. ואמנם, הוא ית' שהמציאו, לא המציאו אלא לשיתבטל, וכמאמרם ז"ל שהבאתי למעלה, ולא המציאו אלא באותו הגבול, באותו הטבע והחוק שרצה, כי על כל פנים אין הכוונה אלא ללקוט מן הרע עצמו פרי טוב לצדיקים, לתת להם שכר טוב בעולם.

כל ענינים עולם הזה תלויים בהשגחה מלמעלה

- מאיר הדעת -

¹³⁵ זה המשך הלשון: כך אמר הקב"ה לישראל בני יצר הרע מכשול גדול הוא אלא סתתוהו קימעא קימעא לסוף אני מעבירו מן העולם שנאמר והסירותי את לב האבן מבשרכם.

¹³⁶ עי' בהיר אות יא ז"ל: ועוד ישב ר' בון ודרש מאי דכתיב (ישעי' שם) יוצר אור ובורא חושך, אלא אור שיש בו ממש כתיב בו יצירה, חשך שאין בו ממש כתיב ביה בריאה, כמה דאת אמר (עמוס ד, יב) יוצר הרים ובורא רוח. ואי בעית אימא אור שיש בו הויה דכתיב (בראשית א' ג) ויאמר אלהים יהי אור ואין הויה אלא ע"י עשיה, קרי ביה יצירה, חשך דלא הוה ביה עשיה אלא הבדלה והפרשה בלבד קרי ביה בריאה כמד"א הבריא פלוני.

ועי' פרדס רמונים (שער ד פרק ב): מצד הסתר פניו יפעל הדין מעצמותו, ואז נאמר שהוא דין. וכשישפיע יתלבן הכונה אל הרחמים, ואז נאמר שהוא רחמים. ועי"ש (שער ח פרק ג) אין דוחק באמרנו כי סלוק והסתר פניו נקרא שתוף אל הדין, שהרי מוכרחים אנו לומר קרוב אל ענין זה אל הא"ס שאם היה מתפשט בכל הספי' לא היה דין כלל, וא"א לומר שאין הדין נפעל על ידו, שא"כ נמצא אין העונש על ידו ח"ו וזהו סילוק ההשגחה. אמנם הסתר פניו וסילוק השגחתו מספירותיו הוא שיתופו אל הדין.

לענין מקור דבריו ששלמות האדם תלוי במידת קרבת האלקים אל האדם (דהיינו הסתר והארת פניו ית') עי' מש"כ מורה נבוכים (חלק ג פרק יח): השלמות והחסרון, רצוני לומר, קרובם אל האלוה או רחוקם ממנו. עי' לקמן הערה 141.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(צז) אמרה הנשמה: ודאי דבר זה צריך לבא עד תכונתו, כי רואה אני שתהיה ידיעה זו כוללת ידיעות רבות.

(צח) אמר השכל: צריך אני להציע לך תחלה הצעה אחת כללית ועיקרית מאד.

(צט) אמרה הנשמה: אמור.

(ק) אמר השכל: צריך שתדעי שכל המתהווה או המתקיים בנמצאות, אינו לא מתהווה ולא מתקיים אלא בהשפעה נשפעת ממנו ית', וכפי מציאות ההשפעה כך הוא מציאות הנוול ממנה. וענין זה ביארו היטב הרב הגדול הרמב"ם ז"ל בספר המורה שלו, בחלק ב' בפרקים רבים (ואחד מהם בפ' י' ממנו¹³⁷). והנה דונמא לזה הוא השפעת הכוכבים, שידענו שהולידה כל עניני העולם התחתון הזה,

- מאיר הדעת -

¹³⁷ ז"ל: ידוע מפורסם בכל ספרי הפילוסופים, כשידברו בהנהגה, אמרו, כי הנהגת זה העולם התחתון רצוני לומר, עולם ההויה וההפסד אמנם היא בכוחות השופעות מן הגלגלים. וכבר זכרנו זה פעמים. וכן תמצא החכמים ז"ל אומרים, "אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומר לו, גדל שנאמר, "הידעת חוקות שמים, אם תשים משטרו בארץ?" ומזל יקראו גם כן הכוכב תמצא זה מבואר בראש בראשית רבה, שם אמרו, "יש מזל שהוא גומר הילוכו לשלושים יום, ויש מזל שהוא גומר הילוכו לשלושים שנה" הנה כבר בארו בזה המאמר, שאפילו אישי ההויה יש להם כוחות כוכבים מיוחדים להם, ואף על פי שכל כוחות הגלגל מתפשטות בכל הנמצאות, אבל יהיה גם כן כח כוכב אחד מיוחד במין אחד, כענין בכוחות הגשם האחד, כי המציאות כולו איש אחד, כמו שזכרנו. וכן זכרו הפילוסופים, שלירח כח מוסף, ומיוחד ביסוד המים, והראיה על זה תוספת הימים והנהרות בתוספת הירח, וחסרונם בחסרונו, והיות המשך בימים עם הקדים הירח, והחסרון בשבו לאחור רצוני לומר, עליתו וירידתו ברבעי הגלגל, כפי מה שהוא מבואר נגלה למי שהשקיף על זה. אמנם היות ניצוץ השמש מניע יסוד האש זה מבואר מאד, כמו שתראהו מהתפשט החום במציאות עם השמש ותגבורת הקור ברחקו ממקום או בהעלמו ממנו. וזה מבואר, אין להאריך בזכרו.

ועלה בדעתי, כאשר ידעתי זה, כי אלו הארבעה כדורים המצויים, אף על פי ששופעות מכולם כוחות בכל המתהוות, והם, עילותם, יש לכל כדור יסוד מהארבע יסודות, הכדור ההוא התחלת כוחות היסוד ההוא לבד, והוא המניע אותו תנועת ההויה בתנועתו. ויהיה כדור הירח מניע המים, וכדור השמש מניע האש, וכדור שאר הכוכבים הנבוכים מניע האויר ולרוב תנועתם והתחלפם ושובם וישרונם ועמידתם, ירבה הצטיר האויר והתחלפו והתקבצו והתפשטו במהירות וכדור הכוכבים העומדים מניע הארץ ואולי בעבור זה התאחרה תנועתה לקבלת ההפעלות וההמזגות, לאיחור הכוכבים העומדים בתנועה, וכבר העירו על התיחדות הכוכבים העומדים בארץ, באמרם שמספר מיני הצמחים כמספר אישי כוכבים מכלל הכוכבים.

וכן אפשר שיהיה הסידור, שיהיו הכדורים ארבעה, והיסודות המתנועעות מאתם ארבע, והכוחות הבאות תחלה מאתם במציאות בכלל ארבע כוחות, כמו שבארנו. וכן סיבות כל תנועה גלגלית ארבע סיבות, והם, צורת הגלגל רצוני לומר, כדוריותו ונפשו, ושכלו אשר בו יציר (כמו שבארנו), והשכל הנבדל אשר הוא חשוקו. והבן זה מאד! ובאורו, כי לולא היות צורתו זאת הצורה, לא היה יכול בשום פנים להתנועע תנועה סיבובית על הדבקות, מפני שאי אפשר דבקות תנועה בחזור חלילה אלא בתנועה הסיבוב לבד, אבל התנועה הישרה אף על פי שישוב המתנועע בדרך ההוא בעצמו פעמים לא תדבק התנועה, כי בין כל שתי תנועות זו הפך זו מנוחה, כמו שהתבאר במופת במקומו. הנה כבר התבאר, שמהכרח דבקות התנועה בחזרות בדרך אחד בעצמו שיהיה המתנועע מתנועע בסיבוב, ולא יתנועע רק בעל נפש הנה יתחייב מזה מציאות הנפש, ואי אפשר מבלתי מביא לתנועה, והוא ציור וכוסף למה שצויר (כמו שזכרנו), וזה לא יהיה הנה כי אם בשכל, אחר שאינו בריחה ממה שהוא כנגד ולא בקשת נאות, ואי אפשר מבלתי נמצא אחד, הוא אשר צויר והיה הכוסף אליו (כמו שבארנו).

הנה אלו ארבע סיבות לתנועת הגלגל וארבעה פנים מן הכוחות הכוללות הבאות תחלה מאתו אלינו, והם, כח הוית המחצבים, וכח הנפש הצומחת, וכח הנפש החיה, וכח הנפש המדברת (כמו שבארנו). ועוד, שאתה כשתבחן פעולות אלו הכוחות, תמצאם שני מינים, הוית כל מה שיתהווה, ושמירת המתהווה ההוא רצוני לומר, שמירת מינו תמיד ושמירת אישיו זמן מה וזהו ענין הטבע, אשר יאמר, שהוא חכם, מנהיג, משגיח בהמצאת החי במלאכה כמחשבת, משגיח בשמירתו והתמדתו בהמציא כוחות נותנות צורה, הם סיבת מציאותו, וכוחות זנות, הם סיבת עמידתו ושמירתו הזמן שאפשר. הכונה הוא זה הענין האלוהי המגיע ממנו שתי הפעולות האלו באמצעות הגלגל.

ומספר הארבעה הזה הוא נפלא ומקום התבוננות. במדרש רבי תנחומא אמרו, "כמה מעלות היו בסולם? ארבע" רצוני לומר, אמרו, "והנה סולם מוצב ארצב". ובכל המדרשות יזכר, ש"ארבע מחנות של מלאכים הם", והושב זה פעמים. וראיתי בקצת הנוסחאות, "כמה מעלות היו בסולם? שבע". אבל הנוסחאות כולם וכל המדרשות מסכימים, שמלאכי אלוהים אשר ראה עולים ויורדים, אמנם היו ארבעה, לא זולת, "שנים עולים ושנים יורדים", ושהארבעה נקבצו במדרגה אחת ממדרגות הסולם, והיו הארבעה בשורה אחת, והשנים

דעת תבונות עם מאיר הדעת

וכמאמרם ז"ל (בראשית רבה פ"י ס"ו), אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע שמכה בו ואומר לו גדל, וכמו שהביא הוא ז"ל בפירושו¹³⁸. ואמנם, אלה משפיעים לפי החוק שהטביע בם האל ית', ומשפיעים רק מה שמקבלים ממנו ית', אך האל ית' הוא מקור כל השפע הנשפע. ופירש הוא ז"ל (בפרק יב) על זה¹³⁹, מקור מים חיים את ה' שהזכיר הנביא ירמיה (יז יג), וכן (תהלים לו י) כי עמך

העולים והשנים היורדים עד שהם למדו מזה, שרוחב הסולם היה שיעור עולם ושליש במראה הנבואה, כי רוחב המלאך האחד במראה הנבואה שיעור שלישי העולם, לאמרו, "וגויתו כתרשיש" ויהיה רוחב הארבעה אם כן עולם ושליש. ובמשלי זכריה, בתארו "ארבע מרכבות יוצאות מבין שני ההרים, וההרים הרי נחושת", אמר, בפרוש זה, "אלה ארבע רוחות השמים יוצאות מהתיצב על אדון כל הארץ" והם עילת כל מה שיתחדש. ואמנם זכרון נחשת, וכן אמרו, "נחשת קלל", הראה בו קצת השתתפות והנה תשמע אחר זה בזה הערה. ואמנם אמרם, שהמלאך שלישי העולם והוא אמרם בבראשית רבה בזה הלשון, "שהמלאך שלישי של עולם" הוא מבואר מאוד, וכבר בארנו זה בחבורנו הגדול בתלמוד. כי הנבראות כולם שלשה חלקים, השכלים הנפרדים והם המלאכים והשני גופות הגלגלים, והשלישי החומר הראשון רצוני לומר, הגופות המשתנות תמיד אשר תחת הגלגל. כן יבין מי שירצה להבין חידות הנבואה ויעור משנת השכחה, וינצל מים הסכלות, ויעלה אל העליונים. אמנם מי שייטב לו שישוט בימי סכלותו וירד מטה מטה, לא יצטרך שיטריח גופו ולא לבו, יניח התנועה, והוא ירד למטה בטבע. והבן כל מה שנזכר, והסתכל בו.

¹³⁸ יש להעיר שהלשון מכה קשה קצת, אמנם עי' אד"ז רפט ע"א והוא רישא סתימא דברי שא דעתיקא דלא אתידע, כד פשיט חד טורנא דהוה מתקן לאנהרא בטש בהאי מוחא ואתגלף ואתנהיר בכמה נהירין, ועי' ע"ח אנ"כ ט: בטישה זו היא זיווג והורדת הטפה כנודע, אם כן זה זיווג בין המזל לבריאות למטה.

¹³⁹ עי' מורה נבוכים (חלק ב פרק יב): מבואר הוא שכל מחודש יש לו סיבה פועלת בהכרח, היא אשר חידשתהו אחר שלא היה נמצא. והפועל הוא הקרוב לא ימלט מהיותו גשם או לא גשם, וכל גשם לא יעשה מאשר הוא גשם, ואמנם יעשה מעשה אחד מאשר הוא גשם אחד רצוני לומר, בצורתו והנה אדבר בזה אחר כן. והפועל הוא הקרוב, המחדש לדבר המחודש, אפשר היותו גם כן מחודש, וזה לא ילך אל לא תכלית, אבל אי אפשר לנו בהכרח, אם יש דבר מחודש, מבלתי שנגיע למחדש קדמון בלתי מחודש, הוא אשר חידשו. ונשאר לשאול, על מה חידש עתה, ולא חידש זה מקודם, אחר שהוא נמצא? ואי אפשר בהכרח מבלתי שיהיה המנעות הפעולה היא המחודשת קודם חידושה, אם מהעדר ערך אחד בין הפועל והפעול אם היה הפועל גשם, או מפני העדר הכנת החומר אם היה הפועל בלתי גשם.

וזאת ההצעה כולה כפי מה שיחיבהו העיון הטבעי, מבלתי שנגיח עתה לקדמות העולם או חידושו, כי אין זה כונת זה הפרק.

וכבר התבאר בחכמת הטבע, כי כל גוף שיעשה מעשה אחד בגוף אחר, לא יעשה בו רק כשיפגשו או יפגוש מה שיפגשו או היה מעשה הפועל הוא באמצעיים. דמיון זה, כי זה הגוף אשר הוחם עתה, אמנם הוחם בפגוש אותו גוף האש, או שהאש חיממה לאויר, והאויר, המקיף בגוף ההוא, חממו, ויהיה הפועל הקרוב לחימום הגוף ההוא גוף האויר החם. עד שהאבן השואבת אמנם תמשוך הברזל מרחוק בכח שהתפזר ממנה באויר הפוגש הברזל, ולזה לא תמשך על אי זה רוחק שיזדמן, כמו שלא יחמם זה האש על אי זה רוחק שיזדמן, אבל על רוחק שישתנה האויר אשר בינו ובין הדבר המתחמם מכוחו, אבל כשיפסק חום האויר מזה האש תחת זאת השעוה לא תותך ממנו, כן הענין במה שימשוך. וזה אשר לא היה חם ואחר כך נתחמם, אי אפשר לו בהכרח מבלתי סבה מחממת, התחדשה, אם אש התחדשה, או שהיתה ממנו על רוחק אחד והשתנה הרוחק ההוא, והערך ההוא הוא אשר היה נעדר ואחר כך התחדש. וכן נמצא סבות כל מה שיתחדש במציאות ממחודשים, תהיה סבתם המזגות היסודות, אשר הם גשמים פועלים קצתם בקצתם ומתפעלים קצתם מקצתם רצוני לומר, שסיבת חידושם קריבת גוף אל גוף או רוחק גוף מגוף. אמנם מה שנמצאנו ממחודשים שאינם נמשכים אחר מזג והם הצורות כולם אי אפשר להם גם כן מבלתי פועל רצוני לומר, נותן הצורה והוא בלתי גשם, כי פועל הצורה צורה לא בחומר כמו שהתבאר במקומותיו. וכבר העירונו על ראית זה במה שקדם. וממה שיבאר לך זה גם כן, כי כל מזג מקבל התוספת והחסרון, והוא יתחדש ראשון ראשון, והצורות אינם כן, שהם לא יתחדשו ראשון ראשון, ולזה אין תנועה בהם, ואמנם יתחדשו או יפסדו בלא זמן. אינם אם כן, מפעולת המזג, אבל המזג מכין החומר לקבל הצורה לבד. ופועל הצורה דבר לא יקבל החלוקה, כי פעולתו ממינו. ולזה מבואר, שפועל הצורה רצוני לומר, נותנה צורה בהכרח, והיא נבדלת. וזה הפועל, אשר הוא בלתי גוף, מן השקר שיהיה מעשהו למה שיעשהו בערך אחד, אחר שאינו גוף, שיקרב או ירחק, או יקרב גשם לו או ירחק ממנו, מפני שאין ערך רוחק בין הגוף ובין מה שאינו גוף, ובהכרח תהיה עילת העדר הפעולה היא העדר הכנת החומר ההוא לקבלת פעולת הנבדל.

הנה כבר התבאר, שפעולת הגשמים כפי צורותם קצתם בקצתם תחייב הכנת החמרים לקבלת פעולת מי שאינו גוף, אשר הפעולות ההם הם הצורות. וכאשר היו מעשי השכל הנפרד מבוארים גלויים במציאות, והם

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

מקור חיים שאמר דוד המלך ע"ה, שרצה לומר, שפע המציאות. וכלל הענין יאמר ז"ל, כאשר התבאר לנו שהוא בלתי גוף, והתקיים שהכל פעליו, נאמר שהעולם משפע הבורא נתחדש, ושהוא משפיע עליו כל מה שיתחדש בו, וכן נאמר שהוא משפיע מחכמתו, יעו"ש.

ואמנם שמעת כבר, שכל הפעולות שהאדון ב"ה פועל עמנו, לא אחת בהם שיהיה דבר מענינו יתברך לפי מהותו הפשוט יתברך, המרום על כל ברכה ותהלה, כי הוא לפי עצמו נשגב מכל מה ששייך בבריותיו ודאי. אבל כולם ענינים שחידשם הוא ית' ברצונו וחפצו¹⁴⁰, והם מיני השפעה שרצה וחידש להיות משפיע והולך על הסדר שגזר בחכמתו הנפלאה, כולם דברים השייכים למציאות הנמצאים שרצה להמציא. ונמצא, שהסיבה והמסובב שניהם כאחד מחודשים מרצונו ית'. פירוש, מיני ההשפעה ודרכיה הם הסיבה, והנבראים הם המסובב. ואמנם חידש האדון ב"ה מיני ודרכי השפעה, כמינים של נמצאות שרצה שיהיו, כי כל מין אחד של השפעה יוליד מין אחד של נמצאים. וזה פשוט, כי שפע החכמה הוא שפע אחד, ושפע הגבורה הוא שפע אחר, ושפע העושר הוא שפע אחר, וכן כולם.

(קא) אמרה הנשמה: וכי אין הקב"ה יכול לברוא כל הנמצאות בהשפעה אחת.

(קב) אמר השכל: שפע, רצה לומר, מה שמגיע מן הבורא ית' אל נבראיו לעשות בם ענין מה. ואנחנו לא נבחינהו מצד הפועל, כי כבר לא נדע איך הקב"ה פועל, לא נבחינהו אלא מצד הנפעל. וכשיגיע מן הבורא ית' אל נברא כח וגבורה, תהיה ההשפעה ההיא השפעת גבורה, כי היה הרצון העליון בהשפעה ההיא, שתולד ממנה הגבורה, וכשתגיע חכמה, תהיה ההשפעה השפעת חכמה, וזה

כל מתחדש בלתי מתחדש מגוף המזג לבד, ידענו בהכרח, שזה הפועל לא יעשה בנגיעה ולא על רוחק מיוחד, מפני שאינו גשם. ויכונה לעולם פועל הנבדל בשפע על צד ההדמות בעין המים, אשר ישפע מכל צד ואין לו צד מיוחד שימשך ממנו או ימשיך לזולתו, אבל מכולו הוא נובע ולכל הצדדים ירוה, הקרובים אליו והרחוקים ממנו תמיד. כן זה השכל, לא יגיע אליו כח מצד אחד ומרוחק אחד, ולא יגיע כוחו לזולתו גם כן מצד מיוחד ועל רוחק מיוחד, ולא בעת בלתי עת, אבל פעולתו תמיד, כל אשר יזדמן דבר יקבל הפועל ההוא הנמצא על התמידות, אשר כונה בשם שפע. כן הבורא יגדל שמו כאשר התבאר שהוא בלתי גוף והתקיים שהכל פעלו ושהוא סבתו הפועלת, כמו שבארנו, וכמו שנבאר, נאמר שהעולם משפע האלוה ושהוא השפיע עליו כל מה שיתחדש בו, וכן יאמר שהוא השפיע חכמתו על הנביאים הענין כולו, שאלו הפעולות פעולת בלתי גוף, והוא אשר יקרא פעלו שפע. וזה השם רצוני לומר, השפע כבר התירוהו הלשון העברי גם כן על האלוה ית מפני ההידמות בעין המים השופע, כמו שזכרנו מפני שלא ימצא להדמות פעולת הנבדל יותר נאה מזה הלשון רצוני לומר, השפע. שלא נוכל על אמיתת שם שתסכים לאמיתת הענין, כי ציור פעולת הנבדל כבד מאוד, ככבדות ציור מציאות הנבדל. וכמו שהדמיון לא יציר נמצא כי אם גוף או כח בגוף, כן לא יציר הדמיון היות פעולה רק בקריבות פועל או על רוחק אחד ומצד מיוחד. ובעבור זה, כאשר התאמת אצל קצת ההמון היות האלוה לא גוף או שהוא לא יקרב למה שיעשהו, דמו שהוא יצוה המלאכים, והמלאכים יעשו הפעולות ההם בקריבות ובנגיעת גשם בגשם, כמו שנעשה אנחנו במה שנעשהו, ודימו המלאכים גם כן גשמים. ומהם מי שיאמין, שהוא ית יצוה הדבר בדיבור כדבורינו רצוני לומר, באותיות וקול ויפעל הדבר ההוא. כל זה המשך אחר הדמיון, אשר הוא גם כן יצר הרע באמת, כי כל חסרון בדיבר או במדות הוא פועל הדמיון או נמשך אחר פעלו. ואין זה ענין הפרק, אבל הכונה להבין ענין השפע הנאמר בחוק האלוה ובחוק השכלים רצוני לומר, המלאכים להיותם בלתי גשמים ויאמר בכוחות הגלגליים גם כן שהם ישפיעו במציאות, ויאמר שפע הגלגל, אף על פי שפעולותיו יבואו מגשם, ולזה יעשו הכוכבים ברוחק מיוחד רצוני לומר, קרבתם למרכז ורחקם ממנו וערך קצתם לקצתם. ומהנה נכנס למשפטי הכוכבים.

אבל מה שזכרנוהו, שספרי הנביאים השאלו ענין השפע גם כן לפועל האלוה הוא אמרו, "אותי עזבו מקור מים חיים" רצוני לומר, שפע החיים כלומר, המציאות, אשר הוא החיים בלא ספק, וכן אמרו, "כי עמך מקור חיים" רוצה בו, שפע המציאות, וכן השלמת המאמר, והוא אמרו, "באורך נראה אור", הוא הענין בעצמו, כי בשפע השכל אשר שפע ממך נשכיל ונתישר ונשיג השכל. והבינהו.

¹⁴⁰ באומר רצוני יש בזה ב' דברים שצריכים להבין: א', זה מעשיו לאפוקי עצמותו. ב' מהו רצונו ית'.

לגבי עצמותו עי' לעיל הערה 81.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

פשוט. נדבר על נדון דידן, על הטובות והרעות, אנתנו רואים היוולד הטוב והרע בעולם, איך את חושבת שהם נשפעים.

(קג) אמרה הנשמה: וכי אינו דבר נראה לעינים. מה שהוא טוב הוא שפע של הטבה, ומה שהוא רע הוא שפע של הרעה.

(קד) אמר השכל: שתיים אומר לך, א' שאין הקב"ה משפיע רעה, ח"ו, כי הוא מקור טוב, וממקור טוב לא יצא רע.

(קה) אמרה הנשמה: ואם כן, הרע איך בא. והרי כתיב (ישעיהו מה ז) עושה שלום ובורא רע.

(קו) אמר השכל: בורא רע כתיב, ולא עושה רע, לפי שהוא ברא הרע במציאות, שאם לא היה בורא אותו לא היה נמצא, אך אינו עושה אותו בקום ועשה.

(קי) אמרה הנשמה: ואם כן, איך נעשה.

איך נעשה הרע

(קה) אמר השכל: קראי כתיבי (תהלים ל ח) ה' ברצונך העמדת להררי עז הסתרת פניך הייתי נבהל (תהלים קד כט) תסתיר פניך יבהלון, ומשה רבנו ע"ה כבר אמר (דברים לא יז) והסתרת פני מהם והיה לאכול וגו'. וזה, כי הטוב, הקב"ה עושה אותו ממש בשפע הטוב, אבל הרע אינו אלא העדר שפע וביטולו, אם מעט ואם הרבה¹⁴¹. כי השפע הטוב בא בכל תיקון המצטרך לטובת הנשפע, ואם יבטל ויעדר השפע לגמרי, והיה ביטול לנשפע ביטול גמור, אך אם השפע לא יבטל לגמרי, אך מתנאי שלמותו יתבטלו ויעדרו, יהיה החסרון בנשפע, ולא ביטול גמור. דרך משל, שפע המציאות והחיים בבואו שלם בכל ההכנות הטובות, הנה יהיה הנשפע חי ובריא, ואם יבטל לגמרי, ימות הנשפע ההוא. אך אם לא יבטל לגמרי, אבל הכנותיו יעדרו ותנאי שלמותו, הנה לא ימות הנשפע ההוא, אבל יחלה ויחיה חיי צער, וזה פשוט. ונמצא, שלא נוכל לומר שהטוב והרע הם שתי השפעות, כמו שהשבת, אבל הם תולדות ההשפעה או העדרה, בכל או במקצת.

(קט) אמרה הנשמה: הרי טעם ראשון. והשני שיעדת לומר לי, מה הוא.

(קי) אמר השכל: כאשר נדקדק במציאות הדברים, נמצא שאין הרעות אלא הפסדי הטובות עצמם. ואלו נקה כל מיני הטובות שיש במציאות, ונבין גדרם, וכל הרעות ונבין גדרם גם כן, נראה שאין מציאות הרעות אלא הפסדי אותם הטובות עצמם. על כן אין שייך פה לומר שתי השפעות הם, אלא השפעה והעדרה וביטולה בכל או במקצת, כמו שביארנו.

- מאיר הדעת -

¹⁴¹ עי' לעיל הערה 136. עי' זהר ח"א קטו ע"א: רבי יוחנן אמר לא חזינן מאן דפריש האי מלה כדוד מלכא דאמר (תהלים קד כט) תסתיר פניך יבהלון וגו' מכאן שאין הקדוש ברוך הוא עושה רעה לשום אדם אלא כשאינו משגיח בו הוא כלה מאליו דכתיב תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון וגו'¹⁴¹ ואחר כך (שם ל) תשלח רוחך יבראון וגו' ואחר כך (שם לא) יהי כבוד יהו"ה לעולם ישמח יהו"ה במעשיו ואזי השחוק בעולם דכתיב (שם קכו ב) אז ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה הה"ד (בראשית כא ו) ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים לשמוח בישועתו.

תרגום: רבי יוחנן אמר, לא ראינו מי שפירש את הדבר הזה כדוד המלך שאמר "תסתיר פניך יבהלון וגו'", מכאן שאין הקדוש ברוך הוא עושה רעה לשום אדם, אלא כשאינו משגיח בו, הוא כלה מאליו, שכתוב "תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון וגו'", ואחר כך "תשלח רוחך יבראון וגו'", ואחר כך "יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו". ואזי השחוק בעולם, שכתוב "אזי ימלא שחוק פינו ולשונונו רנה". זהו שכתוב "ותאמר שרה צחוק עשה לי אלהים", לשמוח בישועתו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(קיא) אמרה הנשמה: ואם כן, העולם הזה שאנו רואים שהוא מורכב ודאי, שיש בו טובות ורעות, נצטרך לומר שנברא בשני דרכים, בהשפעה וביטול ההשפעה.

(קיב) אמר השכל: וכי דבר תימה הוא זה. זה פשוט, ואי אפשר לחלוק, כי כל מה שהוא טוב, מהשפעתו ית' הוא נולד, וכל מה שהוא רע, מהעדר שפע וביטולו נולד ודאי. ואם אנו רואים טובות ורעות, נדע ודאי ששתי הנה עשה האלקים, השפיע וסילק שפעו, ונבראו שתי הבריאות שזכרנו.

(קיג) אמרה הנשמה: אך זה אינני מבינה. עד שנאמר שמההשפעה נבראו בריות, הנה טוב, אך מהעדר השפעה איך יבראו בריות. הנה מהעדר לא יולד מציאות. ואם כן לא נמלט מאחת משתיים, או שצריך לומר שהקב"ה ברא הרע בקום עשה ממש, או שלא היה אפשר לו בריאה ומציאות.

(קיד) אמר השכל: כשאנו אומרים שהקב"ה ברא העולם הזה, ודאי נבין בתחילה בריאת הכלל, ואחר כך הפרטים. פירוש, בתחילה הטבע עצמו, ואחר כך אישיו. והנה כשרצה האדון ב"ה לחדש הטבע בטוב ורע, הנה ודאי הוא שבאה השפעה ממנו לחדש מציאות הטבע, וזהו הטוב, וזאת ההשפעת עצמה, קצת ממנה נעדרה, היינו, ההכנות הטובות שהיו בה, ותנאי השלמות שלה שהיו עושים הטבע בתכונתו טוב. והנה מציאות ההעדר הזה הוא שחידש בטבע הפסדי המציאות הטוב, שהם הם כלל הרע. וזה, כי הטבע ודאי מתקלקל ממה שאין השפע מתמיד לו. ואחר שחודשו שני הענינים האלה בטבע הכללי, נבנו האישים בפרט, אלה על פי הענינים הטובים ואלה על פי הענינים הרעים. ואמנם גם מציאות האישים נעשה ודאי בהשפעה, כי כבר שמנו המוסד בראשונה שאין שום דבר נעשה אלא בהשפעה. ואולם ההשפעה הזאת היא ההשפעה באה אחר ההשפעה שזכרנו, שחידשה במציאות הכללי ההויה וההפסד, ועל כן יש בחוקה לקחת מן הכלל של הטבע לצורך בנין האישים מה שיצטרך להרכבתם מן הטוב ומן הרע המחודש כבר.

ואולם תראה כי אין אני אומר שנתבטלה ההשפעה לגמרי, כי אז היו מתבטלים ודאי כל הנמצאות, וזה הוא ההעדר שאמרת שאינו יכול לעשות מציאות, אבל הענין הוא שנתבטלה רק במקצת, שהרי הכנותיה ותיקוניה הם שנתבטלו. וזהו הענין כמו שיגיע לאיש שיחלה ולא ימות, כן מציאות הטבע הכללי הוא שמתקלקל בסור ההשפעה קצת, ולא לגמרי, ומתחדשות הרעות שאינם אלא קלקולים במציאותו של הטבע השלם. והרי המונח שלנו קיים לעד, שאין הקב"ה עושה אלא הטוב, והרע אינו עושה, אלא מהעדר שפעו הוא נולד.

גבולות הרע

(קטז) אמרה הנשמה: סוף דבר הבנתי מציאות הרע איך מתהווה. עתה צריכים אנו להשלים ענין זה, לדעת כל גבולותיו.

(קטז) אמר השכל: אמנם צריך שתדעי הקדמה אחת גדולה, והיא, אף על פי שבחוקו ית' היה ודאי קדום לעשות כל המעשים האלה, כי לא ישתנה בו שום דבר בשום זמן, אף על פי כן לא יקרא זה שהיו הדברים האלה בכח, שצריכים לצאת אל הפועל, כי זה הוא אחד מן השבוישים שנכשלו בו מאמיני קדמות העולם. אמנם הכלל הוא, כי כל מה שהוא בעניני האדון ב"ה קודם בריאת העולם, אי אפשר להשיגו כלל, ואין שייך שם שום אחד מן הגדרים הנזכרים מעתה, ואין להזכיר לא כח ולא פועל, שיתחייב מזה המצא כל היחס הנמצא בין הכח והפועל. אמנם בשעה שרצה לברוא העולם, הוא עצמו חידש מציאות הכח והפועל, והוא עצמו עשה העולם וכל בריותיו בתחלה בכח ואחר כך

דעת תבונות עם מאיר הדעת

בפועל, להדש מציאות זה של כח ופועל. שבמאמרו הראשון לברוא העולם היה העולם בכח, ואחר יצא אל הפועל ועל זה רמזו רז"ל (ר"ה לב ע"א) בראשית נמי מאמר הוא, ונשתנה משאר המאמרות להיות כאן כלול העולם בכח, טרם צאתו לפועל. ואמנם בחדשו את הטבע בכח, אז נעשו כל הענינים האלה שזכרנו בהשפעה, ואחר כך יצא הכל לפועל כמו שהוכן בכח, וכמו שביארנו.

ואודיעך עוד ענין עמוק בדבר זה, והוא כלל מציאות העולם בכל זמניו. כי שורש הכל הוא שהאדון ב"ה חפץ ורצה להשפיע מטובו אל הנמצאים שרצה להמציא, וחידש על כן מציאות הארה והשפעה ממנו ית', ראויה לערך הנמצאים האלה שרצה להמציא. אמנם מה שחפץ האדון ב"ה בהשפעה, הוא שתהיה השפעה של קדושה ממש ממנו ית', שהוא עצם הקדושה ומקורה, ויהיו תולדות ההשפעה הזאת רק ענינים של קדושה, וכמו שהוא גם עתה במלאכים, שאין להם שום ענין אחר כי אם עניני קדושה גמורה, כן אין התכלית המכוון בחידוש ההשפעה הזאת כי אם שיושפע מקדושתו ית"ש אל נמצאיו, להיות נהנים מזיו קדושתו, לא זולת.

אבל לפי שרצה במציאות העולם השפל הזה, על כן גזר שתהיה השפעתו גם היא נשפלת במעלתה, להוליד דברים שפלים וגשמיים אלה, שירידה היא לה ודאי, שלא על התכלית הזוה חודשה. ונמצא, שמה שאנו רואים שהוא עתה משפיע דברים גשמיים ושפלים, נדע שזהו מיעוט והשפלה להשפעה עצמה, שצריכה להתלבש בדרכים אלה שהם פחיתות לגבה, להיותה השפעת האל ית', מקור השלימות והקדושה. אך כך עלה במחשבה לפניו ית', להלביש השפעתו בדרכים החשוכים האלה, עד עת מועד שתתפשט מכל אלה הלבושים, ותשאר בבירורה ותוכן ענינה, שלא תהיה הבריאה וכל עניניה אלא קודש לה.

והנה כל זמן עבודת האדם ההשפעה מתלבשת בלבושים אלה, וככלות זמן העבודה, תתפשט גם היא מן הלבושים. ואמנם מסיבות גדולות וגלגולים גדולים שם האדון ב"ה לדבר הזה להניע אל תכליתו. ונמצא, ששורש התחלפות זמני העולם הוא דרך השפעתו ית', שהוא הולך ומשנה השפעתו מעילוי לעילוי, עד שתגיע לעצם ענינה, להיות כל המתחדש בנמצאים רק קודש קדשים, כמו שביארנו.

כללו של דבר, חידש האדון ב"ה השפעה ממנו אל הנמצאים שתוכיות ענינה אינו אלא המשך הקדושה ממנו יתברך אל הנמצאים. ועוד חידש דרכים להשפעה, שפלים ופחותים לגבי מעלת קדושתה, וחידש בהשפעה עצמה הביטולים וקלקול הסדרים שזכרתי. ותלוי כל זה בענין גילוי היחוד שזכרנו למעלה, שמצד הסתר הפנים מתחדשים כל הדברים האלה בחוק השפעתו, ומצד הגילוי אחרי כן מתפשטים כל הלבושים האלה ממנה. ועוד נדבר מכל זה לפנים בס"ד.

מה שצריך לנו במקום הזה, הוא לדעת שבהשפעה עצמה חידושי דברים חידשה הגזירה העליונה, והם העיקר במה שנמצא אחר כך בעולם, כי רק אחר כל ההכנות האלה עשה עולם השפל הזה, בנוי על פי כל הענינים האלה, ומורכב מכל הדברים, להתגלגל מענין לענין, כאשר גזר עליו החפץ העליון.

(ק"ז) אמרה הנשמה: באמת הקדמה זאת עיקרית היא, לדעת כל הכנות הרבות הנמצאים לצורך מציאות העולם הזה, שאין תבונתו נשלמת אלא אחר כל ההכנות האלה. נשלים עתה עניננו. (ק"ח) אמר השכל: כבר אמרנו שהרע הזה שנברא, לא נברא אלא בנבול שרצה בו החפץ העליון. ואמנם אף על פי שחידש האדון ב"ה הביטול להויות, לא חידשו אלא להויות בלתי שלמות. אך להויות השלמות לא יהיה ביטול, אלא קיומם יהיה נצחי. ותראי שעל כן עתה יש ביטול להויות העולם, ולעתיד לבא לא יהיה עוד. ואין זה אלא שעתה הבריאה לא שלמה היא, על כן גזר עליה

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הביטול. אך לעתיד לבא יחודשו שמים החדשים וארץ החדשה¹⁴² שתהיה בריאתם שלמה, על כן לא יהיה להם ביטול.

ונמצא, שההשפעה הראשונה שהמציאה מציאות הטבע הכללי, וביטול סידורה שהמציא קלקולי הטבע, לא היתה השפעה שתוליד דברים שלמים, כשמים וארץ החדשים שלעתיד לבא, כי להם לא יהיה ביטול, וכמו שביארנו. אבל היתה השפעה שלא היה בחוקה להוליד אלא דברים בלתי שלמים, על כן הוחק לה הביטול שהוחק לצורך המצא הקלקולים בטבע. וההשפעה שהמציאה האישים של הטבע, מורכבים מן הטוב והרע, הנה היא השפעה שמבדלת הרעות לבדם, שלא יבטלו הנמצאות, אלא מוגבלים יהיו בכח גזירתו של מקום, ותלויים במאמר שלא להתגבר ולבטל את הנמצאות, כי אם להמצא באותו השיעור ותחום שצריך לתכונת הנמצאות האלה, ולהתגבר בזמן אחר שמצטרך בתגבורת יותר גדול, ובזמן אחר להמעט, הכל יפה בעתו כאשר גזר החפץ העליון. כי מעתה יש בנמצאות מן החסרונות והקלקולים ודאי, אך אינם כל כך שיבטלו מהויה, ואמנם הם בשיעור שסוף סוף יתגברו, עד שיבטלו, כי כל הוה נפסד, ונמצא מציאותם משוער בשעור מדוקדק מאד, כאשר ידעה החכמה העליונה.

ותראי כי המחשבה העליונה שחידשה ההשפעה הראשונה שזכרנו, הנה היתה מכוונת לחדש הביטול, כי על כן לא חידשה¹⁴³ שלמה מעיקרא, כי אם למען יהיה ביטול ורעה בעולם, כמו שביארנו כבר, לא מבילתי יכולת וחסרון כח חלילה, ומה שעתיד ליעשות באחרונה בארץ ושמים החדשים שזכרנו, היה יכול ליעשות מתחלה, אלא שעל כן נעשים בלתי שלמים כדי שיפול בהם הביטול. אך בהשפעה השנית שרצה לתת הויה לנמצאות, הנה באמת היתה כוונת המחשבה העליונה להציל ההויות מן הביטול, ולרחקו מהם עד עת מועד, וכמו שביארנו, כי על כן לא ביטלה הביטול מן העולם, אבל הגבילה הרעות ושמה אותם בתחום שרצתה לצורך תכונת העולם, כמו שביארנו, עד שתבוא השעה ויעביר כל הרעות מן המציאות, וישארו כל הנמצאות שלמים ונצחים.

ואולם תזכרי עתה את אשר זכרתי לך למעלה כבר, איך מוסדות כל הנהגתו ית' הם שתי מדות, הסתר הפנים והארת הפנים, שתולדותיהם הם השלמות והחסרונות, ומינה, הטוב והרע. ואמנם מציאות הרע אינו נולד אלא מעוצם הסתר הפנים, תכלית הסתרתו ית', כי ברצות החפץ העליון לברוא אדם בעל נשמה וגוף, לפי התכונה שאנו רואים ביום הוה בנשמה ובגוף, השוה את מדותיו לתפוס ולפעול תמיד בשתי המדות, מדת הסתר הפנים ומדת הארת הפנים, להיות אוחז בזה וגם מזה אל תנה ידו, לקיים כל תכונותיו של האדם לטובה, החלשות והחזקות, הנכבדות והשפלות, כל מה שצריך לקיומו לפי התכלית המכוון בו.

אמנם כאן צריכה את להקדמה אחת, והיא, שלא מפני שיהיה נברא אחד חסר השלמות נאמר שהוא דבר רע ממש, כי יכול להיות חסרון, שאף על פי שאינו השלמות והטוב הגמור, איננו רע.

- מאיר הדעת -

¹⁴² עי' זהר ח"א ד ע"ב: וכל אינון¹⁴² שאר מלין דאורייתא דמתחדשין קיימין קמי קב"ה וסלקין ואתעבידו ארצות החיים ונחתין ומתעטרין לגבי ארץ חד ואתחדש ואתעביד כלא ארץ חדשה מההיא מלה דאתחדש באורייתא¹⁴² ועל דא כתיב (ישעיה סו כב) כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני וגו' עשיתי לא כתיב אלא עושה דעביד תדיר מאינון חדושין ורזין דאורייתא ועל דא כתיב (שם נא טז) ואשים דברי בפוך ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ השמים לא כתיב אלא שמים: תרגום: וכל אותם יתר דברי התורה שמתחדשים, עומדים לפני הקדוש ברוך הוא, ועולים ונעשים ארצות החיים, ויורדים ומתעטרים לארץ אחת, ומתחדש ונעשה הכל ארץ חדשה מאותו הדבר שהתחדש בתורה. ועל זה כתוב "כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני וגו'". עשיתי לא כתוב, אלא "עושה", שעושה תמיד מאותם החדושים והסודות של התורה. ועל זה כתוב "ואשים דברי בפוך ובצל ידי כסיתך לנטוע שמים וליסוד ארץ", השמים לא כתוב אלא "שמים".

¹⁴³ ??????

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הלא תראי, המלאכים גם הם חסרים ודאי, כי אינם בתכלית השלמות, כי אין תכלית שלמות אלא לאדון ב"ה, וביניהם גם כן כמה מעלות ומדרגות יש, שהמדרגה השניה פחותה מן הראשונה וחסרה ממנה, ואף על פי כן אינם בחסרון כל כך גדול שיוליד בהם מה שהוא רע ממש, שהרי אין ביניהם לא קנאה לא שנאה, אין בהם יצר הרע, אין בהם לא שינה ולא עייפות ולא חולי ולא מיתה. אך בני האדם הם פחותים מן המלאכים וחסרים מהם, והחסרון בהם גבר כל כך שיש בהם מה שהוא רע, כי יש בהם יצר הרע, חולאים ומיתה. בעלי החיים יש בהם חסרון יותר, שאין להם לא שכל ולא דיבור, והם מזוהמים ומטונפים. ויש המזיקים ומלאכי חבלה ורוחות הטומאה שהם רע ממש, והם ההפך ממש לטוב ולשלמות, אותם שהשם העליון ב"ה מתעלם מהם העלם גמור, כמעט (ב"ר פ"ג סי' 144), אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה. ואמנם שלשלת החסרונות הוא שמוציא הרע, כי בהשתלשל הענין הזה, ונוסף חסרון על חסרון סוף סוף יוליד מה שהוא רע ממש. והנה קודם שחידש האדון ב"ה מציאות ההנהגה שחידש לצורך הנמצאים, לא היה ענין לשום חסרון כלל, וכשחידש מציאות הלוח, נמצא שנתחדש מציאות סדר אחר שבהשתלשלו יוליד רע, כי כיון שיש מציאות לחסרון, סופו יהיה הרע ממש.

אמנם מן הענינים העיקריים שחידש הוא ית', הנה הוא ענין המידה והשיעור¹⁴⁵, כי בפשיטותו אין שייך שום מידה ושום שיעור, ומאז רצה בחוק ההדרגה, את הכל תיכן במידה, והסדיר כל הנמצאות בהדרגה, זה תחת זה, מן הראשון שבהם ועד האחרון שבהם. ובכל מדרגה ומדרגה מדד במידתו, כמה חסרון יהא בה וכמה ישאר בה מן הטוב והתיקון. וכפי המידה הנמדדת כך הם התולדות הנולדות במדרגה ההיא, וכל משפטיהם וכל חוקותיהם, הכל כאשר לכל, איש על מקומו. ונמצא, שבהיותו הוא ית' תופס בשתי המדות כאחת, בהסתר הפנים והארת הפנים שזכרנו, יולידו מזה הנשמה והגוף, שדברי הגוף יהיו פחותים משל נשמה, ויהיו בו החסרונות שאין יש בנשמה, אך לא מפני זה יהיה בו רע. אמנם ברצותו ית' לחדש מציאות הרע, שהוא ההפך לשלמותו ית' ממש, כמו שביארנו, הנה אז הסתיר פניו הסתר היותר גדול שאפשר לחשוב, עד שבהיותו רק מסתיר פניו ולא מאיר אותם כלל, יולד מזה הווית ההפסדים ממש, וברא משחית לחבל. ונמצא כלל הרע, אשר הוא ית' השיב אחר ימינו מהנהגת עולמו, וינהגו בכבודות, תוקף חשך סתרו, ושם בטבע הלז כל הפסדי הטוב, הלא המה כל מדות בית דין, להביא במשפט על כל נעלם ורשעים. ואמנם זעמו של הקב"ה רגע, וחימה אין לו אלא בכדי שיעשו הנחשים השרפים המקודשים ומזומנים לגיהנם, להכות את הרשע כדי רשעתו במספר.

ואחר שב ושם פניו, כביכול, להמצאת האישים שימצאו ויתהוו, לא שיתבטלו, אף על פי שעלולים יהיו לביטול. והנה אחז צדיק דרכו לתיקוני ולא לעוותי, ושב והאיר פניו על העולם העומד ליברא. ואלמלי האיר לו בהארה רבה, היה נולד מזה המצא הנמצאות בתכלית תיקונם, דהיינו בקיומם הנצחי. ואמנם לא כן עשה, אלא המציא נמצאות הווים ומתקיימים, אך לא נצחיים. אמנם כבר שם דרך להנהגתו ית' להיות מגלגל במסיבותיו את כל אשר ברא לכבודו להשתלם בשלמותו, למען אשר יאיר לעולמו אור גדול רב ועצום, ותהיה תולדתו הקיום הנצחי והשלם. ואדרבא, הרע הזה אשר ברא, יעביר מן הארץ. ולא עוד, אלא שיודוהו הנמצאות כולם כי יטיב להם גם אשר פעל ועשה

- מאיר הדעת -

¹⁴⁴ ז"ל: ויקרא אלהים לאור יום א"ר אלעזר לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על הטובה ויקרא אלהים לאור יום ולחושך קרא אלהים לילה אין כתיב כאן אלא ולחושך קרא לילה:

¹⁴⁵ עי' ע"ח שבירה ב: התעלמות האור וכיסויו הוא מציאות תיקונו, כי עי"כ יש כח בכלי לסבול האור להיותו בא מלובש.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

בימים הראשונים, הלא זה הענין (ישעיהו יב א) אורך ה' כי אנפת בי, שהודיענו הנביא ישעיה בנבואתו, וכבר דברתי מזה למעלה¹⁴⁶.

(קיט) אמרה הנשמה: תקבץ נא בקיצור את אשר הארכת עד כה.

(קכ) אמר השכל: זה הכלל, ברצות האדון ב"ה לחדש מציאות הטבע הכללי בטוב ורע, שיהיו אישיו מורכבים משניהם, השפיע ממנו ית' השפעה מולידה מציאות הטוב אשר בטבעו ונחקק בטבע הטוב ההוא. וחזר והעדיר שלמות ההשפעה ההיא בהסתירו את פני טובו הסתר גמור, ונחקקו בטבע כל ההפסדים. אחר כך שב והשפיע בהארת פניו להמציא נמצאות, אישי הטבע מורכבים מטוב ורע בהרכבה אחת, נמצאים בתכונה שהם עתה, הווים אך עלולים ליפסד, שאינם נצחיים. וסוף סוף יאיר פניו הארה רבה, ויעביר הביטול מן הטבע, וישארו האישים שלמים ונצחיים. ועתה אבאר לך מציאותו של האדם לפי ענין זה של המצא הרע שזכרנו.

מציאות האדם לפי הנ"ל

(קכא) אמרה הנשמה: דבר, כי שומעת אנכי.

(קכב) אמר השכל: בתחלה אקדים לך הקדמה אחת, צריכה לעניניו.

(קכג) אמרה הנשמה: אמור.

(קכד) אמר השכל: מציאות האדם בנוי הוא בחכמה עמוקה לאין תכלית. כי האדון ב"ה ברא נבראים רבים וגדולים, גבוה מעל גבוה וגבוהים עליהם, כולם צריכים למשמרתם, שאין שום דבר לבטלה, והכל עומד על הפנה היסודית, שהוא מה שהאדון ב"ה רוצה בעבודת האדם, שיתקן הוא כל החסרונות שבבריאה, ויעלה עצמו עילוי אחר עילוי, עד שידבק בקדושתו ית'. והנה שם כל עניני הריחוק ממנו ית' וכל תולדותיהם, וכל עניני התקרב עליו וכל תולדותיהם, וכולם דברים עמוקים ועצומים מאד, והכל עומדים להתגלגל במסיבות גדולות להגיע אל השלמות הכללי.

ואמנם רצה הרצון העליון שתהיה יד האדם מגעת לכל הענינים הרבים האלה, שכולם מתנועעים מתנועותיו ומעשיו של האדם. והרי אלה כונניות גדולות כאורלוגין¹⁴⁷ הזה, שאופניו פוגשות זו בזו, ואופן קטן מנועע אופנים גדולים ורבים. כך קשר האדון ב"ה כל בריאותיו קשרים גדולים, והכל קשר באדם, להיות הוא מנועע במעשיו, וכל השאר מתנועעים ממנו. והנה כסה הכל במכסה העור ובשר הגשמי הזה, שאין נראה אלא השטח הגופני הזה, אך באמת דברים בנן, כונניות גדולות שברא הקב"ה בעולמו לצורך הענין הזה כולו למעשיו ועבודתו, לעילוי ולתוספת קדושתו או לירידתו ופחיתותו ח"ו, וכל מצביו הרבים, וזה רק על ידי הנשמה בכל חלקיה ושרשיה אשר כלל בגופו. והוא מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים מו) רבות עשית אתה ה' אלהי, נפלאותיך ומחשבתך אלינו וגו', ואומר (תהלים קלט יד) אורך על כי נוראות נפלאותי, נפלאים מעשיך ונפשי יודעת מאד. כי

- מאיר הדעת -

¹⁴⁶ עי' ויקרא רבה (פ"ה סי' ד): מעשה בר' אליעזר ור' יהושע ורבי עקיבא שהלכו לחולות אנטוכיא לעסק מגבת צדקה לחכמים. והוה תמן חד בר נש והוה שמיה אבא יודן. והוה יהיב פרנסה בעין טובה. פעם אחד, ירד מנכסיו וראה רבותינו שם, ונתכרכמו פניו. הלך לו אצל אשתו. אמרה לו אשתו, מפני מה פניך חולניות, אמר לה רבותי כאן ואיני יודע מה לעשות. אשתו, שהיית צדקת ממנו, אמרה לו, לא נשתייר לנו אלא שדה פלוני בלבד. לך מכור חציה, ותנה להן. הלך, ומכר חציה, ותנה להן. נתפללו עליו ואמרו, המקום ימלא חסרונו. לאחר ימים הלך לחרוש בחצי שדהו. עם כשהוא חורש, נפתחה הארץ לפניו ונפלה פרתו שם ונשברה רגלה. ירד להעלותה, והאיר הקב"ה עינו, ומצא שם סימא. אמר, לטובתי נשברה רגל פרת. עי' לעיל הערה 101.

¹⁴⁷ שעון.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

אין הגוף משיג הדברים הרבים האלה כמו הנפש, מפני שאין הדבר נראה בגופניות, אלא ברוחניות¹⁴⁸.

והנה מן הדברים הנכללים בכונניות האלה הוא הרע בכל פרטיו כמו שביארנו, וכל אלה דברים המצטרפים למצב הראשון הזה של האדם שהוא בעוה"ז. ותלויים כל אלה בענין גילוי יחודו ית', שכבר פירשתי ענינו למעלה, שהוא לגלות האור מתוך החשך. ומן הסתר הפנים הנעשה בראשונה עם כל תולדותיו יתגלה היחוד באחרונה. ותביני, כי הנה רצה הרצון העליון שיתברר אמתת יחודו בפועל, כמו שביארנו כבר. וזה על ידי כל הסבובים שהוא ית' מסבב בעולמו, כדברי הכתובים שזכרנו למעלה (ישעיהו מג י) למען תדעו ותאמינו לי ותבינו כי אני הוא אל וגו' (דברים לב לט) ראו עתה כי אני הוא וגו'. כי בתחלה הוא רוצה לברר דבר זה בפועל, ומסבב כל סיבוב הגלגל אל הנקודה הזאת. ואמנם כשיהיה נשלם הענין הזה, פירוש, שכבר נתברר דבר זה בפועל, משם והלאה יהיה הדבקות וההשגה שישנו הנמצאים להתקשר בו ית' ולהתענג בשלמות יחודו שכבר נתגלה, ליהנות מזיו שכינתו, ולהשיג בשלמותו זה תמיד דברים עמוקים מהראשונים, עד אין סוף ועד אין תכלית.

נמצא בכאן שני סוגים בפעולותיו ית': א', מה שיעשה אחר שכבר נתברר יחודו והאמינוהו בני האדם בפועל, והוא כלל השכר והגמול אשר מהותו ופרטיו לא מושגים הם עתה מן הגוף, רק זה נדע ודאי שהמין בכלל הוא, להיות נהנים מזיו קדושתו ית', כמאמרם ז"ל (ברכות יז ע"א) צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ואין ספק לנו שיהיו שם פרטים רבים של מיני הנאות, ק"ו מן העולם הזה שהוא כצל עובר, וקבע בו האדון ב"ה כמה מיני הנאות טובות ליהנות מהם בני אדם. אך כללם אינם אלא הנאות החושים, כל שכן עולם שכולו טוב, שאף על פי שהמין הוא אחד, שהרי אין שם טובה אלא טובה רוחנית של השכלה ודבקות, אך הפרטים יהיו רבים. והוא מה שאמרתני לך מענין השפעתו ית', שלא חודשה אלא להוליד ענינים רוחניים של קדושה. והסוג הב', הוא מה שהאדון ב"ה עושה כל זמן שעדיין הולך האמת הזה ומתגלה, שלא נשלם עדיין גילוי, הלא זה מתחלת הבריאה עד הגאולה העתידה שתהיה במהרה בימינו, שאז נאמר (זכריה יד ט) והיה ה' למלך על כל הארץ ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד.

ואמנם כל הכונניות האלה שזכרנו למעלה, כולם תלויים על מדת הסוג השני הזה, שהוא לגלות יחודו ית', וזה על ידי הסתר הפנים שיקדים לגילויים¹⁴⁹, כחו שביארנו למעלה. ובכלל הכונניות הוא ענין הרע שזכרנו. ואמנם הרע מצד עצמו לבדו אינו אלא קלקולים והפסדים והשחתה, אך עם שאר הכונניות, אדרבא, ממנו נמשך תועלת לאדם עצמו, כי בו תלוי כל הזכות ומציאות העבודה, וזה, בעמדו לא לנצח אלא להנצח, פירוש, שאין המצאו אלא להיותו נסתת מן האדם כאבן העומדת על פרשת דרכים שהביאו במשלם במדרש שזכרנו למעלה.

ותראי כי הרע נברא להבטל, ויש לדון בו בשני דרכים, מצד המצאו ומצד הבטלו, פירוש, מצד ההתחלה ומצד הסוף. מצד ההתחלה הוא רע ודאי, אך מצד הסוף, גם זו לטובה. כי הנה אפילו בזמן שמתחזק וגובר עדיין, גם מזה נמשך טוב, כי זהו החשך שממנו יהיה ניכר האור של השלמות העליון בזמן שיתגלה לעתיד לבא. ועוד, שהרי זה בירור אמתת היחוד בכל גדרו, כמו שביארנו לעיל, ומצד זה, יותר שמתשיך והולך, יותר יתגלה אמתת היחוד בבטלו את הרע הזה. ועוד, שהוא גורם

- מאיר הדעת -

¹⁴⁸ עי' לעיל הערה 84.

¹⁴⁹ נוסח ??

דעת תבונית עם מאיר הדעת

ריוח לאדם עצמו המתנסה בו, כמשל הזונה עם בן המלך שדרשו חז"ל (ברכות לב ע"א¹⁵⁰). ועוד, שהרי נמצאת עבודה ומעשה ממש לאדם, שהוא מתקן הבריאה בידיו, ומעביר החסרונות שבה, ונעשה שותף כביכול להקב"ה בעולמו¹⁵¹.

ועוד, הנסיון שהוא גורם לצדיקים, פירוש, לא בבחינת הפיתוי לעבירה שכבר זכרנוהו, אלא עיקר הנסיון הנולד מהסתיר האדון את פניו הוא. כי הלא ה' אמר על ידי כל נביאיו כי הוא המשיח על כל נבראיו, ועיניו על כל דרכי איש לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו (&), אל אמונה ואין עול (&), והנה אחר אשר השמיענו כזאת, הנה הוא מסבב עולמו במסיבות עמוקות ועצות מרחוק, המראים לכאורה ח"ו הפך זאת. כי פעם יראה כאלו הכל ביד המקרה, הכל כאשר לכל, ופעם כי נבנו עושי רשעה, ולא מצאו כל אנשי חיל עובדי ה' שכר טרחם ועמלם. כמה צועקים ואינם נענים, וכל שאר הענינים אשר הניח ה' לנסות בם את לבות בני אדם. והוא מה שאמר דוד המלך ע"ה (תהלים עג ב-ג), ואני כמעט נטיו רגלי וגו' כי קנאתי בהוללים וגו'. כי זה הוא הנסיון, לראות היעמדו בני אדם באמונתם, ולא תמוש מלבבם היתר התקועה לאמר, ודאי אל אמונה ואין עול, אף על פי שאין אנו מבינים דרכיו. ועל זה נאמר (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה, וכמו שביארנו למעלה כבר. והנה זה ריוח גדול מאד מהתעלם השלמות העליון, ומקום הניח לרע להחשיך פני העולם לנסיון גדול כזה. כי עתה צא וחשוב כמה יהיו חביבים לפניו ית' הצדיקים אשר יעמדו בנסיון כזה, וכמה שכר גדול ינתן להם חלף עבודתם לעתיד לבא. והרי זה מכלל כבודו ית', שאפילו החושך הגדול של הסתר פני טובו אינו אלא לכבודו, והוא הגורם שכר טוב כפול ומכופל לצדיקים.

ואמנם אין אחרית זה לרע עצמו לגמור הכל רק בטובה, אלא על פי הכונניות הגדולות שזכרנו, שהם הם גלגולי דברים המסבבים את הכל לטובה. ואמנם מציאות הרע בלי הכונניות האלה, כבר זכרנו איך איננו אלא רע ומר, השחתה והפסד. ואמנם בהתיצב עליו אלה הכונניות, הנה מיד יוכל גם הוא לימנות בצרכיו של האדם ותקוני בנינו, כי אף על פי שבחוקו מצד עצמו אין בו כי אם לעשות רע, אך בהשתתפו עם כל הכונניות שהכין האדון ב"ה לתקן הדברים, הנה אינו עומד אלא לינצה, כמו שביארנו. וצריך שיהיה באדם היצר וכל התאוות הרעות, לא לימשך אחריהם אלא לכפות אותם ולהעבירם. ואמנם עם כל זה אינו אובד טבעו הרע, אלא שגם זאת טובה היא שיהיה הרע בכלל בנינו של אדם, כמו שביארנו, ואינו מפסידו ומקלקלו מפני שיתוף ההכנות הטובות שנעשו כבר בחוקו של האדם, וכמו שביארנו. ואמנם סוף כל סוף, כשיוולד הפרי האמיתי שצריך להולד מן הכונניות האלה, שלתכליתו נעשו, יהיה הפרי הזה העברת הרע עצמו מן הבריאה, והשלמת החסרונות.

ונמצא, שבהיות האדון ב"ה מכונן את עולמו כמו שביארנו, הנה היה מכונן והולך כל מה שצריך למצבו של אדם הראשון הזה זמן העבודה, ואז חידש הרע בכל חוקו וכחותיו לפי עצמו, שכבר יש בו כל כך כחות וחלקים כמו שהם חלקי העבודה והתיקון הנוגע לאדם. אחר כך השלים מעשהו לעשות כל הכונניות שזכרנו, המכוונים לכל מה שצריך להעברת הרע הזה, ולהעלות האדם בעילויו וכל שאר צרכי שלמותו וטובתו. ואז לא ניתן מקום לרע לעשות בכל חוקו, אלא אדרבא, להתפעל מכל מה שהכין האדון ב"ה להעביר רעתו. ועל פי כל הדברים האלה נברא אחר כך העולם השפל

- מאיר הדעת -

¹⁵⁰ ז"ל: מאי ודי זהב אמרי דבי רבי ינאי כך אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו די הוא גרם שעשו את העגל וכו' אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן משל לאדם אחד שהיה לו בן הרחיצו וסכו והאכילו והשקהו ותלה לו כיס על צוארו והושיבו על פתח של זונות מה יעשה אותו הבן שלא יחטא.

¹⁵¹ עי' לקמן הערה 185

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הזה, והאדם אשר בו. ונמצא, שמעתה כל מדת הטוב, שהוא כלל כל הכונניות העליונות שזכרנו, ואף מדת הרע עצמה, שניהם נכנסים לטובה בבנינו של האדם, אך גמר המלאכה הוא כשיצא הפרי מכל הסיבוב הזה, שהוא התיקון הכללי. ואמנם עד שלא נגמרה המלאכה הזאת, אף על פי שהרע עומד גם הוא לטובתו של אדם, להנצח ממנו, יכול להיות גם לרעתו ח"ו, אם לא ינצחנו, כי אז הרע יהיה גובר, והתיקון לא. אך אחר גמר המלאכה שיבוטל הרע, אז שלות כל הבריאה תהיה נצחית, שלא תפסק כלל ועיקר:

דרכי הרע

(קבה) אמרה הנשמה: עד הנה דיברנו מן הרע בכלל. צריך לפרט יותר הענין, לדעת דרכיו בפרט.

(קבו) אמר השכל: מציאות הרע הזה נכלל בשני ענינים: א', הוא השפלות ופחיתות. והב', ההפסדים של ההויות. ונדבר על ראשון ראשון. הענין הראשון אמרנו שהוא השפלות והפחיתות, וזה, כי הנה גם המלאכים עצמם הולכים ונשפלים במעלתם זה תחת זה, אך עם כל זה כולם ברורים, כולם נכבדים ויקרים. ואין הפחיתות אלא בגוף הזה אשר לאדם, וממנו ולמטה, שנמשכים הדברים בדרך גופניות וחומריות, סוף דבר, עפר מן האדמה. ואמנם עם כל זה תביני עוד, שאם היה האדם במעלה ההגונה לו, לא היה עדיין זה לגביו שפלות ובזיון, כי מי שהוא במדרגה ההגונה לחוקו הוא במקום שראוי לו, ואינו פחיתות כל כך, אפילו שהמדרגה בעצמה תהיה שפלה. אך עיקר השפלות ופחיתות הוא למי שהיה יכול להיות עליון יותר, וראוי היה לו להיות עליון יותר, והוא שפל ופחות. והנה עדיין אני דובר בכלל, נבא עתה בפרט, ונבחין מציאות האדם בחשיבותו ופחיתותו וכל מדרגותיו. ותראי שיש בענין זה חכמה עמוקה, כי האלהים עשה את האדם מתחלף במצביו הרבה מאד, כדי שיפול בו כל מה שצריך ליפול מן העבודת¹⁵² ומן השכר בכל הזמנים, ונבאר ענין זה היטב.

הנה האדם עושה מעשיו, ולמעשים האלה יש תולדות, כי מפני הכונניות שזכרנו נמצא שכל תנועה קטנה שבאדם מנועעת דברים רבים וגדולים, כלל כל הנבראים העליונים והתחתונים, הגשמים והרוחנים, וכל הכחות הנבדלים, והשפעותיו ית' בהם, וכמו שביארנו. ועם כל זה, לא כל בני האדם שווים, ולא כל המעשים שווים, כי גבולות גדולים שם האדון ב"ה לכל נבראיו בשיעור מדוקדק עד אין תכלית. וימצאו שני בני אדם, על שלחן אחד ידברו, יאכלו וישתו, ותולדות מעשי האחד יתעלו עד רום שמי השמים, ותולדות מעשי האחר לא יתעלו, ולא קרוב להם. ואביא לך ראייה ברורה, יונתן בן עוזיאל יושב ולומד, כל עוף הפורח עליו נשרף (סוכה כח ע"א), ואחרים לאלפים ולרבבות יושבים ולומדים, ולא יהיה להם כן, וזה מצד הפועל. ומצד הנפעל, קדשים יוכיחו, שאכילתם מצוה רבה, ואכילת חולין, לא כן, וזה מצד אוכלים אותם בדרך אחד, ולא עוד, אלא כהן האוכלם עושה מצוה, וזר האוכלם חייב מיתה. וגדולה מזו, המצוות עצמם, אמרו חז"ל (עבודה זרה ג ע"א) גדול המצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה, והמצווה ועושה נמצא מתקן כל הבריאה כולה, ושאינו מצווה לא תשיג ידו לעשות כן, והרי שניהם עושים מעשה אחד ולכונה אחת.

אך הענין הוא, שתנאי הפועל והנפעל בכל המתלויים להם, הם הם המשנים ומחליפים תולדות המעשים. יונתן בן עוזיאל לפי שהוא איש קדוש ונורא מאד, ונשמתו מעוטרת בעטרי קדושה והארה רבה, על כן כל מעשה אשר יעשה יעלה ויגיע לרומו של עולם, וינועע כל אופני הקודש. ואדם אחר

- מאיר הדעת -

¹⁵² העבודה?

דעת תבונות עם מאיר הדעת

שאינו כל כך קדוש, ואינו מעוטר באלה העטרות, לא יתעלו מעשיו לעילוי זה. וכאן ההדרגה רבה, לפי הכנת האדם, ולפי הכנת המעשים עצמם, והזמן, וכל שאר המתלויים. הלא זאת ההכנה הכללית שנתן הקב"ה לעמו ישראל בתחלה, להיותם מקיימים ועושים כל התורה והמצוה, כי זולת זה לא היו יכולים לעשות במעשיהם מעשה התיקון הגדול שהם עושים לכלל כל הבריאה, כמו שנבאר. ועם כל זה, בהם עצמם יש ההדרגה שזכרנו, כי לא ידמה מעשה אחד מעמי הארץ למעשה אחד מן בעלי התורה, ולא מעשה בעל התורה עצמו שאינו כל כך מקודש במעשיו למעשה המקודש ממנו, ולא מעשה המקודש למעשה המקודש יותר, מן השרידים אשר ה' קורא, וכן על דרך זה עד משה רבנו ע"ה.

והנה בענין זה צריך שתדעי בכללות המין האנושי, שכולו תולדות אדם הראשון, שיש בו חילוקים רבים, וזמנים נשתנו עליו. כי קודם חטא אדם הראשון, הנה אדם היה מעוטר ומוכתר בעטרות קדושה ויקר רב מאד, עד שבקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש, כמאמרם ז"ל במדרש (ב"ר פפ"ח ס' ו'), והיה בו מן הידיעה ומן הקדושה וכל שבה מעלה שיעור גדול, להיותו יציר כפיו של הקב"ה. והנה כי כן, מעשיו היו מרעישים כל העולמות ודאי, כי לפי ערכו היה ערכם רם ונשא ודאי מכל המעשים שנעשו אחר כך תחת השמש. ועם כל זה, עוד היה עתיד להתעלות אל עילוי יותר אם היה עומד במצותו. וזה פשוט, כי מה שעתיד להיות אחר התחיה, היה יכול להיות מתחלה, גם בלא מיתה. וטראי, שאף על פי שהיה מעולה מאד מאד ממה שהוא המין האנושי עכשיו, עם כל זה הרי היה עלול ליפסד, לחטוא ולמות, כמו שהיה מעשה. ואם היה עומד במצותו, כבר היה נשלם בשלמות גמור, והיה נעשה נצחי ובלתי עלול לשום רע. ואמנם כשחטא, לא די שלא הרויח מה שהיה יכול להרויח, אלא שאבד מה שהיה בידו, ואז חזר להיות אדם שפל ונבזה כמו שהוא עתה, הוא מה שהכתוב אומר (תהלים מט יג) ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו.

והרי לנו בכאן שלשה חילוקים למציאותו של האדם: א', מציאותו קודם חטאו. ב', מציאותו אחר חטאו. ג', מציאותו מה שהיה יכול להיות אם לא היה חוטא, והוא המציאות שיהיה לעתיד לבא. והנה מציאותו קודם חטאו הוא מצב אמצעי בין מה שנהיה אחר כך ובין מה שהיה יכול להיות. ונמצא שעל כל פנים לא נברא בשלמותו, אלא השפלה קדומה היתה לו מעת הבראו, שנולד במצב פחות ממה שראוי להיות אדם, והשפלה מוכנת לו באפשרות אם יחטא ואשם, וכמו שהיה. והנה הן כל אלה ענינים הכינים הבורא ית"ש, שחידשם ובראם לצורך הנהגת העולם הזה.

ונבחיזן פה עוד הבחנות אחרות בענין הזה, לעמוד על בורים של דברים. חז"ל אמרו (תנחומא אחרי מות ב), תפוח עקבו של אדם הראשון היה מכהה לגלגל חמה, ומנו ששה דברים שחסר אדם הראשון בחטאו (בראשית רבה פי"ג ס' יא¹⁵³), ובהם, הקומה והזיו. וענין זה הוא, כי הבורא ית"ש עושה כל המעשים בדקדוק גדול עד מאד, וכל תנאי הדברים משוערים לפי הדבר הנשלם בהם. ובעניננו, אפילו תבנית האדם וצורתו וצורת ענינו, עשויים הם למידת השיבותו וערכו. וכבר ראינו מקרא כתוב (בראשית א כו), נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, שמפני שרצה אותו מעולה מכל הנבראים, רצה שגם דמותו יהיה כן. ולא דמותו לבד ותבנית גופו, אלא כל מקריו ועניניו בדרכיהם יהיו עשויים לערך השיבותו. הלא תראי כמה מן הנקיון והסידור הנאה הושם במעשה בני האדם, מה שלא היה כלל במעשה הבהמות, וזה מפני עומק החכמה הרבה הנמצא בכל מעשי הבורא ית"ש, לעשות את הכל על הצד היותר טוב ומשובח שיוכל להיות, הכל בהקבלה ובהתקשרות ענינים אל ענינים וביחס נאות. תראי, האדם לא יכול להיות בזמן אחד אלא במקום אחד, וצריך משך זמן

- מאיר הדעת -

¹⁵³ עי' ב"ר פ"ב ס' ו': תולדות א"ר שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות פרץ וגו' והדין ומפני מה אינן חסרין רבי יודן בשם רבי אבין אמר כנגד ו' דברים שנטלו מאדם הראשון ואלו הן זיוו חיוו וקומתו ופרי הארץ ופירות האילן ומאורות זיוו מנין שנאמר (איוב יד) משנה פניו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

להתנועע ממקום למקום, המלאכים לפי שהם נכבדים מן הגוף הזה, אינם כן, אבל התיחסה לפם¹⁵⁴ העפיפה לקלותם. החושים של אדם אינם מרגישים אלא באותו השיעור וגבול המחוקק להם, הרוחנים אינם כן כלל. כללו של דבר, עצם מהות הנושאים ומקריהם בכל עניניהם מתיחסים הם תמיד.

ונמצא, ששתי הבחנות יש לנו להבחין בענין האדם וכל שאר הבריות: הא', מציאות הענינים המכוונים במציאותם ובמקריהם, פירוש, התולדות הנולדות מהותם ומפעולותיהם. והב', הדרך שלהם, פירוש, צורתם וצורת פעולותיהם. כי מה שיניע הגוף יוכל להניע גם הנשמה והמלאך, אך זה לפי דרכו וזה לפי דרכו. והרי אלה שתיים מידות, פעולות גדולות בפעולותיו ית' א', קביעות מה שיוולד מפעולות הנבראים, וזה כלל כל חוקות הנהגתו וסדרי כונניותיו שזכרנו. והב', הקביעות איך יולידו הנבראים ההם התולדות ההם, וגם לזה יש סדרים גדולים הנאותים וצריכים להשלמת הענין הזה. ונמצא שבתחלה קודם חטאו של אדם היה הוא במעלה גדולה, ראשונה, בעיקר מציאותו, פירוש, בתולדות מעשיו, שהיו מגיעים לרום העולם, כמו שכתבנו. והשנית, בצורתו ובצורת מעשיו בתבנית גופו ממש, כי כבר היה זוך גופו כמציאות המלאכים ממש, עד שהיה מקום הגון לדירתו, הגן עדן, שהוא גם עכשיו מדור למלאכים ולרוחות. ועל זה רמזו רז"ל (ב"ר פ"כ סי' יב), באמרם, בתורתו של רבי מאיר מצאו כתוב, כתנות אור. ודבר זה נתפרש הרבה כבר אצל חכמינו, שהכוונה במאמר הזה להודיע זוך ערך גופו של אדם הראשון לפני חטאו, שאחר החטא נתעבה ונעשה גם וכבד כיום הזה. וכבר ראינו דוגמא לזה בעולם, חנוך ואליהו, שגופם ממש נזדכך ונתעלה להיות כמלאכים העליונים. ופשיטא הוא שגם התנועעו ופעולותיו היו בדרך יותר דק ורוחני ודאי, כפעולות חנוך ואליהו כיום הזה.

ותראי, כי גן עדן, מה שהיה הוא שיהיה, ודאי מקום דק ורוחני, ששם חונות הרוחות גם עתה, והתורה העידה על אדם שהיה שם, והיה אוכל ונהנה מן הפירות הצומחים שם. ואמנם כיון שהמקום אנו רואים שהוא עכשיו מדור לנשמות, צריך שהפירות שהיו שם לא היו דברים גשמיים וגסים, כמו שהם הפירות של העולם הזה, אלא יותר דקים מאד מאד, וכערך האויר לגבי העפר לפחות, והאכילה לא יתכן לגוף עב וגם כאשר הוא היום הזה, אלא לגוף דק וכמעט רוחני, וכגופם של אליהו וחנוך, כמו שביארנו. אמנם הוא הדבר אשר דברתי, שלפי ערך התולדות הצריכים להולד מן המעשים, כך הם דרכי המעשים ההם להעשות, וכל דברי הבריאה מתיחסים ומשתנים כל נושא עם כל תנאיו המעשים, התולדות, המקום, והפועל אותם, וזה ברור.

ותראי, כי הגופניות של אדם הראשון קודם חטאו היה בערך הרוחניות אשר לו עתה, צא וחשוב הרוחניות שלו איך היה, והתולדות של המעשים ההם עד היכן היה מגיע. ודי לומר מה שאמרו ז"ל במאמר שזכרתי למעלה (ב"ר פ"ח סי' י) בקשו מלאכי השרת לומר לפניו קדוש. ומינה נדון למה שהיה ראוי להיות אלמלא לא חטא, שהיה מתעלה בעילוי הגדול שהיה מזומן לו. כי כמו שאנחנו רואים שהגופניות שלו של אז הוא כרוחניות של עתה, נוכל להקיש מזה שהגופניות שלו אם היה מתעלה, היה יכול להיות כערך הרוחניות של אז, כי כן הדברים מתעלים מעילוי לעילוי.

ואמנם זה כלל ענין שני העצים, עץ החיים ועץ הדעת, שודאי אין מקרא יוצא מידי פשוטו. והעצים, עצים היו, והפירות, פירות, והאכילה, אכילה. אך פירות דקים ואכילה דקה, מה שאין מחשבתנו מציירת, שאינה מציירת אלא דברים גופניים¹⁵⁵. אמנם הלא גם בפירות הגשמיים יש הסגולות שמשמשים בהם לרפואות ולדברים אחרים, ויש בסגולות הטבעיים דברים נפלאים. גם

¹⁵⁴ להם ?

¹⁵⁵ עי' לעיל הערה 84.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

העצים האלה היה בפנים סגולה שחקק בו הבורא ית"ש. כי עץ החיים היה בפריו סגולה להכניס בלב הידיעה הנכונה והדביקות והאהבה אליו ית', והידיעה בדרכיו הקדושים, והיה שולל מן הנפש התאוות הגופניות. ועץ הדעת להיפך, היה פריו מכניס בלב התאוות הגופניות והחומריות וכל החטאים. ואם היה אדם הראשון אוכל מעץ החיים ולא מעץ הדעת, היה מתדבק והולך בקדושת קונו, ומתענג על הוד קדושתו לנצח נצחים באין מפריד. וכשאכל מעץ הדעת, נשקע בתאוות הגופניות, ואהב החומריות. הנה כי כן, מדה כנגד מדה, אבד יקר רוחניותו, ונשאר גשמי במספר הימים שנגזר עליו, עד שישבע פרי חטאו, ושב ורפא לו¹⁵⁶. הכלל הגדול (מכות כג ע"א) כיון שלקה הרי הוא כאחיד, אז ישוב לאיתנו הראשון, וגם ישתלם מציאותו מה שלא נעשה.

והנה כל זה הוא החלק הראשון של הרע. והשני הוא, ההפסדים וההשחתה, כמו שביארנו. ותדעי שאין ההפסדים נופלים אלא בצורה השפלה הזאת החומרית, ובכל צורה מעולה מזאת אינם נופלים. ובאדם הראשון עצמו בהיותו בצורה המתוקנת ומעולה יותר, כמו שביארנו, לא היה שום חולי ושום נזק נופל בו. ואמנם כל זה הוכן מתחילה ודאי, ובבריאת הרע עצמו נעשה כל אלה בחק הטבע הכללי, כמו שביארנו, אף כי כבר שמעת היות באדם השפלה קדומה מעת הברוא, אם כן כבר נעשתה זאת לו ודאי.

ונמצא, שחידש מתחלה האדון ב"ה ההשפעה הצריכה להיות האדם במציאותו השלם והמעולה, והרי זה מציאות עליון בכח אל האדם, ואחר כך רצה להשפיל מציאותו, שלא יהיה בעליו הראוי לו, אבל פחות מזה, כדי שישאר לו מקום להשלים עצמו בהתעלותו אל המדרגה העליונה היא הראויה לו. והנה ההשפעה היא הנשפלת תחלה, ותש כחה ונשפל ערכה וחוקה, שלא תהיה עוד מולידה האדם בעליון זה, אלא בהשפלתו וחסרונו. והעיקר הוא שתהיה ההשפעה הזאת נמנעת מלהוליד תולדתה בעליון ושלמות, לא מפני שלא יהיה בחוקה אלא כח קטן ומועט, כי זה לא היה נקרא השפלה, אך שתהיה המניעה חוץ ממנה, דהיינו, אף על פי שמחוקה היה ראוי להוליד ממנה התולדה השלמה, יעדר דבר זה ממנה מחמת הרע המחודש, שגורם לה השפלה הזאת. והרי זה כענין הכתובים (דברים לב יח) צור ילדך תשי (במדבר יד טז) מבלתי יכולת ה', הנדרשים אצל חז"ל כביכול, תשש כחו כנקבה (ברכות לב ע"א). ובהשפלה ההשפעה בתשות כחה, אז נמצא מקום לרע ממש, וכמו שביארנו.

ואבא עתה אל ענין שהזכרתיו לך בתחלה, והוא, שלא חקק האדון ב"ה ביטול והפסד לבריות שלמות, כי אם לבריות בלתי שלמות, שעל כן כשישתלמו הבריות לעתיד לבא לא יהיה עוד להם ביטול כלל. ומה שאני צריך לבאר לך עתה הוא, מה הוא החסרון הזה של השלמות המוליד הביטול. ותראי פה חכמה עמוקה בענין הנהגתו ית', וגודל יקרם של ישראל.

(קבו) אמרה הנשמה: כבר אין כל תאותי אלא לדעת הדברים בשלמות על בורים, דבר דבר ותולדותיו. על כן אשמח מאד בידיעה זאת שתודיעני.

(קכח) אמר השכל: חלקי הבריאה הזאת, מי שמביט עליהם לפי ראות עיניו, בתחלה לא יראם אלא ענינים מפוזרים ומפורדים, פירוש, בלתי מתקשרים כולם אל תכלית אחת, אלא כל אחד ענין בפני עצמו, לתכלית מיוחד, נשלם בעצמו, בלתי שיצטרך לחבירו. כי כל כך מינים בדומם, כל כך בצומחים, כל כך בבעלי חיים, אין ביניהם קשר ויחס שיצטרכו להעזר זה מזה, ושיתקבצו לתכלית אחת, אלא כל אחד נברא למה שנברא, וענינו משלימים לתכלית המכוון בו, לא יותר. עם כל זה,

- מאיר הדעת -

¹⁵⁶ מלה"פ ישעיה ו י: השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ההדרגה המסודרת נראית בכל הטבע ודאי, וכל מי שיקח בידו להתבונן מציאות הנמצאים, ימצאם הכל בהדרגה. כשיתחיל משמי השמים וירד עד הארץ מתחת, ויתבונן בכל המינים, ימצאם כולם זה תחת זה בהדרגה מסודרת אל נכון.

אך מי שיעמיק בחכמה, ימצא היות כל הנמצאות כולם מתקשרים קשר גמור זה בזה, שכולם צריכים להשלים הענין שאליו כיוונה החכמה העליונה בבריאה, וכולם מתקבצים לתכלית אחת, שתנאיו רבים וסדרם עמוק מאד, והם הם כל חלקי הבריאה הרבים האלה. הנה על כן יתיחסו כולם אלה לאלה בסדר שרצתה המחשבה העליונה, ומכולם יצא הפרי הטוב הראוי לצאת מן הבריאה. ודבר זה כבר אמרתי עמוק הוא, כי כאן החכמה מתרחבת והולכת עד אין תכלית, לדעת פקודת כל הנמצאות, ומה הגיע אליהם בכונה הכללית הזאת שזכרנו, ורז"ל אמרו (אבות פ"ו מ"ב) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו. ואמנם צריך להבין ענין הכבוד הזה, שגם הוא מחדש אצלו ית' ככל שאר התארים, וכמו שביארתי לך למעלה. וכשנבין התואר הזה, נבין פקודת כל הנבראים האלה בהשלמת הכבוד הזה, איך כולם צריכים להשלמתו, ואיך כולם מתקבצים אל התכלית הזוהי. ועתה די לנו לדעת רק בכלל אחד ההקדמה הזאת, שודאי כל דברי הבריאה מתקשרים הם, ומתקבצים אל תכלית האחד. ונדע על כן, כי אין שלמות ענינם במה שהם נמצאים איש לדרכו מקצוהו, אלא במה שהם מתקשרים זה בזה, ומתאחדים לתכלית האחד שזכרנו, כי זה לבדו הוא ודאי שלמות ענינם, כיון שזה הוא המצטרך יותר לתכלית שבעבורו נבראו, שהוא התכלית הכללי שזכרנו. ובאמת תראי, שגם במעשים אין רע נמצא בעולם אלא בחלקי הדברים טרם התחברם להשלמת הדבר, אך אין דבר מושלם שיהיה רע. וזה, כיון שידענו שכל מה שהקב"ה עושה הוא אך טוב מאד, הנה מה שנראה חסר בצד אחד באחד מתנאי הדברים, נשלם החסרון ההוא בתנאי אחר שמשלים בעדו, ולא היה החסרון ההוא אלא מפני שלא נשלם הדבר ההוא בכל תנאיו, וכיון שישלם, ודאי הוא טוב. ודבר זה מתאמת מן המעשה עצמו שהוא כך, והמעשה הכללי שהוא סיבוב העולם, יתברר הדבר שגם הוא כך בסוף הכל, בזמן שתתקיים הבטחת (ישעיהו יב א) אודך ה' כי אנפת בי¹⁵⁷, כי אז יהיו נגמרים כל חלקי המעשה, והנה יהיה המעשה אך טוב באמת. והנה על כן נאמר שבתחלה הכין הארון ב"ה את הטבע כמו שביארנו, כל מין ומין שבה לפי מציאות המינים, כל אחד בפני עצמה בהדרגת מציאותם, ובענין זה נהיה הביטול וההפסד, שהוא ההפסד הנמצא בכל מין ומין לפי מציאותו. אך ענין התקשרם והקבצם לתכלית הכללי, אדרבא הוא תיקון לענין זה, כי בזה הוא שיוצאים מתחת ידי הרע וניצולים ממנו. והוא הענין שזכרנו כבר, שכל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו. והכבוד הוא, שיהיה הוא ית"ש שמה בכל מעשיו, ויהיה לו מקום, כביכול, להנאות¹⁵⁸ את כל מעשיו בטובו¹⁵⁹. והנהגה בכל המעשים אינה אלא להביא הכל אל התיקון הנמור, שלא יהיה עוד מציאות לרע כלל. אך אין פרי זה יוצא אלא בקיבוץ כל המעשים כולם. ונמצא, כי במיני הטבע מצד עצמם, לא מצד התקשרם, נהיה הביטול וכל ההשפלה וההפסד, אך בהתקשרותם נשרש תיקונם והצלתם מן הרעות.

- מאיר הדעת -

¹⁵⁷ עי' עי' דרך ה' חלק ב' פרק ג' אות יב שמביא על זה דברי המדרש הובא לעיל הערה 146.

¹⁵⁸ מלשון ליתן הנאה ניקוד?

¹⁵⁹ היינו הכבוד היא נתינת שכר עולם הבא.

עי' ע"ח שער הכללים פרק ראשון: כשעלה ברצונו יתברך שמו לברוא את העולם כדי להיטיב לברואיו, ויכירו גדולתו ויזכו להיות מרכבה למעלה להדבק בו ית'. עי' ביאורים של הלש"ו שלומד את הע"ח ש"א פ"א שתכלית בריאת העולם היא גילוי שמותיו, וזה מתקיים על ידי השפע של תענוג לצדיקים.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(קכט) אמרה הנשמה: אלה הם דברים ברורים ומיושבים על הלב. אבל עדיין צריך אתה לבאר ענין יקרים של ישראל שיעדת לפרש, שאינני רואה עדיין לו ענין בכאן.

(קל) אמר השכל: ביארתי הענינים המתחלפים בהשפעה הגורמים התחלף התולדות שהם המקרים המתילדים בעולם, אמנם הסיבה הראשונה לכל זה, והטעם להתחלף הענינים בהשפעה, זה הוא הענין התלוי בישראל שהזכרתי לך, ועתה אפרש. הנה הקב"ה עם ישראל הוא כאב אל בנו, וכאיש אל אשת נעוריו אשר כל תשוקתו ית' אלינו, וכענין שנאמר (שיר השירים ז יא) אני לדודי ועלי תשוקתו¹⁶⁰, וכתיב (תהלים מ ו) נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, וכן נאמר (ויקרא כו ט) ופניתי אליכם ונני' והרביתי אתכם. והיינו, כי הקב"ה תאב, כביכול, להשתעשע בברואיו ושמה בם, כענין שנאמר (תהלים קד לא) ישמה ה' במעשיו. ובהיותו באמת פונה אליהם, הנה מאהבתו אותם, ומשמחתו ששמה בם, כביכול, חושב מחשבות, ואינו פוסק להיטיב להם ולהרבות אותם, ומחדש להם טובו תמיד השפעה אחר השפעה, בכל אופן היותר נאות לתיקונם וטובתם, כאשר יחשב האב הפונה באהבתו אל בנו. והנה העיקר בכל זה הוא ישראל, כי להם תאותו, כדברי הכתוב שזכרנו, אני לדודי ועלי תשוקתו, וכל שאר הבריאה תלויה רק בהם, כי כאשר יפנה אליהם באהבה, הנה לא יהיה אלא מחדש תמיד טובות אחר טובות לכל העולם, טובות אמיתיות ושלמות.

אמנם קשה העבירה, לעשות שיהיה הקב"ה פונה ח"ו מישראל, וכבעל הכועס על אשתו או האב על בנו. ועל הזמן ההוא לאמר (בראשית ו ו) ויתעצב אל לבו, כי אינו שמה על העולם ובריותיו ח"ו, ואז כל השפעה נעדרת, וסרה ההצלחה ח"ו. ונמצא, כי בריאת הרע אינה נולדת אלא מהסתר הפנים, שהאדון ב"ה לא פנה באהבה לגבי התחתונים ולא שמה בם, והרי זו סבה לכל העדר ההשפעה שזכרנו.

ותראי, כי באמת צפה הקב"ה מעשיהם של צדיקים ומעשיהם של רשעים. וענין זה לימדוהו אותנו רז"ל במדרש, שאמרו (ב"ר פ"ב ס"ו ה), מתחלת בריאתו של עולם צפה הקב"ה מעשיהן של צדיקים ומעשיהן של רשעים, וכן אמרו (ב"ר פ"ח ס"ו ד), מה עשה הקב"ה, הפליג דרכם של רשעים מכנגד פניו, ושיתף בו רחמיו ובראו. והיינו כי כל בריאת העולם מתחלה היתה בדרך צפיית עתידות, כי היה צופה מה שהיה עתיד להיות, והיה מתקן סדרים לצורך כל העתיד. והנה בצפיית מעשה הצדיקים היתה השמחה לו ית', ונולד מזה כל סידור ההשפעה הטובה, ובצפיית מעשה הרשעים, כל העדר ההשפעה והקלקול. ומשם והלאה נשאר חק ההנהגה בדרך זה, כי מעשי הצדיקים יולידו השמחה לו ית', וזה מקור לכל הטובות, ומעשי הרשעים, כביכול, יעציבו את הלב, וזה מקור כל הרעות.

ותראי כי לולי היה האדון ב"ה צופה והולך במעשי הרשעים, לא היה לעולם קיום כלל, אלא הניח מעשה הרשעים, שכבר הם אינם לנצח, אלא אדרבא כלים ומתבטלים, ותפס במעשה הצדיקים, כי הם העומדים להתקיים לנצח נצחים, ובכחם ברא עולמו וקימו, וגם חקק בו להיות הטוב מתגבר והולך, עד שיעבור הרע ובטל מן העולם לגמרי.

- מאיר הדעת -

¹⁶⁰ עי' ב"ר פ"כ ס"ו ז): ואל אישך תשוקתך ארבע תשוקות הן אין תשוקתה של אשה אלא לאישה שנאמר ואל אישך תשוקתך אין תשוקתו של יצה"ר אלא על קין וחביריו שנאמר ואלו תשוקתו אין תשוקתן של גשמים אלא על הארץ שנאמר (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקה ואין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר (שיר ז) ועלי תשוקתו ד"א תשוקתו תשים אנו ואפילו שאנו תשים אנו מקוים אמנם עי' זה ח"א פח שמדייק מזה שכתוב אני לדודי ואחר כך ועלי תשוקתו שכל השפע מלמעלה רק כפי התעוררות מלמטה, וכאן משמע שזה כך אפילו ללא התעוררות כמו הנהגת היחוד.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

ונמצא באמת, שכל סדרי ההנהגה העליונה וכל תולדותיה מיוסדים רק על ישראל, בפנות טובו ית' להם באהבה או בפנות מהם ח"ו, ונמצאו הם לבדם העיקר בכל הבריאה כולה, וכל השאר תלויים בהם, ולא אאריך עתה בזה. מה שצריך לעניננו הוא מה שזכרתי בתחלה, כי בפנותו ית"ש באהבה אל התחתונים, תלויים כל תיקוני ההשפעה, וההפך, בפנותו מהם.

סדר להעביר את הרע מהבראיה

ועד הנה השלמנו כל המצטרך לדעת בענין בריאת הרע. עתה נבאר את אשר סידר האדון ית"ש לתיקונו ולהעבירו מן הבריאה, להיות כל הנמצאות מתוקנים עד תכלית התיקון השלם שיהיה לעתיד לבא.

ואמנם, מה שצריך לדעת תחלה הוא, שאף על פי שחידש הרצון העליון את הקלקולים, כמו שביארנו כבר, לא היתה הכוונה להשאירם, אלא אדרבא להעבירם ולהביא אחריהם התיקון השלם, ועל כן גזר שלא יהיה הקלקול ביטול גמור שלא ישאיר זכר מן המתבטל, אבל עשה שיהיו קלקולים שיכולים ליתקן, כי תתקיים הוית הנבראים אפילו בתוך הקלקולים, עד שתחשוב לאיתנה, כחולה המתרפא. ותראי אמתת הדבר הזה בכל דברי העולם, כי לא הושמו הקלקולים לאבד הטוב, אלא לעוות, ואחר יסתלקו וישוב הטוב לאיתנו. ראי, אפילו המיתה שהיא הביטול היותר גדול שבעולם, אינה ביטול גמור, כי הרי יש תחית המתים, שאף על פי שהגוף שב לעפר, הנה הלזו שבו מתקיים כידוע (עי' ויק"ר פי"ח סי' א'¹⁶¹) לבנות ממנו הגוף ההוא עצמו, כל שכן מה שהוא פחות ממיתה, שאינו ביטול גמור ודאי, אלא מתקלקל ויכול ליתקן.

וישראל בגלות הורידם עד עפר, שנאמר בהם (איכה ג' ו') במחשכים הושיבני עולם, ועם כל זה קרא כתיב (ויקרא כו מד) ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם וגו', וכתיב (מלאכי ג' ו') כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם. והיינו, כי אין הקב"ה נחם על מעשיו הטובים שימאסם, ואף על פי שמניח להם קלקול, אינו שעזבם ורחם בשתי ידיים ח"ו, אלא מניח להם לסבול, מה שהוא יודע היותו סוף סוף לטובתם, על כן הוא מקיים מציאותם, אבל מניחם הוא להצטרף בכור הנסיונות של הצרות הרבות והרעות. אחר ישובו ויפרחו כגפן, ויצמחו מחדש כארץ תוציא צמחה וכגנה זרועיה תצמיח והזרועונים עצמם, ראייה לדבר, שהם מתקלקלים תחת הארץ, אך לא מתבטלים, אלא על כן מעפר יחזרו ויצמחו. נמצא, שלא המציא האדון ב"ה למעשיו ביטול ממש שאין לו תיקון, אלא קלקול שיכול ליתקן. והנה כמו שביארנו, שלהמצאת הביטול הזה לא ייחד האדון ב"ה שם שלמותו עליו, שאינו מיחד שמו על הרעה. כן אדרבא ממעשי שלמותו הוא לקיים כל דבר טוב, אפילו בתוך ההפסדים בשעת קלקלתו, ולא זו מרחף עליהם כדי לקיים הטוב, שלא יתבטל ביטול גמור.

וראי ענין זה באדם מבואר באר היטב, וכמו שביארנו לעיל ההקבלה שיש בעניני האדם ועניני ההנהגה העליונה. אדם כי ימות, הנה נשמתו תעזבהו, וישוב העפר אל הארץ כשהיה. והרמו והענין אחד הוא, כי האדם בנוי מחושך הגופניות, הלא הוא גוף החשוך המחודש בהסתר פניו ית"ש, וכמו שביארנו, ומרוחניות המחיה אותו ומזככו, תולדת הארת פניו ית' להשלים חסרון נבראיו, כמו

- מאיר הדעת -

¹⁶¹ ז"ל: שאל את ר' יהושע בר חנניא אמר לו מהיכן הקב"ה מציץ את האדם לעתיד לבא אמר לו מלוז של שדרה אמר לו מן הן את מודע לי אייתי יתיה קומוי נתנו במים ולא נמחה טחנו בריחים ולא נטחון נתנו באש ולא נשרף נתנו על הסדן והתחיל מכה עליו בפטיש נחלק הסדן ונבקע הפטיש ולא הועיל ממנו כלום.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

שביארנו גם כן. ובהיות האדון ב"ה מתהלך עם האדם כסדר הוזה, גם האדם חי בעולמו. אך כאשר יניח ידו האדון ב"ה מהאיר פניו אליו, ויניח החושך אשר בטבעו לבדו, כן תסתלק הנשמה מן הגוף ההוא, וישאר הגוף מת כאבן דומם. ואולם גם יבטל ויפסד, כי סילק האדון ב"ה פניו ממנו, וכתוב (תהלים קד סט) תסתיר פניך יבהלון תוסף רוחם יגועון ואל עפרם ישובון. ואמנם כאשר לא לגמרי יסתיר האדון ב"ה את פני טובו לעולם, כי איזה שביב מאורו יגיה השכת הסתר הפנים לקיומו של עולם, לכן לא יבטל גם הגוף הזה ביטול גמור ולא תעזבהו הנשמה לגמרי, אלא קיימו מה שקיבלו רבותינו הקדושים, המצא עם העצמות שבקבר איזה חלק חיות הנקרא בלשונם (&) הבלא דגרמי, המקיים המתים לצורך התחיה, שלא יהיו הקמים בתחיה בריאות חדשות, אלא אותם שכבר מתו עצמם, וקרא כתיב (ישעיהו נח, יא), והשביע בצחצחות נפשך ועצמותיך יחליץ.

(קלא) אמרה הנשמה: כל אלה דברים המתישבים על הלב הם ודאי, כי לא יהיה האדון ב"ה מואם יגיע כפיו, אבל את הטוב יקיים, ויסיר מעליו הרע בגלגולי מסיבותיו.

(קלב) אמר השכל: עתה נתחיל בסדר תיקונו של העולם, ונאמר, כי הנה כבר שמעת שבשעה שחידש הבורא ית"ש את ההשפעה לצורך הטבע הזה מתחילה, שעדיין היה עתיד לחדש הביטול להשפעה ההיא, הנה הכוונה באמת בחידוש ההשפעה לא היתה לשתתקיים, אלא לשתבטל, וכבר פירשנו דבר זה למעלה. אמנם ברצותו לחדש מציאות השפעה מתוקנת לשתתקיים, ותוליד התולדות המצטרכות בעולם, הנה הכוונה היתה באמת להרחיק ממנה הרע שכבר נתחדש לענינה, והרי כאן הכוונה הפך ממש מן הכוונה הראשונה, כמו שביארנו. וזה הראש וראשון למציאות תיקון הבריאה, להיות הכוונה נהפכת אל עשיית הטוב וקיומו, והצלתו מן הרע.

והנה המציא האדון ב"ה כל מידות השפעתו ומדרגותיה, מדרגה ומדרגה בתיקונה, שהכוונה בה תהיה רק להוליד הטוב וריחק ממנה הרע שהוא הביטול, שכבר נתחדש מציאותו ליפול בענין המדרגה ההיא. ובדרך זה הכין כל מדרגות השפעתו בהדרגתם. ובכל אחת מהנה הוצרך לעשות כל זה, פירוש: בראשונה, להפוך הכוונה בה רק אל תיקון הטוב להולדת הנמצאות כמו שביארנו. שנית, להרחיק ממנו הביטול שכבר חודש לה שלא ישוב ויבטלה. אמנם הרע גם כן לא רצה האדון לבטלו, אלא להרחיקו, אך שיהיה קיים ועומד כל זמן הצריך לבריות. וגם קיום הרע עצמו לא יהיה אלא מכחו ית', כי הוא לבדו עושה את הטוב ואת הרע ודאי, אך אין זה אלא הענין היותר שפל המתחם להשפעתו והשגחתו ית'.

ונמצא שודאי סידר האדון ב"ה כל הדרגת השפעותיו למה שצריך לקיום העולם, מדרגה אחר מדרגה, ואחר כל אלה יחס לו גם כן עשיית הרע וכל חלקיו ועניניו. והנה יש ברע הזה מה שמקביל לכל חלקי ההשפעה הטובה, כי לכל חלק השפעה טובה, ככה חודש הביטול, ומכל חלק השפעה טובה רוחק הביטול המיוחד לה, אך לא נתבטל¹⁶². אמנם כל הביטולים המיוחדים לכל חלקי השפעה טובה אינם אלא מיני סוג אחד, שהוא הרע הכללי, וכל הסוג כולו לא ייחס להשפעתו ית' אלא בערך היותר שפל שבכל הענינים הנכללים בזה. ועל כן, מאז נתקנה דרך משל המדרגה העליונה שבהשפעה, הנה ביטולה כבר נודע, ורוחק ממנה, ולא נתבטל. אך מציאותו תלוי להתקיים ולהתנהג רק במדרגה התחתונה המיוחסת להשפעה. ובמדרגה השנית שנתקנת, גם ביטולה נודע כבר, ומציאותו תלוי עד התחתונה כמו שביארנו, אך מצד הדרגת ההשפעות, הרי כבר נתקרב ענינו להתהוות, יותר ממה שהיה בראשונה, ובשלישית יותר מהשנית, וכן כולם, עד המדרגה האחרונה.

- מאיר הדעת -

¹⁶² והוא הכתוב (&) זה לעומת זה עשה האלקים.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

על כן נאמר, שמיד שירצה האדון ב"ה לתקן ההשפעה בשלמות, לקח לסדר סדרי הטוב וסדרי הרע, וסדרי הטוב הולכים ונתקנים במדרגותיהם, אך הרע הנה הוא תלוי ועומד מתחילת הסתדר ההשפעה, עד הגיעה אל מדרגה האחרונה, שבה תלויים כל סידורי עניניו בפרטיהם, כי הכוונה היא להשפיל מציאות הרע, שלא יהיה ענינו אלא הפחות שבכל הענינים שבבריאה. והשפלה זאת מכלל התיקונים הגדולים אשר לעולם, היא, שתהיה מרובה מידה טובה ממידת הפורענות הרבה¹⁶³. ועל כן מתחילת הסתדר הסדרים הבדיל האדון ב"ה סדרי. הטוב לצד אחד להסתדר וליתקן, וסדרי הרע להתגלגל בהשפלתם ממדרגה למדרגה. כי לפי מה שהיה סדר מסדרי הטוב נתקן, כך סדר הרע נשפל לעומת זה, עד שבהשתלם סדרי הטוב ליתקן, נמצא הרע נשפל לגמרי, והעולם מתקן כראוי. וזה פתח גדול להבין ענין אמלאה החרבה (יחזקאל כו ב), המוזכר אצל רבותינו (מגילה ו ע"א), כי זה כלל ענין עבודת האדם, כי עשה האלקים את הטוב ואת הרע, והשפלת הרע אינה תלויה אלא בהגברת הטוב, וההפך להפך ח"ו. והקב"ה הודיענו המעשים המצטרפים להגביר הטוב בסדריו, שממילא נמשך השפלת הרע וכל סדריו, ונמצא העולם מתקן בתיקון שלם.

(קלג) אמרה הנשמה: כל אלה דברים מחוורים לי. וזה סדר נאה להבין מידותיו של האדון ב"ה המיוסדים בעומק חכמתו, שלא יהיו דברי העולם ומקריו דברים נופלים על צד ההודמן. אבל הכל מתוקן בחכמה עמוקה לתכלית שלם.

(קלד) אמר השכל: נשלים סדר עריכת משפטי הנהגתו ית', ונאמר, כי הנה אחר שכבר קבע הרצון העליון גבולו של הרע, וחקק עניניו מה שיהיו ולא יוסיפו, שב וקבע הנהגה ישרה, כמו שהעולם צריך אחר היות מציאות הלע זה בבריאתו. ואמנם כלל מה שרצה הרצון העליון במציאות הרע הזה, הוא שיתקיים זמן מה כאשר הגביל לו, ושאחר כך יתבטל. ומתחילתו של עולם, כבר הוא מנהל אותו לקראת סופו הטוב, שיהיה הרע מתבטל ממנו. והרי זו הנהגה אחת שכבר הזכרנוה למעלה בענין גילוי יחודו ית'. ואמנם לכל הזמן שהוא ית' רוצה בקיומו, צריכה הנהגה אחרת, כי הרי אין המצאו לבטלה, אלא לצורך עבודת האדם. ועל כן צריך כאן הנהגה הראויה למעשה העבודה הזאת בכל תנאיה.

והנה תדעי ודאי שאין המעשים הטובים תועלת לו ית' כלל, ולא המעשים הרעים חסרון, וכבר נאמר (איוב לה ו-ז), אם הטאת מה תפעל בו וגו' אם צדקת מה תתן לו וגו'. אלא שהוא ית' המציא מין הנהגה אחת במשפטים ודרכים מיוחדים, שידע היותם הגונים לתכלית הזה, שמצדם יהיה מציאות זכות וחובה לאדם, שעל פי הדרכים האלה יוכל להקרא תועלת מה שיקיימו בני האדם את המצוות, וחסרון, שיעברו עליהם, לא תועלת וחסרון לעצמו ית', אלא למה שהוא רוצה לפעול בנו. והוא ענין, כשישראל עושים רצונו של מקום מוסיפים כח בגבורה של מעלה וכו', שפירשו רז"ל (איכה רבה פ"א סי' לג). ואף גם זאת, לא לפי שאינו יכול לפעול אלא על פי מעשי התחוננים, חלילה, אלא לפי שאינו רוצה לפעול. ועל כן יקראו המעשים הטובים, כבודו ית', והמעשים הרעים ההפך ח"ו. ונמצא שזה הוא מה שחידש בתחילה האדון ב"ה בהנהגה הזאת שלצורך העבודה, היינו מציאות התועלת שיוכלו להביא המעשים הטובים, והחסרון שיוכלו להביא המעשים הרעים, כי כל זה הוא מהודש, ותלוי רק ברצונו ית', וכמו שביארנו. וזה נקרא הנהגת הטוב והרע, כי כלל הטוב הוא כל הסדרים המתוקנים, וכל התועלת שיוצא מן המעשים הטובים, והרע הפך זה, כל החסרון היוצא מן העבירות. אחר כך קבע עניני שכר ועונש, ומדרגות האדם בהתאם למעשיו, ודרכי התיקון ע"י תשובה ויסורים.

- מאיר הדעת -

¹⁶³ עי' ילקוט ויקרא (רמז תעה): מדה טובה מרובה ממדת פורענות ת"ק.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

ואחרי זה צריך לסדר עניני השכר ועונש, דהיינו, מה הטוב שינתן לעושי המצוה, והעונש לעוברים עליה. וזה השכר ועונש צריך שיהיה משני מינים, דהיינו, משכר ועונש של זה העולם, ומהגמול האמיתי של העולם הבא. וצריך לחדש סידורי מצב בני האדם, מצב הטובים ומצב הרעים, בקרבם וריחוקם אליו ית' בהדרגה מדוקדקת לפי ענין מעשיהם, ותיקון המקולקלים, שהוא כלל התשובה, או קבלת היסורין בעולם הזה או בעולם הבא. נמצאת כל זאת הנהגה המצטרפת לכל זמן המצא הרע. וכבר את רואה כמה חכמה עמוקה יצטרך להעמיד כל הדברים האלה על בורים. וכל זה מלבד ההנהגה העמוקה המסבבת כלל המציאות כולו אל התיקון השלם, המגלגלת הדברים לשיבטל הרע ביטול גמור מן הבריאה, ומה שמצטרך לו מן ההנהגה. וזאת היא הנהגה מיוסדת על התעלם השלמות העליון, ועל שובו להגלות. ושיעור הנהגה הזאת הם שיעורי הסיבוב של הגלגל הזה, פירוש, הילוך כל הענין הסובב והולך מהתעלם השלמות העליון ועד הגלות, וכמו שביארנו במקומו בס"ד. הנה אלה שתי הנהגות שצריכים אנו לבאר באר היטב, אם לא פרטיהם, כי אין להם תכלית, אך כלליהם לפחות, עד מקום שידינו מגעת.

(קלה) אמרה הנשמה: אלה הם שני שרשים גדולים מאד מאד, וחכמה רבה וידיעות עמוקות מוכרח הוא ודאי שיהיה נכלל בהם:

(קלו) אמר השכל: עתה נבאר בתחלה הנהגת השכר ועונש, שהיא המתגלית יותר לעינינו.

(קלו) אמרה הנשמה: דבר, כי שומעת אנכי.

(קלה) אמר השכל: אומר לך בתחלה בכלל, שתיים שהם שלש יסודות ראשיים אשר להנהגה הזאת, אחר נבוא לפרטיהם אחד אחד, למען תהיה המסילה סלולה לפניך. הנה בהיות הקב"ה פועל בנו הפעולות שהוא פועל בסדרים המיוחדים והדרכים שרצה, צריך שנבחין שני מיני חוקים שחקק בענין זה. המין האחד, כל שתלוי בפעולותיו ית', והוא כלל כל דרכי ומשפטי השפיעו, והשני, כל מה שתלוי בהתפעלות שלנו בקבלתנו, והוא כלל כל דרכי ומשפטי קבלנו ממנו ית'.

ואמנם החק הראשון, שהוא חק השפיעו, יתחלק גם הוא לשנים, וזה, כי הנה קרא כתיב (דברים ח ה), כאשר ייסר איש את בנו ה' אלקיך מיסרך, והיינו כי אין המוסר שהקב"ה מייסר את ישראל מוסר נקם ומכת אויב, אלא מאהבה שהוא אוהב אותם כאב את בנו, שכן כתיב (משלי יג כד) חושך שבטו שונא בנו ואוהבו שחרו מוסר, הרי שהמוסר נולד מן האהבה ממש, ונמצאת תוכחת מגולה נולדת מאהבה מסותרת. ושתי תולדות טובות יוצאות מן השורש הזה: א', שהמוסר עצמו, אפילו בזמן שהוא נעשה, לא יעשה באכזריות חימה, אלא במיתוק גדול, מפני האהבה המסותרת שאינה מנחת לכעס למשול ולהתאכזר. והשנית, שכיון שאפילו בשעה שהקב"ה מביא במשפט יצוריו, הנה כוונתו המסותרת אינה אלא לרחם ולהטיב, לפעמים אם יראה שאין כח בנשפטים לסבול המשפט, יפנה אליהם ברחמים, ויניח ידו מן המשפט לגמרי, והוא ענין (ע"ז ג ע"ב) עומד מכסא דין ויושב על כסא רחמים. והרי לנו עתה להבין כל השלוש אלה בביאור פרטיהם, והתנאים המשלימים ענינם.

ואמנם צריך אני בתחילה להציע לפניך הקדמה אחת מצטרפת לכלל מה שנבאר אחרי זה, והיא הקדמה ברורה מאד לרגילים בחכמות ומופתיהם.

(קלט) אמרה הנשמה: אמור.

(קמ) אמר השכל: הרב הגדול הרמב"ם זללה"ה נתעורר על תואר ילד הנמצאים בכתובים, נעתק לדברים אשר אין הלידה בהם מיוחדת. ואמר ז"ל (מורה נבוכים שער א פרק ז) ילד, הושאלה זאת המלה להמצאת הדברים הטבעיים, בטרם הרים יולדו (תהלים צ ב), והושאלה עוד לחידושי המחשבות, ומה שיחייבהו מן הדיעות והסכמות, כמו (תהלים ז טו), וילד שקר, וממנו נאמר (ישעיהו ב

דעת תבונית עם מאיר הדעת

ו), ובילדי נכרים ישפיקו, עכ"ל. והועתק התואר הזה אל המחשבה, הוא וכל המתדמים לו, והיינו כי כמו שלדבר המתחדש נשאל תואר הלידה, כן הדבר העומד בכח לצאת אל הפועל נשאל ההריון, וכדברי הכתוב עצמו (תהילים ז טו), הרה עמל וילד שקר, כי למי שהועתק הפועל האחד, יועתקו גם כן כל שאר פרטיו. ואמנם ידענו שכל הסכמת עצה הנגזרת בטעם נכון, הנה יהיו לה מולידה, שהם ההנחות הראשונות. והרי התולדה במולידה בכח קודם שתולד ממנה, ובהולדה, יוצאת מן הכח אל הפועל.

ולא עוד, אלא שבהיות שכל דבר שמשלם הנה שלמותו דבר נוסף על מציאותו, כי יש באפשרותו לימצא זולת השלמות ההיא¹⁶⁴. אמנם יגיעו אל סיבת הדבר ההוא שני דברים, דהיינו המצאו והשלמתו, כי הסיבה המהווית היא הסיבה המשלמת ומתמדת הקיום, שאין השתלם המסובב אלא שלמות הולדת הסיבה, שכשתוליד כל מה שבחוקה להוליד, ימצא הנולד ההוא שלם בכל שלמותו. וכל זה פשוט למי שדרך דרכי החכמה.

ואמנם כבר שמעת למעלה, היות כל עניני הנמצאות מתקשרים זה בזה, עד שכולם נמשכים זה אחר זה, ונולדים זה מזה. וכולם ביחד קשר אחד, ומציאות כלל אחד, שאינו נשלם אלא בכל הפרטים האלה, ובוזה תלוי יופיו ושכלולו של העולם, וכמו שביארנו דבר זה למעלה. והרי זה לנו מקום רחב ידים הרבה מאד להתבונן ולהעמיק בחכמת הבורא ית"ש בכריאתו. כי כל ענין אשר נמצא בהנהגתו ית', נדע שיש לו בהנהגה עצמה ענין קודם יחיבהו, ויקרא לו סיבה ומוליד, והסיבה הזאת היא שתוליד, והיא שתשלים הענין המתחייב ונולד ממנה. וזה הוא כלל הכונניות שזכרנו למעלה, שמתגלגלים בעולם משמי השמים ועד תחתיות הארץ, בהיות כל הנמצאות העליונות והתחתונות, הגבוהות והשפלות, מתקשרות זו בזו, ונולדות ומתחייבות זו מזו. ובהשפיע האדון ב"ה אחת מהשפעותיו, לא נבחין בה מה שתפעל בעולם לבד, אלא גם מה שיש כלול בחוקה להוליד עוד ענין מתחייב ממנה. ומה שימשך ממנה בנמצאות יהיה תמיד בהשקפה אל הענין ההוא הכלול בחוקה.

ואמנם אם עוד ירצה האדון ב"ה ויוציא מן הכח אל הפועל הענין ההוא המתחייב, הנה גם בעולם יפעל ענין היותר רשום ומצויין, שיהיה נמשך ממה שחודש בהשפעה בפועל, שמתחלה לא היה אלא נשקף לבד בכלל מה שהיה נפעל מן השפע הראשון, ועכשיו יחודש מציאותו בפועל. וגם בזאת יבחן מציאותו בבילתי שלמות ובשלמות. וכל אלה ענינים פשוטים ליודעים דרכי החכמות המופתיות. ואמנם כאשר נעמוד להתבונן על בריותיו ית' בדרכים ומשפטים האלה, נמצא חכמה רבה ועמוקה, ויובנו לנו סתרים רבים מן התורה, ויותרו ספיקות וקושיות רבות, הנמצאות בענין ההנהגה והאמונה למי שלא ידע אלה הדרכים.

(קמא) אמרה הנשמה: אין ספק אצלי שאי אפשר להשיג אפילו אותו המעט מזער שהאדם יכול להשיג בחכמת מעשיו ית' אלא בדרכי הלימוד והחכמה. ומי שירצה ליכנס בחקירות אלה זולת ההכנות והלימודים המצטרפים לו, אינו אלא זדון, ולא יוכל להצליח.

(קמב) אמר השכל: נדבר עתה על מה שאנחנו בו, שהוא מידת משפטו ית' הישר והמתוקן. וזה, כי מציאות העולם הזה בזמן הזה, שהוא כל זמן עבודת האדם בכל עניניו ותולדותיו, תלוי רק במידת משפטו ית', לפי שזה הוא עולם וזמן שהכינו האדון ב"ה להראות בו יושר משפטו. ואין ענינו של העולם הזה מתוקן אלא בהעשות המשפט הזה על יושרו, וכמו שכתוב (תהילים ט יז) נודע ה' משפט עשה, וכתוב (ישעיהו ה טז) ויגבה ה' צבאות במשפט, וכתוב (משלי כ ד) מלך במשפט יעמיד

- מאיר הדעת -

¹⁶⁴ עי' ע"ח שער המלכים פרק ו: וטעם הדבר כי כל דבר שבא בתחילה בבחי' שורש ועיקר אינו מסתלק אח"כ בעת הפגם, אמנם מה שבא לה בסוד תוספת בעת התיקון, שהם ט' חלקים האחרים אלו, הם מסתלקים בעת הפגם.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ארץ¹⁶⁵. והיינו, שאינו טוב לעולם כלל מה שהקב"ה מניח לרשעים להתהולל ולהרים קרנם, והנה הצדיקים מדוכאים, ושטנא נצח, ודאי אין זה טוב לעולם, אלא רע. אבל הטוב הוא, אדרבא, שהקב"ה יעשה משפט, ושיכניע את הרשעים וישפיל הנאים, וירומם הצדיקים וירם כבודם, וכן נאמר (משלי כא טו), שמחה לצדיק עשות משפט¹⁶⁶, ובאבוד רשעים רנה (משלי יא י)¹⁶⁷.

ונמצא, שהזמן שהקב"ה מניח לרשעים החבל ארוך, שהם גוברים בעולם ומשחיתים את היושר ואת הצדקה, אין נקרא זה לגביו אלא כביכול, שינה. ובשעה שייקץ מן השינה הזאת, נאמר בו (תהלים עח סה-סו) ויקץ כישן ה' וגו' ויך צריו אחר. וזה, כי בשלמא אם באמת היה רוצה הקב"ה להנהיג עולמו רק בחסד ובהטבה גמורה, שלא יהיה בעולם רע כי אם טוב, זה היה נקרא תיקון לעולם. אבל היה צריך שלא יהיה מציאות לעונות כלל, ולא יהיו נעשים מעשים שפוגמים הטוב ומעוותים אותו, וכמו שיהיה לעתיד לבא, דכתיב (תהלים קד לה) יתמו חטאים מן הארץ, וכמאמרם ז"ל (ברכות י ע"א) חטאים כתיב¹⁶⁸. ואז היה נקרא שהעולם מתנהג רק בחסד, והיינו שלא היה יצר הרע, אלא בני אדם עובדים את ה' בהכרח, כמו שכתוב (יחזקאל לו כז) ועשיתי את אשר בחוקי תלכו¹⁶⁹. אבל שיהיה הקב"ה ממתין לרשעים שתתמלא סאתם, שביין כך וביין כך לא יהיה העולם אלא תהו ובוהו, ושסוף סוף הרשעים יאבדו, ודאי אין זה חסד, אלא דין קשה מאד. כי אדרבא, כבר זכרנו מאמר הכתוב למעלה למשלי (ג כד) ואוהבו שחרו מוסר, וכתיב (עמוס ג ב) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, וכמו שאמרו ז"ל (ע"ז ד ע"א) שהקב"ה נפרע מישראל מעט מעט, שלא ירבה עליהם הרע, שיצטרכו להיות מתמעטים ח"ו, אלא אדרבא, רוצה הוא בתיקונם וכמו שביארנו.

ונמצא, שבהיות הקב"ה הפיץ בעולמו, הנה ישב, כביכול, להנהיגו במשפט תמיד, לנקות ממנו כל רע המתילד בו מעט מעט, ואז נמצאו דברי העולם מתוקנים ומבורכים, ומצליחים כולם הצלחה רבה. אך אם ח"ו אין זכות בעולם, והרשע גובר הרבה, הנה הקב"ה אומר (דברים לב כ) אסתירה פני

- מאיר הדעת -

¹⁶⁵ עי' ויקרא רבה (פכ"ד סי' א): קדושים תהיו הה"ד (שם ה) ויגבה ה' צבאות במשפט תניא א"ר שמעון בן יוחאי אימתי שמו של הקב"ה מתגדל בעולמו בשעה שעושה מדת הדין ברשעים ואית ליה קריין סגיין (יחזקאל לח) והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וידעו כי אני ה' וכתיב (תהלים ט) נודע ה' משפט עשה בפעם הזאת אודיעם את ידי ואת גבורתי למען דעת צדקות ה' והדין ויגבה ה' צבאות במשפט.

¹⁶⁶ עי' מדרש תהילים (מזמור ג): מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו. זה שאמר הכתוב (משלי כא, טו) שמחה לצדיק עשות משפט. שמחה לצדיקו של עולם כשהוא עושה את הדין לפי שהוא מרומם בעולם. שנאמר (ישעיה ה, טז) ויגבה ה' צבאות במשפט. וכו' דבר אחר, שמחה לצדיקו של עולם מה שמדת הדין עושה בהן שהוא מנקה אותן מעוונות, תדע לך שכן הוא, שהרי דוד פגע בו מדת הדין התחיל שמח ומזמר ואומר מזמור:

¹⁶⁷ עי' זהר ח"א סא ע"ב: לית חדוה קמי קב"ה¹⁶⁷ כזמנא דאתאבדו חייבי עלמא ואינון דארגיזו קמיה הה"ד (משלי יא י) ובאבוד רשעים רנה וכן בכל דרא ודרא דעביד דינא בחייבי עלמא חדוה ותושבחה¹⁶⁷ קמי קב"ה תרגום: אין שמחה לפני הקדוש ברוך הוא כמו זמן שאובדים רשעי העולם ואותם שהרגיזו לפניו, זהו שכתוב "ובאבוד רשעים רנה". וכן בכל דור ודור שעושה דין ברשעי העולם, שמחה ותשבחות לפני הקדוש ברוך הוא.

¹⁶⁸ ולא חוטאים.

¹⁶⁹ ז"ל הפסוק בשלימות: ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם, והוא מדבר על לעתיד לבא.

ועי' זהר ח"א עו ע"א: לזמנא דאתי קב"ה יתער חכמתא בעלמא ויפלחון ליה בה הה"ד (יחזקאל לו כו) ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי לאו כקדמאי דחבילו ביה עלמא אלא ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ואת משפטי תשמרו ועשיתם.

תרגום: אבל לעתיד לבא הקדוש ברוך הוא יעורר חכמה בעולם ויעבדו אותו בה, זהו שכתוב "ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי", לא כראשונים שהשחיתו בה את העולם, אלא "ועשיתי את אשר בחוקי תלכו ומשפטי תשמרו ועשיתם".

דעת תבונית עם מאיר הדעת

מהם, וכתוב (דברים לא יח) הסתר אסתיר פני ביום ההוא, ומיד החושך גובר¹⁷⁰ הרשע והסכלות, והחכמה נשפלת, והאמת מושלכת, וכל דברי העולם מתקלקלים ונפסדים. וכבר אמרו רז"ל (סוטה מט ע"א) אין לך יום שאין ברכתו וכו', וניטל אפילו טעם הפירות (שם מח ע"א), ואין הצלחה לא בדברים הגופניים ולא בדברים הנפשיים.

והנה אם באמת כוונת הקב"ה היה רק לייסר הרשעים, כבר היה העולם נחרב בעבורם. אך כיון שאין כוונתו אלא להטיב, ואין מוסרו ותוכחתו אלא מאהבה כמו שביארנו, על כן רצה לכונן קיום מציאות לעולם אפילו בזמן שאין זכות, שהקיום הזה לא ישתנה ולא יתמוטט.

והנה ישתמש לצורך זה מרוממותו ושליטתו, שהוא אינו משועבד לשום חוק, ואין לו שום כפיה, על כן יוכל לקיים את העולם גם שאין בני האדם הגונים. אמנם צריך שתבני היטב הענין הזה, כי הבחנות רבות יש בו, כי לכאורה נמצא חוטא נשכר, שיתקיים העולם בלי שיעטרך לזכות, ויתקיים במדת חסד ואהבה תחת הטאי הרשעים. אבל כשתבחיני כל מה שצריך להבחין בענין זה, תמצאי חכמה עמוקה בסדרי הנהגתו ית'. וזה, כי הנה כבר שמעת שהאדון ב"ה הוא שחידש רק ברצונו אפילו מציאות החסרון שגורמים העוונות, ומציאות התועלת שגורמים המעשים הטובים, וסידר סידרי הנהגות מתוקנות וישרות, סובבות על הקוטב הזה, ובאלה תלויה הצלחת העוה"ז בכל ענינו. ובהחזיקו במשפטו על פי כל הסדרים האלה, יהיה העולם מצליח בכל חלקיו. ואם יגרמו העוונות שהקב"ה יהיה כמו מואס ח"ו בבני העולם, וירחק מהם, הנה סידרי ההנהגות האלה יתבלבלו, כי לא יחזיק במ האדון ב"ה, וימצאו הקלקולים בכל דברי העולם ח"ו. אך אם יחזיק בהם להעמידם על בוריים, כל הבריות על מקומם יבואו בשלום.

ואמנם יש הנהגה אחרת וזמן אחר, שהיא ברבות הזכות בישראל, וכמו שביארנו לעיל, בעת התתקן העולם תיקון גמור, והוא שיהיה הקב"ה משנה מצב העולם לטובה, ויבטל ממנו כל רע, והיינו שלא יהיה יצה"ר בנשמות, ולא נזק והפסד בשום בריה, ואז ינהג העולם בתיקון גדול. והנה זה יהיה תיקון לעולם, לפי שיהיה העולם מזומן ומוכן להנהגה הזאת, כי יבטל ממנו הרע, ואז לא יצטרך עוד המשפט, אלא יתנהג ברחמים גמורים ובהטבה שלמה. וכל מה שעכשיו נסתר מיושבי הארץ, מפני שהמקום גורם להם כן, להיותו מקום שהחושך גובר בו לצורך העבודה, דהיינו לנסיון של האדם כמו שביארנו, הנה לעתיד לבא יגלה, שנאמר (ישעיהו מ ה) ונגלה כבוד ה' וגו'.

אמנם יש זמן שהקב"ה מתרחק, כביכול, מעולמו, ואין משפטו נעשה, ואין ממשלתו מתגלית, והיה ראוי שיחרב העולם, אלא שגם בזמן ההוא הקב"ה רוצה בקיומו של עולם, ואז מקיים אותו רק בכח ממשלתו, כי מצד המשפט אינו ראוי להתקיים, ומשתמש מרוממותו שאינו נפגם ואינו חסר בעוונות בני האדם, לקיים העולם שלא יאבד. אבל אינו מרבה לו טובה והרווחה, אלא אדרבא, אינו נותן לו כי אם קיום מצומצם לבד, מה שאי אפשר בלאו הכי, בכדי שיתקיים. כי אין העולם מתוקן שיתנהג בהטבה זאת, אלא אדרבא, לא די שאין הרע סר ממנו, אלא שגובר בו יותר, אלא שהקב"ה רוצה שלא יאבדו מעשיו ובכח ממשלתו היחידה מקיימו, אפילו שהדין נותן שיחרב, אמנם רק בצמצום גדול, כמו שביארנו.

והנה אז נודע שהעולם ראוי להתנהג על פי דרך משפטו ית', ותיקונו תלוי בזה, ומורה על זה הצמצום הזה שזכרנו, והרע שגובר, שאין הטבע מתעלה לטובה כמו שיהיה לעתיד לבא, אלא אדרבא עומד בחוקות שחקק בו האדון ב"ה לפי סדר ההנהגה המשפטית. אלא שלפי שהקב"ה נתרחק ונסתר מן העולם, אין המשפט נעשה, והארץ היתה תוהו ובוהו, והרשעים שולטים בעולם בעזות פניהם, כחיה

דעת תבונית עם מאיר הדעת

רעה שביעור, ואין דורש ואין מבקש, והכל מעוות ומקולקל, ורק הקב"ה מקיים עולמו בכח רצונו הבלתי משועבד לשום חוק, קיום גרידא עד שייצא לאור משפטו, כמו שכתוב (ישעיהו נא ד) ומשפטי לאור עמים ארגיע.

והנה כשנדקדק על כל המצבים המתחלפים בעולם בענין גילוי משפטו זה ית' או הסתרו, נמצאם בהדרגה מסודרים בסדר גדול, והם חמשה וכמו שנבאר. וטראי אותם אחד אחד בזמניהם, שהיו ושיהיו עד סוף שלמותו של העולם שיהיה לעתיד לבא.

הנה הזמן הראשון היה כל שני אלפים של תוהו (סנהדרין צו ע"א), ובפרט בגלות מצרים, והיינו שזה הוא, זמן שהאל ב"ה מסתתר לגמרי מעולמו, כאילו ח"ו עזב ה' את הארץ, אינו רואה ואינו שומע מעשי בני האדם. ואז נקרא שאין מידת המשפט פועלת בעולם כלל, אלא היא רק ראויה להיות, ומצטרפת למציאות העולם, ומחוייבת מן הסדר שסידר האדון ב"ה את הנהגתו, שהרי באהבתו את נבראיו הוא משקיף ומתבונן, כביכול עליהם לדעת מה לעשות להם להביאם אל תיקון שלם. אמנם אינו אלא מחשב, ולא עושה, כי מסתיר הוא את משפטו המתוקן, ומניח העולם בתוהו ובוהו.

(קמג) אמרה הנשמה: אני צריכה ליכנס בתוך דבריך כדי שלא יתבלבל הדרוש בדעת, כי הנה אמרת ושנית דבר אחד שאינני יכולה להבין אותו.

(קמד) אמר השכל: ומה זה.

(קמה) אמרה הנשמה: אמרת שבשעה שהקב"ה מסתיר משפטו, אז העולם הולך בקלקול ותוהו ובוהו. אמור נא לי אחת משתים, לא תימנע, או שההנהגה תהיה בחסד או במשפט. אם ההנהגה היא בחסד, אם כן יהיה טוב לכל, ומאין שורש הויה ומציאות לרע, ואם ההנהגה במשפט, אם כן מה תאמר שהמשפט הוא נסתר, הלא כל הקלקולים הנמצאים בעולם אינם אלא תולדות המשפט ומידת דינו ית'. וזה אקיים לך משני טעמים, א', כי הרי אין שום רע וחסרון אלא מכה מידת דינו ית' והעלם טובו, וכבר פירשת לי הדבר למעלה בארוכה, והב', כי הלא אומר אתה שהסתר זה נעשה מפני שהעוונות גורמים כך, שיהיה הקב"ה מסתיר פניו מעולמו, אם כן הרי זה משפט ודאי.

(קמו) אמר השכל: ודאי הטבת לשאול, והנה איישוב לך כל הדברים האלה על נכון. הנה כבר פירשתי לך למעלה ששורש כל מציאות הטוב והרע שבעולם הזה, הוא יען הסתיר האדון ב"ה פניו טובו, ולקח מידה זאת הנותנת מקום אל הרעות מצד הסתר פניו, כענין שנאמר (תהלים יח יב) ישת חשך סתרו. ויש במידה הזאת שתי דרכים, הא', הוא בהנתן המקום לרעות להתגבר ולשלוט שליטה רבה, מבלי שיקום עליהם משפטו ית' לנקות העולם מהם, בהעמים את הרשעים ענשם, שאז כיון שלקה הרי הוא כאחיד (מכות כג ע"א), אלא מתולדות הסתר פני האדון ב"ה יהיה זה להיות רעת העולם רבה עליו ואין מרפא. והדרך הב', גם הוא תלוי בהסתר פניו ית', אך טוב הוא לעולם ובריותיו, וזה שיהיו סדרי הנהגתו ית' מסודרים במשפט ישר, אשר בכח הסדרים האלה ינקה העולם מן הרעות, אך לא בדרך החסד המוחה לפשעים ומחזירם לאין, אלא בדרך המשפט המזרה כל רע על ידי העונשים, כי עד שלא יגיע הזמן העתיד שהקב"ה בממשלתו ימחה החטאים, הנה אין דרך לניקיון העולם אלא יושר המשפט. ונמצא, שכשאני אומר לך מידת המשפט, רצוני לומר, המשפט הישר המנקה העולם מן הרעות. אך בהתעלם המשפט, היה בדרך קלקול ולא בדרך תיקון, דהיינו, לא שנמחים הפשעים, אלא שאדרבא העולם כמו נמאס, והרעה גוברת עליו. אז ההנהגה היא לפי ההסתר הגדול, שפני האדון ית' נסתרים מן הבריות, ואז משמש בעולם התוהו ובוהו.

ואמנם, יש לך לדעת הקדמה גדולה, והיא, שבאמת אין הקב"ה מואס יגיע כפיו לעולם ח"ו, ואינו עוזב ומניח את העולם, אלא בשעה שנראה כאילו העולם עוזב ממנו, הענין הוא שאדרבא, הרי הוא מחדש טובה לעולמו, ונפלאותיו ומחשבותיו תמיד כל היום רק לתיקונו של עולם, לא לקלקולו,

דעת תבונות עם מאיר הדעת

אלא שהוא מסתיר עצתו הסתר גדול מאד, ואז נמצא העולם כמו עזוב, ובני האדם סובלים עונשי הטאתיהם. וכך אמרו רז"ל (ב"ר פצ"א סי' י) על יעקב אבינו ע"ה, ויאמר ישראל למה הרעותם לי (בראשית מג ו) רב לוי בשם ר' חמא בר חנינא, מעולם לא אמר יעקב אבינו דבר של בטלה אלא כאן. אמר הקב"ה, אני עוסק להמליך בנו במצרים, והוא אומר, למה הרעותם לי, הדא הוא דכתיב (ישעיהו מ כז) נסתרה דרכי מה' וגו'. והיינו, כי כל זמן שהיה יעקב אבינו בצער על פרישת יוסף ממנו, הקב"ה לא היה אלא מגלגל גלגולים להמליך יוסף ולהחיות את יעקב בשלוה, אלא שמתוך שעצה עמוקה היתה, היה הצער עובר על יעקב. וזה בנה אב, שלכל עילוי שרוצה הקב"ה לתת לאדם או לעולם, הנה כל זמן הזדמן הטוב, אינו מזדמן ובא אלא מתוך עומק עצה נסתרת, ועל כן יקרה קודם לו צער. והרי זה כענין שאמרו ז"ל (ברכות ה ע"א) שלש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתנן אלא על ידי יסורין.

נחזור לעניננו, כי הנה המדרגה הראשונה במצבי העולם הזה הוא בהיות משפטו ית' נסתר, ואינו מתגלה לנקות הרעות מן הארץ, ובזמן ההוא אין הקב"ה נודע בעולמו. וכבר אמרנו אימתי היה זמן זה, היינו, בזמן גלות מצרים.

המצב השני הוא הזמן כזמן הזה, אשר אין נביא וחזוה, ואין אתנו אותות ומופתים לחייב כל האדם להכיר גדולתו ית', אמנם יהיה איזה גילוי יותר, ואיזה ידיעה מגדולתו ית'. ותראי כי גלות מצרים, ודאי לא היה כגלות ההוא לפניו ולאחריו, שהיו ישראל משוקעים בעבודה, ולא היתה תורה, ולא היו ישראל אומה נבדלת בחוקותיה ומצוותיה כיום הזה, ולא היו בני אדם מכירים שמו של האדון ב"ה כלל ועיקר. ואמנם עתה הנה יש תורה, ועל כן אף על פי שאנחנו בגלות, לא יקרא זמן של תוהו, כמו שקראו לשני האלפים הראשונים (עי' סנהדרין צו ע"א), כי יש התורה, כמו שביארנו, שכבר ניתנה מן השמים, והינה בדינו לעולם ולעולמי עולמים, תודה לאל, ושמו של האדון ב"ה נודע בעמים. המצב השלישי, זמן שהקב"ה תופס ממשלה על עולמו באותות ומופתים, גלוי לכל העמים, לדעת שה' אלהים בישראל, והיינו, כל זמן הבית הראשון והשני. ואמנם תביני שאפילו הגילוי הזה הוא גילוי מבהוץ, פירוש, שאין כאן גילוי אלא מצד הפעולות לבד מכה המופתים הנראים, שאם היו אותם המופתים חסרים, הרי לא היתה האמונה מתבררת. אמנם אין זה תכלית הגילוי, מה שהקב"ה רוצה שיהיה כבודו נגלה בעולמו.

המצב הרביעי הוא, שיתגלה הקב"ה לכל בריותיו מצד הידיעה וההשגה, לא מצד המופתים, אלא שיראו כבודו ית' וישיגוהו בריבוי הדעת והחכמה. והוא מה שנאמר (ישעיהו יא ט) כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים, וכתיב (ישעיהו נב ח) כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון, ונגלה כבוד ה', וראו כל בשר יחדו, שאז לא יצטרכו אותות ומופתים לאמת האמונה, אלא מצד הידיעה וההשגה, ככל הנביאים וכל המלאכים המכירים האל ית' מצד השגתם, וזאת היא ידיעה ברורה ואמיתית, שלא יפול עליה שום ספק. וכן היתה השגת כל ישראל על הר סיני, דכתיב (דברים ה ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש, ואומר (שמות כ יט) כי מן השמים דברתי עמכם, ונאמר (שמות יט ט) בעבור ישמע העם בדברי עמך, וגם כך יאמינו לעולם, שלא תהיה האמונה מצד המופתים, שבנפול איזה ספק במופתים עצמם תתבלבל האמונה, אלא ידיעה ברורה מצד הראייה והשגה, שאין שם ספק כלל¹⁷¹.

ואמנם הנה למציאות האדם יש עילויים, ולפי עילוי מציאותו וזיכוכו, כן תרבה לו ההשגה והידיעה, וזה פשוט. וזה כלל.

- מאיר הדעת -

¹⁷¹ עי' אות קף בשם הרמב"ם, והערה 218.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

והרי זה כלל ההדרגה שעשה הארון ב"ה למידת משפטו מתחילתה עד תשלומה, כי בתחילה אינו אלא ראוי להיות ומזדמן להעשות, אך לא נעשה. ואחרי כן מתגלה מעט, ועם כל זה אינו נקרא מגולה, כי עדיין צריך להוסיף בו ענינים שיעידו עליו, שהם המופתים והנסים. ובהגלותו באותותיו, הרי נשלם מה שצריך לגילוי המשפט, אך מצד מה שהוא [חוי] ממנו. ועוד יש תשלום גילוי מצד עצמו, פירוש, מצד הידיעה וההשגה, שהוא עצמו יהיה מושג. ועוד יש תוספת גילויים יתירים ממנו כפי התעלות מציאות הצריכים להשיגו.

והנה אראך דבר נעים, איך לכלל ההדרגה הזאת יש דוגמה בעולם. (קמז) אמרה הנשמה: ודאי אחפוץ לשמוע אותו.

ה' מצבים בעולם

(קמח) אמר השכל: תראי יצירת האדם בהדרגותיה. כי הקב"ה היה יכול להוליד האדם משוכלל בכל שלמותו ודאי אם היה רוצה, כי אין לו מונע, והוא לא כן עשה, אלא כמה חסר האדם ביום לידתו, והוא הולך ומשתלם מעט מעט. ותמצאי שהוא מראה ממש על כבודו ית' והנהגתו בגילוי ממשלתו, כמו שהוא מסבב ומנהג את העולם בחמשת המצבים שזכרנו, שהם הם גדולתו של העולם שהולך וגדל כגדלותו של האדם, וכבודו של מקום שהולך ומתגלה בהדרגה הגדולה הזאת.

הנה ראשית מציאותו של האדם הוא על ידי החיבור של השותפים בו, הם אביו ואמו, הם הם נגד המולידים אשר לכל תולדה. ואמנם הוא סגור בבטן אמו כל ירחי העיבור. אחר יולד וייצא לאויר העולם, ושוב יגדל מעט מעט הלך וגדל. והוא אינו מושלם עדיין, לא בקומתו ולא בדעתו, עד שיעמוד על צביונו. והנה בתחילה ישתלם בדעתו עד שיתחייב במצוות, והוא בן י"ג, ועם כל זה עדיין אינו שלם, ועודנו נער. אחר כך ישתלם ויעמוד על פרקו לגמרי. ומשם והלאה יש לו עילויים על עילויים בבואו בימים, בהידור הזקנה, ועמרת שיבה, ומעם זקנים, אשר רוב שנים יודיעו חכמה. והנה כל זה דוגמה לסדר מעשיו בהדרגה אשר זכרנו למעלה. ונמצא שהאדם עצמו, שהוא הנהוג ממנו ית', מראה בעצמו ההנהגה אשר הוא ית' מנהגו, וכבר זכרנו מזה למעלה.

(קמט) אמרה הנשמה: ודאי דבר מתקבל מאוד הוא, שיהיה דמות האדם רומז לסתרים עליונים ממעשיו ית'.

(קנ) אמר השכל: וגם כל שאר בריאות העולם הם כך, כל אחת ואחת דוגמא לאחד מסתרי הנהגתו ית', וכיוונה המחשבה העליונה לעשות לכל סדרי הנהגותיה דוגמא בעולם הזה. ומכאן נמשך רוב המון הבריות, שכל בריה ובריה מראה על אחד מסדרי הנהגתו ית', ונידונים כל מקרי הבריה ההיא, בכל צורותיה וסגולותיה, על פי עניני הסדר ההוא העומד ליראות בו, עד שנמצאו כל מידותיו ית' כמו שרשים, והבריות ענפים להם ממש, שמציאות הבריות האלה תלוי במציאות המידות ההמה. וכבר מזה נמשכו מראות הנביאים, שברצות הארון ב"ה להראות להם מידות ממידותיו, הנה בדמות הנבואי הראה להם האריה והשור וכל שאר הענינים שבאו בנבואות, וזה פשוט.

ונשלים עתה הענין שאנחנו בו, כי הנה לפי מה שביארנו, נמצינו למדים שלכל מידה ומידה יש ענין המידה ההיא, וכח המידה ההיא, פירוש, הכח איך תוכל לגלות הענין שבחוקה. כי המשפט הוא כלל דרכי השכר ועונש, אם לחסד אם לשבטו, נכללים בשלושה ראשים, שהם, מידת החסד, מידת הדין ומידת הרחמים. אך כח היגלות המשפט הזה על פי דרכיו, הוא המשתנה מעת לעת, שהוא מתרבה או מתמעט, ונמצא הגילוי חסר או יתר. הא למה זה דומה. לבני האדם שדמותם בכל

דעת תבונית עם מאיר הדעת

איבריהם שוה, אך הכח מתחלף מאחד לשני הרבה מאוד, על כן יעשה אחד מה שלא יעשה חברו, ובאדם אחד עצמו יהיה שינוי בכחו מזמן אחד לזמן אחר, וזה פשוט. כן הדבר הזה, שהאל ית' מנהג העולם במידת משפטו זאת תמיד, ויקיים כל חוקות הבריאה התלויים בדרכי משפטו, אבל בהיגלות יותר או בהתעלם, וכמו שביארנו. וכאן נמצאו ההבדלים שבין ימים לימים בכל ימות השנה, שיש ימי הקודש וימי החול, וההבדל ביניהם, גילוי פחות או יותר מהשגחתו בבחינת הקדושה, וכמו שנבאר עוד לפנים בס"ד. ואמנם, בהיות כל דברי ההנהגה חקוקים דבר דבר וסיבותיו, הנה ודאי צריך שהסיבות יספיקו לכל מה שיש להבחין בתולדותם ודאי, ועל כן יצטרך לנו להבין בפרט ענין הסיבות לדברים, ואיך הם מולידים את תולדותם, לדעת מה שמתחלף בתולדה. ואמנם כדי שנבין הענין הזה היטב צריך שנעמיק בו יותר, וכמו שתשמעי עתה.

(קנא) אמרה הנשמה: וכי לא טוב הדרך שדרכנו עד כה. ואין הידיעות האלה מספיקות להבין דרך התנהג הבריאה.

(קנב) אמר השכל: טוב וישר מה שאמרנו. אמנם צריך לדעת שעל פי כוונת ההנהגה נעשה מהות הנבראים הנהוגים, וזהו העומק שאני אומר לך שצריכים אנו לדעת עתה, והיינו, מציאות מהות הברואים, וכל מקריו המתחלפים לעומת ההנהגה להשתוות לה.

הנה כבר שמעת ענין תעולם השפל הזה, שהוא מקום חשוך ופחות, שכל הענינים המתילדים בו הם ענינים חשוכים ופחותים. וכבר שמעת גם כן איך כל מה שיש במציאות הוא דבר מחדש מרצונו, ותלוי רק בגזירתו ובמאמרו. ונמצא שהיות המקום הזה בחשכו, זה ודאי תלוי במאמר פיו ית', שמעמידו בתכונה זאת. והרי אם היה רוצה היה יכול להגיה חשכו הרבה, ולעשות ענינו יותר נישא ונכבד, וזה פשוט. ואמנם בענין ערך מציאות העולם והאדם, אם ביקר ואם בשפלות, יש לנו מקום רחב ידים מאוד לעיין ולהתבונן בו, כי נמצא בזה חכמה עמוקה להבין כמה מעלות של עילוי והשפלה יש לאדם בעולמו. ובאמת הפרטים אין להם סוף כלל, אך הכללים אינם כל כך, והם מפתחות גדולים להבין סתרים גדולים ממעשיו ית'.

ונאמר עתה, כי הנה כשרצה האדון ב"ה לנהג את עולמו במידת המשפט, שהוא דרך השכר ועונש, הוצרך שימצא בעולם הטוב והרע, וממילא שיהיה האדם בנוי בתכונה אחת, ונהוג בהנהגה אחת, שיוכלו ליפול בו שניהם, הטוב והרע, בשיקול אחד. מה שאין כן אם היה רוצה האדון ב"ה לנהג את העולם לפי טובו ואור פני חסדו, שאז כל הבריות יש להם להיות נשלמות ומתוקנות מהארת פניו ית', ולא יהיה רע בעולם, ומציאות האדם יהיה מעולה, שלא יפלו בו הרעות, ולא יהיה מקום בו אלא לטוב, ליקר, להארה ולחכמה. על כן נמצא, שמציאות האדם בשפלותו ועילויו תלוי בדרך הנהיגו ית' את האדם עצמו, כי לפי מה שירצה בהנהגתו, ירצה במציאותו. על כן במידת המשפט תלוי השפלת העולם, להיות הוא ועניניו שפלים ופחותים. וזה ענין מה שביארתי לך למעלה כבר מענין השפעתו ית', שלהיותה השפעתו ית"ש, לא היתה ראויה להיות אלא השפעת קדושה רבה ודברים יקרים ונכבדים, אלא שרצה הקב"ה להלבישה בדברים שפלים שאינם ראויים לה, אלא שכך צריך לעולם השפל הזה לפי התכלית המכוון בו.

ואולם אף שהעולם הזה שפל וחשוך, הנה כשנדקדק בו נמצא שאינו חשוך לגמרי שלא יהיה בו אור כלל, אלא יש בו דברים של הארה, פירוש, כי החומריות הגופני המתיהם לבהמיות השולט בעולם הזה, זהו החושך שאנחנו מכירים בו, אך אינו משולל לגמרי מאיזה דברים של הארה, דהיינו מה שאינו חומריות אלא רוחניות, כי על כל פנים יש הידיעה והחכמה בבני אדם¹⁷², ויותר מזה, יש

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

התורה, יש רוח הקודש, כולם דברים שאינם מחוק החומריות. מכל אלה נלמד שיש בעולם הזה הרכבה של חושך ואור, ונבין מדרגות חשכו ומדרגות הארתו בכל העתים והזמנים, ונבחין מדרגות החושך לבד ומדרגות ההארה לבד, ואז נבוא עד תכונת כל המקרים המתחלפים בו. ואמנם החושך וההארה, כבר שמעת מה היא ומה מקורה, פירוש, כי חושך הוא כל החמירות והטבעיות הנופני, והארה הוא כל הרוחניות, שזה מה שנבדלים בו הנבראים התחתונים השפלים שאינם קדושים, מן העליונים שהם קדושים, לפי שכולם הארה ואין שם חומר. ומקור החושך הוא, שאין הקב"ה משפיע שפע רוחני, כמו שהיה ראוי להיות שפע אלקי, אלא משפיע שפע לפי בחינת העולם השפל הזה. ומקור ההארה, שהקב"ה ישפיע שפע אלקי ממש, רוחני וקדוש.

ונאמר עתה, כי בהיות האדון ב"ה רוצה לנהג העולם במשפט, אז ישעבד, כביכול, השגחתו למעשי התחתונים, עד שמעשיהם הטובים יעוררו השגחתו לטובה, והרעים ימנעו מהשגחתו ההטבה, וכמו שביארנו ענין זה למעלה כבר. וברצותו לנהג העולם באהבתו לבד, ישתמש מממשלתו שאינה משועבדת לשום חוק, ואינה צריכה לבריותיו כלל, כענין שנאמר (ישעיהו מח יא) למעני למעני אעשה¹⁷³, ואז אין מקום לרע כלל, אלא לטוב. ועל כן, בנהגו את העולם באהבתו זאת ובממשלתו, כמו שביארנו, אז ישפיע שפע אלקי וקדוש על כל הבריות, שיתקדשו בו, וכמו שכתוב (ישעיהו ד ג), והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו. אך ברצותו לנהגו במשפטו, לא ישפיע שפע רוחני אלא מה שראוי לגשמיות לבד.

נמצאו בידינו שלוש מדרגות השפעתו ית': הראשון, ההשפעה של הגשמיות, שעושה הדברים השפלים. והשנייה, השפעת הרוחניות הגמור, פירוש, שיהיה כל העולם מתהלך בדרך הקדושה לגמרי בכל חלקיו. והשפעה השלישית, היא השפעה המרכבת ההארה בתוך החומר, פירוש, שנותנת מציאות דברים רוחנים אפילו בזמן הגשמיות הזה, ואינם משנים הגשמיות כמו השניה שזכרנו, אלא משתפת אליו ההארה באותה המדרגה שמשתפת¹⁷⁴. ואמנם ההשפעה השלישית הזאת אינה ממין ההשפעה השנייה, כי הרי אותה השפעה מעברת החושך של החומריות, וזאת אינה מעברת. אמנם היא פחותה מן השנית, ורק נגזרת ממנה, כי גם היא ענינה רוחניות והארה. אבל הבורא ית"ש שחידש כל מציאות הנמצאות, חידש כל המינים האלה בהשפעה, דהיינו, מין השפעה מקדשת לגמרי המושפעים ממנה, ומן המין הזה נזר מין השני, שמקדש, אך לא לגמרי את המושפע ממנה. ועוד חידש המין הראשון שזכרנו, שהוא השפעה של גשמיות, לא יותר. ועוד הרכיב שני המינים, השני והראשון, בהרכבות ידועות מה שרצה, ובהרכבות מתחלפות, שבזמן אחד ירבו ובזמן אחר ימעטו, ויעשו תולדות מתחלפות במציאות העולם הזה. ומן ההרכבה הזאת יולד היות אפילו באדם הגשמי דברי ההארה, ובפרט, התורה בעולם, ורוח הקודש באדם, וכמו שביארנו.

והנה כאן הוא ביחוד מקום התחלף הזמנים לחול ולקודש, כי ברבות ההרכבה מן ההשפעה הרוחנית בהשפעה הגשמית, תרבה ההארה על החומר בבני האדם. ויום שבת קודש הוא קדוש מכל שאר הימים, יען בו הירבה האדון ב"ה להשפיע בהשפעות רוחניות ואלקיות שזכרנו, וכל שאר הימים הטובים במדרגותיהם כך הם, ימים שההשפעה הרוחנית רבה בהם בסדר המדרגה הראויה.

- מאיר הדעת -

¹⁷³ עי' אמנם הגמ' סנהדרין צח ע"א לומד מכאן שאין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או כולו חייב, אמנם מהזהר משמע שזה בזכות, עי' תיקו"ז (כד ע"ב) וכן זהר ח"ג קכב ע"א.

¹⁷⁴ עי' פע"ח (שער הברכות - פרק ה): והנה מאחרי שעיקר הארה זו, הוא יסוד דאבא שהם החסדים שלו, ולכן אח"כ רומזים בברכת אשר יצר ומפליא לעשות, שהוא סוד פלא יועץ, שהיסוד דאבא נקרא פלא, בסוד פתחי לי אחותי, שר"ת פלא, והוא ממתק הבשר, שהם הגבורות של עשיה, כמ"ש לקמן.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ועוד אודיעך הקדמה עיקרית, והיא, כי הנה כבר ביארתי לך ההשפלה הקדומה בחוק האדם, וההשפלה שנשפל אחרי חטא אדם הראשון, כי היה ערך הגופניות הראשון כרוחניות אחר ההשפלה. ואמנם צריך העולם להתעלות מהשפלותיו, ועל זאת ההנהגה הולכת וסובבת, וכמו שביארנו לעיל כבר. ואמנם צריך בתחילה שישתלם העולם במצבו התחתון, בהתרבות בו כל ריבויי ההארה שיכולים לימצא בו לפי ערכו התחתון, או¹⁷⁵ יהיה לו עילוי ממצבו, ויקבל כל השייך לו לפי העילוי ההוא, ועל דרך זה יתעלה מעילוי לעילוי.

(קנג) אמרה הנשמה: ודאי כל אלה הקדמות מצטרכות לבאר מצבי האדם בעולמו, ומה נגזר עליו בכל עתותיו:

(קנד) אמר השכל: עתה נשוב לענין המשפט והאהבה שזכרנו למעלה. כי כבר שמעת ששני ענינים הם מה שיש לנו להבין במעשיו ית', ומתחברים זה בזה, והיינו, ענין מידות ההנהגה וענין מהות הנהוגים ומצביהם, והם מתחברים ונקשרים ענין בענין, וכמו שביארנו למעלה.

ונשלים ענין ההנהגה. שכבר שמעת איך המוסר עצמו נולד מן האהבה, כענין הכתוב שזכרנו למעלה (משלי יג כד) ואוהבו שחרו מוסר. כי האב האוהב את בנו לא יחפוץ שיתמלא הבן מידות רעות, אבל מאהבתו אותו יסדר לעצמו סדר הנהגה להתנהג עמו בתבונה רבה, עד שישיר דרכיו. ומשם והלאה (משלי כג כד) יולד חכם וישמח בו, והוא כאב את הבן ירצה, להיות הבן מתחטא אל אביו ועושה לו רצונו. ונמצא, שמאהבתו אותו ירצה ודאי לחבבו כשילך בדרך טובים, ולתת לו שכר גדול, ומאהבתו עצמה שרוצה בטובתו ולא ברעתו, ירצה ליסרו אם יקלקל מעשיו, ומאהבתו עצמה ירצה להתהלך עמו בדרך הממוצע, שמאל דוחה וימין מקרבת (עי' סוטה מו ע"א). הרי שממקור האהבה עצמה נובעים שלושת מידות המוסר, דהיינו, החסד, הדין, והרחמים הממוצעים. ומתולדות האהבה להיות המוסר אפילו בזמן שהוא נעשה, ממותק ולא באכזריות חימה ושטף אף, ולהיות קשה לכעוס ונוח לרצות. ומתולדותיה גם כן ומפעולותיה להיות לפעמים עובר על מידותיו לגמרי לעשות צדקה גמורה, שאין משגיחין בכף מאזנים כל עיקר, אלא כחפץ חסד מרבה להטיב.

נמצא, שכאשר נבחין פעולת האהבה הזאת, נמצא ששני דברים יש בחוקה, הא', אהבת החסד והחפץ בברכה וטובה, שזה עיקר ענינה, והוא פונה לשני ראשים, דהיינו, הראש האחד פונה למתק המשפט והמוסר אפילו בעת העשותו, שלא תבער אש הקנאה ועברת ה' ח"ו, ולא יהיה העולם כלה בו, והראש השני מביט להיות מעביר על הדין לגמרי בשעה שיצטרך העולם לכך. והוא הענין שהבאנו פעמים רבות למעלה (ברכות כ ע"א), וחנותי את אשר אחון, אע"פ שאינו הגון. הלא זה ענין י"ג מידות של רחמים שאינם חוזרות ריקם (ר"ה יז ע"ב). ופשוטו של מקרא מוכיח דכתיב (שמות לד ו) ויעבור ה' על פניו, דהיינו פנים של זעם, וכענין שאמרו (ברכות ז ע"א) פני ילכו, אלו פנים של זעם.

וההבחנה השניה אשר נבחין בחוק האהבה היא, שממנה עצמה נובע המשפט בכל סדריו הכלליים, שהם, החסד דין ורחמים, והפרטיים שהם המשלימים ענין אלה השלוש שזכרנו. והנה הגזירה במידת האהבה היא הנותנת מקום למידה זאת, ובחוקה יש בכח לעשות המשפט גם כן, וכמו שביארנו. אמנם אם לא היתה באה הגזירה גם כן להוציא לפועל מידת המשפט הזה, הנה לא היה מוכרח שימצא כלל, כי כבר אין הכרח אצלו ית', אלא הכל רצון פשוט. אמנם בבוא הגזירה שיצא המשפט מן הכח אל הפועל, אז יצא. ותדעי שלכל דבר יש סדרים ותנאים פרטיים ומיוחדים להשלימו, פירוש, יש מידת האהבה וסדריה המשלימים ענינה, יש מידת המשפט וסדריה המשלימים ענינה כמו כן. ואמנם גם דבר זה שיצא המשפט לפועל מן האהבה, גם לו יהיו סדרים המשלימים

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ענינו, פירוש, המשלימים היציאה הזאת, כי החכמה הולכת לפרט ההבחנות עד כחוט השערה, וכל המרבה להבחין הרי זה משובת. והגם שהפרטים אי אפשר לעמוד עליהם מפני רובם, אך הכללים ראוי לנו להכירם.

והנה אחר שבאה הגזירה גם על יציאת המשפט לפועל, הנה יצטרך ההשקפה על הבריות כולם כפי מה שהם, לראות מה הוא המצטרך להם לפי דרכם, ומה יהיה המשפט אשר יווסד לצרכם. ואף זה הנה יווסדו בתחילה בכלל, ראשי סדרי המשפט הזה, ואחר כך יבחנו כל הדרכים אחד אחד, להבין דבר מתוך דבר, ולהשקיף על כל הפרטים ליסודם על נכון, וזה פשוט, שאין פרט בלא כלל שיקדם אליו. ואחר כל ההשקפה הזאת יושמו המשפטים על סדריהם, כי ודאי לא יהיו המשפטים בלא טעם מספיק לכל פרטיהם. אמנם המשפטים ענין אחד, וטעמיהם ענין אחר, ואין לנו לערבם זה עם זה. אבל נדע שכל המשפטים אשר שם האל ית' לכל צבא השמים והארץ, וכל ההנהגה שהוא מנהג אותם, הם מסודרים לפי מה שהשקיף בחכמתו ותבונתו על כל הנבראים, לגזור את המצטרך להם, ולשום אותו חוק בהנהגתו. ובהשקפה הזאת יוכלו כל טעמי המשפטים האלה, שמי שידע אל מה השקיף האל ית', ועל מה התבונן בשומו משפטו (זך), ידע טעמי משפטו. ובגלותו סודו לנביאיו, ויודיע משפטיו להם, יודיעם מתחילה על מה פקח עיני השקפתו, ועל מה התבונן לשום כל סדרי המשפטים האלה. ונמצא שהשקפתו זאת בכלל ובפרט היא המוליכה את המשפט בכל סדריו וכל התלוי בו, ובה תלוי שנות את המשפט וסדריו לפי הצריך בכל העילויים או ההשפלות המצטרכות לעולם, וכל תיקון חדש המצטרך לו, דבר בעתו. ואמנם ההשקפה הזאת לא תחסר לעולם, ותולדתה להעמיד העולם על קיומו בכל עת ובכל שעה ובכל רגע, ובעתו ושעתו. עוד תחדש לעולם עילויים ויתר עוז כמו שמצטרך לתיקונו. והנה עוד יש לנו להעמיק בהבנת הענינים, לבוא עד תבונתם.

(קנה) אמרה הנשמה: ודאי לחכמה אין סוף, ולעמוד על דברים של דברים צריך הרבה. (קנו) אמר השכל: אבל על כן נאמר (קהלת ז כג) אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני. ונבוא אל הענין. הנה מה שיוצא לנו מכל אשר דיברנו עד כה, הוא, כי הנה הארון ב"ה כבר שמעת שהוא נעלם מהשגת כל נבראיו לגמרי, ואין ענינו שום אחד מן הענינים הנתפסים מדעתנו ומצטיירים ממחשבתנו. ואמנם רצה להשפיע ממנו איזה השפעות המתיחסות ונאותות לנו, אשר בעבורן אנחנו מיחסים לו כל תואריו הרבים, ומספרים תהילותיו לפי מיעוט כוחנו לבד. ודבר זה כבר פירשנוהו למעלה, כי הוא ית' חידש לפעולתו והשגחתו איזה מידות וחוקים אשר ניחסם אליו, כמו שיחס המידות והתכונות לנפש. אבל כבר נודע לנו ההפרש גדול שבין אלה לתכונת הנפש, כי הנפש מוטבעת באותם התכונות, והם ענין נוסף בה על עצמותה, ובארון ב"ה לא נדמה ח"ו כן, כי רק נדע שבאלה המידות הוא פועל, אך לא שיהיו אלה תכונות טבועות בו ומקרים נוספים עליו ח"ו, כי כבר ידענו היותו משולל מכל מקרה ומכל מה שאנו מבחינים בנבראיו. ואין אנו מזכירים מידות אלה לו, אלא מצד מה שנעשה בנו מהשפעתו והשגחתו, אך לא שנבין איך הם המידות האלה בו כלל. ודבר זה כבר בארנו אותו במקומו, וכבר הרחיב לדבר על זה המיוחד שבמחברים הרב הגדול הרמב"ם זלה"ה בספר המורה שלו.

אמנם ידענו ודאי כי גם אלה המידות שאנו מבחינים בפעולתו, אינם אלא דברים מחודשים ממנו לצרכנו, כפי ערכנו ולא כפי ערכו כלל. וכלל המידות האלה שחידש לפעולתו, הם מקורות כל הנעשה בכל זמן בנבראיו. והנה הם ערך סדר הנהגה מעולה מכוונת לתכלית השלמת כל הנבראים, כולם ענינים בהדרגה, ענין גבוה מענין, עד רום כל הענינים הנכלל במידות האלה. ואמנם הבחנת ההדרגה הזאת אינה נעשית אלא מן הפעולות, כי כשנקבץ כל מה שנפעל ממנו ית' בנבראיו, ונגדור כל דבר לאמיתו, ונעריך כל הפעולות האלה קצתם עם קצתם, נמצא בהם הערך הזה בהיותם

דעת תבונות עם מאיר הדעת

פעולה נכבדת מפעולה, על כן נקראת גבוהה ממנה. וניחם המידות לו ית' כפי הפעולות הבאות ממנו, וכסדר הפעולות ניחם הסדר והעהך¹⁷⁶ למידות. והנה נמצא לחכמים אשר הבינו סדרי ההנהגה, שגזרו היות המידות האלה, וממילא הפעולות הנמשכות מהם, מתקשרות אלה באלה בדרכים רבים וענינים רבים. כי אף על פי שכל מידה היא ענין בפני עצמו ודאי, אמנם רצה הארון ב"ה ועשה כלל כל המידות מתקשרות קצתם בקצתם, עד שלהשלמת ענין האחד יצטרך עזר השני באותו השיעור וחלק המצטרך. ויש חכמה עמוקה בענין הקשר הזה, לדעת התחברות כל עניני ההנהגה, כטבעות השלשלת הנכנסות אחת באחת¹⁷⁷. והרמב"ם זלה"ה אמר בפרק נ"ד מן המורה שלו חלק א', זה לשונו, אמרו "כל טובי", הוא רמו להראות אותו הנמצאות כולם, רצה לומר בהראות אותם לו שישגי טבעם והקשרם קצתם בקצתם, עכ"ל. כי הנה יש שיתקשרו מידות אלה קצתם בקצתם בדרך סיבה ומסובב, ויבחן בקשרם כל מה שמצטרך ליחס הסיבה ומסובב שלה. ויש בדרך השיתוף לדבר מן הדברים בדרך העזר, רב או מעט, ויש בדרך ההשפעה והקבלה, דהיינו שיצא חידוש עניף אחד מאחת מן המידות, ויקובל החידוש ההוא מן האחרת.

והנה אתן לך דוגמא לדבר, אדם המתבונן על דבר אחד שיראה, וירצה להשיג ענינו, הנה בתחילה ישמש בו כח הציור, לצייר הדבר ההוא בדעתו. ואמנם, אם לא ישתמש בכח האחר, לא יעשה בדעתו אלא הציור. אך אם ירצה להבינו, הנה יתעורר בו כח ההתבוננות, ויקח הדבר בו, ויחלקהו וינתחהו ויחזור ויחבר חלקיו, להבדיל מה שצריך להבדיל, ולחבר מה שצריך לחבר, עד שיקח לו ממנו ידיעה שלמה. וכל אלה דברים שצריך שיעשו ודאי בנפש האדם מרם ישיג הענין המבוקש, אף על פי שאין הפעולות האלה גשמיים כי אם רוחניים, אך צריך שיעשו. והנה פה מצאנו שיצא הנושא המצוייר בכח המצייר ממנו, וינתן אל כח ההתבוננות לעשות בו את שלו, כמו שביארנו. הרי זה חיבור מידות על דרך ההשפעה והקבלה, וזה פשוט. והנה נמצא בסדרי ההנהגה שכל מדרגה תחתונה תסובב מן העליונה ממנה, וגם תצטרך לה, עד שלהשלמת עניני התחתונה

- מאיר הדעת -

¹⁷⁶ והעהך?

¹⁷⁷ הנפה"ח מביא את זה על ענין זו אפילו שהוא רק על הי' וצ"ע

עי' זהר ח"ג י ע"ב: האי רקיע עביד שלמא בינייהו ועלמא לא מתקיימא אלא על שלום תא חזי קב"ה אקרי שלום הוא שלום ושמיה שלום ואתקשר כלא בשלום רבי אבא אמר חמינא דהאי שמא קדישא עלאה כלא הוא שלום וכלא חד וארחן מתפרשן להאי סטרא ולהאי סטרא (ס"א כאן חסר התחלת המאמר) יו"ד דשמא קדישא אתקשר בתלת קשרין בגין דא האי י' קוצא חד לעילא וקוצא חד לתתא וחד באמצעייתא בגין דתלת קשרין אשתלשלו (נ"א אתקשרו) בה חד קוצא לעילא כתרא עלאה דהוא עלאה מכל עלאין רישא דכל רישין והוא קאים על כלא חד קוצא באמצעייתא דהוא רישא אחרא בגין דתלת רישין הוו וכל חד וחד רישא בלחודוי ועל דא קוצא דאמצעייתא דא הוא רישא אחרא דנפיק מקוצא דלעילא והוא רישא לכל שאר רישין לאתבנאה שמא קדישא והאי רישא סתימא דכלא רישא אחרא תתאה הוא רישא לאשקאה לגנתא והוא מבוע דמיין דכל נטיעין אשתקיין מניה ודא הוא י' בתלת קשרין ועל דא שלשלת איקרי כהאי שלשלת דאתקשר דא בדא וכלא חד: תרגום: הרקיע הזה עושה שלום ביניהם, והעולם אינו מתקיים אלא על שלום. בא וראה הקדוש ברוך הוא נקרא שלום, הוא שלום ושמו שלום, והכל נקשר בשלום. רבי אבא אמר ראיתי שהשם העליון הקדוש הכל הוא שלום, והכל אחד, והדרכים נפרדות לצד הזה ולצד הזה. יו"ד של השם הקדוש קשורה בשלשה קשרים, משום זה הי' הזו קוץ אחד למעלה וקוץ אחד למטה ואחד באמצע, משום ששלשה קשרים השתלשלו (התקשרו) בה קוץ אחד למעלה, כתר עליון, שהוא עליון מעל כל העליונים, הראש של כל הראשים, והוא עומד על הכל. קוץ אחד באמצע שהוא ראש אחר, משום שהם שלשה ראשים וכל אחד ואחד ראש לבדו, ולכן הקוץ של האמצע זהו ראש אחר שיוצא מהקוץ שלמעלה, והוא ראש של כל שאר הראשים, שיבנה (ממנו) השם הקדוש, והראש הזה הוא סתום מהכל. ראש אחר תחתון הוא ראש להשקות את הגן, והוא מעיין המים שכל הנטיעות נשקות ממנו, וזהו י' בשלשה קשרים, ולכן נקראת שלשלת, כמו השלשלת הזו שנקשרה זה בזה והכל אחד.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

עצמה יכנס בדרך נסתר קצת, שיעור מה שיכנס מן העליונה עצמה. ונבחין לתחתונה עצמה סיבה קרובה וסיבה רחוקה. וכל זה לרוב דקדוק ההשערה, שהכל משוער בתכלית חכמה עמוקה.

כללו של דבר, חידש האדון ב"ה מיני השפעות משוערות בערך וסדר והדרגה, שמכללות כולם, לפי ענין כל אחד ואחד, ולפי התקשרם זו בזו בכל מיני התקשרות שהם נקשרות, ולפי כל מדרגותיהם, תצא הנהגה שלמה, היא ההנהגה שהאדון ב"ה מנהג את עולמו מיום היבראו עד תכלית השלמתו. ויש לנו להבין בכל אלה מה שתלוי בסדר ההדרגה והערך לפי סידורם, ומה שתלוי בהבחנת ענינם, כי יש מידות והשפעות לפי הנהגת השכר ועונש, הנותן המציאות לטוב ורע, ויש לפי ענין יחוד ממשלתו ית', המשלים כל החסרונות. ובמידות השכר ועונש עצמם יש מהם על פי מידת חסדו, ויש על פי מידת דינו, ויש על פי מידה ממוצעת, וגם כל אלה בכמה דרכים ובכמה מזגי ענינים. יש מיני השפעות לפי ענין החושך של החומריות, שיש בחוקם להחשיך ולעבות הענינים הנולדים בעולם. ויש לפי ענין ההארה הרוחנית והאלקית, שבחוקה להגיה החושך ולהאיר לנבראים, ובענין הזה כמה הדרגות נמצאות של בחינות גבוהות זו מזו. ועל כל אלה הענינים, צריך להשקיף מי שירצה להבין, עד מקום שהיד האנושית מנעת בהנהגתו ית'. וצריך לדעת השרשים והענפים, פירוש, מיני ההשפעות האלה וסידוריהם והנולד מהם, בין בבריות ובין במקריהם. וכלל כל הענינים האלה יתבאר לך כשתתישבי על כל מה שביארתי לך עד הנה.

והעיקר מה שהזכרתי לך, שמלבד ידיעת סדר ההנהגה על צד הפעולות הנפעלות בעולם, הוא ידיעת מציאות ערך מעלת הבריות לדקותם ורוחניותם, או לגסותם וגשמיותם, לגבהם ויקרם, או לפחיתותם ושפלותם, שהכל נמשך מכח מיני ההשפעות האלה שחידש האדון ב"ה. שלפי שלמותו היה כל הנברא שוה בתכלית היקר והדקות הנעלה, ואמנם חידש מיני ההשפעות אלו שענינם כל ההדרגות והשינויים הנמצאים בענין זה בבריאה. ונמצא, שכל זה תלוי בהשפעות המחודשות האלה ובסידוריהם. ועוד לפניך אדבר עוד קצת מזה.

ואמנם די עתה במה שהודעתך לישב אותך על ענין ההנהגה העמוקה במין האחד שבחוקי הנהגת השכר ועונש, דהיינו חוקי ההשפעה. עתה נבוא אל המין השני, שהוא חוקי הקבלה. (קנו) אמרה הנשמה: הנה שמעתי עד כה הקדמות גדולות ומבוררות שישבו אותי ודאי, והוציאוני ממבוכת ספקות רבים שהיו מבלבלים אותי. הנני עתה לשמוע שאר דברי פיך שישלימו לי הישוב על כל המצטרך לי.

(קנח) אמר השכל: הנה עד עתה דיברנו מענין השפעתו ית', המולדת בעולם כל המעשים המתחדשים בו. אמנם עתה יש לנו לבאר ענין מציאות התחתונים בכל השינויים המשתנים במציאותם, ובכל החוקים החקוקים במציאותם. והנה גם זאת השפעה מהשפעותיו ית' ודאי, אבל עם כל זה היא מין בפני עצמו. כי שאר ההשפעות הוא מה שהקב"ה משפיע אל הנמצאים, וזאת ענינה מה שהוא במציאות הנמצאים, שגם זה ודאי אינו אלא תלוי במאמר פיו של האל ית', ונמשך גם זה אחר ענין שאר ההשפעות, וכמו שביארנו למעלה, ועוד נדבר מזה בס"ד. אמנם מה שיש לנו להבחין עתה הוא, כי כלל המעשים הנעשים בעולם ממנו ית' הוא ענין אחד, וכלל הימצא הבריות שבהם נעשים המעשים ההם הוא ענין אחר. וכשנחקר על הענין הראשון, נשיג סדרי השפעתו ית', וכשנחקר על הענין הזה השני, נשיג כל סדרי השתנות מציאות הבריות, לעילוי או לירידה, בכל הפרטים התלויים בזה השורש, ונבאר עתה ענין זה¹⁷⁸.

- מאיר הדעת -

¹⁷⁸ צ"ע אם כוונתו למעשה בראשית ומעשה מרכבה, עי' תיקו"ז (טו ע"ב): והוא אוקימנא מטטרון איהו מעשה מרכבה ועליה אתמר אין דורשין {טז ע"א} במרכבה ביחיד מאי ביחיד ביחידא דעלמא אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו חכם בחכמה ומבין בבינה ויודע בדעת דאתמר בהון ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הנה כבר אמרתי, גם מציאות הנמצאים אינו אלא תלוי במאמרו ודאי, שאין מציאות לנמצאים אלא מכח שפעו והשגחתו. שאם היה האדון ב"ה מסלק ח"ו שפעו והשגחתו זאת, כבר כל הנמצאים היו לאין ברגע אחד, אבל כח ממנו נמשך ודאי אל הנמצאים להתקיים. ועל דרך משל נאמר, כמו שהנפש מקיימת את הגוף, שזולתה נפסד ודאי, כך השגחת האדון ב"ה מקיימת כל נמצאיו, שזולתה היו נפסדים, על כן תיארו החכמים השגחת הבורא ית', נשמה לנשמות (זהר ח"ג קט ע"ב). וכבר אמרתי, זה ענין נבחן לבדו, מלבד כל כלל ההשפעות שהוא משפיע לעולם, כי אין הכוונה בהשגחה הזאת אלא למציאות הנמצאים, לא למקרים המתילדים ונפעלים בהם. ואמנם מה שיש להבין בענין הזה, הוא רק שינויי עידני הבריות, והתחלף ענינם במציאותם, לעילוי או לירידה, כמו שביארנו, שכל אלה ודאי ענינים תלויים במאמרו ית' לפי החוקים שחקק למציאות הנבראים, כי הרי לא יתעלו הנבראים עילוי יתר על מה שבחוקם, ולא ירדו ירידה יתירה מאשר בחוקם. ונבין עתה מה שיש להבין במציאות הזה, שהרי כל זה ייוחס לכח הזה והשגחה הזאת שממנו ית' למציאות הזה.

הנה עיקר הנבראים הוא האדם, ועיקר האדם, כנסת ישראל. וכבר אמרו ז"ל (ירושלמי שבת סוף פרק 179 ועיי' נדרים לב ע"א¹⁸⁰) מלאכי השרת יושבים מבחוץ וישראל מבפנים, דכתיב (במדבר כג כג) כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. ואמנם צריכים אנו להבחין באדם שתי בחינות הפכיות שיש לו, והוא מה שאמרו ז"ל (ויק"ר פי"ד סי' א), זכה, אומרים לו, אתה קדמת לכל מעשי בראשית, לא זכה, אומרים לו, יתוש קדמך. וזה, שאין יש בריה כל כך עלולה לרע כמו האדם, שיש באפשרותו לחטוא ולמרוד ח"ו, ויצר לב האדם רע מנעוריו (&), מה שאין כן לשום בריה אחרת. אך מצד אחר, כשהוא נתקן ונשלם, הוא המתנשא לכל לראש, ולו מגיע ההתדבק בו ית"ש, וכל שאר הבריות תלויות בו, וכמאמרם ז"ל שזכרנו למעלה. וכן אמרו על ישראל (מגילה טז ע"א) שהם ככוכבי השמים וכעפר הארץ לרום ולעומק.

והיינו, כי באמת גזרה החכמה העליונה לעשות מציאות האדם לפי אמתת ענינו נכבד ונעלה מאד, אלא שהשפילו תחילה כדי שישלוט בו הרע הזה. ובזמן שהוא שפל, הוא שפל מכל הנבראים, ששולט בו הרע, שאינו שולט בכל בריה אחרת¹⁸¹. אך כשכבר נתקן ונשלם, חוזר לגובה יקר ענינו באמת, ואז הוא נישא ונעלה מן הכל, ועולה למדרגה שאין שום אחד מן הנבראים מגיע לה.

בתבונה ובדעת בגין דאיהו משכנא דאתמלי בתלת דרגין אלין ובכל מלאכה דא מעשה בראשית¹⁷⁸ שכינתא תתאה דאין דורשין לה בעובדא דבראשית בשנים אלא ביחודא דעלמא מרכב"ה דילה איהו מטטרון גוף שכינתא

תרגום: והרי בארנו שמטטרון הוא מעשה מרכבה, ועליו נאמר (חגיגה יא ע"ב) אין דורשין במרכבה ביחיד, מה זה "ביחיד", ביחידו של עולם, אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. חכם בחכמה, ומבין בבינה, ויודע בדעת, שנאמר בהם "ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת" (שמות לא ג), משום שהוא משכן שהתמלא בשלשת הדרגות הללו. "ובכל מלאכה" זה מעשה בראשית, שכינה תחתונה, שאין דורשים לה במעשה בראשית בשנים, אלא ביחוד של העולם, המרכב"ה שלה, הוא מטטרון, גוף השכינה.

ז"ל: רבי ברכיה בשם רבי אבא בר כהנא עתיד הקב"ה לעשות מחיצתן של צדיקים לפניו ממחיצתן של מלאכי השרת ומלאכי השרת שואלין אותן ואומרים להן מה פעל אל. מה הורה לכם הקב"ה.

ז"ל: כל אדם שאינו מנחש מכניסין אותו במחיצה שאפילו מלאכי השרת אין יכולין ליכנס בתוכה שנאמר כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל וגו'

ע"י כתובות סו ע"ב: מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור והיה יוצא מירושלים והיו תלמידיו מהלכין אחריו ראה ריבה אחת שהיתה מלקטת שעורים מבין גללי בהמתן של ערביים כיון שראתה אותו נתעטפה בשערה ועמדה לפניו אמרה לו רבי פרנסני אמר לה בתי מי את אמרה לו בת נקדימון בן גוריון אני אמר לה בתי ממון של בית אביך היכן הלך אמרה לו רבי לא כדין מתלין מתלא בירושלים מלח ממון חסר ואמרי לה חסד ושל בית חמיך היכן הוא אמרה לו בא זה ואיבד את זה אמרה לו רבי זכור אתה כשחתמת על כתובתי אמר להן לתלמידיו זכור אני כשחתמתי על כתובתה של זו והייתי קורא בה אלף אלפים דינרי זהב מבית אביה חוץ משל חמיה בכה רבן יוחנן בן זכאי ואמר אשריכם ישראל בזמן שעושין רצונו של מקום אין כל

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ותראי שכבר תכלית סיבוב הגלגל הסובב והולך, הלא הוא גילוי היחוד העליון, במה שהרע עצמו ישוב להעיד על יחודו ית', בשוב הרע עצמו לטובה, דהיינו ענין (ישעיהו יב א), אורך ה' כי אנפת בי, שפירשתי כבר למעלה¹⁸². והנה אין דבר זה נעשה אלא בכח ההשפלה הזאת שנשפל מציאותו של האדם, שעל ידי כן הנה הרע שולט בו. וכשהוא מתקן את עצמו ומתעלה, אז מחזיר את הרע לטוב, כי היצר הרע עצמו הוא גורם לו הזכות, ונמצא קלקלתו תקנתו. כי אם היה תמיד בעילוי, שלא היה הרע שייך בו, גם הוא לא היה מגיע לו תיקון החזרת הרע לטוב, שהוא עיקר שלמות הבריאה. והנה עשה הקב"ה מציאות האדם גדול לפי האמת, אך לא קבע טובו בו שיהיה תמיד ביקרו, אלא עשאו כלבנה זו שהיא אפלה וצריכה לקבל אורה מן השמש, ואז היא מאירה. כך האדם אינו בכוחו מצד עצמו, אלא ישוכלל בכוחו מצד התדבקו בו ית', שיאיר אליו באור פניו, ואז יהיה מושלם. והנה כל מנמתו ית' בכל סדרי השפעתו היא לעומת כנסת ישראל¹⁸³, שכל הכוונה אליה תמיד, כענין שנאמר (תהלים מ ו), נפלאותיך ומחשבותיך אלינו¹⁸⁴, ועל כן מקבילים הם ודאי סדרי ההשפעה וסדרי מציאותם של ישראל. ובכל סדר שנסדר בהשפעה, נקבע התדבקות לכנסת ישראל בו ית' לפי הסדר ההוא, כפי העילויים המזומנים לה.

ואמנם, צריך שתדעי עיקר גדול בענין העבודה המסורה לאדם, וזה, כי הנה כל הנבראים תלויים בבוראם, ואין להם ענין זולת מה שמושפע בהם ממנו, על כן אינם אדונים בפעולותיהם ומעשיהם, אלא כל מעשיהם בהכרח מצד מה שהם מושפעים ממנו ית'. רק האדם יש לו סגולה זאת פרטית, שיש בידו הבחירה, ויש לו כח לפעול ברצונו בלא הכרח, והוא מה שאמרו ז"ל (ברכות לג ע"ב), הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. ונמצא, שגם האדם ודאי תלוי בבורא ית' ככל שאר הנבראים, אלא שמצד העבודה ניתן לו מציאות ענין שבו לא יהיה תלוי בבורא ית' כלל, אלא ברצון עצמו, והוא זה שאמרנו, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. והנה הנשמות עצמן טרם רדתן לגוף אינן אלא ככל שאר הנבראים, תלויים בבורא ית', לפי שאין להם שם עבודה בבחירה. רק אחר רדתן לגוף אז ניתן להם הבחירה, ואז בדבר זה הן תלויות בעצמן, ולא בבורא ית' ש. אך בכל דבר אחר, ודאי שגם האדם תלוי בו לגמרי, וכמו שאמרנו, הכל בידי שמים.

ותראי כמה כבוד גדול חלק הבורא ב"ה אל הצדיקים שחשבים לשותפים אליו, וכמו שארז"ל (זוהר ח"א ה ע"א), עמי אתה, עמי אתה¹⁸⁵. כי באמת חלק הניחו להם בתיקונו של עולם ובשכלול

אומה ולשון שולטת בהם ובזמן שאין עושי רצונו של מקום מוסרן ביד אומה שפלה ולא ביד אומה שפלה אלא ביד בהמתן של אומה שפלה. ולפי דברי רבינו כאן מובן "אשריכם" גם על ההשפלה, עי' מהר"ל נצח ישראל פרק יד.

¹⁸² עי' לעיל הערות 101 ו-146.

¹⁸³ עי' תיקר"ז סב ע"ב: יימר לישראל (&) ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי מפקודין דעשה דכלילן בה' דאברהם דכליל רמ"ח פקודין דבהון אתקריב ה' לגבי ו' וקרנא דא איהו קריבו דקודשא בריך הוא עם שכינתיה.

תרגום: יאמר לישראל "ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי" ממצוות עשה שכלולות בה' של אברהם, שכולל רמ"ח מצוות, שבהם מתקרבת ה' אל ו'. וקרנן זה הוא קרוב של הקדוש ברוך הוא עם שכינתו.

¹⁸⁴ עי' מדרש תנחומא תולדות פרק ח: ותכהין עיניו למה כהו עיניו לפי שהיה צפוי לפני הקב"ה שיצחק יברך לעשו אמר הקב"ה יכהו עיניו ויבא יעקב ויטול את הברכות ולא יהא יודע יצחק למי הוא מברך ודוד צוח רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותך ומחשבותיך אלינו אין ערוך אליך (תהלים ס) כל נפלאותך ומחשבותיך אלינו בשבילנו.

¹⁸⁵ ז"ל בשלימות: הה"ד לנטוע שמים וליסוד ארץ כמה דאתמר ולאמר לציון עמי אתה ולאמר לאינון תרעין ומלין דמצויינין אלין על אלין עמי אתה אל תקרי עמי אתה אלא עמי אתה למהו שותפא עמי מה אנא במלולא דילי עבדית שמים וארץ כמה דאת אמר (תהלים לג ו) בדבר יהו"ה שמים נעשו אוף הכי את זכאין אינון דמשתדלי באורייתא.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הבריאה, וכמו שביארנו לעיל, עד שנמצא תיקון הבריאה, כביכול, מחולק בין הקב"ה והצדיקים, שאינו נשלם אלא בשניהם. והנה, כביכול, כנסת ישראל לבה גם בהקב"ה כאשה לבעלה, וזה מצד היות לה חלק בתיקון העולם עצמו, כמו שביארנו, אשר על כן יש לה פתחון פה לפניו ויכולה להרים ראש, אשר לא כמאן דאכיל דלאו דיליה דבהית לאסתכולי באפיה (ירושלמי ערלה פ"א ה"ג¹⁸⁶), אלא נהנים מזיו השכינה מתוך שמחה והרמת ראש. מה שאין כן לנשמות, טרם בואן בנוף בעולם הזה, כי לא יהיו אלא כעבד דשקיל ואזיל אחרי אדוניו. והנה הם חלק אלוה ממעל ודאי, ודבוקות בו ית', אך בכושת מקבל הצדקה, כמו שביארנו.

ומשל נאה המשיל לענין זה הרשב"י זלה"ה (&), בענין ההתפלל אליו ית'. אמר, שיש מי שהוא כעבד שאינו כל כך חביב לפני המלך, שמאחרי המלך ישא את קולו להתחנן לפניו על דבר מה, והמלך יגזור אומר ויתנו שאלתו, אך לא יסב המלך את פניו אליו ולא יביט בו. ויש עבד שהוא חביב על המלך, ויקבלהו המלך בסבר פנים יפות, ויחזיר פניו אליו, וידבר עמו כל הצורך. הוא הענין האמור במשה וישראל, פנים בפנים דבר ה' וגו' (דברים ה ד), ודבר ה' אל משה פנים אל פנים (שמות לג יא), כאשר ידבר איש אל רעהו (&), וכענין הברכה בברכת כהנים (במדבר ו כה), יאר ה' פניו אליך, ובמקום אחר אומר, וראית את אחורי לפני לא יראו (שמות לג כג). וכל זה ענין טבעי הוא, ששני ריעים הפונים באהבה זה אל זה מחזירים פניהם זה לזה, וזה מראה הקירוב ביניהם. ושנים שהם מתרחקים, זה הופך פניו לכאן וזה הופך פניו לכאן, כי הפנים מראים תמיד הפניה, והחזרת העורף יראה הריחוק. וכל הדרכים יוחסו אל ההתדבקות של התחנתונים באדון ב"ה, שבהיותם מתוקנים במעלה הראויה להם, הנה יהיו מתדבקים עם האדון ב"ה בהתדבקות גדול וחיבור של אהבה ממש, כביכול, כשני ריעים המחזירים פניהם זה לעומת זה. אך בלא מעלתם זאת, וטרם היותם מוכנים, הנה יהיו נשואים ונסבלים ממנו ודאי, וכמו שביארנו, שעל כל פנים, הנשמות חלק אלוה ממעל הן, ומתאחות בו תמיד מצד היותו שרשן ומקורן, אך לא בלב גם והרמת ראש, אלא כשנים ההופכים פניהם זה לכאן וזה לכאן, שמראה זה על הריחוק, שכל אחד פונה לעצמו לבד ולא לחבירו, והם נשואים ממנו רק כדבר שאינו כל כך חביב. וכן הם אין להם פנים לפנות ולהביט אליו, והוא אינו מחזיר פניו אליהם. אך כשנתקנו, אז יביטו זה לזה באהבה, כענין שנאמר (שיר השירים ב יד) הראיני את מראיך וגו' ומראיך נאווה.

והנה ממוצא דבר תביני, שאף על פי שאין גוף וגויה למעלה ודאי, אמנם יהיו מיני השגחה והשפעה שיקראו בדרך המשל פנים, ומיני השגחה הנקראים אחור, וכדברי הכתוב אשר לפנינו, וראית את אחורי לפני לא יראו (&). וזה פשוט, שמיני ההשפעה הנקראים פנים, יהיה ענינם כחוק הפנים אשר לאדם, שמראים קירוב ואהבה, ואחור, מיני השגחה והשפעה ענינם כחוק האחור באדם המראה על הריחוק. ובאלה השתי מידות נבחין הקירוב או הריחוק בין ישראל ובינו ית'.

[ומה שיש לנו לדעת עוד. שאף על פי שישראל כבר מוכנים הם מצד עצמם להיות לעבודתו ית', וגם הם פועלים בעצמם שלא בהכרח כלל, כמו שביארנו, אמנם כח העבודה עצמה אינו ניתן להם אלא מידו ית', וזה מה שנתן להם בשעת מתן תורה, ומה שמקיים ומחדש לכל אחד ואחד תמיד. וטראי שזהו ענין ההפרש שבין המצווה ועושה למי שאינו מצווה ועושה, כי האדם המצווה יש כח

תרגום: זהר שכתוב "לנטוע שמים וליסוד ארץ" כמו שאמרנו. "ולאמר לציון עמי אתה", "ולאמר", לאותם השערים והדברים המצויינים אלו על אלו. "עמי אתה", אל תקרי עמי אתה אלא עמי אתה, להיות שותף עמי. מה אני בדיבור שלי עשיתי שמים וארץ, כמו שנאמר "בדבר ה' שמים נעשו", כך גם אתה. אשרי אותם שעוסקים בתורה.

¹⁸⁶ עי' לעיל הערה 9.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

בידו, מסור ממנו ית', שיתקן במעשיו התיקונים המצטרפים בבריאה, מה שאינו כן שאינו מצווה. וראיה לדבר, הכהונה, שהכהן העובד, מתקן כל העולם, וזר שעבד, חילל, וחייב מיתה. ולא עוד, אלא שהכהן עצמו שעבד בלא בגדים, הרי הוא כזר, כי הכל תלוי בכח העליון, הורמנא דמלכא¹⁸⁷, שביד המצווה לבדו. אמנם לא ינתן הכח הזה אלא למי שהוא מוכן מצד עצמו לקבלו, כי לא ינתן לא לבהמות וגם לא למלאכים, אלא לבני ישראל שכבר הוכנו לזה מתחילה.

ותראי כי זה מה שעשה האדון ב"ה לישראל בהר סיני, שהנה לא נתן להם שם התורה כולה במעמד ההוא, אבל היתה הכנה כוללת לכל עבודת המצוות, כי אז השלים להם תחילה כל העיטורים והמעלות הראויים לאדם העשוי לעבוד את יוצרו, שבתחילה נשפל מעלתו להיות עלול ליצר הרע, כמו שביארנו, ואז נמשל כבהמות נדמה (&). ובבואם אל הר סיני, נתן להם האדון ב"ה כל היקר המגיע להם להשתלם במציאותם, להיות להם כח להיות משרתים אותו. ואז קירבם אליו באהבה, שהוא ענין קרבנו לפני הר סיני (הגדה של פסח), וכך מה שאנו אומרים בכל יום, וקרבתנו לשמך הגדול וגו', והדביקם אליו באהבתו, ואז נתן להם תחילה הכח לשמור כל מצוותיו, ושמעשיהם בעבודתו יעשו הפרי הטוב המצטרך לתיקון הבריאה, והוא מה שכתוב (שמות יט ו) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש. ומשם והלאה נשארו ישראל מובדלים מן העמים, ומעוטרים בכח עליון לשמור כל המצוות, לתקן בהם כל הבריאה כולה, וכמו שביארנו. ומתחדש דבר זה תמיד, שאינו נפסק מישראל, אלא כענין שנאמר (דברים כז ט) היום הזה נהיית לעם וגו'¹⁸⁸, שהייב אדם לראות את עצמו כאילו מקבל תורה מהר סיני (&), כי כל השבח הזה מתחדש לישראל דבר יום ביומו, ודבר בעתו.

ונבאר עתה מציאות השותפות שהזכרנו בין הצדיקים והקב"ה בתיקון הבריאה. וזה, כי הנה המציא האדון ב"ה מציאות החושך המוטבע בתחתונים שבו תלוי מציאות הרע, וגם העברתו והחזרתו לטובה, וכמו שביארנו. והנה הוא ית"ש משפיע לתחתונים רק כפי הכנתם, על כן נוגע לצדיקים להיות הם הולכים ומתקנים מעט מעט את הטבע החשוך הזה, שהרי כפי מה שהם יתקנו בה, כך ישפיע האדון ב"ה השפעות חדשות ומעולות, לערך ההכנה והתיקון הנעשה בטבע התחתונים. על כן

- מאיר הדעת -

¹⁸⁷ עי' זהר ח"א טו ע"א: בריש (נ"א בראשית בחכמתא דמלכא גליף וכו') הורמנותא דמלכא גליף גלופי (נ"א גליפו) בטהירו עלאה בוצינא דקרדינותא ונפיק גו סתים דסתימו מרישא (נ"א מרזא) דאי"ן סו"ף קוטרא בגולמא נעיץ בעזקא לא חוור ולא אוכם ולא סומק ולא ירוק ולא גוון כלל כד (נ"א הדר) מדיד משיחא עביד גוונין לאנהרא לגו בגו בוצינא נפיק (נ"א ונפיק) חד נביעו דמניה אצטבעו גוונין לתתא סתים גו סתימין דרזא דאין סו"ף בקע ולא בקע אוירא דיליה לא אתיידע כלל עד דמגו דחיקו דבקיעותיה נהיר נקודה חדא סתימא עלאה בתר היא נקודה לא אתיידע כלל ובגין כך אקרי ראשית מאמר קדמאה דכלא:

תרגום: בראש (בראשית בחכמת המלך חקק וכו') שלטון המלך, חקק חקיקות (חקיקה) באור עליון נר חזק, ויצא תוך נסתר הנסתרים, מראש (מסוד) האין סוף עשן בגולם נעוץ בטבעת, לא לבן ולא שחור ולא אדום ולא ירוק ולא צבע כלל. כשמדד (כשחזר) מדידה, עשה צבעים להאיר, לפנים בתוך הנר, יצא (ויצא) מעיין אחד שממנו נצבעו הצבעים למטה, סתום תוך הסתומים של סוד האין סוף, בקע ולא בקע את האויר שלו לא נודע כלל, עד שמתוך דחק הבקיעה שלו מאירה נקודה אחת סתומה עליונה אחר אותה נקודה לא נודע כלל, ולכן נקראת ראשית, המאמר הראשון של הכל.

וכנראה שכוונתו לעצם התחלת הצמצום, שבו יש מקום עבודה.

¹⁸⁸ זוהר חלק ג דף קעט"ב

וידבר יהו"ה אל משה ואל אהרן לאמר, זאת חקת התורה אשר צוה יהו"ה לאמר וגו', רבי יוסי פתח (דברים ד מד) וזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, תא חזי, מלין דאורייתא, קדישין אינון, עלאין אינון, מתיקין אינון, כמה דכתיב (תהלים יט יא) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש וגו', ומאן דאשתדל באורייתא, כאלו קאים כל יומא על טורא דסיני וקביל אורייתא, הדא הוא דכתיב (דברים כז ט) היום הזה נהיית לעם, והא אוקמוה חברייא:

תרגום: @

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הצדיקים מקריבים לפני האדון ב"ה מציאות הכנה חדשה ותיקון חדש במטע החשוך שזכרנו, והקב"ה יענם בהשפעה מעולה לפי ערך ההכנה ההיא. וראוי לצדיקים להרבות במציאות התחתונים הכנה על הכנה ותיקון על תיקון, ולעומתם ישפיע האדון ב"ה השפעה על השפעה בתוספת עילוי על עילוי.

והנה אחר הטאו של אדם ירד העולם ירידה רבה, וכמו שביארנו, ונוסף חסרון על חסרון במציאות התחתונים. על כן מה שצריך עתה, הוא לתקן החסרונות הנוספים תחילה. ודבר זה הולך ונעשה עד זמן הגאולה, כי זאת היא הכוונה התכליתית בגלויות לתקן מה שנתקלקל, ולהרויח מה שחסרנו, כדי להשיג אחר כך הטוב שיבואנו אחר כך, כמו שהיה ראוי לבוא לאדם הראשון אילו לא הטא, וכמו שביארנו לעיל. ובהשתלם ענין זה, אז ניגאל גאולה שלמה. ונמצא, שאנו צריכים להרחיק הרע מן הגבול שנרחב לו אחר החטא כמו שביארנו, ולהשיב את הטובות שאבדנו. וכפי מה שמתחדש תמיד מענין זה ממעשי הצדיקים בהכנת התחתונים, כך האדון ב"ה משפיע להם.

והנה הקב"ה מחלק מעצם הנהגתו לכנסת ישראל, להיותה שותפת עמו בהשלמת הבריאה, שיהיה הוא ית' מתקן מצד אחד, והיא מצד אחר, ומיניה ומינה יסתיים התיקון השלם. ובבחינה זאת אמרו ז"ל במדרש (ילקוט שיה"ש רמז תתקפח), יונתי תמתי, תאומתי¹⁸⁹. ומצינו בכתוב ענין התחבר ההשפעה והקבלה להשלמת הנמצאות, שאמר (ישעיהו מח יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, קורא אני אליהם יעמדו יחד, שהשמים משפיעים והארץ מקבלת, ואף על פי כן שניהם שקולים, זה כזה, מצד השתלם המציאות מביין שניהם. על כן אמרו במדרש הנ"ל (ילק"ש שם), ואף על פי כן לא אני גדול ממנה, ולא היא גדולה ממני. ואמנם יחס עניני ההשפעה לימין, לפי שהיא השולטת, והצורך והקבלה לשמאל, שהיא השפלה מן הימין.

והנה שמעת כבר איך כל עניני התחתונים תלויים הם במאמר, ועל כן שורש כל הענינים האלה הוא מציאות כח עליון המחזיקם בכל מצביהם. ועניני הכח הזה, משתוים ומתיחסים עם עניני השפעותיו ית' בכל סידוריהם, וכמו שביארתי לך למעלה בביאור הפסוק (שמות לג כג) וראית את אחורי ופני לא יראו, כי מיני השפעות הם שבהם ישוער הקירוב או הריחוק בין ישראל לאביהם שבשמים, ולפי התיחס והשתוות כח התחתונים עם מיני השפעותיו ית', יתחלף מצב התחתונים בכל עניניהם, שכבר הודעתך איך כולם קשר אחד, ענפי נוף אחד לבד.

(קנט) אמרה הנשמה: ודאי טעמא דמסתבר הוא זה, שבמהות התחתונים המתחלף ממצב למצב יהיו דברים בנו, והיינו איזה מקור שמתחלף, שלפי שנותו את טעמו, ישתנו התולדות הנראות בתחתונים, וישתנה התחלפו להתחלף מיני ההשפעה.

(קס) אמר השכל: עוד יש לנו מקום הבחנה במה שבין הכח הזה לתחתונים עצמם, פירוש, כי הנה האדם בנוי מנוף ונשמה, וידענו שכל תנועות הנוף נולדות מן הנשמה. אמנם יש לנו לדעת גם כן, איך מתישבת הנשמה בנוף עצמו, ואיך פועלת בו להוליד התנועות ההם בנוף, כך יש לנו עוד לדעת עניני הכח של התחתונים עם התחתונים עצמם.

ואודיעך ענין עמוק בזה, והוא, כי הכבוד העליון הוא השורה בכל מקום, והוא המחיה את כל הנמצאות, והעיד הכתוב (נחמיה ט ו) ואתה מחיה את כולם¹⁹⁰, ועל כן נאמר (ישעיהו ו ג) מלא כל

- מאיר הדעת -

¹⁸⁹ ז"ל: תמתי כביכול לא אני גדול ממנה ולא היא גדולה ממני. תמתי כשני תאומים מה תאומים הללו חשש האחד את ראשו השני מרגיש, כך עמו ואנכי בצרה.

¹⁹⁰ מדרש רבה שמות - פרשה לב פסקה ד

הוא לא ישא לפשעכם ולא עוד אלא שאתם גורמים לו שישמט שמי מקרבו שנאמר כי שמי בקרבו ד"א כי שמי בקרבו לפי שאין מלאכי השרת ניזונים אלא מזיו שכינה שנאמר (נחמיה ט) ואתה מחיה את כולם מהו כן א"ר חגאי בשם ר' יצחק ואתה מחיה לכולהו ולא עוד אלא שהוא

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הארץ כבודו. ואמנם, העוונות של בני האדם מרחיקים הכבוד מן התחתונים, והוא ענין שנאמר (ישעיהו נט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים ביניכם לבין אלוֹקֵיכֶם. ולהפך, הזכויות משכינים הכבוד בתחתונים, והוא ענין (שמות כה ח) ושכנתי בתוכם¹⁹¹. והנה, הכבוד עצמו מתעלה ומתרומם בהיותו שוכן בתחתונים. וכבר אמרו ז"ל (אבות פ"ו מ"ב) כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא בראו אלא לכבודו¹⁹². ובגלות נאמר (איכה א י) וילכו בלא כח לפני רודף¹⁹³, לפי שהיה הכח העליון רחוק מהם, וכענין (במדבר יד ט) סר צלם מעליהם¹⁹⁴. ובהגאל ישראל נאמר (ישעיהו ס א) וכבוד ה' עליך זרח¹⁹⁵, ואז הכבוד עצמו יתרומם, וזה פשוט.

ותדעי שענין זה מצטרך מאוד לענין המלאכים ופעולותיהם, כי הנה רצה הארון ב"ה לעשות מעשיו על ידי משרתים, הלא הם מלאכיו הקדושים, ועל כן רצה ושיכן שכינתו על המלאכים האלה, הם הם שלוחיו המוציאים כל גזירותיו לפועל, ואדנותו בהם תמיד, כמו שאמרו ז"ל (ילקוט רמז רפ"ו¹⁹⁶), ה' בם, אדנותו בהם. ואמרו (תנחומא משפטים יח) שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך ומלאך¹⁹⁷. והנה, זה הכבוד עומד על כל הצבאות, ומתדבק עליהם תמיד, אך בערך המלאך וחשיבותו, כי גם בהם נמנו המדרגות, איש לפי ערכו.

ותדעי עוד, שאף על פי שהכבוד בכל מקום, אמנם מתגלה במקום אחד יותר ממקום אחר, והוא מקום מיוחד לו ששם ידרשוהו הרוצים לידבק בו, והוא ענין (דברים יב ה) לשכנו תדרשו ובאת

- מאיר הדעת -

¹⁹¹ לשון הפסוק: ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם.
¹⁹² עי' ז"ח עה ע"א: בא וראה כל מה שברא הקב"ה בעולמו לא ברא אלא ליקרא דיליה שנאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בארתיו יצרתיו אף עשיתיו הקב"ה ברא בר נש בעלמא ויהיב ביה שמייה יהו"ה ה' נפש ו' רוח ה' נקראת נשמתא י' נשמתא לנשמתא וקראם י"ה אב ואם ו"ה בן ובת תרגום: בא וראה כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא אלא לכבודו שנאמר (ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו הקדוש ברוך הוא ברא אדם בעולם ונתן בו את שמו יהו"ה ה' נפש ו' רוח ה' נקראת נשמה י' נשמה לנשמה וקראם י"ה אב ואם ו"ה בן ובת

¹⁹³ תיקוני זהר דף פט/א
ועוד אית י"ד דאתקרי יד רמה, ודא יק"ק יו"ד ק"א וא"ו ק"א, ואית יד תניינא לקבלה ודא אק"ק אל"ף ק"א יו"ד ק"א, ודא כ"ח, בזמנא דחאבו ישראל אסתלק האי כח מנייהו ואתמר בהון וילכו בלא כח לפני רודף:
¹⁹⁴ קשה קצת שהן מלשון הפסוק והן מלשון חז"ל הדורשים את הפסוק זה חיובי ולא שלילי.

¹⁹⁵ מדרש רבה במדבר - פרשה כא פסקה כב
ועד סופו לכך כתיב (איוב לו) הן אל ישגיב בכחו כשבקש מהם לא ביקש אלא לפי כחן (שמות כז) ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך כתיב למאור להעלות נר תמיד וכשהאיר להם לפי כחו (שם יג) וה' הולך לפניהם יומם ולע"ל (ישעיה ס) קומי אורי כי בא אורך וכבוד ה' עליך זרח (שם) ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה (שם) והלכו גוים לאורך ומלכים לנגה זרחך וכתיב (שם ל) והיה אור הלבנה כאור החמה ואור
¹⁹⁶ ילקוט שמעוני שמות - פרק כ - רמז רפ

אומר ומחזיק היה ההר אלא אמר לה הקב"ה הארך הרחב וקבל בני אדוניך ואחד אומר כשישוב הקב"ה לירושלים הוא מחזיר את הגליות לתוכה שנאמר אלה מרחוק יבואו. יכולה היא להחזיק אלא אמר לה הקב"ה הרחיבי מקום אהלך. ה' בם אמר ריש לקיש טבלא יש לו על לבו של כל מלאך ומלאך ושמו של הקדוש ברוך הוא משותף בשמו של מלאך מיכאל גבריאל רפאל. ה' בם אדנותו בהם ואל תאמר בהם בלבד אלא אף בשעה שבא ליתן תורתו בלשון הזה נתנה ופתח בו אנכי ה' אלהיך זה שאמר שמעה עמי ואדברה. אמר ר' חמא בר יצחק שמעה עמי שאדברה שיהא לי פתחון פה לקטרג לשרי אומות העולם. דבר אחר שמעה עמי לשעבר עד שלא קבלתם התורה שמכם ישראל כשמותם של

¹⁹⁷ מדרש תנחומא משפטים - פרק יח
(תהלים קל) אם תאמר אין הסליחה מסור לך כי עמך הסליחה למען תורא לא מסרת אותה למלאך שר הפנים שנאמר (שמות כג) כי לא ישא לפשעכם למה כי שמי בקרבו ארשב"ל שמו של הקב"ה משותף עם כל מלאך שנאמר כי שמי בקרבו א"ל משה איני מבקש שילך מלאך עמנו אלא אתה ואם אין אתה הולך אין אנו זזים ממקומנו שנאמר (שם לג) ובמה יודע אפוא הלא בלכתך עמנו א"ל חייך ואף לא ילך מלאך אלא ושלחתי

דעת תבונות עם מאיר הדעת

שמה, וכתיב (שמות לד כג) יראה כל זכורך את פני הארון ה' אלהי ישראל. וכמה סדרים ומערכות יצטרכו לענין זה בהדרגה רבה, עד שיגיע לידבק בקדושתו זאת ית'. ועל ענין זה עומד כל תבנית המשכן והמקדש, מקום לפניים ממקום, עד לפני ולפנים ששם הכבוד שורה לידרש ולימצא למבקשים להידבק בו. וכן יש מקדש למעלה מכוון למקדש של מטה (תנחומא ויקהל פרק ז'¹⁹⁸). והנה כל צבא מעלה מעלים שבחו של הכבוד הזה, ואומרים מלא כל הארץ כבודו (ישעיהו ו ג), ברוך כבוד ה' ממקומו (יחזקאל ג יב), כי הוא לבדו כח כל הנמצאים, כמו שביארנו. וכן נאמר (תהלים קד לא) יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו, כי הכבוד מתעלה משבח מעשיו ית'. ולכך ארוז"ל (חולין ס ע"א) פסוק זה, שר העולם אמרו¹⁹⁹.

ואמנם עילוי של הכבוד נעשה מכח כל הנמצאות כולם למיניהם, כל אחד לפי הפעולה המיוחדת לו. וזאת היתה כוונתו של הכהן בעשותו עבודת הקרבנות, בפרט בקרבן התמיד, שנאמר בו (במדבר כח ב) את קרבני לחמי²⁰⁰, שהוא מה שמקריבים לפניו ית' בכל יום ויום לתועלת כל הנמצאות כולם, והיה מכוון בו להעלות כבודו של מקום ב"ה מקיבוץ כל המינים שבנמצאות, כל אחד לפי מה שנוגע לו. וזאת היתה חכמה גדולה שהיו הכהנים צריכים להתחכם בה, להיות נגשים אל ה' ית' בעד כל ישראל, ושתהיה עבודתם רצויה באמת, ועל כן נאמר (מלאכי ב ז) כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו'²⁰¹. והיו מכוונים לקשר כל הנבראים בבורא, ויודעים מה שצריך להשלמת ענין זה, ומכוונים בכל הפרטים המצטרפים, שהם סדרי העבודה בכל עניני הקרבן, וכזריקת הדם, וכקטרת הקטורת, כולם עשויים לסתרים עמוקים להשלמת כל הנמצאות בהדבקים בבורא ית"ש. וביאור זה הדבר מרחיק והולך מאוד, אך אין כאן מקומו. ואמנם הכוונה הכללית הוא לקשר כל הנמצאים, התחתונים והעליונים שעל גביהם, כולם בכבוד העליון, שנאמר בו (ירמיהו כג כד) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא, וזה באותם הסדרים המתוקנים לזה. וזה בבחינת עבדים המתקבצים תחת צל אדוניהם.

- מאיר הדעת -

¹⁹⁸ מדרש תנחומא ויקהל - פרק ז

רב וגו' ועשית לו טבעות ובדים לשאת אותו הם נושאים אותו והוא נושא עונותיהם של ישראל שהתורה שבו נושא עונותיהם של ישראל ר' נתן אומר חביב הוא מעשה הארון כבה"כ של מעלה שנאמר (שמות טו) מכוון לשבתך פעלת ה' מקדש וגו' שמקדש של מעלה מכוון כנגד בה"מ של מטה והארון מכוון כנגד כסא הכבוד של מעלה שנאמר (ירמיה יז) כסא כבוד מרום מראשון ובאיזה מקום היה מקום מקדשנו הוי פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידך אל תקרי מכוון אלא מכוון כנגד כסא הכבוד הוא עשוי למעלה הימנה שהם כפרה עשה למעלה ממנו כפורת שהשרפים עומדין ממעל לו ועשה בו שני כרובים שהן חביבין לו כנגד שמים וארץ שהיה בהם מושבו של הקב"ה שנאמר ודברתי אתך שם מעל הכפורת

¹⁹⁹ עיי"ש בתוס' היינו מט"ט

²⁰⁰ זוהר חלק א דף פא/א

דיליה אסתכם ביה בההוא עובדא (ממש), ומשיך ליה לההוא נפש, ואעיל ליה תמן בההוא זרעא דאושיד, ומגו רעותא ומשיכו דנפשא דמשיך תמן, אתמשך חילא אוחרא תמן, מאינון דרגין דאתקרון איש"ם, ועאל כלא במשיכו דההוא זרעא, ואתבני מניה גופא, ודא איהו חילא קדמאה תתאה דאינון (ארבע) תלת, ובגין דהאי (נשמתא לנשמתא) נפש אקריב בדבקותא ויסודא דגופא, קרבנא דאתקריב לכפרא על נשמתא, אתיהבת חולקא לאינון דרגין דאישים, (דאתקרון רוח ונפש השכלית), בגין דמשיכו דחולקא דההוא (נשמה) נפש אתי מנייהו, והיינו דכתיב (במדבר כח ב) את קרבני לחמי לאשי, (מהו לחמי לאשי, דיהיב מזונא לאשי, ודא הוא שפע מאור, דאינון מתהנן מזיו השכינה), בגין דהוא כפרה דנפש, נטלי חולקיהו, וכד מית בר נש בהאי עלמא ההיא נפש לא אתעדי מן קברא לעלמין, ובחילא דא ידעי מתייא ומשתעו דא עם דא. רוח איהו דמקיים לנפש בהאי עלמא, ואיהו משיכו דאתערותא דנוקבא לגבי דכורא כד אינון בתיאובתא חדא, וכדין אתערת לגבי דכורא בתיאובתא דילה להאי רוח, כגוונא דנוקבא דלתתא, אשדיאת זרעא בתיאובתא לגבי דכורא, וסתרא דא (כד אשדיאת שפע בתיאובתיה לגבי נוקבא, והכא רזא) (קהלת יב ז) והרוח תשוב אל האלה"ם אשר נתנה והאי רז"ח (ונפ"ש ונשמ"ה ונשמ"ה א לנשמתא כד) נפקא מהאי עלמא ואתפרשת

²⁰¹ כי מלאך ה' צבאות הוא.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

אמנם עוד לצדיקים ענין פרטי בבחינת העבודה המסורה בידם, כמו שביארנו, שהוא לגמור תיקון הבריאה עצמה, כמו שהודעתך, בהזמנים בכל יום תיקון חדש במה שנוגע להם, כדי שישפיע לעומתם האדון ב"ה שפע ברכה כנגד התעוררותם והזמנתם.

והנה כבר שמעת שכל החסרונות שבבריאה הם תולדות העלם שלמותו ויחודו ית'. כי אמנם יחודו בהיותו שולט, פעולתו היא לתקן הבריאה תיקון שלם, ולהעביר כל מונע שמבדיל בין הנבראים והבורא ית', כמו שאמרנו בענין הכתוב (ישעיהו נט ב) כי אם עונותיכם היו מבדילים וגו'. והנה בהיות הצדיקים עובדים העבודה הזאת, יתעורר היחוד העליון, ויגלה קצת גילוי ממנו כפי הכנת העבודה ההיא, עד שיהיה נוסף תיקון בבריאה כולה כערך העבודה ההיא, שאין לך עבודה שאין מוספת תיקון בעולם מצד גילוי מיחודו ית', שהוא המעביר מה שמפריד בין הנבראים ובין הבורא ית', ומדביק הנבראים אל הכבוד העליון. ויתדבק מציאות התחתונים עם קדושתו ית' בכל הדרכים שסידר להיות מאציל מקדושתו עליהם, הם הם מיני השפעותיו, שהם כל מיני הברכה שהוא ית' מברך את נמצאיו.

והנה בתחילה יתחזק התדבקות הנשמות בקדושתו ית', כחלק המתדבק בכל שלו, שהוא ענין שהמשיל הכתוב (דברים לב ט) כי חלק ה' עמו, והוא הענין המבואר בתחילת שיר השירים (א ב) ישקני מנשיקות פיהו, שהוא מראה עוצם ההתדבקות. והיינו שזה מין התדבקות חזק שיוכל להעשות בין הקב"ה וכנסת ישראל, שבדוגמא לזה הנשיקה באדם. ומתוך עוצם ההתדבקות ישפיע הקב"ה לכנסת ישראל ולכל כללות נמצאיו שפע של קדושה, דהיינו שפע אלקי ורוחני, ושפע של ברכה, שהוא שפע להצלחות אפילו בעולם הזה. והנה בהיות מתדבקים התחתונים בו ית' בדבקות אהבה, יעורר הקב"ה האהבה בינו וביניהם, וירצה בעבודתם, כענין שתיקנו ז"ל, הבוחר בעמו ישראל באהבה, רצה ה' אלקינו בעמך ישראל ובתפלתם²⁰². כי מצד הרצון הזה הוא היות עבודתם מועלת לתיקון הבריאה, וכמו שביארנו זה למעלה כבר, כי רק כח הציווי והרצון העליון הוא שעושה למעשה המצוות להיות מועיל ומתקן. ומכח הרצון הזה, הגה תועיל העבודה למה שתועיל, ויושפע שפע הברכה בכל הדרכים המתוקנים לדבר הזה, ותתחדש הברכה בכלל התחתונים, ואחר כך יגיע אל האישים, כל אחד כראוי לו. אלה הם דרכיו ית', ישרים דרכי ה', להתנהג עם התחתונים להנאתם ולטובתם. ומי שיעמיק בהם, ימצא טוב טעם ודעת, העמק הגבה בכל התורה ומצוותיה, אחת מהנה לא נעדרה.

והנה עוד ענין עיקרי אודיעך, והוא שיש לכנסת ישראל שורש של קדושה, שהיא כללית לכל האומה הקדושה מצד היותם ישראל, ואפילו לרעים שבהם, שהרי ארז"ל (סנהדרין מד ע"א) אף על פי שחטא ישראל הוא. ואף על פי שדבר זה מושרש בענינים גבוהים מאוד, בהיות ישראל משתלשלים ממנו ית', כמו שאמר הכתוב (איכה ג כד) חלקי ה' אמרה נפשי על כן אוחיל לו, אף על פי כן הנהגת העולמות הרבה והרחבה מאוד בכל סדרי הנמצאות לטוב או למוטב אינה תלויה בזה, אלא בענין המעשים של בני האדם, לדון כל אחד לפי מעשיו. ונמצא שיש מציאות לכנסת ישראל, מציאות כללי שאין לו תולדות הרבה וענפים רבים, אבל הוא מציאות שאינו כל כך עיקרי, אף על פי שהוא גבוה

- מאיר הדעת -

²⁰² זוהר חלק ב דף רסא/ב

ויחודא אשתלים דא בדא. וכל אינון דידעין לסדרא צלותהון כדקא יאות, לאתכללא הני היכלין אלין באלין, ולא תקשרא דא בדא, האי בר נש אתקשר בהו, וקריב ליה לאתכללא בהו, שאלתא שאיל ויהיב ליה, זכאה חולקיה בהאי עלמא ובעלמא דאתי. בתר דסיים שאלתין, וגופא שלים בכל סטרין בחדוה דלבא, ואיהו שאיל וסיים שאלתין, יהדר לאמשכא ברכאן וחדוואן לתתא, ברזא דהיכלא תליתאה לאמשכא לתתא, ודא הוא רצה יהו"ה אלהינו בעמך ישראל, האי איהו (נ"א בגין) דמעמדות, אינון סמכין דגופא. שירותא לתתא מן גופא, תרין רכין, עד דמטי לברכין, ואלין אינון רזא דמעמדות דקיימי על קרבנא, והכא איהו רזא שירותא דתרין רכין מלעילא עד ברכין, חבורא דנביאים ומראות, ברזא דאתוון

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הרבה. ועוד יש מציאותה העיקרי, שהוא מציאותה לפי ענין העבודה שבידה, שתלויים בה כל עניני ההנהגה הגדולה והעמוקה.

ועוד צריך שתדעי, כי ענין היום והשבוע הוא סיבוב אחד שהולך וסובב, וכמו שנבאר לקמן בס"ד. והנה עיקר השבוע הוא השבת, ושאר השבוע אינו אלא השלמת מה שתלוי בשבת עצמו. והנה יתחדש שפע בשבת, ובשאר ימי השבוע יוציא השפע ההוא תולדותיו למה שצריך לכל הנמצאות דבר יום ביומו, לפי שיעורו וסדרי הסיבוב. ועיקר היום הוא הבוקר, ושאר זמניו, השלמת ענין המתחדש בבוקר. ואמנם ההשפעה העיקרית ימשיכוה התחתונים לפי בחינתם העיקרית, ושאר עניני ההשפעה, הבלתי ראשוניים, ימשכו לפי ענין התחתונים הבלתי עיקרי. וזה פשוט, כי הכל הולך בהקבלה והשוואה, ההשפעה עם מקבליה, והפעולות עם הנפעלים.

והנה תביני שהאדון ב"ה, המרומם ונשגב ובלתי מושג כלל, הנה חידש מיני קדושות המתאצלות ממנו ית' אל התחתונים. ואפילו קדושה זאת, אין ענינה כענין קדושתו העצמית הנעלמת ובלתי מושגת, אלא היא ענין משתוה אל הכנת מקבליה. ואף בזאת תיפול ההדרגה, כי יוכל להימצא קדושה גדולה מקדושה, ויש קדשים קלים, ויש קדשי קדשים, וזה פשוט. והנה האדון ב"ה הולך ומחדש תמיד תיקונים חדשים בכללות הבריאה לפי התעוררות התחתונים, כמו שביארנו. ובכל תיקון יצטרכו כל התנאים הצריכים להשלמתו ולהשלמת כל התולדות הצריכות להיולד ממנו, וכל זה נעשה בהתדבק הנבראים בו. ואמנם לחידוש אחד מן התיקונים העקריים יצטרך התדבקות הנבראים, והעיקר, כנסת ישראל, בבחינת עיקריות מציאותם, בבחינת הנכבדת יותר שכל הנמצאות תלויות בה, ואז ימשיכו ממנו שפע גדול ועיקרי המצטרך לתיקון ההוא המתחדש בם. אך להשלמת עניני התיקון ההוא, לא יצטרך התדבקות כי אם בבחינותיהם משתוות לערך התנאים ההם הנשלמים בו, וזה פשוט לפי טעם ההקבלה והדרגה.

וכל אלה הדברים היו צריכים לדעת הכהנים המקריבים את קרבן ה', תמידין כסדרם ומוספין כהלכתן, לפי חילוקי הזמנים, וכמו שביארנו, לדעת התדבקות הנבראים באיזה מדרגה ממדרגות ההתדבקות הזוהי יהיה, ואיזה גילוי מן הרצון העליון יתגלה לגביהם, ואיזה שפע ימשך להם, הכל לפי הזמן וצורך השעה.

ועד כה עזרני ה' לבאר לך מה שאת צריכה לו בענין הנהגת השכר ועונש, עתה נבוא לבאר ההנהגה השנית שזכרנו, שהיא ההנהגה המסותרת ההולכת אל התכלית של השלמות הכללי, ופה יתבאר ענין, הכל תלוי במזל, שהזכירו רז"ל (זהר נשא קלד ע"א):

הנהגת היחוד

(קסא) אמרה הנשמה: הזכרת לי דבר שאני תאבה להבנתו הרבה, כי הוא מן הענינים המתקשים עלי יותר, על כן מתאוה אני מאוד לדעת ישובו.

(קסב) אמר השכל: אבל כאן נמצא ענין, צדיק וטוב לו צדיק ורע לו (&), שאינו ניתן להיודע.

(קסג) אמרה הנשמה: ואם כן, למה העירותני עליו, הואיל ואינך יכול לפרשו.

(קסד) אמר השכל: תחום יש לדבר עד היכן נבין, אחר כן נחדל לחקור. והנה אודיעך מה שדי

לנו להתישב בדבר בראותנו יושר ענינו, ומה שלא ניתן להיודע, לא נבקש. אבל תראי, כי מה שאינו ניתן להשיג אינו מבלבל כלל האמונה, ולא מערבב הדעות. כי הנה בעיניך תראי שאינו אלא תוספת ידיעה בלתי מוכרחת לנו. אך הבירור המצטרך לישוב הלב ולבירור האמונה, יש ויש לנו. ולא עשה ה'

דעת תבונות עם מאיר הדעת

אלקים דבר שישתבשו בו בני האדם באמונה, שלא ימצאו ישובו, ועל כן נאמר (דברים ד לט) וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלקים וגו'.

(קסה) אמרה הנשמה: אם כן, אמור מה שתדע היות לי צורך בו.

(קסו) אמר השכל: הנה כיון ששם הארון ב"ה הנהגת השכר ועונש, מעתה יגיע לכל אדם כפי מעשיו, טוב לטובים ורע לרעים. אמנם העצה העמוקה של הארון ב"ה הוא לגלגל הדברים באופן שלא תהיה ההנהגה אלא לטוב, ולא יהיה מציאות רע כלל בעולם, וזה נקרא תיקון ההנהגה עצמה וזיכוכה. ואמנם כדי לעשות התיקון הכללי הזה, יצטרך להתנהג על פי שורש הענין של מציאות הטוב ורע, כי הרוצה לרפאות חולי רפואה שלמה צריך שישמש אחר הסיבה, ואז יסור המסוכב. כן הדבר הזה, כדי לעשות שההנהגה לא תהיה אלא לטובה, ולא שיהיה בה מציאות רע, צריך לדעת הסיבה הגורמת הימצא עתה הרע בהנהגה, ועל פי הסיבה ההיא יצטרך לגלגל הדברים באופן שיצא הפרי הזה, שלא יהיה עוד בהנהגה הרע. וזה פשוט, כי אין הקב"ה רוצה להנחם, כאדם המתחרט ממעשיו הראשונים, ולעזוב דרך אחד בעבור דרך אחר, אלא על פי המונח הראשון עצמו יגלגל הדברים לבוא אל השלמות שהוא רוצה.

ואמנם שורש הימצא הרע בהנהגה, כבר פירשנוהו שהוא מטעם גילוי יחודו ית', שצריך לגלות הרע ולהניחו לעשות כל מה שבחוקו, להראות אחר כך יחוד שליטתו ית' בהחזירו אותו לטוב. ומטעם הזה, כל עוד שיתעלם ויסתיר פניו הארון ב"ה, ויניח לרע להתגבר עד הגבול האחרון שאפשר לו להתגבר, דהיינו עד חורבן העולם, ולא עד בכלל, הנה זה יהיה טעם יותר להיגלות ולהיראות אחר כך אמיתת יחודו ית', בתקנו את הקלקולים ההמה בכח שליטתו, והאור ניכר מתוך החושך, וכמו שביארנו לעיל כבר. על כן ברצות הארון ב"ה לקבוע הנהגת העולם לטובה, צריך שיסדר הנהגתו על פי הענין הזה השרשי של גילוי היחוד שזכרנו, שממנו נולד הימצא עתה הטוב ורע.

ואמנם השכר ועונש אינו תגבורת הרע, כי על כל פנים אין רע אלא לרעים, ועוזבי ה' יכלו (ישעיה א כח), אבל אשר ידרשוהו, ידרש להם. אך תגבורת הרע הוא היות הקב"ה מסתיר פניו לגמרי מעולמו, שנאמר בו (משלי א כח) אז יקראונו ולא אענה²⁰³, (ישעיהו כט טו) ותהי האמת נעדרת וסר - מאיר הדעת -

²⁰³ עי' זהר חדש (לא ע"א): ובצלותא צריך לבער לון מן בתר אודנין דלא יהון מכסין תערין דשמיעה לאעלא בהון צלותא ואם לאו אתקיים ביה קרא אז יקראנו ולא אענה ובזמנא דשמיעה איהי פנויה מאלין דינין אתקיים ביה אז תקרא וה' יענה.

תרגום: ובתפלה צריכים לבער אותם, שלא יהיו מכסים את שערי השמיעה להעלות בהם התפלה, ואם לא יתקיים בו הכתוב אז יקראנו ולא אענה, ובזמן השמיעה פנויה מאלו הדינים, יתקיים בו אז תקרא ויהי' יענה.

עי' לעיל הערה 53.

ועי' תיקו"ז לג ע"ב: ותא חזי אם בר נש סליק במחשבתיה בצלותא דיליה לשכינתא או בכל פקודא ופקודא דעביד (נ"א ות"ח בצלותא דסליקת שכינתא או בכל פקודא דסליקת שכינתא) מיד דדפיק לפתחא דהיכלא דמלכא נביא או חוזה או חכם או צדיק או חסיד מיד דקרא לה לתרעא אם שכינתא סליקת תמן יהו"ה יענה מיד ולא אמתין לעבד וממנא דאפתח ליה אלא איהו ממש אפתח ליה מחביבו ורחימו דאית ליה לגבה כחתן לגבי כלה ואם שכינתא לא סליקת בהווא צלותא או פקודא לא חשיב ליה קודשא בריך הוא למפתח ליה היכליה ואפילו על ידי שלוחא [לד ע"א] ולא איהו כדאי למיעאל להיכלא דמלכא ועליה אתמר בחוץ תעמוד ומלבר יהבין ליה בעותיה על ידי שלוחא או ממנא ואי לא סליק צלותיה כדקא יאות דחיין ליה לבר וסגרין תרעין באנפוי ועליה אתמר אז יקראנו ולא אענה ישחרנו ולא ימצאנו (משלי א כח).

תרגום: ובא וראה, אם אדם מעלה במחשבתו בתפלתו לשכינה, או בכל מצוה ומצוה שעושה (ובא וראה בתפילה שעולה שכינה הוא בכל מצוה שעולה שכינה), מיד כשדופק לפתח היכל המלך נביא או חוזה או חכם או צדיק או חסיד, מיד כשקורא לשער, אם השכינה עולה שם יהו"ה יענה מיד, ולא ממתין לעבד או ממונה שיפתח לו, אלא הוא ממש פותח לו מחביבות והאהבה שיש לו אליה, כמו חתן אל הכלה. ואם השכינה לא עולה באותה תפילה או מצוה, לא מחשיב אותו הקדוש ברוך הוא לפתוח לו את היכלו, ואפילו על ידי שליח, ואינו כדאי להיכנס להיכל המלך, ועליו נאמר "בחוץ תעמוד", ומבחוץ נותנים לו את בקשתו על ידי שליח או

דעת תבונות עם מאיר הדעת

מרע משתולל²⁰⁴, זה יקרא הסתר הגמור העשוי רק כדי לגלות אחר כך תיקון שלם, וכמו שאמר הכתוב (ישעיהו נט טז) ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו²⁰⁵. והיינו, כי לפי הסדר והנהגה הזאת אין משגיחין על הזכות או החובה, אלא ההנהגה נוהגת לפי סדריה, דהיינו, להניח תגבורת לרע כדי להראות אחר כך שליטת הטוב. וכל זמן תגבורת הרע, הנה גם הטובים יצטרכו לעמוד תחת עוני הרע, לא מפני שהדין כך, אלא שהשעה צריכה לכך. כי על כל פנים, אחר כך יקבלו שכר שלם כשיחזור הטוב ויגלה וישלום, כפי הרעה שסבלו מתחילה, כמו שכתוב (תהלים צ טו) שמחנו כימות עניתנו וגו'²⁰⁶.

אך כל זמן תגבורת הרע לא יועיל זכותם להנצל ממנו, וכענין הכתוב (עמוס ה יג) לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא²⁰⁷. ולא עוד, אלא שבהיות מטבע הרע כל קלקול והשחתת סדר, על כן לא די שלא יועיל הזכות לצדיקים להנצל מן הרעה, אלא שאדרבא, אנשי רע יצליחו, והשעה

ממונה. ואם לא עולה תפלתו כראוי, דוחים אותו החוצה וסוגרים את השערים בפניו, ועליו נאמר "אז יקראני ולא אענה ישחרני ולא ימצאנני".

²⁰⁴ עי' תיקו"ז קי ע"א: בההוא זמנא דשכינתא מרחקא מבעלה אתמר בבר נש והיו חייך תלואים לך מנגד חייך אתקריאת הה"ד (בראשית ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים זכאה איהו מאן דקריב לה לגבי בעלה מאי (נ"א ומיד) קרוב ה' לכל קוראיו וכו'²⁰⁴ (&) דמאן דקרי ליה בשקרא רחוק הוא מניה
אמת א' ברישא דאלפא ביתא מ' באמצעייתא ת' בסופיה (נ"א ד' אתון) עשורא דיליה יו"ד ה"א וא"ו ה"א אמת דאיהו עישור דארבע מאה וארבעין וחד הא רזא דחמשה וארבעין מ"ה בזמנא דישאל משקרין בתורת אמת באומאה דשיקרא אתמר ביה (דניאל ח יב) ותשלך אמת ארצה מאי ארצה דא שכינתא ובזמנא דישאל מקיימין תורת אמת באומאה דקשוט אתמר ביה אמת מארץ תצמח (תהלים פה יב) ובגלותא אתמר [צה ע"א] ותהי האמת נעדרת ושקרא שלטא בעלמא (ובזמנא דאתתקן אמת ואסתלק לאתריה אתמחי שקרא מעלמא הה"ד (משלי י"ב) שפת אמת תכון לעד כוננת לא כתיב אלא תכון לעד (אמת) ועד ארגיעה לשון שקר מאי אמת עמודא דאמצעייתא שכינתא דיליה (מלאכי ב ו) תורת אמת היתה בפייה) ומאן שקר דא סמא"ל בזמנא דאמת שלטא אתעבר שקרא מעלמא

תרגום: באותו זמן ששכינה מרחקת מבעלה נאמר באדם והיו חייך תלואים לך מנגד חייך נקראת זהו שכתוב ויפח באפיו נשמת חיים אשרי הוא מי שמקרב אותה לבעלה מה זה (ומיד) קרוב יהו"ה לכל קוראיו וכו' שמי שקורא לו בשקר רחוק הוא ממנו

אמת א' בראש האלף בית מ' באמצע ת' בסופו (ד' אותיות) העשור שלו יו"ד ה"א וא"ו ה"א אמת שהוא עשור של ארבע מאות וארבעים ואחד הרי הסוד של חמשה וארבעים מ"ה בזמן שישראל משקרים בתורת אמת בשבועה של שקר נאמר בו ותשלך אמת ארצה מה זה ארצה זו השכינה ובזמן שישראל מקיימים תורת אמת בשבועת אמת נאמר בו אמת מארץ תצמח ובגלות נאמר ותהי האמת נעדרת והשקר שולט בעולם (ובזמן שמתקן האמת ומתעלה למקומו נמחה השקר מן העולם זהו שכתוב שפת אמת תכון לעד כוננת לא כתוב אלא תכון לעד (אמת) ועד ארגיעה לשון שקר מה זה אמת העמוד האמצעי שכינתו תורת אמת היתה בפייה) ומי השקר זה סמא"ל בזמן ששולט האמת עובר השקר מן העולם.
עי' לעיל הערה 71.

²⁰⁵ עי' תנא דבי אליהו זוטא פרק טז: א"ר יוחנן אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב בדור שכולו זכאי מנא לן שנאמר (ישעיהו ס) ועמך כלם צדיקים לעולם יירשו ארץ בדור שכולו חייב מנא לן שנאמר (שם נט) וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו וכתוב (שם מח) למעני למעני אעשה כי איך יחל וכבודי לאחר לא אתן.

²⁰⁶ עי' סנהדרין דף צט ע"א: רבי אליעזר אומר ימות המשיח ארבעים שנה כתיב הכא ויענך וירעיבך ויאכילך וכתוב התם שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה רבי דוסא אומר ארבע מאות שנה כתיב הכא ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה וכתוב התם שמחנו כימות עניתנו.

²⁰⁷ עי' ספר הליקוטים (פרשת שמות ב): (עמוס ה' י"ג) לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה הוא, פירוש, מלת עת היא מלכות, ידום המשכיל, הוא ת"ת, כי עת רעה היא, פי' שליטת הרעה שנדבקה בחזונים על וכו'. ובהיות מפני עון זה נטרדה מדודה ונפרדה מבעלה, אמר לו הקב"ה, איכה, פירש כי שכינה נק' כ"ה, והכונה א"י כ"ה, פי' א"ה שכינה.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

תשחק להם²⁰⁸, והישרים מעונים ונדכאים, וכמו שאמרו (סוטה מט ע"א²⁰⁹) בעקבות משיחא חוצפא יסגי וכו' חכמת סופרים תסרח וכו'. והכתוב עצמו (ישעיהו נט טו) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל וגו'.

נמצא, שאם הארון ב"ה רוצה לנהג העולם לפי הנהגת היחוד, להכיר האור מתוך החושך ולעשות שהרע עצמו יחזור לטוב, הנה יצטרך לתת תגבורת לרע בלא השקיף אל זכות הצדיקים, אדרבא, אז נבנו עושי רשעה, והצדיקים, נשפל ראשם לעפר. ואחר זה יגלה ממשלתו, ופרי הגילוי יהיה להחזיר הרע עצמו לטוב, ולא יהיה עוד רע אלא טוב בעולם, ואז יקבלו הצדיקים שכרם, ולא קודם לכן.

אך אם הוא מנהג לפי השכר ועונש, אז לא יהיה אלא טוב לטובים ורע לרעים, אמנם אין כאן מה שיגרום תיקון גמור להנהגה שיבטל מציאות הרע, כי למה יבטל וכבר איננו אלא לרעים, והרי הוא מוגבל בתחמומו שלא לעשות כטבעו הרע אלא כמשפט הראוי. ולפי שהקב"ה רוצה באמת תיקון הגמור של העולם וביטול הרע לגמרי, על כן הוא רוצה ללכת עם הצדיקים בדרך הנהגת היחוד שזכרנו, שלא יועיל להם צדקתם להצילם מיסורי העוה"ז. וזה לא מטעם השכר ועונש ודאי, אלא כדי שיתקון על ידם התיקון השלם. וזה טוב להם ודאי, שאז יקבלו שכר יותר גדול ממה שהיה להם לקבל לפי זכותם גרידא. אמנם טוב גם לעולם, כי אם לפי השכר ועונש היה מתנהג עמהם, לא היה יוצא פרי ממעשיהם הטובים אלא שכר מעשיהם, אך לא העברת הרע מן העולם. אך כיון שמה שהם סובלים אינו מטעם מעשיהם אלא מטעם סדר ההנהגה, על כן גם התועלת לא יהיה פרטי להם לתת להם שכר, אלא כללי להנהגה, לגלות בזכותם היחוד העליון, ויבטל הרע מן ההנהגה עצמה.

ותראי איך נוסף עוד תועלת בזה, שאפילו גילוי הממשלה העליונה יהיה בזכות ולא בצדקה לגמרי. כי אף על פי שהוא בצדקה לגבי שאר בני האדם, אך לגבי הצדיקים הוא בזכות, ומטובם יטיב לעולם כולו, ונמצא כלל כנסת ישראל זוכה.

(קסו) אמרה הנשמה: אמנם לפי הדרך הזה היה ראוי שכל הצדיקים לא יהיו אלא מיוסרים, והרי המציאות אינו כן.

(קסח) אמר השכל: יש לדבר הזה שורש עמוק מאוד. וזה, כי הנה הארון ב"ה עשה את הרע באותה התכונה שעשאו, ובאותם הגבולים שרצה אותו. והנה הוא מגלגל גלגולים להעבירו מן הבריאה לגמרי, וכמו שביארנו. אמנם צריך שיגלגל גלגולים אלה לפי הענין של הרע, ולפי הסדרים שעשה אותו, וזה פשוט. והנה אחר שעשה הארון ב"ה את הבריאה הזאת חסרת השלמות, הוא מגלגל גלגולים אלה להשלים אותה בהעביר הסרונותיה, והוא ית' לבדו יודע שורש כל הענינים שרצה לעשות, ומעמי כל גזירותיו הנעלמים מבריותיו, כי אין הבריות יודעות אלא מן הגזירות של הרצון העליון והלאה, אך למעלה מזה, פירוש, טעמי הגזירות האלה, באמת לא נמסרו לבריות כלל, והם החקירות האסורות לנו, כי הדברים מושרשים ברוממות הרצון הרוצה אותם, מה שאי אפשר לנו להשיג. והנה הוא ית"ש יודע שלהשלים הבריאה הזאת צריכים שני דברים, הגברת ההארה, דהיינו הגברת ההשפעה וריבויה, והעלמה ומיעוטה. כי יש ענינים שנתקנים בריבוי ההארה וההשפעה, ויש ענינים שנתקנים אדרבא בהעלם ומיעוט, בהניח לרע התגבורת הגדול, כמו שביארנו.

- מאיר הדעת -

²⁰⁸ עי' ברכות דף ז ע"ב: אמר רבי יצחק אם ראית רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו שנאמר יחילו דרכיו בכל עת ולא עוד אלא שזוכה בדין שנאמר מרום משפטך מנגדו ולא עוד אלא שרואה בצריו שנאמר כל צורריו יפיח בהם.

²⁰⁹ עי' לעיל הערה 71.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ודבר זה יראה בבירור למי שישים לב אל כל הנולד בעולם, שימצא שלא יולד דבר, לא לטובה ולא לרעה, שלא ימשך ממנו תועלת וטוב לעולם. וכבר אמרו (ברכות ס ע"א) כל מאי דעבדין מן שמיא לטב²¹⁰. אפס כי הרבה דרכים למקום, אלה מיימינים ואלה משמאלים, ואין הדברים האלה תלויים במעשה ובזכות, אלא בתכונת הבריאה ומהותה. והוא ית' שיודע לבדו מהות הבריאה באמת, יודע גם המצטרך לה. רק זאת ידענו, שיש ענין זה במהות הבריאה שלהשלמתה צריך הריבוי והמיעוט.

והוא ענין הכ"ח עתים המוזכרים בספר קהלת (פרק ג), שכנגדם עד בשחק, הלבנה, המתמלאת ומתמעטת להיות דוגמא לענין הזה. ויש בזה הענין ידיעות עמוקות לחכמים בהבנת דרכי הלבנה והליכותיה, והתחברה עם השמש בכל מקריה, שהם דוגמא ממש לכלל הענינים הכלליים של ההנהגה הסובבת להשלים הבריאה לפי התכונה הזאת שיש בה, כמו שביארנו, שצריך להשלמת ענינה הריבוי והמיעוט, אשר על כן המשילו כנסת ישראל ללבנה, ואמרו (סנהדרין מב ע"א) שהם עתידים להתחדש כמותה. והפרטים בענין זה רבים ועמוקים. אך כלל הענין הוא, שהגלגל הסובב על ישראל וכללות הנבראים להשלים תיקונם מצד תכונת הבריאה, לא מצד המעשה של התחתונים, כלל עניניו מתראים בלבנה הזאת וכל הנבחן בה.

ואמנם כלל תיקון הבריאה חילק אותו האדון ב"ה בין כל הנשמות אשר עשה לעבדו, לפי מה שידע היות הגון לכל אחד מהן לפי הענין שברא אותו, שהוא דבר נעלם מאוד מאוד, ולא הושג משום נביא וחווה, כי כל זה נכלל בטעמי הגזירות שזכרנו, שהם נעלמים מן הנבראים, ולא יודעו לנו אלא התולדות. ונמצא, שיש אדם שיגיע לו מצד שורש ענינו להיות מושפע בריבוי ההשפעה, שהוא אחד מן הדרכים שבהם נשלמת הבריאה כמו שביארנו, ויש אדם שיגיע לו מצד שורש ענינו להיות מושפע במיעוט ההשפעה, שהוא הדרך השני המצטרך להשלמת הבריאה. ואין כאן מצד מעשי בני האדם ההם, אלא מצד מה שמגיע להם לפי מה שחילק האדון ב"ה תיקון הבריאה בין הנבראים, כי זה תיקון לה וזה תיקון לה, כל אחד לפי דרכו.

ואמנם המשפט לאלקים הוא, לתת אחר כך שכר טוב לצדיקים, שהיו צדיקים והגיע להם מצד דרכי ההנהגה העליונה להיות מעונים ומיוסרים מצד העינוי שהיה להם בעולם הזה, וכנגד כל מעשיהם הטובים. ואמנם לכלל ההנהגה הזאת שאינה פונה אל הזכות והחובה, אלא פנייתה למה שמצטרך להשלמת הבריאה לפי מהותה, קראוה החכמים ז"ל, מול, יען אין ענינה אלא גזירה, ואינה תלויה בבחירת האדם ובזכותו²¹¹. אמנם כבר אמרתי, אין דבר זה נהג אלא בעולם הזה, אך בעולם הבא אין שם אלא שכר המעשים, מידה כנגד מידה, אפילו שכר דיבור נאה.

- מאיר הדעת -

²¹⁰ הגירסא אצלנו: תנא משמיה דרבי עקיבא לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד. ועי' לעיל הערה 8.

²¹¹ עי' רבנו בחיי (דברים ח יח): העושר נגזר מן השמים לכל יחיד ויחיד מישראל, שהרי כשאמרו אין מזל לישראל על הכלל אמרו אבל הפרט לכל יחיד ויחיד יש מזל, וכן אמרו (מועד קטן כח). בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא, כוחי כח מזל שבגלגל, ועוצם ידי למטה שאני נושא ונותן ומתעסק עשה לי את החיל הזה כי בצירוף שתיים אלה יהיה העושר, אל תדמה בנפשך לומר כן אלא זכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, כי אותו הכח העליון שיש לך הוא נתנו לך ובו אתה עושה חיל למטה, כי אלמלא כוחו יתעלה לא היה בכח המזל ממש כי הוא עליון על כל הכוחות כולן. וזהו שאמר שלמה ע"ה (משלי כב, ב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', ביאר לך כי העושר והריש מקרה ופגישה בסיבת חזרת הגלגל, ואין העושר לעשיר בשכלו ועוצם ידו, גם אין העוני לעני בחסרון שכלו וכדי שלא תאמר אם כן שהעושר והריש מקרה ופגישה הנה הכל גזירת הכוחות עליונים ואין בזה גזירת ה' כלל לא בעושרו של עשיר ולא בעניו של עני, אם כן הענין נמסר לכוחות ולמקרים, לכך אמר עושה כולם ה', לבאר כי הכל בגזירת עליון עליהם יבוא העושר והעוני הרעות והטוב.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(קסט) אמרה הנשמה: אמנם אם כן נגזר אומר שאין שכר ועונש בעולם הזה כלל, אלא בעולם הבא.

(קע) אמר השכל: איננו כן, אבל צריך שתדעי הקדמה עיקרית, והיא, כי הנה אמרו חז"ל (בראשית רבה פכ"ה סי' ג): ויהי רעב בימי דוד (שמואל ב' כא א), עיקר אותנטיא שלו לא היה ראוי להיות בימי דוד, אלא בימי שאול, אלא על ידי שהיה שאול גרופית של שקמה גלגלו הקב"ה והביאו בימי דוד. וכן אמרו (ב"ר פנ"ה סי' ב), הפשתני הזה כשהוא בודק פשתנו אינו בודק אלא וכו'. הרי לפניך שלא תמיד ישתמש האדון ב"ה מן הנהגת המזל הזה, אלא בזמן שהוא יודע שטוב להשתמש בה. כי הנה האדון ב"ה הכין סדרים עמוקים בהשלמת הבריאה, כמו שביארנו, ושם לו שני דרכים, דרך השכר ועונש ודרך המזל, והוא הבוחר, ומשתמש פעם מן הדרך האחד ופעם מן הדרך האחר, מה שהוא יודע היותו יותר טוב לעולמו. אמנם בהשתמשו מן הדרך השכר ועונש, יהיו כל הענינים הנולדים לפי סדרי השכר ועונש בחוקותיהם, ובהשתמשו מדרך המזל, יהיו הענינים. הנולדים לפי סדר הנהגת המזל ותכונת הבריאה, כמו שביארנו.

והנה גם זה יוליד לצדיקים זכות יותר, כי אלמלי תמיד היה האדון ב"ה מענה את הצדיקים לבד, היה נסיון, אך לא כל כך גדול, כי על כל פנים היו מתנחמים לדעת שהם ודאי צדיקים, כיון שהם מעונים, וכל בן שכל היה בוחר באלה היסורים, שודאי אינם אלא יסורי הצדיקים, כי הרשעים אינם מיוסרים. אמנם רצה האדון ב"ה שיהיה מקום נסיון יותר גדול, שלא יוכלו בני האדם להבין בבירור מה שהקב"ה עושה בעולם עם כל איש ואיש. אבל מה שיראה לכאורה, הוא היות הכל כאשר לכל, מקרה אחד לצדיק ולרשע (קהלת ט ב). וענין זה ביארוהו במדרש ז"ל (ילק"ש קהלת תקפ"ט, וע"ש בס"י הקודם לו), שלמה מביט בכל הדורות ורואה דברים שמגיעים לרשעים מגיעים לצדיקים וכו'. פירוש, כי יראה הקב"ה שמקרה אחד שיוולד לרשע שיהיה, עובר אחת מן העבירות בפרט, ויהיה העונש ההוא מתיחס לעבירה ההיא, יוולד גם כן לצדיקים שיהיו ממש נזהרים עד מאוד באותה העבירה עצמה. והיינו, אברהם ונמרוד, וכל האחרים המוזכרים במדרש שם, שהמעשה מוכיח האמת הזאת שכך הוא ודאי. והנה זה עשוי כדי לתת שכר טוב יותר לצדיקים המתחזקים באמונתם, והוא מה שאמר הכתוב (חבקוק ב ד) וצדיק באמונתו יחיה. כי אי אפשר לשום אדם לעמוד על בורים של הדברים שהקב"ה עושה עמו, כי הוא ית' מתנהג פעם בדרך השכר ועונש ופעם בדרך המזל, כמו שביארנו.

וכל דבר שיתחדש על האדם, הנה אין שם מי שישפוט אם מן השכר ועונש הוא, וכפי מעשיו, אם מן המזל הנזר עליו, ויש בכל דבר ודבר פנים לכאן ולכאן, עד שהלב סוער מאוד ברוב מחשבותיו ושרעפיו בקרבו. אבל מי שהוא נאמן לה, צריך שיתקע יתד אמונתו חזק בל ימוט, לדעת שכל מעשה ה', יהיה באיזה דרך שיהיה, ישר ונאמן הוא ודאי, ואין עולה ח"ו, ולא כרשעים שהיו אומרים, לא יתכן דרך ה', אלא על משמרתו יעמוד לעבוד את בוראו בעבודה תמה, בהשואה אחת בכל מידה ומידה שהוא מודד לו, ואז יקרא תמים ממש.

ועי"ש (לא יד): לפי הידוע שקבע הקב"ה ברקיע מהלכות הכוכבים ונתן להם כח לפעול פעולות בשפלים, והם במהלכם מועילים ומזיקים בעולם הזה, והכל תלוי במזל, שהרי חכמי התלמוד ז"ל לא היו מבטלים ומכחישים פעולה זו אבל היתה ביניהם חכמה מפוארה, ובפירוש אמרו במועד קטן סוף פרק אלו מגלחין (כח ע"א) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא, והביאו ראיה לזה ואמרו תדע דהא רבה ורב חסדא תרוויהו צדיקי הוו, מר חיה ארבעין שנין ומר חיה שתין שנין, בבי רבה שתין תכלי ובבי רב חסדא שתין הלולי, בבי רבה נהמא דשערי לאינשי ביתיה לא משתכח, בבי רב חסדא נהמא דסמידא לכלבא לא נבעי.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

כללו של דבר, שני דרכים הם, דרך השכר ועונש ודרך המזל, והאדון ב"ה משתמש מהם לפי מה שהוא יודע היותו טוב לעולמו.

ובמדרשו של רשב"י נמצא מאמר אחד, שאף על פי שענינו עמוק בסתרי המידות, אבל שטחיותו נראה זר מאוד למי שלא ידע הקדמות אלה שהודעתיו. וז"ל המאמר (תיקוני זוהר תיקון ע קמח ע"א²¹²), ובזמנא דאסתלק הוי"ה מכרסיא דדין ומכרסיא דרחמי, לית תמן לא אנרא ולא עונשא, כי נראה כאילו ח"ו אין שכר ועונש. אמנם הכוונה האמיתית היא להודיענו שיש זמן שאין האדון ב"ה מנהג העולם בהנהגת השכר ועונש, אלא בהנהגת המזל. וכמו שביארנו, שהטוב והרע נמשך ובא לפי עניני ההנהגה לצורך התיקון הכללי. אך ודאי שהשכר ועונש יהיה לעולם הבא, לתת לאיש כדרכו וכפרי מעלליו.

אמנם הודיענו, שבזמן תוקף עקבות משיחא, לא יקשה עלינו אם הצדיקים נשפלים השפלה גדולה, ואם בני האדם צועקים ולא נענים, וכל שאר הדברים הרעים שאמרו רז"ל (סוטה מט ע"ב) בעקבות משיחא הוצפא יסג, כי כל זה נולד לפי שאין הצדיקים יכולים אפילו בזכותם לתקן הקלקולים ההם, כי השעה גורמת כך, וכדי להוליד מזה התיקון השלם שיהיה אחר כך בנילווי יחודו ית', וכמו שביארנו.

ואמנם צריך שתדעי הקדמה, צריכה לנו הרבה לישוב ספיקות רבים. והוא, כי אפילו בזמן שהאדון ב"ה רוצה לנהג את עולמו בהנהגת המזל שזכרנו, הנה הוא מחזיר ומסבב הדברים, שאפילו מה שצריך לבוא לפי המזל, יגיע מתוך דרכי הנהגת השכר ועונש. וכענין זה מצאנו יסורין של רבי, שאמרו ז"ל (ב"מ פה ע"א), על ידי מעשה באו ועל ידי מעשה הלכו. ובאמת לא היו היסורין ההם אלא מיסורי הצדיקים, אבל כך היא המידה, שהקב"ה מרכיב שתי ההנהגות אלה ביחד, ואף גזירות המזל לא יבואו אלא על ידי ענין מה המתיחס אל השכר ועונש שיוכלו ליתלות בו, שהרי אנביו יתגלגל כל הצריך להתגלגל, אף על פי שבעצמו לא יהיה אלא דבר קטן.

כללו של דבר שורש ההנהגה באמת הוא ענין התיקון הכללי של כל הנמצאות, הסובב על קוטבי תכונת הנמצאות עצמם, לפי מה שעשאו הבורא ית"ש, וכל גלגולי ההנהגה הזאת אינם אלא סיבובי דברים ההולכים אל תכלית התיקון הכללי הזה שזכרנו, בהסיר מהם כל החסרונות המצויים בהם. ויש לדבר הזה חוקים וסדרים עמוקים בלתי מושגים כלל. ובעוד שגלגולים אלה מתגלגלים והולכים, יש הנהגת השכר ועונש, שהיא ההנהגה המתגלית, שכל חוקות שמים וארץ תלויים בה. אמנם תוכיות כל הסדרים והחוקים נקשר בענין התיקון הכללי שזכרנו, כי אינם שתי הנהגות הפכיות

- מאיר הדעת -

²¹² ז"ל בשלימות: ובזמנא דאסתלק יהו"ה מכורסיא דדין ומכורסיא דרחמי לית תמן עונשא ולא אגרא ובגין דיהו"ה אסתלק במזלא קדישא עלאה דאיהו כתר עלאה בההוא זמנא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מלתא אלא במזלא תליא מלתא ובההוא זמנא הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה בהיכל מה דהוה קרוב ה' לכל קוראיו בההוא זמנא אתמר ביה רחוק מה שהיה ועמק עמק מי ימצאנו לית מאן דאשיג ליה אלא בחכמה ובבינה ובגין דא כד אסתלק להאי אתר לא משיגין ליה בכל ספירן אלא בחכמה ובבינה דאינון י"ם י' חכמה מ' בינה ובגין דא רחוק מה שהיה ועמק עמק מ"י ימצאנו ורזא דמלה קרובים אל ה' אלהינו.

תרגום: ובזמן נסתלק הוי"ה מכסא הדין ומכסא רחמים, אין שם עונש ולא שכר, לפי שהוי"ה מסתקל במזל הקדוש העליון, שהוא כתר עליון, באותו זמן בני חיים ומזונות לא תלויים בזכות אלא במזל, ובאותו זמן הכל תלוי במזל ואפילו ספר תורה שבהיכל. מה שהיה קרוב ה' לכל קוראיו, בואתו זמן נאמר בו רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מי ימצאנו, אין מי ששיג אותו אלא בחכמה ובבינה, ולכן כאשר מסתלק לאותו מקום לא משיגים לו בכל הספירות אלא בחכמה ובינה, שהם י"ם, י' חכמה, מ' בינה, ולכן רחוק מה שהיה ועמוק עמוק מ"י ימצאנו וסוד הדבר, קרובים אל ה' אלהינו.

ועיי"ש בגר"א: בזמן דהו נהירין הו מתפשטין או"א ג"כ למטה, והוה הכל תלוי בזכותא, דהוה שכינתא שריא בישראל, והו מתפעלים לפי מעשיהם כידוע. אבל עתה אסתלק הכל למזלא, והכל במזל קדם דייתי בגלגולא, ואין זכות ואין חוב אלא בעוה"ב, דהו בדרגא דשם אסתלקו, לכן ניתן ביד המזל בעוה"ז.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ומתנגדות, אלא אדרבא, העיקר היא הנהגת התיקון הכללי, אלא שידע האדון ב"ה בחכמתו הנשגבה, לסדר חוקי שכר ועונש ראויים לשמש כל זמן סיבוב ההנהגה הזאת, ויהיו חוקים מתיחסים ונאותים ומשתווים בתוכיותם אל גלגולי ההנהגה של התיקון. ועל כן לא תצא ההנהגה של השכר ועונש חוץ ממרכז הנהגת התיקון הכללי, אדרבא, הנה היא משתווה אליה ומתחברת עמה, ודברי ההנהגה של התיקון עצמה ימשכו ויבואו בדרכי השכר ועונש, וכמו שביארנו.

אפס, כי העלים האדון ב"ה מנבראיו השגת ההנהגה העליונה הזאת, ולא היא ועניניה, ולא היחס שבינה ובין הנהגת השכר ועונש מתגלים ונודעים. ולא עמד על בירור הדבר הזה כל נביא וחווה, אלא ראו מה שראו, ולא עמדו על בוריו, כי אם נשאר תמיד מסופקים בספיקות רבות, וכמו שאמרו ז"ל (ברכות ז ע"א²¹³) על הפסוק (שמות לג יט) וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם.

וצריך שתדעי כי פרי המעשים הטובים שהצדיקים עושים, הוא מה שיהנו מהם לעתיד לבא בעולם הגמול, דהיינו הנצחיות. ואמנם יש במעשים טובים עצמם, התיקון שהם מתקנים עתה בבריאה לפי הסדר שהיא מסודרת, ויש השכר מה שראוי להם לקבל לפי התיקון הזה שתיקנו. על כן, הנה האדון ב"ה צריך לקחת מעשי בני האדם לפי מה שהם, ולשפוט אותם לפי התולדה הנולדת מהם באמת, לפי מה שהנחיה הקב"ה לבני האדם לתקן בבריאה כולה. ודבר זה צריך לגזור אותו לפי ענין מהות הבריאה כמו שעשאה האדון ב"ה, ולפי כל ההבחנות הנבחנות בתכונתה.

ותדעי שאין שום דבר נשכח לפני כסא כבודו, ואין נעלם מעיניו ית' בשפטו המשפט הזה. פירוש, שלא תאמר כיון שנתקלקל דבר, ואחר כך נתקן, לא יזכר לפניו אלא התיקון, והקלקול שהיה כבר נשכח, או להפך, בדבר שהיה מתוקן ונתקלקל לא יזכר תיקונו שהיה, אינו כן אלא אין שכחה לפני כסא כבודו (נוסח תפילת זכרונות של ר"ה). שאינו דומה התולדה היוצאה מן התיקון הבא אחר

- מאיר הדעת -

²¹³ ז"ל: ואמר רבי יוחנן משום רבי יוסי שלשה דברים בקש משה מלפני הקדוש ברוך הוא ונתן לו בקש שתשרה שכינה על ישראל ונתן לו שנאמר הלא בלכתך עמנו בקש שלא תשרה שכינה על עובדי כוכבים ונתן לו שנאמר ונפלינו אני ועמך בקש להודיעו דרכיו של הקדוש ברוך הוא ונתן לו שנאמר הודיעני נא את דרכיך וכו', ופליגא דרבי מאיר דאמר רבי מאיר שתיים נתנו לו ואחת לא נתנו לו שנאמר וחנתי את אשר אחון אף על פי שאינו הגון ורחמתי את אשר ארחם אף על פי שאינו הגון.

ועי' ז"ח א ע"א: אשתכחו לאת יו"ד נקודה עילאה תשעה סמכין על מה דאסתמיך על וכלהו רתיכא לגבי את דא כדין אתנהיר ואסתמיך על תשע סמכין אלין וכדין נהרין מגויה תמניא אחרנין וכלהו קיימין ברזא דאת יו"ד נקודה עילאה טמירא.

אלין תשע סמכין דלתתא סלקין בשמא ולא סלקין בגין דאינון תשע דאיקרין אין סוף קיימין ולא קיימין ולא אתיידעו ואיקרון ולא ידעו כלל ואלין סלקין בשמא ולא סלקין.

ורזא דא וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם (שמות לג יט) לית אמן דיקום בהון ובשמהן דילהון ולא אתגליין למיקם בארחייהו וע"ד לא קאים משה עלייהו בגין דהוון מקדמת דרגא דיליה (דעליה) דהווא נציצו קדמאה כתיב לפניך וכן כולהו קיימין אקדימו לדרגא דיליה וככל (נ"א ועל) דא לא קאים באורחוי דקב"ה בגין דכלהו סלקין גו מחשבה ומתמן מתפשטין אורחוי לכמה סטרין ברעותיה דקב"ה ולא אתיידעו כלל.

תרגום: נמצאו לאות יו"ד הנקדה העליונה תשעה עמודים על מה שנשמכת וכלם מרכבה אל האות הזו אז מאירה ונסמכת על תשעת העמודים הללו ואז מאירים מתוכה שמונה אחרים וכלם עומדים בסוד האות יו"ד הנקדה העליונה הטמירה

תשעת העמודים הללו שלמטה עולים בשם ולא עולים משום שאותם תשעה שנקראים אין סוף עומדים ולא עומדים ולא נודעו ונקראים ולא נקראים ללא ידיעה כלל ואלו עולים בשם ולא עולים

וזוהו הסוד (שמות לג יט) וקראתי בשם ה' לפניך וחנתי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם אין מי שיעמד בהם ובשמות שלהם ולא התגלו לעמד בדרכם ולכן לא עמד משה עליהם משום שהיו מקדם הדרגה שלו שאותו ניצוץ ראשון כתוב לפניך וכן כלם עומדים הקדימו לדרגה שלו ועל זה לא עומד בדרכי הקדוש ברוך הוא משום שכלם עולים תוך המחשבה ומשם מתפשטים דרכיו לכמה צדדים ברצונו של הקדוש ברוך הוא ולא נודעו כלל

פי' לז"ח זו תמצא בבהגר"א בתז"ח כג ע"ד וכד ע"א.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הקלקול, או התיקון הבא אחר תיקון אחר, או תיקון שבא אחר שני קלקולים, ועל דרך זה עד אין תכלית, מה שאין הפה יכול לדבר. כי לפי הגלגול של כלל הנמצאות צריך לשפוט כל מעשה על פי העבר ההוה והעתיד, שהרי אין תיקון כלל הבריאה נתקן אלא מכל מה שיתגלגל בכל השיתא אלפי שנים, זמן העולם הזה.

והנה הארון ב"ה בידעתו ידון כל דבר על פי שלושת הזמנים שזכרנו, כי אין תולדת כל מעשה אלא לפי מה שקדם לו, ולפי ההוה עמו, ולפי כל הבא אחריו. ואחר כל המשפט הזה נקבע לו שכר לעתיד לבא, שכר ההגון לו לפי מעשיו, וזה פשוט. והנה ביום הדין הגדול יפרוש הארון ב"ה את השמלה לעיני כל היצור, מכל מה שנעשה מיום ברוא אלקים אדם על הארץ עד היום ההוא, ויראה יושר משפטו בכל מעשה ומעשה, קטון וגדול, ומה נגזר עליו לפי משפטו האמיתי לזמן קיבול, שכר לעתיד לבא. ואחר כך יצאו צדיקים לקבל שכרם, איש איש כפי מעשיו.

(קעא) אמרה הנשמה: ודאי הרבה למדתי, ויכולתי לפחות לסבור איזה סברא שתשקוט בה דעתי בענין השגחתו. וראיתי מקום גדול לעבודת האדם, ומה היא ומה תועלתה. וראיתי תולדות הזמן המתחדשות לבקרים, כמה מקורות יש להם, דהיינו, מידת משפטו ית' ומידת רחמיו, הנהגת המזל, והכוונה התכליתית בכל אלה מה היא. הבנתי מציאות האדם בזמן הזה, ועילויו בזמן שיתעלה. הבנתי ענין ביאת המשיח ותחית המתים ועולם הגמול מה הם ועל מה הם. ועל הכל, תוקף האמונה, לדעת שהכל מאתו ית' בעצה עמוקה, אין דבר במקרה ולא לבטלה, לא קטון ולא גדול, כי הכל גלגל הוא שחוזר בעולם, סובב סובב והולך לתת תיקון כללי אל כל הנמצאות, וסוף סיבובו יהיה התיקון הכללי הזה. והנה אחשוב שעד כאן כללים של חכמה, ואידך פירושא הוא, להבין כל הפרטים שבעולם, איש איש תחת סוגו. די לי שיהיו השרשים בידי, למען היותי לפחות מיושבת באמונתי בבירור.

ענין הזמן ההולך בהיקף על כל האישים בשוה

(קעב) אמר השכל: עוד יש לי לבאר לך ענין הזמן ההולך בהיקף על כל האישים בשוה. ומצאנו בו שינויים בחלקיו מטעם הזמן עצמו, פירוש, לא מטעם מעשים שיחודשו בו, אלא מטעם היות העת ההיא. והוא מה שאמר קהלת (ג א) לכל זמן ועת לכל חפץ²¹⁴. והלא גם לזה צריך שיהיה שורש הגון ודאי.

- מאיר הדעת -

²¹⁴ עי' קה"ר פ"ג סי' א: לכל זמן ועת לכל חפץ זמן היה לו לאדם הראשון שיכנס לגן עדן שנא' (בראשית ב') ויניחהו בגן עדן וזמן היה לו שיצא משם שנאמר (שם ג') ויגרש את האדם וגו' זמן היה לו לנח שיכנס לתיבה שנאמר (שם ז') בא אל התבה וגו' וזמן היה לו לצאת שנאמר (שם ח') צא מן התבה וגו' זמן היה לאברהם שינתן לו המילה שנאמר (שם י"ז) ואתה את בריתי תשמור וזמן היה לבניו להמול מהן שימולו בשני מקומות אחת במצרים ואחת במדבר שנאמר (יהושע ה') כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' ועת לכל חפץ תחת השמים זמן היה שתנתן התורה לישראל א"ר ביבי זמן היה לאותו דבר שהיה נתון למעלה מן השמים ועכשיו יהיה נתון למטה מן השמים ואיזו זו התורה שנאמר (שמות כ') וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר. ועי' ספר הקנה (&): כל הנולדים אשר יולדו באחד מאלו הכ"ח מחנות יקבלו גזירות מן המחנות והם הגזירות שהזכיר שלמה ע"ה באמרו התמורות והם העיתים עת זרע וגו' והוא שאמר סוד גדול לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים והוא מה שאמרו לשם מפני מה יש צדיק וטוב לו רשע ורע לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו ותשובתו בזה צדיק ורע לו שבא לעולם כבר ורבו צדקותיו וקב"ה הביאו בעולם פעם אחרת לקבל עונשין ונולד בחסרון אור הלבנה וכל ענינו בצער ובחסרון כי כן רוצה השכל והדין לצדיק להיות חסר כי בחסור נולד כדי שיתכפר וישמח בעה"ב, והרשע וטוב לו בא פעם אחת ורבו פשעיו והש"י מביאו פעם אחרת לקבל צדקותיו המועטים והוא נולד במילוי הלבנה ויהיה מלא בכל טוב ואז יטרד וילך בגיהנם, והוא שנאמר וגם רשע

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(קעג) אמרה הנשמה: גם זה ענין נחמד לדעת אותו על בוריו.

(קעד) אמר השכל: ראי, הכוכבים והמזלות הם משפיעים כל אחד ואחד על דבר מיוחד ופרטי בעולם השפל הזה²¹⁵. ומי שהוא מושפע מכוכב אחד אינו מושפע מחבירו. וכל המקבלים מקבלים ממשפיעיהם תמיד בכל מקום. אמנם מלבד הפקודה הזאת אשר להם, הנה יש להם ממשלה ושליטה בסיבוב הזמן, שכל אחד שולט בשעה ועת אשר הוחק לו, וזה ידוע. ואמנם יש הפרש גדול בין שתי השליטות האלה, כי השליטה שיש להם כל אחד על הדברים המיוחדים לו, היא שליטה מגעת בעצם המקבלים, שכל ענינם תלוי בהם, ומתפעלים בתוכיות עצמותם מן ההשפעה שהם משפיעים עליהם. אך השליטה של ההיקף היא שליטה כללית, שכל השולט שולט על כל העולם, בין על הבריות המיוחדות לו, בין על הבריות שאינן מיוחדות. אך מצד אחר, אין השליטה ההיא שליטה גמורה על שום אחד מהם, ואין מקבלים ממנה אלא איזה התפעלות. ורושם הניכר יעשה בבריות מצד השליטה ההיא ודאי, כי אין שום מעשה במעשי האל ית' שיהיה לבטלה, אך אין זאת הפעולה העצמית אשר לכוכבים האלה. אך עצם פעולתם אינו אלא מה שהם פועלים ביחוד בבריות המיוחדות להן, וכמו שביארנו.

ואמנם זאת היא דוגמא עשויה להראות ענינים היותר גבוהים ונעלמים. והיינו, כי הנה מיני השפעות רבות חידש האדון ב"ה להשפיע על בריותיו, השפעות מיוחדות לכל בריה כראוי לה. ומלבד זה, גזר היקף סיבובי לכל מיני ההשפעות האלה, להיות שולטים בסיבוב על העולם, שיהיה סדר שליטתם ופעולתם בסדר סיבוב הזמן. ובכל יום שולט בהנהגה מין ממיני ההשפעות, והיא שליטה כללית על כל הבריאה, אך אין פעולתו בשליטה זו פעולתו העיקרית שהוא עושה בנמצאות המקבלים ממנו ביחוד, אבל עם כל זה יחודשו ענינים בכל הבריאה לפי ענין ההשפעה ההיא, תולדת שליטתה זאת. ובוה גם כן תלויה קדושת ימי המועדות מימים ימימה, וכל שאר הדברים התלויים בזמן. אמנם צריך להבחין ההבחנה שזכרתי, שיש הפרש בין הפעולה המיוחדת מכל השפעה בכל זמן, ובין הפעולה הסיבובית שאינה כל כך עיקרית להגיע בתוכיות עצם המקבל.

על דרך זה ענין יצירת האדם וכל זמניו, שכבר שמעת היותם מקבלים אל סדרי ההשפעה העליונה. כי ודאי הוא שבכל זמן מזמניו יתנהג על פי סדרי ההשפעות שהזמן הוא מקביל להם, אך לא על צד התולדות הנולדות ביחוד מן ההשפעות ההם, אלא על צד הכנות גופו ואיבריו על הסדר ההוא. והנה אמרתי לך מה שיספיק לישוב דעתך על האמת בעיקרים האלה אשר ביקשת ממני, ותו לא מידי.

(קעה) אמרה הנשמה: עוד ענין אחר אחפוץ לדעת ממך, ואולם איננו ענין כל כך ארוך, וגם לא מן המבהילים הרעיון בהעדר הידיעה בו, כמו הענינים שזכרנו עד עתה, אבל הוא דבר שתאותי לעמוד עליו בבידור.

(קעו) אמר השכל: ומה הוא הענין הזה.

ליום רעה מ"מ משה רע"ה שאל למה יביאהו קב"ה פעמים יקבל עונשו או שכרו בפעם ראשון ולא נאמר לו תשובה על זה:

ועי' הקדמת הראב"ד לס"י: ועל פי אלה המחנות יהיה כל משפטי המלכות. והנה כל היצורים אשר יתפעלו באחד מאלו הכ"ח מחנות יקבלו גזירות מן המחנות באחד מן הכ"ח עתים הנזכרים כאן וזהו סוד לכל זמן ועת לכל חפץ תחת השמים, וזהו גם כן מפתח לתרץ בו שאלת צדיק וטוב לו צדיק ורע לו רשע וטוב לו רשע ורע לו. והמשל בזה אילו נפש הצדיק הוא וכל חלקיו יולד בעת חסרון האורה בהכרח יתפעלו עניניו בחסרון כי דיו לעבד להיות כרבו אמנם השכר המכוון הוא מזומן לו לשמוח במלכות ה' וכן בשאר הז' תמורות. ולהפך ג"כ אילו יולד איש רשע בכל חלקיו במילוי הירח אי אפשר שלא יגיע לו טובו. @

²¹⁵ עי' לעיל הערה 211.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ענין הנבואה

(קעז) אמרה הנשמה: ענין הנבואה, מה היא, מה דרכה ומה תועלתה.
(קעה) אמר השכל: הנבואה היא ידיעה והשגה שהקב"ה נותן לנביא מכבודו ית'²¹⁶. ואמנם, הנה שמעת כבר שאמיתת מהותו ית' ושלמותו מה שהוא לפי עצמו, אינו ניתן להיות מושג לנו כלל, ולא ישיגוהו אלא מצד פעולותיו ומצד המידות אשר קבע לעצמו להנהיג את העולם, וכמו שביארנו. וישיגוהו מטיב ומעניש, מרחם, שופט, מחיה, רופא, ובכל שאר כל התארים המיוחדים לו מצד פעולותיו. ויראה להם כל השפעותיו בכל דרכיהם, ויראו כל עניניהם שבהם תלויים כל חוקות השמים והארץ וכל צבאם וכל פרטיהם. ועל כן ידעו העבר והעתיד מה שהקב"ה עושה בעולם, כי הנה ישיגוהו תופס באחת המידות, וישיגו כל התולדות הנולדות מזה בכל הנבראים שיהיו, וישיגוהו תופס במידה שתפס, ובמידה שיתפוס בכל פרטי הענין הזה כולו. אך מהותו הפשוט לא ישיגו. ואף השגה זאת שמישיגים לא תהיה בראיה פשוטה, אלא בדרך מיוחד לנבואה.

(קעט) אמרה הנשמה: זה מה שאני מבקשת לדעת, איך היא הראיה הזאת.
(קפ) אמר השכל: מקרא מלא הוא (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה. ובמשה רבינו ע"ה נאמר (במדבר יב ח) ומראה ולא בחידות²¹⁷, הא לאהרים, בחידות. ובהדיא אמר (שם) בחלום אדבר בו, ורו"ל קיימו מה שקיבלו (ברכות נו ע"א) חלום, אחד מששים בנבואה. וזה, כי לא ניתן רשות לנביאים לראות הכבוד העליון כמו שהוא, אבל הכבוד המתגלה עליהם יחדש בלבם דמיונות נבואיים, שיהיו כמו לבושים וחידות לענינים הראויים להגיע לידיעתם, וכמו כל שאר המשלים והחידות שבעולם. ואמנם אין דרך השנתם כמו שמשנת הדעת האנושית בדרך הטבעי, אבל היא השגה נשפעה בהם, וידיעה נחקקת, שלא יפול בה הספק וצורך העיון והרגל המופתים, אלא יתברר להם בלי שום ספק שהמתגלה עליהם ומדבר עמהם יהיה כבודו ית', והוא המחודש בלבם הדמיונות הנבואיים ההם. ותחקק בלבם ידיעה כמו כן, שישגו פתרון המראה והחידה, וישגו מה שהאדון ב"ה רוצה לגלות להם. וכדברים האלה כתב הרמב"ם זללה"ה בפרק ז' מיסודי התורה (הלכה ג), זה לשונו, הדברים שמודיעים לנביאים במראה הנבואה, דרך משל מודיעים לו, ומיד יחקק בלבו פתרון המשל במראה הנבואה, וידע מה הוא²¹⁸.

- מאיר הדעת -

²¹⁶ עי' תז"ח לב ע"ד: וכשרוצה הקדוש ברוך הוא להמשיך נבואה כל הספירות כלולים בה ונקראו נביאים ומלכות היא דמיון כלם שנאמר (הושע יב) וביד הנביאים אדמה כמה שנאמר ודברתי על הנביאים שהיא כמו אספקלריא שכל הפנים נראים בה וכן כל הספירות מראים בה כחם ודמיונם וצורתם לכל נביא כפי השגתו למעלה.

ועי' זהר ח"א ח ע"א וכן דף יח ע"א שכבוד היא כינוי למידת המלכות.
²¹⁷ עי' תיקו"ז דף לב ע"א: מסטרא דעמודא דאמצעייתא איהי שכינתא מראה בהקיץ, ומשה בסטריה, דכתיב ביה פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות, ותמונת ה' יביט.
תרגום: מצדו של העמוד האמצעי, היא שכינה, מראה בהקיץ. ומשה מצדו, שכתוב בו פה אל פה אדבר בו ומראה ולא בחידות ותמונת ה' יביט.

²¹⁸ עי' עבה"ק ח"ד פל"א: הקול המדבר מאליו בלתי תנועה והוא רוח אלהים חיים דכתיב וישמע את הקול מדבר אליו ר"ל מדבר מעצמו בלתי הכאת שפתים הוא הקול שהיו שומעים הנביאים והקול שראו במעמד הר סיני שנאמר וכל העם רואים את הקולות ולא אמר שומעים, וזהו רוח הקדש כי המדבר ברוח הקדש לא ישמע קול אלא הרוח הוא תבא בקרבו וידבר מאליו כי האותיות עצמן היו חקוקות באזני הנביא. ועי' תיקו"ז פז ע"ב.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

וצריך שתבחיני שיש משלי המידות ומשלי התולדות. פירוש, יש משלים שבהם יתדמה הכבוד העליון על פי מידותיו ופעולותיו, ויש משלים שימשילו הפועל הנפעל ממנו ית'. דרך משל, כשירצה האדון ב"ה להראות כבודו לנביא כמו מטיב ומרחם, יתדמה לו כזקן, כענין שנאמר (דניאל ו ט) ועתיק יומין יתיב. וכשירצה להראותו כמו גבור על אויביו, יראה כבחור איש מלחמה, וכמו שאמרו ז"ל (מכילתא דרשב"י בשלח טו), נגלה על הים כבחור ונגלה על הר סיני כזקן, שבחור נאה למלחמה וזקן נאה לישיבה²¹⁹. אך משלי הפעולות הם כענין מקל שקד דירמיה, וסיר הנפוח, סולם דיעקב, מגילת יחזקאל, איפת זכריה, ומנורת הזהב. והנה משלי המידות, כשיראה הכבוד העליון לעיני הנביא באותם הדמיונות, מיד ישיגו פתרון המראה ההוא. אך משלי הפעולות אפשר להם שלא ישיגו עד שיפרשום להם, וכמו שמצאנו בנביאים (זכריהו ד ה) הלא ידעת מה המה אלה, ואומר לא אדוני, וכדברי הרמב"ם ז"ל שם.

והנה ממה שאפשר להיות במראיהן, זה הוא ריבוי הדמויות, ואפילו הפכיים זה לזה ברגע אחד. ודבר זה לימדנו חז"ל במסכת סופרים (פמ"ז מ"ג) ז"ל, פנים בפנים דבר ה' עמכם. פנים תרי, בפנים, תרי, הא ד' אפי' של אימה למקרא, בינוניות למשנה, שוחקות לתלמוד, מסבירות לאגדה. וכן אמרו (ילק"ש יתרו רפ), אנכי ה' אלקיך, אמר ר' חמא בר פפא, הראה להם הקב"ה פנים זועפות, פנים מסבירות וכו'. אמר להם, אף על פי שאתם רואים כל הדמויות הללו, אנכי ה' אלקיך. והרי זה כדרך שאמרו בדיבור גם כן. (ירושלמי נדרים פ"ג ה"ב, וע"ש עוד דברים), ערות אשת אחיך, יבמה יבא עליה, בדיבור אחד נאמרו, זכור ושמור, בדיבור אחד נאמרו²²⁰ (שם, ועי' ר"ה כז ע"א). והנה הטעם לזה מבואר הוא, כי כיון שאין הדמויות הללו עצמיים, אלא גילוי נבואי נברא, תלוי ברצונו של

- מאיר הדעת -

²¹⁹ עי' חגיגה יד ע"א: אין לך נאה בישיבה אלא זקן ואין לך נאה במלחמה אלא בחור.
²²⁰ ועי' ז"ח מא ע"א: וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמר איהו בלחודוי בדיבורא חדא והא אוקימנא אנכי ולא יהיה לך בדיבורא חדא אתאמרו
וכי הני ותו לא אל הני כללא דכלא הני כללא דכל אורייתא והי נמי זכור ושמור ובגין דזכור ושמור אינון כללא דכלא נקט הני דאינון כללא זכור ושמור אנכי זכור לא יהיה לך שמור וכלא בדיבורא חדא מאי בדבורא חדא הכי הוא ודאי בדיבורא חדא ולא בתרין בגין דהאי דבור איהו אתכליל מכלהו קלי ואיהו דהוה אמר בתוקפא וחילא דכלהו דכל חד וחד הוא בטש ביה בלחישו ואיהו הוה אמר ובגין דכלהו הוה בלחישו ולא אשתמעו כתיב וכל העם רואים ולא כתיב וכל העם שומעים בגין דלא אשתמעו כלל אלא כלהו הוה אתיין וכל חד וחד נשיק להאי דבור בלחישו כמאן דנשיק בחביבו דרחימותא ולבתר האי דבור פריש ואמר מלה ואכריז לה
וע"ד כתיב וידבר אלקים את כל הדברים האלה דאינון כללא דזכור ושמור אנכי ולא יהיה לך אנכי כללא דכל פיקודי אורייתא דאינון בכלל זכור ואיקרון מצות עשה
אנכי כללא דדכר ונוקבא כחדא ומאן דאמר דאיהו רזא דכורסיא לאו איהו כורסיא בלחודוהי ולא הכי דהא רזא דזכור איהו ואיהו דכורא אבל אע"ג דאיהו דכורא כללא דדכר ונוקבא כחדא איהו
תרגום: וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, הוא לבדו בדיבור אחד, והרי ביארנו אנכי ולא יהיה לך בדיבור אחד נאמרו
וכי אלו ולא יותר, אלא אלו כלל הכל, ואלו הם כלל של כל התורה, וכן גם זכור ושמור, ולפי שזכור ושמור הם כלל הכל, נקטו אלה שהם כלל, זכור ושמור, אנכי זכור, לא יהיה לך שמור, והכל [נאמר] בדיבור אחד מהו בדיבור אחד, כך הוא ודאי בדיבור אחד ולא בשנים, לפי שזה הדיבור, הוא נכלל מכל הקולות, והוא שהיה אומר בתוקף וכח של הכל, שכל אחד ואחד הכה בו בלחש, והוא היה אומר ולפי שכלם היו בלחש ולא נשמעו, כתיב וכל העם רואים, ולא כתיב וכל העם שומעים, לפי שלא נשמעו כלל, אלא כלם היו באים, וכל אחד ואחד נשק לזה הדיבור בלחש, כמי שנושק בחביבות של אהבה, ואחר כך הדיבור פירש ואמר את הדיבור והכריז אותו
ועל זה כתוב וידבר אלהים את כל הדברים האלה, שהם כלל של זכור ושמור, אנכי ולא יהיה לך, אנכי הוא כלל של כל מצות התורה שהם נכללות בכלל זכור, ונקראות מצות עשה
אנכי הוא כלל זכר ונקבה כאחד, ומי שאומר שהוא סוד הכסא, אינו הכסא לבדו, ואינו כך, כי הוא סוד זכור, והוא זכר, אבל אף על פי שהוא זכר, הוא כלל זכר ונקבה כאחד.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

מלך שהוא אומר ויהי, שיתדמו דמויות אלה לנפש הנביא. הלא הוא יכול לברוא דמויות כמו שרוצה באיזה דרך שרוצה, ואינו צריך לחוקות הטבע הגשמי הלז, שאינם עשויים אלא לגופים לבד. אמנם זה ודאי שאין שום דבר מדברי ה' לבטלה ח"ו, אלא כל דמות ודמות שהוא מראה לו, אינו אלא להודיעו מידה אחת ממידותיו ית', או ענין ממידותיו. וברצותו להראות לו ענינים שונים, יראה לו דמויות שונים, אף על פי שבעצמם יהיו הפכיים, כי כבר אין התכלית על הדמות המתראה, אלא על המובן לנביא מתוך הדמות ההוא.

(קפא) אמרה הנשמה: אבל קשה לי מאוד מקרא שכתוב (דברים ד טו), כי לא ראיתם כל תמונה, שהרי הוא הפך כל הדברים האלה שדיברת.

(קפב) אמר השכל: וכי בלאו הכי אינו קשה שהכתובים סותרים זה את זה. פסוק אחד אומר, כי לא ראיתם כל תמונה, ופסוק אחר אומר (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט, וכתוב (יחזקאל א כו) דמות כמראה אדם עליו מלמעלה, וכל דכוותיה.

(קפג) אמרה הנשמה: תשיב אתה לשתייהן.
(קפד) אמר השכל: כתוב (ישעיהו מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוח יאמר קדוש²²¹, וכן (ישעיהו מ יח) ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו. ועיקר זה הוא, שהרי ודאי הוא שאין הקב"ה מכשיל

- מאיר הדעת -

²²¹ עי' זהר ח"א כב ע"ב: ההוא דאתקרי עלת על כל עלות דלית לעילא מניה²²¹ ולא לתתא שוה ליה כמה דאת אמר (ישעיהו מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוח יאמר קדוש
תרגום: אותו שנקרא עילת על כל עלות, שאין למעלה ממנו ולא למטה שוה לו, כמו שנאמר "ואל מי תדמיוני ואשוח יאמר קדוש".
עי' זהר ח"ב מב ע"ב:

ואי יקשה בר נש דהא כתיב (שם ד טו) כי לא ראיתם כל תמונה איהו יתרץ ליה האי תמונה חזינא דהא כתיב (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט ולא בכל תמונה אחרא (ס"א דברא ויצר באתווי) דבר נש דיצר באתווי ובגין דא אמר (ישעיהו מ כה) ואל מי תדמיוני ואשוח ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו ואפילו האי תמונה לית ליה באתריה אלא כד נחית לאמלכא על ברין ויתפשט עלייהו יתחזי לון לכל חד כפום מראה וחזיון ודמיון דלהון והאי איהו (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה ובגין דא יימא איהו אף על גב דאנא אדמה לכו בדיוקניכו אל מי תדמיוני ואשוח

דהא קדם דברא קודשא בריך הוא דיוקנא בעלמא וצייר צורה הוה הוא יחידאי בלא צורה ודמיון ומאן (נ"א ואית) דאשתמודע ליה קדם בריאה דאיהו לבר מדיוקנא אסור למעבד ליה צורה ודיוקנא בעלמא לא באות ה' ולא באות י' ואפילו בשמא קדישא ולא בשום אות ונקודה בעלמא והאי איהו כי לא ראיתם כל תמונה מכל דבר דאית ביה תמונה ודמיון לא ראיתם

אבל בתר דעבד האי דיוקנא דמרכבה דאדם עלאה נחית תמן ואתקרי בההוא דיוקנא יהו"ה בגין דישתמודעון ליה במדות דיליה בכל מדה ומדה וקרא אל אלהים שדי צבאות אה"ה בגין דישתמודעון ליה בכל מדה ומדה איך יתנהג עלמא בחס"ד ובדינא כפום עובדיהון דבני נשא דאי לא יתפשט נהוריה על כל ברין איך ישתמודעון ליה ואיך יתקיים (ישעיהו ו ג) מלא כל הארץ כבודו:

תרגום: ואם יקשה אדם שהרי כתוב כי לא ראיתם כל תמונה הוא יתרץ לו הרי תמונה ראיתי שהרי כתוב ותמונת ה' יביט ולא בכל תמונה אחרת (שברא ויצר באותיותיו) של אדם שיצר באותיותיו ולכן אמר ואל מי תדמיוני ואשוח ואל מי תדמיון אל ומה דמות תערכו לו. ואפילו תמונה זו אין לו במקומו אלא כשיורד למלוך על הבריות ומתפשט עליהם יראה להם לכל אחד כפי מראה וחזיון ודמיון שלהם וזהו וביד הנביאים אדמה. ולכן הוא יאמר אף על פי שאני אדמה לכם בדיוקנכם אל מי תדמיוני ואשוח

שהרי קדם שברא הקדוש ברוך הוא דמות בעולם וצייר צורה היה הוא יחיד בלי צורה ודמיון ומי (ויש) שנודע לו קודם בריאה שהוא מחוץ לדמות אסור לעשות לו צורה ודמות בעולם לא באות ה' ולא באות י' ואפילו בשם הקדוש ולא בשום אות ונקודה בעולם וזהו כי לא ראיתם כל תמונה מכל דבר שיש בו תמונה ודמיון לא ראיתם.

אבל אחר שעשה דמות זה של המרכבה של אדם עליון ירד לשם ונקרא באותו דמות יהו"ה כדי שידעו אותו במדות שלו בכל מדה ומדה וקרא אל אלהים שדי צבאות אה"ה כדי שידעו אותו בכל מדה ומדה איך יתנהג העולם בחס"ד ובדין כפי מעשי בני האדם שאם לא יתפשט אורו על כל הבריות איך ידעו אותו ואיך יתקיים מלא כל הארץ כבודו.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

הנביא ח"ו, אלא מחכים אותו ומעמידו על האמת. והנה, שיהיה הקב"ה מראה לו דמויות במקום שאדרבא צריך להתרחק מאוד מדמות, אין לך מכשול גדול מזה.

אמנם האמת הוא, שנפש הנביא משגת האמת בבירור. וזה, כי כבר שמעת שאין השגת הנביא וידיעתו כהשגה וידיעה הטבעית, אבל היא השגה מוטבעת ונחקקת בו, שימצא לו בירור גמור בידיעותיו בלא שום ספק²²². וזה הוא מין ידיעה שלא יוכל דעת האדם הטבעי לשער אותה כלל. והנה על פי הדרך הזה, נפש הנביא תשיג כל ענין הנבואה לאמתו, דהיינו, הנה יתברר לה שהאדון ב"ה הוא המתגלה עליה, ומודיע אותה מה שמודיע אותה, ויתברר לה כמו כן שאי אפשר לה להסתכל בו, לא מבעיא בהסתכלות של עין טבעי, אלא אפילו בהסתכלות נפשי, שאינו אלא השגה והבנה, כי לא תוכל הנפש להשיג ענינו יתברך. ויתברר לה שהכבוד המתגלה עליה מחדש בה דמות נבואי נברא, שמתוכו מקבלת הידיעה שהיא צריכה לקבל, והיינו (הושע יב יא) וביד הנביאים אדמה, שהבאנו למעלה.

ונמצא, שהאמת מתברר לה בירור גמור, ואין לה מקום לטעות, כי הידיעה האמיתית הקוקה בה לדעת כל האמת הזאת. והנה לא תשיג הדמיון הנבואי, אלא אם כן באותה השעה עצמה תשיג שאינו אלא דמיון נבואי, ולא עצמותו של האדון ב"ה. ועל כן, אף על פי שנאמר, וביד הנביאים אדמה, מזהירם תמיד, ומה דמות תערכו לו, כי הרי אין הנביא רואה דמות בלא שיראה גם כן שאינו אלא דמות נבואי, ולא עצמי, העשוי להבנת הנביא, שאינו יכול להשיג את עצמותו ית' הפשוט מכל דמיון לגמרי. וכך משה רבנו ע"ה מזהיר לישראל (דברים ד טו) כי לא ראיתם כל תמונה, כי שם מדבר על העצמות הפשוט של האדון ב"ה, ואומר להם, השמרו מאוד, כי כבר השגתם אתם האמת, וראיתם שלא ראיתם כל תמונה בו ית', אלא ראיתם שאדרבא מחמת היות עצמותו ית' פשוט מכל תמונה, לכן לא השגתם אותו, אלא אחר שברא לכם הדמויות הנבואיים.

והמקרא קצר קצת, אך אינו קצר יותר משאר הכתובים, ואל מי תדמיוני ואשוה, ומה דמות תערכו לו, כי משה רבנו ע"ה מדבר עם ישראל שראו כל האמת הזאת, והזכיר להם מה שראו באמת.

(קפה) אמרה הנשמה: פירשת כי לא ראיתם כל תמונה, אך לא פירשת ותמונת ה' יביט.

(קפו) אמר השכל: אפילו הדמות ההוא המתדמה לנפש הנביא יקרא היטב תמונת ה'. והוא, כי הנה אין ספק אצל הנביא שהמתגלה להם מתחפש בדמות ההוא אינו אלא האדון היחיד ברוך הוא וברוך שמו, אשר על כך יוכלו לקיים בפה מלא, הוא מראה דמות כבוד ה' (יחזקאל א כח), ואראה את ה' (ישעיהו ו א)²²³. כי הנה בהשגתם המושפעת יתברר להם היות הדמות ההוא דמות מתחדש מהתגלות עליהם הכבוד העליון²²⁴, ואין התמונה ההיא אלא הדרך שבו מגיעים להשגת גילוי זה ית'.

- מאיר הדעת -

²²² עי' לעיל אות קף, והערה 218.

²²³ עי' זהר ח"א יח ע"א: עלמא דאתגלייא [אתיחד אוף הכי לתתא ועלמא דאתגלייא] איהו עלמא דתתא"ה (ישעיהו ו א) ואראה את אדנ"י (שמות כד י) ויראו את אלהי ישראל²²³ (במדבר יד י) וכבוד יהו"ה נראה (שם יז ז) וירא כבוד יהו"ה (יחזקאל א כח) כמראה הקשת וגו' כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד יהו"ה ודא איהו רזא ותראה היבשה (שם) [כמראה הקשת זה חי עלמין וזהו] [בראשית ט יג] את קשתי נתתי בענן²²³ [דא מלכות] נתתי מן יומא דאתברי עלמא.

תרגום: העולם הנגלה מתייחד גם כן למטה, ועולם הנגלה הוא עולם התחתון, "ואראה את ה'", "ויראו את אלהי ישראל", "וכבוד ה' נראה", "וירא כבוד ה'", "כמראה הקשת וגו' כן מראה הנגה סביב הוא מראה דמות כבוד ה'". וזהו סוד "ותראה היבשה". "כמראה הקשת" זה חי העולמים, וזהו "את קשתי נתתי בענן", זו מלכות, נתתי מיום שנברא העולם.

²²⁴ עי' לעיל הערה 216.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

הא למה זה דומה, לרואה את חבירו מתוך אספקלריא, שהנה אף על פי שאין עצם חבירו בתוך האספקלריא ההיא, הנה מה שהוא רואה הוא באמת רק חבירו, שנראה לו מתוך הסתכלותו באספקלריא. ונולד עוד מזה, שאם האספקלריא תהיה היא משונה, תראה בה צורת חבירו משונה, כפי ענין האספקלריא. ואמנם לא יסתפק הרואה שלא יהיה הגוף ההוא שהוא רואה גוף חבירו העומד שם, אלא שידע שבעמוד חבירו נגד האספקלריא ההיא המשונה, והוא מסתכל באספקלריא ההיא, תתחדש לעיניו הצורה ההיא.

כן הדבר הזה, הנה הנביא יודע שהאדון ב"ה הוא המתגלה עליו ודאי במראה ההוא, אף על פי שאין המראה ההוא אלא מה שמתחדש לעיני הנביא מפאת נפשו עצמה, או מה שיהיה שגורם לו ראות הדמות ההוא. ועל כן הדמות, ההוא יקרא היטב תמונת ה', ויאמר בו, ותמונת ה' יביט.
(קפו) אמרה הנשמה: אבל עתה יקשה לי שלפי דבריך אין הפרש בין נבואת משה לשאר הנביאים, כי כולם רואים התמונה הזאת, וכולם רואים שאין תמונה לו ית' לפי עצמותו האמיתי:

נבואת משה רבינו

דעת תבונות עם מאיר הדעת

(קפת) אמר השכל: עתה אומר לך הפרש גדול בין משה רבנו ע"ה לשאר הנביאים²²⁵. כי שאר

- מאיר הדעת -

²²⁵ עי' זהר וזוהר א"א: רבי שמעון הוה יתיב יומא חד ורבי אלעזר בריה (עמיה) ורבי אבא עמיה אמר רבי אלעזר האי קרא דכתיב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי ליה אמר ליה אלעזר ברי רזא עלאה איהו תא חזי אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין ואלין ואלין אינון רזא עלאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעין ליה ולא מסתכלין ביה ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו ועל דא כתיב וארא דחמו אינון גוונין דאתגליין ומאן גוונין דאתגליין אינון דאל שדי דאינון גוונין בחיזו עלאה (נ"א חיזו דגוונין עלאין) ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשא ועל דא כתיב ושמי יהו"ה לא נודעתי להם לא אתגליתי לון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן לא הוה ידעי בהו אלא הוה ידעי מגו אינון דאתגליין:

כתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מאן אינון משכילים אלא דא הוה אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי ליה אמר ליה אלעזר ברי רזא עלאה איהו תא חזי אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין ואלין ואלין אינון רזא עלאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעין ליה ולא מסתכלין ביה ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו ועל דא כתיב וארא דחמו אינון גוונין דאתגליין ומאן גוונין דאתגליין אינון דאל שדי דאינון גוונין בחיזו עלאה (נ"א חיזו דגוונין עלאין) ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשא ועל דא כתיב ושמי יהו"ה לא נודעתי להם לא אתגליתי לון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן לא הוה ידעי בהו אלא הוה ידעי מגו אינון דאתגליין:

כתיב (דניאל יב ג) והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מאן אינון משכילים אלא דא הוה אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא ואדבר מבעי ליה אמר ליה אלעזר ברי רזא עלאה איהו תא חזי אית גוונין דמתחזיין ואית גוונין דלא מתחזיין ואלין ואלין אינון רזא עלאה דמהימנותא ובני נשא לא ידעין ליה ולא מסתכלין ביה ואלין דמתחזיין לא זכה בהו בר נש עד דאתו אבהן וקיימו עלייהו ועל דא כתיב וארא דחמו אינון גוונין דאתגליין ומאן גוונין דאתגליין אינון דאל שדי דאינון גוונין בחיזו עלאה (נ"א חיזו דגוונין עלאין) ואלין אתחזיין וגוונין דלעילא סתימין דלא אתחזיין לא קאים איניש עלייהו בר ממשא ועל דא כתיב ושמי יהו"ה לא נודעתי להם לא אתגליתי לון בגוונין עלאין ואי תימא דאבהן לא הוה ידעי בהו אלא הוה ידעי מגו אינון דאתגליין:

תרגום: רבי שמעון היה יושב יום אחד ורבי אלעזר בנו (עמו) ורבי אבא עמו אמר רבי אלעזר פסוק זה שכתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב וגו' מהו וארא היה צריך לומר ואדבר אמר לו אלעזר בני זהו סוד עליון. בא וראה יש צבעים שנראים ויש צבעים שלא נראים ואלו ואלו הם סוד עליון של האמונה ובני אדם לא יודעים אותו ולא מתבוננים בו ואלה שנראים לא זכה בהם אדם עד שבאו האבות ועמדו עליהם ועל זה כתוב וארא שראו אותם צבעים שהתגלו. ומה הצבעים שהתגלו אותם של אל שדי שהם צבעים של מראה עליון (מראה של צבעים עליונים) ואלו נראים והגוונים שלמעלה נסתרים שלא נראים לא עמד איש עליהם פרט למשה ועל זה כתוב ושמי ה' לא נודעתי להם לא התגליתי להם בגוונים עליונים ואם תאמר שהאבות לא ידעו אותם אלא הם ידעו אותם מתוך אלו שהתגלו.

כתוב והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד והמשכילים יזהירו מי הם המשכילים אלא זהו אותו חכם שמתבונן מעצמו בדברים שלא יכולים בני אדם לדבר בפה ולאלה קוראים משכילים יזהירו כזהר הרקיע מי (זהר) הוא הרקיע זהו הרקיע של משה שעומדת באמצע והזהר שלו הזה הוא נסתר ולא התגלה מהגוון שלו ועומד על אותו רקיע שלא מאיר שנראים בו הצבעים ואותם צבעים אף על פי שנראים בו לא זהרים כמו זהר משום שהם צבעים נסתרים. בא וראה ארבעה אורות הם שלשה מהם נסתרים ואחד שהתגלה אור שמאיר אור שזהר (והם) והוא מאיר כזהר השמים בטוהר אור של ארגמן שנוטל כל האורות אור שלא מאיר מסתכל לאלה ונוטל אותם ונראים אותם המאורות בו כעשית נגד השמש. ואלה השלשה שאמרנו נסתרים ועומדים על זה שהתגלה וסוד זה העין

בא וראה בעין יש שלשה צבעים שהתגלו רשומים בו וכולם לא זהרים משום שעומדים באור שלא מאיר ואלה הם כדוגמא אותם הנסתרים שעומדים עליהם ואלה הם שנראו לאבות לדעת אותם נסתרים שזהרים מתוך אלה שלא זהרים ואותם שזהרים והם נסתרים התגלו למשה באותו רקיע שלו ואלה עומדים על אותם צבעים שנראים בו בעין. וסוד זה סותם עיניך ומסובב גלגלך ויתגלו אותם צבעים שמאירים שזהרים ולא נתנה רשות לראות אלא בעיניים סתומות משום שאותם נסתרים עליונים עומדים על אותם צבעים שנראים שלא זהרים. ועל זה קראנו משה זכה באספקלריה המאירה שעומדת על אותה שלא מאירה שאר בני העולם באותה

דעת תבונות עם מאיר הדעת

הנביאים, אפילו הדמות הוזה לא יוכלו להביט בו הבטה גמורה, כי אינו נראה להם אלא כמו אחר כתלים, או כמה מראות, או מראה בלתי מצוחצחת. וענין זה פירשו חז"ל על מקרא זה עצמו (ויק"ר פ"א סי' יד) וז"ל, מה בין משה לשאר הנביאים. ר' יהודה אומר, כל הנביאים ראו מתוך תשע אספקלריות וכו', ומשה מתוך אספקלריא אחת, ורבנן אמרי, כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא מלוכלכת וכו' ומשה מתוך אספקלריא מצוחצחת²²⁶. והנה בהיות שאפילו הדמות הנראה להם אינם יכולים לראות אותו היטב, הנה לא ישיגו סוף עניניו, וממילא גם מן הפתרון יחסר להם הבנה, וזה פשוט, כי כבר אין הקב"ה מראה להם דמויות אלו אלא להודיעם ידיעות נכללות בדמות הנבואי ההוא, שבראותם הדמות ישיגו הידיעה הנכללת בו בכל חלקיו, ואם הדמות עצמו לא ישיגוהו כי אם קצת, הנה ודאי הוא שלא תגיע אליהם הידיעה מושלמת בכל חלקיה, אלא הקצת שכנגד הקצת שראו מן הדמות. אמנם משה, לפחות הדמות הנבואי היה משיגו בבירור, ועל כן היתה ידיעתו שלמה במה שאפשר להיות ידיעת הנבראים, והוא הגיע לשיעור היותר גדול של ידיעות הנבואה. אבל גם הוא לא ראה אלא מה שניתן לו רשות לראות, וזה פשוט.

ואמנם אעירך עוד על ענין אחד במראה הנבואה הוזה, והוא, שאף על פי שמצינו לנביאים שיראו דמויות נבואיים אלו, אין צורך שיראו אותם בראיה כראית העין הגשמי, אלא בראיה הנפשית. כי הנה נושא אחד עצמו יוכל להיראות מהעין הגשמי ומהנפש מופשטת מנוף, ושניהם

אספקלריה שלא מאירה והאבות היו רואים מתוך הצבעים הללו שהתגלו אותם נסתרים שעומדים עליהם שאלה שלא מאירים ולכן כתוב וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי באותם צבעים שנראים. ושמי ה' לא נודעתי להם אלו צבעים עליונים נסתרים שזהרים שזכה בהם משה להסתכל בהם וסוד זה שהעין סתום ע"נסתר וגלוי סתום ע"נסתר רואה אספקלריה המאירה נגלה רואה אספקלריה שלא מאירה ועל זה וארא באספקלריה שלא מאירה שהיא בהתגלות בה כתוב ראה ואולם באספקלריה שמאירה שהיא בסתר כתוב בה ידיעה שכתוב לא נודעתי באו רבי אלעזר ורבי אבא ונשקו ידיו בכה רבי אבא ואמר אוי כשתסתלק מן העולם וישאר העולם יתום ממך מי יכול להאיר דברי תורה.

עי' יהל אור ח"א י"ב ע"ד וז"ל, ונה"י הן גוונין דמתחזיין, לכן ב' גוונין הראשונים נראין בפתיחו דעיינין, וחג"ת הן גוונין דלא מתחזיין, לכן הן בסתימו דעיינין אבל חב"ד אין שם גוונין כלל, עכ"ל. ועי' בבהגרא"א על תז"ח יח ע"א, ז"ל, דלא אנהיר לה בדרגיה ועביד לה אספקלריא דנהרא, עכ"ל. דהיינו שכל הבריאה כולה אינה יכולה להשיג מאומה אלא ממידת המלכות בלבד. אמנם אם ישנם חילוקי מדרגות בין הברואים הדבר תלוי באם המלכות מאירה אם לאו, כלומר אם המלכות עומדת בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' בתז"ח לד ע"ג, תנא דמסייע ליסוד זה: כרובי עינא דפתחין וסגרין דבהון נהיר עמודא דאמצעייתא בבת עינא ואתקריאת מסטרה אספקלריא דנהרא וכד סתים עינא אתקריאת אספקלריא דלא נהרא, ע"כ. למימרא, שההבדל בין "נהרא" לבין "לא נהרא" הוא אם הנוק' בזיווג עם ז"א אם לאו. ועי' תז"ח פט ע"ב: מסטרה דיהו"ה אתקריאת אספקלריא דנהרא, וכד איהי אדנ"י בלא בעלה, אתקריאת אספקלריא דלא נהרא [תרגום: מצידו של הו"ה נקרא מראה המאירה, וכאשר היא אדנ"י בלא בעלה, נקראת מראה שאינה מאירה].

ע' בגר"א בת"ז פ"ט ע"ד וז"ל, דרגא דת"ת וצדיק אספקלריא דנהרא ואספקלריא דלא נהרא. ע' בהגר"א בסד"צ ל"ו ע"ד וז"ל, ומשה לא ידע כי קרן עור פניו היינו דכתיב כו', ר"ל שאחר שחטא חזר לגוף דעשייה כתנות עור משכא דחויא, ומשה זכה לאספקלריא דנהרא שגופו נזדכך כידוע, וקרן עור שלו, ונעשה כלו אצילות, שעור שלו נעשה מלכות דאצילות, עכ"ל.

אמנם ע' גר"א משלי כב יב וז"ל, נביאים היו במדרגת העינים, שהם שנים רואה וחוזה, והם נביאים ראשונים ואחרונים וכו', אחרונים ראו באספקלריא שאינה מאירה, לכן כתיב בנבואתם חזון שהוא מתרגום של מראה ופחות ממנו, עכ"ל. היינו שיש דרגות בין אספקלריא, שמה שהיה מאירה אצל משה רבינו היה סתום אצל נביאים הראשונים. @לבדוק כמה נצרך.

²²⁶ ז"ל בשלימות: מה בין משה לכל הנביאים רבי יהודה ב"ר אלעאי ורבנן ר"י אומר מתוך תשע איספקלריות היו הנביאים רואים הה"ד (יחזקאל מג) וכמראה המראה אשר ראיתי וגו' ומשה ראה מתוך איספקלריא אחת שנאמר (במדבר יב) ומראה ולא בחידות רבנן אמרינן כל הנביאים ראו מתוך איספקלריא מלוכלכת הה"ד (הושע יב) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך איספקלריא מצוחצחת הה"ד (במדבר יב) ותמונת ה' יביט רבי פנחס בשם ר' הושעיא אמר משל למלך שנגלה על בן ביתו באיקונין שלו לפי שבעוה"ז שכינה נגלית על היחידים אבל לע"ל (ישעיה י) ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדו כי פי ה' דבר.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

יקיימו היותו הנושא ההוא. אמנם כל אחד רואה אותו לפי דרכו, הא כדאיתיה והא כדאיתיה, כי הרי הנפש יכולה לראות מה שבחבית ומה שבתוך הכותל, שהעין הגשמי אי אפשר לו מפני דרך ראותו, שאינו יכול להגיע אליו אלא מה שיכול לפי הגבול אשר שם לו הבורא ית"ש. אך החבית עצמה יראה אותה העין הגשמי בדרכיו, ויקיים היותה חבית, ותראה אותה הנפש בדרכיה, ותקיים גם היא היותה חבית. כן הדבר הזה, שאין הנביאים צריכים לראות הצורה שיקראוה אריה, והצורה שיקראוה נשר (עי' יחזקאל י יד), וכן כל כיוצא בזה, כמו שיראו הצורה ההיא עיני הבשר, אלא בדרך הראיה הנפשית, וזה פשוט.

(קפט) אמרה הנשמה: עדיין צריכה אני לדעת, מה צורך יש לתבונות האלה. וכי מה היה חסר אם היה הקב"ה מודיע מה שרוצה להודיע מן הידיעות או העתידות בלא שיראוהו דמות כלל ועיקר. (קצ) אמר השכל: יכולני להשיב לך בדרך נקל ופשוט, והוא, כי רוצה הקב"ה להגלות על בני האדם כדרכי בני אדם, וכמו שביארנו כבר. כי הנבראים בצורתם עצמה מראים על ההשפעות והמידות העליונות, והם דוגמא להם ממש. על כן האדון ב"ה מראה להם כבודו כדמות הנברא ממנו, כי כבר הצורה ההיא למטה אינה אלא דוגמת ההשפעה והמידה ההיא שלמעלה. ותראי, כי גם זו מידה ממידותיו ית', להעתיק עניני השפעותיו ומידותיו אל עניני הצורה של התחתונים, שתוכל הצורה להיות דוגמא רומזת אל הענינים של ההשפעות ההמה. וסידר האדון ב"ה סדר שלם שיוספיק לעשות בצורות הנבראים דוגמא לכל הענינים העליונים שהוא רוצה להראות בהם, עד שנמצא טעם הגון ושלם לכל חלקי הצורה של הנבראים, שלא יהיה בהם שום ענין בהזדמן, אלא הכל מיושב על אפניו על פי השורש הזה, שיהיו הענינים העליונים והרוחניים נרמזים בצורות הנבראים. השפלות עצמם. ומרוממותו של הכבוד העליון הוא, שלא יראה הנביא הענינים העליונים אלא מצד התיחסם לנבראים עצמם, להיותם נרמזים בהם, וכמו שביארנו.

ואמנם יש עוד עומק יותר בענין הזה, והוא, כי הנה הסדר והדרך שלקח האדון ב"ה להיות מעתיק בו עניני ההשפעה אל עניני הצורה של התחתונים, וכמו שביארנו, הוא הפועל הרבה במציאות הנבראים האלה בכל צורותיהם. ואתן לך משל מזה, לפי שרצה הקב"ה להעתיק ענין השגחתו אל ענין העין, על כן יש העין באדם. ולפי שרצה להעתיק מידות השגחתו, מידת החסד מידת הדין ומידת הרחמים, אל ענין הגוונים הלבן האדום והירוק²²⁷, לכן יש שלושה גוונים אלה בעינו של האדם. ולולא היה רוצה להעתיק ענינים אלה בדרך הזה, לא היו אברים אלה וחלקיהם באדם, אבל אברים וחלקים אחרים, וזה פשוט. וכן בכל שאר התכונות שבנמצאים, ואיכויותיהם, והתגברם פעם בדרך אחד ופעם בדרך אחר, עד שעושים שינויי המצבים בכל הגופים הנבראים, הנה כל זה תלוי בדרך איך שרצה האדון ב"ה להעתיק הענינים העליונים לצורות ותבנית בנבראים. נמצא, שזה הענין הוא שורש גדול לנבראים ולמקריהם. על כן יראה האדון ב"ה את כבודו לנביא בדרך הדמויות האלה, כדי שיבין המידות הנשפעות, וגם העתיקים אל הצורות התחתונות, כדי שישגיג ויבין היטב ההתפעלות שנעשה בתחתונים מן ההשפעות העליונות בכל סידורי הערך, וכל החילוקים אשר עשה בענין הזה.

- מאיר הדעת -

²²⁷ עי' אד"ר קלו ע"ב: עינוי כד אתפקחן אתחזון שפירין כהני יונים בסומק ואוכם וירוק חוור ועינא דא לא אתגלי אלא בזמנא אסתכל בעינא טבא ומתסחאן כל אינון גווינין בההוא חוור מאינון גווינין דמתגליין נפקין שבעה עיינין דאשגחותא דנפקי מאוכמא דעינא הה"ד על אבן אחת שבעה עינים (זכריה ג) מאן אבן אחת אוכמתא דעינא.

תרגום: כשעינינו נפקחות, נראות יפות כאלה היונים באדום ושחור וירוק, לבן ועין זה אינו מתגלה אלא בזמן שמסתכל בעין הטובה ומתרחצים כל אותם הגוונים באור הלבן. מאלו גוונים שמתגלים יוצאים שבע עיני השגחה שיוצאים מן השחור של העין זהו שנאמר "על אבן אחת שבעה עינים" מי היא "אבן אחת"? השחור שבעין.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

ונמצא, שהנביאים יראו דמות אורים גדולים וקמנים, עולים או יורדים, נוסעים ועומדים, וכמה מיני דמויות כעניני דמויות התחתונים, וכמו שמצינו להם הכתובים, בראייתם הנפשית, וכמו שביארנו, ומהם יתבוננו ויעמדו על סדרי ההשפעה וההנהגה העליונה בכל סדריה. ואמנם הוראת הדמויות על המידות הוא על פי המובן מן התמונה עצמה. דרך משל, הצורה הכדורית המקפת, שאין בה לא ימין ולא שמאל, לא ראש ולא סוף, הנה תורה על השקפה אחת כללית המקפת כל הענין אשר תשקיף עליו בשוה²²⁸. אך הצורה הישרה²²⁹ המתחלקת לצדדין, ימין שמאל ואמצע, ויש בה ראש ורגלים, תורה על השקפה מודרגת ופרטית, ההולכת מן העליון עד התחתון בהדרגה בכל המושקפים ממנה, וכן בחילוק הפרטים, אלו מיימינים ואלו משמאילים, וכן כל שאר התמונות כולם. ופירושו הענין. הנה עולם השפל הזה מושג כולו בהשגחה כללית לקיומו מן הרצון העליון, ובבחינת הקיום הנה אין הפרש בין מין למין, ולא בין איש לאיש, כי כך צריך קיום הגלגל העליון כמו היתוש הקטן. ונמצא, השגחתו ית' מקפת על כל הנבראים כולם בהשואה אחת, וכולם נשואים ממנו ונסבלים מכוחו. אך ההשגחה המשפטית אשר לענין העבודה, היא השגחה, מתפרטת לפרטים רבים, כי הנה האל ית' שוקל כל דבר במאזני צדק להטיב או להרע, כל דבר ודבר בטעם פרטי לפי מה שהוא. והנה ברצות האדון ב"ה להראות לנביאיו כוחו הגדול הסובל כל הנמצאות והשגחתו המקפת את כולם בשוה, איש לא נעדר, ואין נסתר מעיני השקפתו, הנה יראהו כאילו אור מאתו ית' סובב כל העולם כולו²³⁰, כרקיע הסובב את הארץ מכל צדדיה, וכן נאמר (יחזקאל א כב) ודמות על ראשי החיה רקיע וכו'²³¹.

וברצותו להראות לו משפטו ית', יראה לעיניו כמלך יושב על כסאו, צדקה בימינו ומשפט בשמאלו, להעמיד את כל בריותיו במשפט צדקו.

ואם ירצה האל ית' להראות את נביאו פרטיות הכוחות הסובלות את העולם אלה על אלה, כענין אמרם ז"ל (תגינה יב ע"ב), הארץ על מה היא עומדת. על העמודים, ועמודים, על המים וכו', וכולם תלויים בזרועו של הקב"ה, יראה לנביא גלגלים רבים אלה בתוך אלה²³², כל עליון סובב את התחתון ממנו, והעולם במרכז כולם, והוא ית' שמשקיף וסובל את כולם.

- מאיר הדעת -

²²⁸ עי' עגולים בע"ח עגו"י ב הובא לקמן הערה 232.

²²⁹ היינו צורת אדם קדמאה שבשער עגו"י ב וכן הקו דא"ס עצמו.

²³⁰ עי' תיקו"ז (&):איהו עלת על כלא לית אלוך עליה ולא תחותיה ולא לארבע סטרין איהו ממלא כל עלמין ואיהו אסחר לכל סטרין דלא מתפשטין יתיר מגבול דשוי לכל חד ומדה דשוי לכל חד וכלהו ברשו דיליה ברשות היחיד אדנ"י מרכבא ליהו"ה.

²³¹ עי' תיקו"ז לו ע"א, מאי ימה דא שכינתא עלאה ההוא דאתמר ביה ודמות על ראשי החיה רקיע.

²³² עי' זהר ח"א כד ע"ב: חמש רקיעין דיליה²³² ה' אלין אתקראו ה' שמים ה' חמש רקיעין²³² דכלילון בשמים חמש עלאין שמי השמים ואינון ה'²³² חמש בחמש ו' רקיע שתיתאה לון²³² י' שביעאה לון²³² י' שבעה בשבעה²³² וסלקין י"ד והכי אינון ארעין שבעה על גבי שבעה²³² כגלדי בצלים

תרגום: חמשה רקיעים שלו ה' אלה נקראו ה' שמים, ה' חמשה רקיעים שכלולים בשמים, חמשה עליונים שמי השמים, והם ה"ה, חמש עם חמש. ו' רקיע ששי להם, י' שביעי להם, שבעה בשבעה ועולים י"ד. וכן הם הארצות, שבעה על גבי שבעה כמו גלדי בצלים

ועי' ע"ח עגו"י ב: וכ"ז הוא בחי' עשר ספירות הכוללות דרך סתם כל בחי' העולמות כולם, אמנם מבואר ופשוט הוא שכמה מיני עולמות נאצלו ונבראו ונוצרו ונעשו אלף אלפים ורבוא רבואות וכולם כא' הם תוך המקום החלל הנ"ל, ואין דבר חוצה לו, והנה כל עולם ועולם יש בו י"ס פרטית, וכל ספי' וספי' פרטית שבכל עולם ועולם כלול מ' ספי' פרטי פרטית, וכולם הם בצורת עיגולים זה תוך זה וזה לפניו מזה עד אין קץ ומספר, וכולם כגלדי בצלים זה תוך זה ע"ד תמונת הגלגלים כנזכר בספרי תוכניים.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

וברצותו להראות לו השתלשלות כל הכוחות ההולכים בהדרגה, נמשכים זה מזה, והעולם השפל נמשך מסוף כולם, וכמו שביארנו במקומו, הנה יראה לו מדרגות מדרגות זו תחת זו, והעולם מתחת לכולם.

וברצותו להראות לו מדרגת מעלת הנמצאים הקרובים יותר אליו ית' והרחוקים ממנו, בסדר ההדרגה, ובמידות עצמם הקרובות אל שלמותו, והמתרחקות יותר שמתרחקות יותר על ערך התחתונים, יראה לו מדרגות מדרגות זו לפניו מזו, כחדר לפניו מחדר, או כלבוש על גבי לבוש, והעולם השפל חוץ מכולם, חיצוני מכולם.

ולא עוד, אלא שכל המראות הללו יראם לו בבת אחת, אם ירצה להודיע לו כל הענינים שזכרנו ותולדותיהם כולם כאחד, ואף על פי שהם מתנגדות זו לזו, וכענין (ירושלמי נדרים פ"ג ה"ב), ערות אשת אחיך ויבמה יבא עליה, זכור ושמור, שזכרנו למעלה הנאמרים בדיבור אחד²³³, כי מה שהוא למעלה מן הטבע אינו מוגבל בחוקות הטבע. וכבר בחלום, שהוא גם כן ממין הנבואה, וכמאמרם ז"ל (ברכות נו ע"ב), חלום אחד משישים בנבואה, יקרה קצת מזה, שיתדמו ענינים שאינם לפי הראיה שבעת היקיצה, ויתחלפו הנושאים לחלום ברגע אחד מבלי שיבחין דרך התחלפם. ויראה איש אחד בחלומו, יחשוב שהוא ראובן, וברגע אחר יחשוב שאותו שהוא רואה הוא בית אחד או אבן אחת. סוף דבר, יתרכבו הרכבות שאינם לפי דרך הראיה כלל. כל שכן הנבואה שהיא ממש חוץ לטבע, שהקב"ה ידמה ביד הנביאים מה שהוא רוצה, וכמו שביארנו למעלה כבר.

(קצא) אמרה הנשמה: ישבתני מאוד בדבריך אלה. והנה קודם שנשלים דיבורינו, אשאלה ממך שאלה קטנה שאינה כל כך מצטרפת, אך תשובתה בה יהיה לי לנחת.
(קצב) אמר השכל: שאלו.

(קצג) אמרה הנשמה: ענין הבריאה אם אפשר להבין דרכה, פירוש, איך יצא היש מן האין, אם לא.

(קצד) אמר השכל: איך הקב"ה פועל, כבר הודעתך שאי אפשר לנו להשיגו, פירוש, באיזה דרך הוא עושה פעולתו. ואין לנו לבקש אלא על מה הוא פועל, ובאיזה סדר הוא פועל. ואשיבך על אשר שאלת. הנה החומר הזה שחידש, חדש הוא חידוש גמור שחידש האדון ב"ה ביכולתו הנשגבה, שאי אפשר לנו להבין איך חידשו. אמנם באיזה סדר פעל לחדש אותו, זה נוכל להבין, שכבר אין אנו מבינים בזה אלא הדרגת הפעולה. ונאמר, כי הנה עשיית החומר הזה שעשה, ודאי היה קדום בחוקו ית' שיוכל לעשותו, ושהיה עתיד לעשותו, כי לא נוכל לחשוב בו ית' שום תוספת או שינוי כלל, שיתחדש אתו ענין מה שלא היה לו, אלא היה קדום ברצונו שיעשה החומר הזה. אמנם זה אינו נקרא אפילו היות העולם בכת, כי אין יחס בין פשיטותו ית' ובין ברואיו, וכל התארים הנופלים בברואיו אינם נופלים בעצמותו ית' כלל²³⁴. רק כשרצה לחדש ממש החומר הזה, אז חידש מיני השפעות ממנו ית' שהיה בחוקם ממש להוציא החומר הזה, ויש להם יחס לחומר הזה, כי לא חודשו אלא בשיעור הגון להוציא החומר הזה. ואמנם ההשפעות האלה כבר הודעתך שהם מיני השפעות ההולכות בסדר הדרגה. אך לא תקרא סיבה קרובה אל החומר הזה בתכונתו כאשר הוא, כי אם המין האחרון והפחות שבכל ההשפעות. וכבר פירשתי לך דבר זה למעלה באר היטב.

ונמצא, שמאז חודשה ההשפעה הראשונה, כבר יש בחוקה עשיית החומר, ונקרא שהחומר הזה כלול בה, כי בחוק ענינה הוא, ולא נתחדשה אלא בעבורו, אך היא עדיין סיבה רחוקה, כי ענינה

- מאיר הדעת -

²³³ עי' לעיל הערה 220.

²³⁴ עי' לעיל הערה 5.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

יותר נכבד ומעולה ממה שמצטרך למציאות החומר השפל. וההשפעה השנית תהיה סיבה יותר קרובה אליו, והוא כלול בחוקה וקרוב יותר לימצא ממה שהוא בראשונה. וכן על דרך זה הולך ומתגלגל בחוקי כל ההשפעות שהידש לבעבור זאת, ומן האחרונה שבהם יוצא בפועל. והנה אין ההשפעה הראשונה אלא מציאות החומר הזה מושפע ממנו ית' ביתר שאת ממה שראוי להיות. וההשפעה השנית כמו כן מציאות החומר הזה מושפע בפחות כח מהראשונה. כי הרי אין ההשפעות אלא מציאות נמצא אחד משולח ומושפע ממנו ית', שעד שהוא משולח ממנו טרם שתצא תולדתו בפועל, נקרא השפעה ממנו. ובצאת ענין ההשפעה בפועל ויעשה נמצא מן הנמצאות, אז יקרא תולדה. ונמצא ההשפעות והתולדות ענין אחד, אך ההשפעות הם כלל השגחותיו ית', והתולדות הם הנמצאות הנולדות מן ההשגחות. אבל השגחתו היא ככל שאר עניניו ית' הבלתי נודעים מצד עצמם, כידיעתו וזכירתו וחמלתו, שאינם דבר חוץ ממנו, ולא כידיעתנו וזכירתנו וחמלתנו, אבל הם השגחות שמצד פעולתם נשיגם, שאינם אלא המצאת הנמצאות ההם, ושילוח מציאות הנמצאות ההם ועצמותם מאתו ית'. ודי בזה לאשר שאלת.

(קצה) אמרה הנשמה: ודאי הנני שמחה בחלקי מאוד מאוד, שקבלתי ממך ידיעות גדולות ועמוקות, ונשארתי מיושבת באמונה השלמה והנאמנה בכל הדברים שחייב כל בן דת משה וישראל להיות מושב בהם, ושלוש על ישראל. ברוך יי לעולם אמן ואמן.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

להוסיף להקדמה:

מאחר ונראה לי שהרבה מדברי הרמב"ל בנויים על דברי הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק אשר הוא י"ג יסודות האמונה שלו (המכונה י"ג עיקרים), והנוסח שבידינו (התרגום המובא בש"ס וילנא) לכאורה הוא משובש, לכן הבאתי בסוף הספר נספח המכיל את דברי הרמב"ם כפי הנוסח המובא בספר ראש אמנה לרבינו דון יצחק אברבנאל. ובתוך הדברים שילבתי תוספות מהנוסח של מוסד הרב קוק המוגה על פי כתב ידו של הרמב"ם ותורגם על ידי הרב יוסף קאפח.

נוסח הי"ג יסודות האמונה לרמב"ם לפי הנוסח המובא בספר ראש אמנה [התוספות ממהד' מוסד הרב קוק נוספו בסוגריים מרובעות].

היסוד הראשון, מציאות הבורא ית' והוא, שיש שם מצוי שלם, בכל מיני השלימות, והוא עלת המציאות כל המצואים [ובו קיום מציאותם] ומאתו התמדתם ואלו יעלה על הדעת שהוא אינו נמצא, יתבטל מציאות כל נמצא ואם יעלה על הדעת, שאין כל הנמצאים לבדו מצואים, הוא לבדו יהיה מצוי ולא יתבטל מציאותו ית' ולא יחסר, כי הוא אינו צריך במציאותו לזולתו וכל מה שזולתו, מן הדעות הנבדלות [מלאכים] והגלגלים, ומה שתחתן, הכל נצרך במציאותו אליו והיסוד הראשון הזה, אנו למדין מדבור אנכי יי' אלהיך וזה מצות עשה.

והיסוד השני, אחדותו שהוא אחד ואינו כאחד המין הכללי ולא כאחד המין הפרטי ולא כאחד המורכב שהוא נחלק לאחדים רבים ולא כגוף הפשוט שהוא אחד במספרו והוא מקבל חילוק לאין תכלית אבל הוא ית' אחד באחדות שאין כמוהו והיסוד הזה השני אנו למדין ממה שנאמר שמע ישראל יי' אלהינו יי' אחד וזה מצות עשה.

והיסוד השלישי, בטול הגשמות. והוא, שהאחד הזה ית' אינו גוף ולא כח בגוף, ולא תשיגהו מה שישגיג לגופים [יארעוהו מאורעות הגופים], כמו התנועה והמנוחה, לא בעצם ולא במקרה. וכבר הרחיקו ממנו החבור והפרוד. ולזה אמר הנביא (ישעיה מ) ואל מי תדמיוני ואשמה. ואלו היה גוף, היה דומה לגופים. וכל מה שבא בספרים מתוארי הגופים, כגון הישיבה והעמידה, וכיוצא בזה, כלם הם כנגד לשון בני אדם, כמו שאחז"ל (ב"מ לא) דברה תורה כלשון בני אדם. וכבר דברו בזה הענין חכמי הדורות הרבה. והיסוד הג' הזה, אנו למדין מן לא ראיתם כל תמונה, ר"ל לא תשיגהו בעל תמונה, כי הוא כמו שאמרנו לא גוף ולא כח בגוף.

והיסוד הרביעי הוא, שהאחד הנזכר הוא הקדמון באמת. וכל מה שזולתו אינו קדמון, כשנעריכהו אליו. והראיות על זה הרבה בספרים. וזה היסוד הד', אנו למדין מן מעונה א-להי קדם ומתחת זרועות עולם וגו'. [ודע כי היסוד הגדול של תורת משה רבינו הוא היות העולם מחודש יצרו ה' ובראו אחר ההעדר המחולט וזה שתראה שאני סובב סביב ענין קדמות העולם לפי דעת הפילוסופים הוא כדי שיהא המופת מוחלט על מציאותו יתעלה כמו שביארתי וביררתי במורה²³⁵].

והיסוד החמישי הוא, שהקב"ה הוא לבדו הראוי להעבד ולגדל ולנצח, ולהרים קול ברוממותו ולא יעשה כן לזולתו, למצוי מן המצואים, מהמלאכים והכוכבים והגלגלים והיסודות, ומה שיורכב, כולם, כי כולם ממונים על פעולותיהם, אין להם לא שלטון ולא חפץ [בחירה], אלא אהבת הש"י [רצונו יתעלה] ואין ראוי לשומם אמצעיים בין בני אדם להקב"ה, אלא שיכונו כל המחשבות לנגדו ויתרחקו מזולתו והיסוד החמישי הזה, אנו למדין מן המצוה שנצטוינו שלא נעבוד עבודה זרה, ורוב דברי התורה הם בזה הענין.

- מאיר הדעת -

²³⁵ תוספת מאוחרת שהוסיף רבינו בהגהה מכתב ידו (נדפס לראשונה במהדורת מוסד הרב קוק).

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

והיסוד הששי, הנבואה. והוא, שראוי לדעת כי זה המין האנושי ימצאו בו מדות הרבה ושלימות גדולה, ותשוב נפשם זכה, עד אשר תקבל צורת השכל, ואחר כך יתחבר אותו השכל האנושי אל הפועל, ויאצל עליהם ממנה אצילה נכבדת, והם הם הנביאים, וזו היא הנבואה, וזה עניינה. וביאור זה, על דרך השלימות, ארוך מאוד, ואין כוונתו להביא מופת על כל יסוד ולפרוש אמתו, כי הוא כולל החכמות כלם, אבל נזכיר אותם על דרך סיפור בלבד, ופסוקי התורה יעידו בנביאים הרבה.

והיסוד השביעי נבואת מרע"ה הוא שצריך להאמין שהיה אביהם של כל הנביאים הראשונים שהיו מלפניו והאחרונים שהיו אחריו כולם היו למטה ממנה במעלה והוא לבדו בחר ה' מכל המין האנושי והוא שהשיג ממנו יתעלה יותר ממה שהשיג כל אדם שנמצא או ימצא והוא עליו השלום נבדל בתכלית ההבדלה מבני אדם עד שהשיג [המעלה המלאכית] ובטלו ממנו כחות הדמיון וההרגש והשגותיו [לא נשאר לפניו שום מסך שלא קרעו ולא עצר בעדו שום מעצור גופני ולא נשאר בו שום דבר מן החסרון ולא מעט ולא הרבה והושבתו בו הכוחות הדמיוניים והחושיים בכל השגותיו ונתבהל כוחו המתעורר] ונשאר שכל בלבד ולפיכך נאמר כי בהיותו מדבר עם השם בלא אמצאות מלאך פה אל פה אדבר בו והייתי מבאר הענין המופלא הזה לולא שראיתי העניינים האלה דקים מאוד וצריכים לפירוש פשוט והקדמות ומשלים ולפרש קודם לכן מציאות המלאכים ושינוי מעלתם מן הבורא ולפרש ענין הנפש וכחותיה ולהרחיב הגלוי בצורות שתקנו הנביאים לבורא ונכלל בענין הזה שיעור קומה ועניינו ולא יושלם כל הענין הזה ואפילו יתחבר בתכלית הקצור במאה דפין ולפיכך אניחנו להביאו במקומו בספר הדרשות שיעדתי או בספר מיוחד שאחבר בו היסודות האלה.

ואשוב ליסוד השביעי הזה ואומר שנבואת משה רבינו ע"ה נבדלה מכל נבואות שאר הנביאים בארבעה דברים הא' שהם נבאו על ידי אמצעי ומשה רבינו ע"ה בלא אמצעי שנאמר פה אל פה אדבר בו.

והב' שכל הנביאים לא נתנבאו אלא כשהם ישנים בחלום חזיון לילה או ביום אחרי תרדמה נופלת על הנביא והתבטלו ההרגשות [ומתרוקנת מחשבתו] ודומה כישן וענין זה יקרא מראה ומחזה אבל משה רבינו ע"ה יבואהו הדבור ביום והוא עומד מבין שני הכרובים כמו שהבטיחהו הקב"ה ונועדתי לך שם וגו' פה אל פה וגו'.

והג' שהנביאים כשתבואם הנבואה אף על פי שתהיה במראה עכ"ז יתקלקלו טבעיו ויזדעזעו בנייני גופו ויבעת מאוד וכמעט שיגיע עד שערי מות כמו שנאמר בדניאל ולא נשאר בי כח והודי נהפך עלי למשחית וגו' ואני הייתי נרדם וגו' [ואמר במראה נהפכו צירי עלי] ומשה רבינו עליו השלום לא היה כן כי אם שיבואהו הדבור ולא יזוע והוא מה שאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים ר"ל כשם שאין אדם נבעת וחרד מדברי חבירו כן משה לא היה נבעת וחרד מן הדבור בעבור היותו מחובר אל השכל.

והד' שכל נביא לא תבואהו הנבואה בעת שירצה אלא כשירצה הקדוש ברוך הוא וכבר ישאר הנביא שנים רבות ולא יתנבא ופעמים יבקש בתפלה שיתנבא ואחר הימים תבואו אבל לא הודיעתו הנבואה ההיא מה שהיא מבקש וכבר היה מהם מי שיתכוין [על ידי שמחת הלב] ויפנה מחשבותיו כמו שעשה אלישע באמרו ועתה קחו לי מנגן והיה כמנגן המנגן וגו' [מלכים ב' ג'] אם כן אין בהם כח שיתנבאו כל זמן שירצו אבל משה רבינו עליו השלום היה מתנבא בכל עת כרצונו שנאמר עמדו ואשמעה מה יצוה יי' וגו' ואומר דבר אל אהרן אחיך ואל יבא בכל עת אל הקדש אהרן בכל יבא ואין משה בכל יבוא.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

והיסוד השמיני תורה מן השמים והוא שצריך להאמין כי כל התורה הזאת המצויה בידינו היום הזה היא התורה שנתנה למשה והיא כולה מפי הגבורה ר"ל שהשיגה כולה מפי הקדוש ברוך הוא בהשגה שנקראות אמירה ע"ד העברת הדבור ואין מי שידע ההשגה ההיא [אלא הוא ע"ה אשר השיג אותו, ושהוא במעלת לבלר] ויכתוב מה שנאמר מדברי הימים וענייני התורה ומצותיה ולכן נקרא ע"ה מחוקק ואין הפרש בין בני חם כוש ומצרים ובין אנכי יי' אלוהיך ושמע ישראל יי' א-להינו הכל מפי הגבורה והכל תורת יי' תמימה טהורה קדושה ואמת.

אבל נעשה מחלוקת אצל כל כופר [ולא נעשה מנשה אצלם כופר ופורק יותר מכל כופר אחר אלא] לפי שחשבו שיש בתורה פרי וקליפה וכי יש בה דברים [תאריכים וספורים] שאין בהם תועלת שיהיו ממש רבינו עליו השלום [אלא מדעתו עמרם] וזהו ענין אין תורה מן השמים ואמרו חז"ל (חלק דף צ"ט) שהאמין שהתורה כולה מפי הגבורה חוץ מפסוק אחד שלא אמרו הקב"ה אלא משה מפאת עצמו שזהו בכלל דבר יי' בזה ישמרנו השם מדברי הכופרים אלא כל תיבה ותיבה יש בה פלאות חכמה למי שחנן הקב"ה מדע והשכל ואף על פי כן לא תושג תכלית חכמתה ארוכה מארץ מדה ואין לאדם אלא לבקש מלפני הקב"ה מה שבקש דוד משיח אלהי יעקב גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים קיט).

וכן פירוש התורה שהוא התלמוד גם הוא מפי הגבורה וזה שאנו עושים היום תבנית הסוכה ומעשה הלולב והציצית והתפילים וזולתם הוא התבנית עצמו שאמר הקב"ה למשה ומה שאמר משה אלינו והוא נאמן בהגעת שליחותו וראית היסוד השמיני הזה הוא מה שאמר בזאת תדעון כי ה' שלחני וגו'.

והיסוד התשיעי הוא עיקר הנסיחה²³⁶ והוא כי זאת התורה היא תורת משה רבינו ע"ה לא תהיה נסוחה ולא נחלפת ולא תברא תורה מאת הבורא זולתה ולא תהיה בה תוספת ולא גרעון לא בכתיב ולא בפירוש שנאמר (דברים יג א) לא תוסיף ולא תגרע ממנו וכבר בארנו מה שצריך לבאר ביסוד הזה בתחלת זה החבור²³⁷.

והיסוד העשירי, הוא, שהקב"ה יודע כל פעולות בני אדם, ואינו מתרשל עליהם כמו שחשבו האומרים, עזב ה' את הארץ (יחזקאל ח יב). אלא כדברי הנביא (ירמיה לב יט) שאמר, גדול העצה ורב העליליה אשר עניך פקוחות וגו', ואמר (בראשית ו ה) וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ וגו', ואמר (בראשית יח כ) זעקת סדום ועמורה כי רבה וגו', וזה יורה על היסוד העשירי הזה.

והיסוד האחד עשר, שהקב"ה יגמול שכר טוב לשומרי מצוותיו ויענש לעובר עליהם ולמי שאינו מקיים אותם, ונגמולו הגדול הוא העולם הבא, וענשו הגדול הוא הכרת. וכבר בארנו בפרק זה מה שיש בו די. והפסוק המורה על יסוד הזה הוא (שמות לב לב) ועתה אם תשא חטאתם ואם אין מחני נא מספרך אשר כתבת. והשיבו (שם לב לג) מי אשר חטא לי אמחננו מספרי. וזה ראיה על גמול הצדיק ועונש הרשע.

והיסוד השנים עשר, ימות המשיח. והוא, שצריך להאמין וולאמת, אבל הוא מוחק בא יבא, ויתכן שזה אותו דבר [שבא יבא ולא יאחר ואם יתמהמה חכה לו (חבקוק ב')], ואין ראוי לקבוע לו זמן ולא להוציא מהפסוקים דיוקים, כדי לידע את בואו. הכי אחז"ל (חלק דף צ"ז), תיפח עצמן של משחבי

- מאיר הדעת -

²³⁶ לשון עקירה כמש"כ (דברים כח סג) ונסחתם מעל האדמה, ופי' רש"י שם לשון עקירה.

²³⁷ והנה לשון רבינו כפי שנדפס בש"ס וילנא, היסוד התשיעי ההעתק, והוא כי התורה הזאת מועתקת מאת הבורא הש"י לא מזולתו, ועליה אין להוסיף וממנה אין לגרוע לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה, שנאמר לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו, וכבר ביארנו מה שצריך לבאר ביסוד זה בפתיחת זה החיבור, ע"כ. ולכאורה זו טעות, לכלול מכאן עד ולא מזולתו ביסוד התשיעי.

דעת תבונות עם מאיר הדעת

קיצין. וצריך לזכור הגאולה [גדולה] ואהבת השם, ויתפלל אליו [שהמשיח יבא], כפי מה שבא על יד כל נביא ונביא, ממשה רבינו ע"ה עד מלאכי ע"ה. ומי שיש לו בזה ספק, או ימעט עניינו, הוא מכזב התורה אשר יעדה בו, בפרשת בלעם ובאתם נצבים. ומכלל זה העיקר הוא, שאין מלך בישראל אלא מדוד ומורע שלמה בלבד, וכל החולק על מלכות זאת המשפחה, הוא כופר באל ובדברי נביאיו. היסוד השלשה עשר, תחיית המתים וכבר בארנוה.

לשון הרמב"ם בהק' היסודות: ותחיית המתים הוא יסוד מיסודי משה רבינו ע"ה, ואין דת ולא דבקות בדת יהודית למי שלא יאמין זה אבל הוא לצדיקים, וכן הוא לשון בראשית רבה גבורת גשמים לצדיקים ולרשעים, ותחיית המתים לצדיקים בלבד ואיך יחיו הרשעים והם מתים אפי' בחייהם, וכן אמרו (ברכות יח ע"ב) רשעים אפי' בחייהם קרואים מתים, צדיקים אפי' במיתתן קרואים חיים. ודע כי האדם יש לו למות בהכרח ויתפרד וישוב למה שהורכב ממנו.

העיקרים כפי שנמצאים בדברי הרב במשנה תורה

ע"י הלכות תשובה (פרק ג הלכות ו-ח) ואלו הן שאין להן חלק לעולם הבא אלא נכרתים ואובדין ונידונין על גודל רשעם וחטאתם לעולם ולעולמי עולמים: המינים והאפיקורוסין והכופרים בתורה והכופרים בתחיית המתים ובביאת הגואל²³⁸ וכו' חמשה הן הנקראים מינים: האומר שאין שם אלוה ואין לעולם מנהיג, והאומר שיש שם מנהיג אבל הן שנים או יותר, והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה, וכן האומר שאינו לבדו הראשון וצור לכל, וכן העובד כוכב או מזל וזולתו כדי להיות מליץ בינו ובין רבון העולמים כל אחד מהמשה אלו הוא מין²³⁹. שלשה הן הנקראים אפיקורסים: האומר שאין שם נבואה כלל ואין שם מדע שמגיע מהבורא ללב בני האדם, והמכחיש נבואתו של משה רבינו, והאומר שאין הבורא יודע מעשה בני האדם כל אחד משלשה אלו הן אפיקורוסים²⁴⁰, שלשה הן הכופרים בתורה: האומר שאין התורה מעם ה' אפילו פסוק אחד אפילו תיבה אחת אם אמר משה אמרו מפי עצמו הרי זה כופר בתורה, וכן הכופר בפרושה והוא תורה שבעל פה והמכחיש מגידיה כגון צדוק ובייתוס, והאומר שהבורא החליף מצוה זו במצוה אחרת וכבר בטלה תורה זו אף על פי שהיא היתה מעם ה' כגון ההגרים כל אחד משלשה אלו כופר בתורה²⁴¹.

להלן נביא את היסודות שנתבארו ביתר ביאור במקומות אחרים בדבריו שבמשנה תורה:

יסוד הראשון מובא ביסוה"ת (פ"א ה"ד-ו): הוא שהנביא אומר וה' אלהים אמת, הוא לבדו האמת ואין לאחר אמת כאמתתו, והוא שהתורה אומרת אין עוד מלבדו, כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו. המצוי הזה הוא אלהי העולם אדון כל הארץ, והוא המנהיג הגלגל בכח שאין לו קץ ותכלית, בכח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף. וידיעת דבר זה מצות עשה שנאמר אנכי ה' אלהיך. וע"י עוד שם (פ"א ה"א), יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא ממציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלוזא מאמתת המצאו.

היסוד השני מובא שם (פ"א ה"ז): אלוה זה אחד הוא ואינו שנים ולא יתר על שנים אלא אחד שאין כיהודו אחד מן האחדים הנמצאים בעולם לא אחד כמין שהוא כולל אחדים הרבה ולא אחד

- מאיר הדעת -

²³⁸ שנים אלו הינם שני העיקרים האחרונים ויתר האחד עשר יפורטו לקמן.

²³⁹ והיינו חמשת העיקרים הראשונים כסדרן בהקדמת פרק חלק.

²⁴⁰ והיינו שלשת העיקרים הבאים אחריהם (שישי, שביעי, שמיני) כסדרן בהקדמת פרק חלק.

²⁴¹ והיינו שלשת העיקרים הבאים אחריהם (תשיעי, עשירי, אחד עשר) כסדרן בפרק חלק.

דעת תבונית עם מאיר הדעת

כגוף שהוא נחלק למחלקות ולקצוות אלא יחוד שאין יחוד אחר כמותו בעולם אילו היו אלוהות הרבה היו גופין וגויות מפני שאין הנמנים השוין במציאותן נפרדין זה מזה אלא במאורעין שיארעו בגופות והגויות ואילו היה היוצר גוף וגויה היה לו קץ ותכלית שאי אפשר להיות גוף שאין לו קץ וכל שיש לגופו קץ ותכלית יש לכוונו קץ וסוף ואלהינו ברוך שמו הואיל וכחו אין לו קץ ואינו פוסק שהרי הגלגל סובב תמיד אין כחו כח גוף והואיל ואינו גוף לא יארעו לו מאורעות הגופות כדי שיהא נחלק ונפרד מאחר לפיכך אי אפשר שיהיה אלא אחד וידעת דבר זה מצות עשה שנאמר ה' אלהינו ה' אחד.

יסוד השלישי מובא שם (פ"א ה"ח-יב): הרי מפורש בתורה ובנביאים שאין הקב"ה גוף וגויה שנאמר כי ה' אלהיכם הוא אלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת והגוף לא יהיה בשני מקומות ונאמר כי לא ראיתם כל תמונה ונאמר ואל מי תדמוני ואשוה ואילו היה גוף היה דומה לשאר גופים. אם כן מהו זה שכתוב בתורה ותחת רגליו כתובים באצבע אלהים יד ה' עיני ה' אזני ה' וכיוצא בדברים האלו הכל לפי דעתן של בני אדם הוא שאינן מכירין אלא הגופות הגופות ודברה תורה כלשון בני אדם והכל כגוים הן שנאמר אם שנותי ברכ הרבי וכי הרב יש לו ובחרב הוא הורג אלא משל והכל משל ראיה לדבר שנביא אחד אומר שראה הקב"ה לבושיה כתלג חיור ואחד ראהו חמוץ בגדים מבצרה משה רבינו עצמו ראהו על הים כגבור עושה מלחמה ובסיני כשליח צבור עטוף לומר שאין לו דמות וצורה אלא הכל במראה הנבואה ובמחזה ואמתת הדבר אין דעתו של אדם מבין ולא יכולה להשיגו ולחקרו וזה שאמר הכתוב החקר אלוה תמצא אם עד תכלית שדי תמצא.

יסוד הרביעי מובא שם (פ"א ה"א): יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון והוא מציא כל נמצא וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצאו וכן שם יסודי התורה (ב, ט) וז"ל כל הנמצאים חוץ מן הבורא מצורה הראשונה עד יתוש קטן שיהיה בטבור הארץ הכל מכח אמתתו נמצאו.

יסוד החמישי מובא בעבודת כוכבים (פ"א ה"ג): כיון שנגמל איתן זה התחיל לשוטט בדעתו וכו' והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבוד אלא לאלוה העולם ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסך, ועיי"ש (פ"ב ה"א) עיקר הצווי בעבודת כוכבים שלא לעבוד אחד מכל הברואים לא מלאך ולא גלגל ולא כוכב ולא אחד מארבעה היסודות ולא אחד מכל הנבראים מהן ואע"פ שהעובד יודע שה' הוא האלהים וכו' כלומר שלא תטעו בהרהור הלב לעבוד אלו להיות סרסור ביניכם ובין הבורא.

יסוד השישי מובא ביסודי התורה (פ"ו ה"א): מיסודי הדת לידע שהאל מנבא את בני האדם. יסוד השביעי מובא שם (פ"ו ה"ו וכן עי' פרק ח' באורך): כל הדברים שאמרנו הם דרך נבואה לכל הנביאים הראשונים והאחרונים חוץ ממה רבינו רבן של כל הנביאים ומה הפרש יש בין נבואת משה לשאר כל הנביאים שכל הנביאים בחלום או במראה ומשה רבינו מתנבא והוא ער ועומד וכו'.

יסוד השמיני מובא בעבודת כוכבים (פ"ב ה"ג): וכל הלאוין האלו בענין אחד הן והוא שלא יפנה אחר עבודת כוכבים וכו' כל מחשבה שהוא גורם לו לאדם לעקור עיקר מעיקרי התורה מוזהרין אנו שלא להעלותה על לבנו וכו' פעמים בתורה שמא היא מן השמים שמא אינה וכו'.

יסוד התשיעי מובא ביסודי התורה (פ"ט ה"א): דבר ברור ומפורש בתורה שהיא מצוה עומדת לעולם ולעולמי עולמים אין לה לא שינוי ולא גרעון ולא תוספת שנאמר את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרון לעשות לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו.

יסוד העשירי לא נתבאר במשנה תורה בפירוש בהרחבה (אמנם עי' הלכות תשובה פרק ג הלכות א-ב).

יסוד האחד עשרה, עי' הלכות תשובה (פ"ח ה"א) הטובה הצפונה לצדיקים היא חיי העולם הבא וכו' ופרעון הרשעים הוא שלא יזכו לחיים אלו אלא יכרתו וימותו וכו'.

דַּעַת תְּבוּנוֹת עִם מֵאִיר הַדַּעַת

יסוד השתים עשרה מובא בהלכות מלכים (פי"א ה"א) המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה לממשלה הראשונה וכו' וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר אלא בתורה ובמשה רבינו (כאן המקום היחיד שכתוב שחייבים להאמין בזה).

יסוד השלש עשרה לא נתבאר במשנה תורה.